

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLVI, број 3,
јесен 2020.

Издавач:

Међународни центар књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел. (021) 66–11–266, 66–13–648
E-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevedecjeigre.org.rs

За издавача:

Душица Мариновић, директорка

Главне и одговорне уреднице:

Др Зорана Опачић (бројеви 1 и 2)
Др Снежана Шаранчић Чутура (бројеви 3 и 4)

Уређивачки одбор:

Др Владислава Гордић Петковић
Др Тамара Гружић
Dr hab. Justyna Deszcz-Tryhubczak
Dr. sc. Dragica Dragun
Dr. sc. Tihomir Engler
Ph. D. Eugene Y. Evasco
Др Ивана Игњатов Поповић
Dr Vanessa Joosen
Мр Мирјана Карановић
Dr Anna Kérchy
Dr. sc. Andrijana Kos-Lajtmán
Dr Weronika Kostecka
Др Јелена Панић Мараш
Dr. sc. Sanja Roić
Dr. Igor Saksida
Др Тијана Тропин
Dr. sc. Marijana Hameršak
Др Валентина Хамовић

Секретарица редакције:

Ивана Мијић Немет

САДРЖАЈ:

ТЕМАТ ПОСВЕЋЕН НАУЧНОМ ДЕЛУ ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА (1954–2019)

Детинство с поветом Јовану Љуштановићу (Уводник) 5
An issue of *Detinjstvo* dedicated to Jovan Ljuštanović (Editorial) 8

БИОГРАФСКИ И БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Медиса А. Колаковић, Биобиблиографија проф. др Јована Љуштановића . . 11

КУЛТУРА, КЊИЖЕВНОСТ, ДЕТИЊСТВО – НАУЧНА МИСАО ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

Јован М. Делић, Љуштановићева игра огледала – поезија и култура.

Поезија у огледалу критике или критика у огледалу поезије 39

Sanja Č. Roić, Ideja djetinjstva Jovana Ljuštanovića 62

Зорана З. Опачић, После „великог праска” – место и значај

Јована Љуштановића у проучавању књижевности за децу 69

Ankica M. Vučković, Lav Zmajevih igara 83

Валентина В. Хамовић, Лавовски посао Јована Љуштановића 90

Драгољуб Ж. Перић, Јован Љуштановић о приповедној

прози за децу Бранислава Нушића 96

Мирјана С. Карановић, Принцепа и чичак.

Семантика наслова Јована Љуштановића 106

Снежана З. Шаранчић Чутура, Критике и прикази

Јована Љуштановића: огледало савремене

књижевности за децу и самосвојне критичке визуре 119

Јелена З. Стефановић, Текстови Јована Љуштановића

у часопису *Детинство* 130

Ивана Р. Мијић Немет и **Маријана С. Јелисавчић**,

Фантастична слагалица Јована Љуштановића 140

Marijana A. Hameršak, Tekst i kontekst:

Jovan Ljuštanović i Hans Christian Andersen 151

Maја S. Verdonik , Doprinos Jovana Ljuštanoвића znanstvenim istraživanjima književnog stvaralaštva Ivane Brlić-Mažuranić	154
Ирина С. Дамјанов , Два текста о <i>Бајци о Крајњковечној</i>	159
Милена С. Зорић , Од конструкта детињства до детета у вртићу: методичка истраживања Јована Љуштановића	163
Отилиа Ј. Велишек Брашко и Мила Б. Бељански , Да ли је <i>Пеђаво детињство</i> у петом разреду: читанка из угла ученика	173

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

Горица Д. Радмиловић , Селективна библиографија радова о Јовану Љуштановићу	182
--	-----

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821–93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности за децу / главне и одговорне уреднице Зорана Опачић и Снежана Шаранчић Чутура. – Год. 1, бр. 1 (1975) – Нови Сад : Змајеве деце игре, 1975-. – 23 cm

Тромесечно

ISSN 0350–5286

COBISS.SR–ID 9948418

Рецензенти:

Проф. др Владислава Гордић Петковић
Др Лидија Делић
Prof. dr. sc. Dragica Dragun
Др Предраг Јашовић
Проф. др Јелена Панић Мараш
Проф. др Тихомир Петровић
Проф. др Љиљана Пешикан Љуштановић
Др Душица Поттић
Др Јелена Спасић
Др Анико Уташи
Проф. др Зорица Хаџић

Лекторка и коректорка:

Мр Мирјана Карановић

Ликовно обликовање:

Никола Шаренац

Слоџ:

Ласер студио, Нови Сад

Штампа:

ZACK, Петровадин

Часопис излази тромесечно

Цена овог броја: 400,00 динара

Рачун Змајевих децијих игара
340–11006551–47

Овај број часописа „Детињство“
финансијски су подржали:

Министарство културе и информисања
Републике Србије

Покрајински секретаријат за културу,
јавно информисање и односе са верским
заједницама АП Војводине

Градска управа за културу Града Новог Сада

ТЕМАТ ПОСВЕЋЕН НАУЧНОМ ДЕЛУ
ЈОВАНА ЛЈУШТАНОВИЋА (1954–2019)

ДЕТИЊСТВО С ПОСВЕТОМ ЈОВАНУ ЉУШТАНОВИЋУ (Уводник)

Овај број *Детињства* у целости је посвећен научној мисли Јована Љуштановића (1954–2019) о књижевности за децу и култури детињства. У његовом видокругу биле су бројне књижевноисторијске и књижевнотеоријске теме, књижевни класици и савременици чије се стваралаштво, бар у првим, не повезује са детињством, писао је о фолклору, усменој књижевности и традиционалној култури, о театру, драми, драматургији, глуми, режији, позоришним представама, о медијима и интермедијалности, културном идентитету... Но, у свему томе књижевност за децу се издваја – мада међе, ни праве ни привидне, ту заправо нема – као најдоминантније аналитичко поље које га је заокупљало. Радови о дејој књизи – преко сто педесет референци, од осврта, приказа, критика, до студија, монографија и приређених књига – јесу најзначајнији део његовог мисаоног легата. Њиме је коренито променио најопштије схваћен поглед (посебно онај подозриви) на сврху, смисао и могућности теоријског и критичког истраживања овог дела књижевне уметности. О томе сведочи, између осталог, утицајност појединих радова, видљива и по учесталости непосредног цитирања, али и по прећутном подстреку који даје новим истраживањима дејо књиге као књижевног и културног феномена. У најсажетијем могућем облику неопходно је рећи да је у савременој науци о књижевности за децу Јован Љуштановић ауторитет нарочито кова: онај који се утемељио на изузетној хуманистичкој ерудицији, дугом, свестраном и методичном истраживању, на опрезу према исхитре-

ним тврдњама, али и на спознаји важности сталног нуђења наговештаја и претпоставки као семена неких будућих, туђих огледа. Посебности његовог ауторитета печат је дало и то што је био саздан од уистину стварне радозналости за гледишта других посленика у истом послу, од искрене радости због „размене дарова“, без примисли таштине, ароганције и искључивости. Први прилог систематичном понирању у сву слојевитост и превратништво таквог легата могао је и морао је дати управо часопис *Детињство*.

Веза Јована Љуштановића и *Детињства* – али само она која се мери временским мерама усмереним уназад – трајала је дуже од три деценије. Отпочела је 1986, када је ту објавио своје прве текстове о дејој књижевности и тако прешао један од најважнијих прагова свог потоњег научног рада. Наредних година, све до 2019, био је аутор *Детињства*, члан неколико редакција, а од 1997. године, након Владимира Миларића, Слободана Ж. Марковића, Живана Живковића и Светозара Малешева, био је и његов главни и одговорни уредник. Бринуо је о *Детињству*, из броја у број, пуне двадесет и две године. Уређивао га је поштујући рад претходника и већ оформљено научно и културно лице овог часописа, а свакако и властиту визију *Детињства* као аутентичне, провокативне, динамичне академске трибине пуне „полемичког ероса“, крунске интенције у којој се згушњава целокупан рад Јована Љуштановића. Као неуморан трагалац за друкчијим мишљењима и интерпретативним приступима и као истински пријатељ, ослонац и охрабрење свима загледанима у тајну дејо књиге, *Детињство* је држао отвореним и за оне који су се одавно афирмисали и за оне који су тек улазили у свет научног рада. Њих је, неретко, стављао у први план. О суштинској важности та-

кве подршке многи би могли говорити као о пресудном ставу човека и уредника са осетљивошћу за оно што долази (или може доћи) у научно читање књижевности за децу. Уредничком политиком, тактом и трудом Јован Љуштановић је и очувао и омогућио дијалог између генерација, језика и култура, превасходно оних које су својевремено обликовале југословенски књижевни и културни простор. Своје време, љубав, знање и енергију, уз све остало што је испуњавало његову приватну и радну биографију – давао је *Детињству*. Остаје нада да је свих тих година бар део датог добијао назад као испуњење и задовољство.

Намера уредништва била је да дозове и обједини текстове који из различитих углова тумаче и вреднују научни, приређивачки и уреднички рад Јована Љуштановића, одлике његовог аналитичког и критичког поступка, његово место у историјским токовима промишљања дечје књижевности, као и улогу на савременој научној и културној сцени. Захваљујући достављеним радовима приличан део такве намере јесте остварен.

Темат је отворен биографским и библиографским (1972–2019) подацима о животу и раду Јована Љуштановића. Осим што указују на импресивну научну делатност и представљају полазиште за сва наредна истраживања његовог дела, ови подаци подједнако и опомињу колико тога критички недирнутог из његовог опуса још увек чека на читаоце и тумаче. Свест о чврстој узајамној прожетости свих проблемских поља којима се Јован Љуштановић бавио основни је разлог због ког текстови у средишњем делу темата, иако са најчешће прецизно дефинисаном темом, нису распоређени у мање целине. Њихово додиривање, чинило се, најбоље предочава јединственост мисаоног система Јована Љуштановића. Аутори појединих при-

лога примарно се баве његовим размишљањима о антрополошком и културолошком статусу детињства и рефлексјама тих размишљања у конкретним приступима конкретним књижевним делима. Део радова усмерен је на експлицитно осветљавање значаја Јована Љуштановића у српској науци о дечјој књизи, било да у фокус стављају монографије *Дечији смех Бранислава Нушића*, *Црвенкапа грицка вука*, *Књижевност за децу у огледалу културе* и *Брисање лава*, било да се баве појединачним текстовима и приређеним књигама, било да његов рад компаративно проматрају у контексту осталих гласовитих имена у науци о дечјој књизи, било да као стожерно место узимају посебност његовог концептуализовања и реализовања Саветовања о књижевности за децу и уређивање *Детињства*, две изнимно важне делатности за плодносну атмосферу и развој академског истраживања књижевности за децу на овим просторима. Такође, пажњу је привукла особена сензибилност и иновативност његовог читања типова приповедања и хумора у прози за децу Бранислава Нушића. Осветљена је и семантика наслова Љуштановићевих текстова и књига, сав потенцијал интертекстуалности, неконвенционалности, маштовитости и метафоричности који често духовито и изненађујуће, а увек ефектно сажима основну идејност дела која најављује. Није изостало разматрање генезе и природе његовог критичког метода и критеријума вредновања савремене продукције за децу у приказима разасутим по дневној штампи и часописима. Није изостала ни рекапитулација оног дела његовог опуса који се појављивао у *Детињству* у годинама у којима га је водио својом уредничком руком. Размотрена су и његова истраживања фантастике у различитим жанровима и делима неколико аутора/ауторки од

XIX до XXI века којима се нашао у врху теоријског продирања у поетски језик фантастике. Следе радови изоштреног погледа у допринос који је дао критичком тумачењу рецепције Х. К. Андерсена, Иване Брлић Мажуранић и Десанке Максимовић. Напоследку, два прилога задиру у методичку и педагошку активност Јована Љуштановића. Први објашњава повезаност његовог теоријског сагледавања феноменологије детињства и практичног рада са студентима и васпитачима, а други актуализује његово методичко и приређивачко уобличење читанке за пети разред основне школе. Завршни део темата чини селективна библиографија радова о Јовану Љуштановићу, чиме се заокружује увид у досадашњу рецепцију његовог рада.

Научна структура и намера свих прилога у мањој или већој мери проткана је есејистичком животношћу, личном импресијом и коментаром. Ти записи, изражајније од сваког научног аргумента, износе на видело дубину и постојаност трага који је Јован Љуштановић оставио у онима који су га познавали. Без тога би слика о њему и као човеку и као научнику била непотпуна, рекло би се и нетачна, а велика празнина која се осећа од тренутка када су прекинути његови земни путеви била би недоречена. Зато је посебност овог темата смештена у преплету потребе да се искаже објективан критички суд о једној умногосте још неизученој научној грађевини, али и сва нежност сећања на пријатељску реч и дух Јована Љуштановића.

О исходима и значају људске и научне посвећености Јована Љуштановића дејој књижевности (и не само њој) писаће се, без сумње, и мимо и након овог броја *Детињства*. Но, он ће, верује се, увек имати повлашћено место. После свега реченог, додатно објашњење разлога, чини се, није потребно. Баш као ни уверавање да странице ко-

је следе нису само израз научне агилности аутора који су их писали, па ни само израз искреног, приватног и професионалног поштовања према Јовану Љуштановићу, већ су и одраз интимних чежњи да се порекне тишина и наставе разговарања са драгим, изненада и прерано изгубљеним саговорником.

Снежана ШАРАНЧИЋ ЧУТУРА

AN ISSUE OF *DETINJSTVO* DEDICATED TO JOVAN LJUŠTANOVIĆ (Editorial)

This issue of *Detinjstvo* (*Childhood*) is entirely dedicated to the scientific contribution of Jovan Ljuštanović (1954–2019) to children's literature and childhood culture. The scope of his work encompassed numerous cultural, literary-historical and literary-theoretical themes, theatre, literary classics and contemporaries whose work is not primarily linked with childhood. However, children's literature is undeniably the dominant analytical field among his interests, and the works dedicated to it are the most important part of his intellectual legacy. These texts have radically changed the general views on the functions and potentials of theoretical and critical approaches to this particular literary field. The influence of Ljuštanović's texts bears witness to that: it is visible both in the frequent citations and the implicit research impetus for the children's book as a literary and cultural phenomenon. It is necessary to say, as concisely as possible, that in modern children's literature criticism Jovan Ljuštanović represents an authority of a singular kind: one based on his exceptional humanistic erudition, comprehensive and methodical research, his caution against hasty claims and, simultaneously, the awareness that it is important to offer hypotheses and assumptions as the seeds of someone's future work. Another aspect of that aforementioned singularity of his authority was his curiosity for the opinion of others, his sincere joy in the "gift exchange", without vanity, arrogance or exclusivity. The first contribution to a systematic analysis of the multifacetedness and

revolutionary impact of his legacy could and had to be offered by the journal *Detinjstvo*.

The link between Jovan Ljuštanović and *Detinjstvo* lasted for more than three decades. It began in 1986, when he published his first texts on children's literature in this journal, and thus crossed one of the most important thresholds of his later scientific work. In the following years, until 2019, he was one of *Detinjstvo*'s contributors, member of several editorial boards, and since 1997, its editor-in-chief as well. He took care of *Detinjstvo*, from issue to issue, for a full twenty-two years. He was an editor who both respected the work of his predecessors and the already-established scientific and cultural profile of this magazine, and followed his own vision of *Detinjstvo* as an authentic, provocative, dynamic academic forum full of "polemic eros". As a tireless seeker of divergent opinions and interpretive approaches, and as a true friend, supporting and encouraging all those who explore the secrets of children's books, he kept *Detinjstvo* open both to those who had long affirmed themselves and those who were just entering the academic world, and often put the newcomers in the foreground. Many of us would describe the essential importance of such support as the crucial attitude of a man and an editor sensitive to future developments and possible new interpretations of children's books. With his editorial policy Jovan Ljuštanović preserved and enabled the dialogue between generations, languages and cultures, primarily those that once shaped the Yugoslav literary and cultural space. He gave to *Detinjstvo* his knowledge and energy, along with everything else that fulfilled his private and professional biography. One hope remains: that during all these years, he received at least some compensation for his efforts, in fulfilment and pleasure.

The intention of this editorial board was to call for texts that interpret and evaluate the scientific and editorial work of Jovan Ljuštanović, the characteristics of his analytical and critical method, his position in historical trends in children's literature theory and his part in the contemporary scientific and cultural scene. Thanks to the submitted works, a considerable part of that intention has been realized.

This issue opens with biographical and bibliographic data on the life and work of Jovan Ljuštanović. They point to his impressive scientific activity and represent a starting point for all future research of his work, but at the same time they indicate that a large part of his oeuvre still awaits critical readers and interpreters. Our awareness that all thematic fields of Jovan Ljuštanović's work were tightly interconnected is the main reason why the texts that follow are not arranged in separate sections, although they mainly deal with precisely defined subjects. Their intersections and interchanges best illustrate the uniqueness of Jovan Ljuštanović's thought system. Some of the contributions deal with his analyses of the anthropological and cultural status of childhood and their reflections in his concrete approaches to individual literary works. Several papers aim to shed some light on the importance of Jovan Ljuštanović in Serbian children's literature theory, whether by focusing on his monographs *Dečiji smeh Branislava Nušića*, *Crvenkapa gricka vuka*, *Književnost za decu u ogledalu kulture* and *Brisanje lava*, or on other studies and edited collections; some view his work in a comparative context with other important names in Serbian children's literature theory, some choose as their starting point his concept of the Conference of Zmaj Children's Games on Children's Literature and his editorial work on *Detinjstvo*, two activities

which proved to be extremely important for the development of regional children's literature academic research. The innovativeness and sensitivity of his interpretation of Branislav Nušić's narrative fiction also attracted attention. One contribution analyses the semantics of the titles that Ljuštanović selected for his texts and books, all that intertextual, unconventional, metaphoric potential of the phrases which summarize the fundamental idea of the work they are announcing: efficiently, and often wittily and even surprisingly. The genesis and character of his critical method and the criteria he used in order to evaluate the contemporary production for children, gathered from the reviews scattered in the daily press and magazines, also received due attention. A recapitulation of his works that appeared in *Detinjstvo* during his time as editor is also present. It is highlighted that his research of the fantastic element in various literary genres and works by several authors from the 19th to the 21st century presents the peak of a theoretical approach to the poetic language of fantasy. This is followed by papers dealing with Jovan Ljuštanović's contribution to the critical interpretation of the reception of H. C. Andersen, Ivana Brlić-Mažuranić and Desanka Maksimović. Two articles touch on the methodological and pedagogical activity of Jovan Ljuštanović. The first explains the reciprocity of his theoretical views on the phenomenology of childhood and his practical work with students and educators, and the second portrays his methodical and editorial shaping of the fifth-grade literature textbook for primary school. The final part of this issue is a selective bibliography of works on Jovan Ljuštanović, which completes the insight into the current reception of his work.

The scientific structure and intention of all published contributions are to a greater or lesser extent

marked by essayistic vitality, personal impressions and commentary. These excursions, more expressive than any scientific argument, show how deep a trace Jovan Ljuštanović left in those who knew him. Without that, the image of him as a human and a scientist would be incomplete and even inaccurate, and the great emptiness he left behind would remain untold. That is why this issue is also special – it is positioned in a nexus of efforts to shape an objective critical judgement, to valorise and acclaim a great scientific construction, as yet unexplored, and simultaneously to express all the tenderness of remembering the friendly word and spirit of Jovan Ljuštanović.

The significance of the human and scientific commitment of Jovan Ljuštanović to children's literature (and his other commitments) will be explored, without a doubt, beyond and after this issue of *Detinjstvo*. But this journal will always, we believe, have a privileged place among these explorations. An additional explanation of the reasons seems unnecessary. Just as the assurance that the following pages are not only an expression of the scientific agility of their authors, or just an expression of the authors' sincere, private and professional respect for Jovan Ljuštanović, but also an expression of our intimate wish to refute the silence and continue talking to a dear, too early departed friend.

Snežana ŠARANČIĆ ČUTURA

Translated by Tijana Tropin

◆ **Медиса А. КОЛАКОВИЋ***
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет Нови Сад
Република Србија

БИОБИБЛИОГРАФИЈА ПРОФ. ДР ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

БИОГРАФСКИ И БИБЛИОГРАФСКИ ПОДАЦИ

Биографски подаци

Јован Љуштановић рођен је 30. маја 1954. године у Пријепољу, у учитељској породици, од оца Мића и мајке Загорке, Горице (рођене Лазић). Његов млађи брат Његош, дипломирани правник, живи и ради у Пријепољу, а синовица Александра, такође правница, живи са супругом Велизарем Ерцем и ћерком Калином у Краљеву. Након завршене Гимназије у родном граду, одлази у Београд. Две године студира физику, али одлучује се да свој академски живот настави као студент Филолошког факултета на групи за Општу и југословенску књижевност. Основне студије окончава 1979. године. Током студија освојио је (као први добитник) новопокренуту награду „Владан Недић”, за семинарски рад из народне књижевности. На Филолошком факултету у Београду магистрира, под менторством проф. др Христа Георгијевског, тезом *Тийови приповедања и хумор у делима за децу Бранислава Ну-*

* kolakovic.medisa@gmail.com

ишића (1997) и докторира (2006), под менторством проф. др Радивоја Микића, тезом *Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године*. Био је у браку са Љиљаном Пешикан Љуштановић (од 25. априла 1980).

Од 1982. године објављује огледе и књижевну и позоришну критику у *Књижевној речи*, *Књижевним новинама*, *Зборнику Матице српске за књижевност и језик*, *Зборнику Матице српске за сценске уметности*, *Сцени*, *Летопису Матице српске*, *Детињству*, *Мостовима*, *Борби*, *Позоришту*... Радио је 13 година (1985–1998) као коректор у штампарији *Борбе*. Од 1997. године био је главни и одговорни уредник часописа *Детињство* и члан Уређивачког одбора Едиције „Змај” у Змајевим дејим играма у Новом Саду. Аутор је одреднице „Цитатност” у *Речнику књижевних термина* и сценариста пет епизода серије Школског програма РТС-а: *Историја српске књижевности – романтизам*. Са Љиљаном Пешикан Љуштановић написао је радио-игру за децу *Viva la musica*, која је на конкурс Радио Београда 1983. награђена другом наградом и изведена у драмском програму за децу. Од 1998. до 2006. радио је у Вишој школи за образовање васпитача у Новом Саду у звању предавача више школе за предмете Књижевност за децу и Методика развоја говора, а од 2006. до одласка у пензију (30. септембра 2019) био је професор на овим предметима.

Био је професор и ментор у правом смислу те речи. Отворен и пријатан, како за своје колеге и сараднике тако и за студенте и млађе колеге, којима је несебично давао савете и смернице за успешнији рад. Изучавао је књижевност за децу, њену историју, методiku, али није запостављао ни текућу књижевну продукцију, о чему сведоче бројни критички прикази, као ни теме из домена театрологије и, особито, српске књижевне историје. Рецензирао је стручне и научне часописе и монографије,

говорио је на промоцијама многих књига, учествовао у раду научних и културних манифестација. Иза њега остаје богата библиографија, сведочанство о ширини интересовања и сериозности критичког промишљања о темама које су га заокупљале.

Из богате библиографије професора Љуштановића издвајају се монографије као трајна задужбина, свежа и особена појава у историји српске књижевности за децу, која ће временом само добијати на свом значају: *Црвенкапа грицка вука* (2004); *Дечији смех Бранислава Нушића* (2004); *Брисање лава* (2009) – за коју је исте године добио Награду „Сима Цуцић” за најбољу књигу о књижевности за децу; *Књижевност за децу у огледалу културе* (2012). Приредио је изабрана дела Бранислава Нушића за Издавачку књижарницу Зорана Стојановића (1998) и за Антологијску едицију „Десет векова српске књижевности” Издавачког центра Матице српске (2013). За Антологијску едицију је приредио и књигу *Александар Поповић* (2015), док је антологија хумора и сатире у српској књижевности остала недовршена. У Издавачкој кући „Драганић” је 2002./2003. уређивао Едицију „Зрнашце” и лист за децу *Велико двориште*. Приредио је, такође, уџбеник *Пеђаво детињство: српски као немајерњи језик: читанка за 5. разред основне школе* (Завод за уџбенике, Београд 2008), звучну књигу *Мало једро*, избор из поезије Јована Јовановића Змаја (Службени гласник, Београд 2011), као и књиге *Принцеца лутца замком* (2009), избор из теоријских текстова о књижевности за децу објављених у издањима Змајевих дејих игара и *Песничке игре и игравања Пола Д. Ђурђевог* (2019), зборник радова. Био је члан Организационог одбора Знанственог скупа с међународним судјеловањем „Велики видар – столеће Григора Витеза”, који је одржан у Загребу од 24. до 25. новембра 2011. Као уредник *Детињства*, био је и организатор и модератор Саветовања Змајевих

дечјих игара о књижевности за децу. У звање научног сарадника у области хуманистичких наука изабран је 26. марта 2014.

Јован Љуштановић живео је у Београду и Новом Саду, али се свом родном Пријеполју увек радо враћао. Сарађивао је са листом *Полимље*, Музејом у Пријеполју и њиховим часописом *Милешевски записи*, као и са Библиотеком „Вук Караџић”. Свом родном граду посветио је песму „Отишли смо у свет бели”, а са пријатељем Оливером Цвијовићем, уметничким фотографом, објавио је монографију *Пријеполје под звездама* (1997).

Непосредно пред смрт Јован Љуштановић је завршио књигу *Од Досијеја и Вука до Мирка и Славка – о слици детињства и детињства у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 21. века*, коју је за објављивање (2020) уредила Љиљана Пешикан Љуштановић. Књига је прихваћена за објављивање у Педагошком музеју из Београда.

Јована Љуштановић познавала сам лично. И израда његове библиографије била је за мене тужан задатак. За низ текстова знам када су настајали, у

којој прилици, како се прикупљала литература и како смо је често заједно налазили... Укуцавајући наслове, присећала сам се Јованових коментара, Љиљаниних препорука и савета, атмосфере и мириса њиховог дома... Ово није обична научна библиографија. Покушала сам да скупим све Јованове радове, све што се могло наћи, без обзира колико се велики или мали значајем могу чинити. Желела сам да се има увид у комплетну продукцију.¹

Јован Љуштановић био је велики човек. Велики човек са дечјом душом. Тог 4. октобра 2019. године отишао је тихо, ненаметљиво, сувише рано. Нагло. Остаје нам да га се сећамо, помињемо и користимо дарове које нам је оставио. Била је част и привилегија познавати га. Нека му је вечна слава!

¹ Уз сваку одредницу унела сам и COBISS.SR-ID. То је идентификациони број записа у узајамном каталогу преко 200 библиотека у Србији – COBISS. SR (<https://sr.cobiss.net/>). На тај начин, лакше је наћи библиотеку која има примерак тражене референце и њене сигнатуре.

Библиографија Јована Љуштановића

1972.

Жубори са Лима / Јован Љуштановић ... [и др.]. – Пријепоље: Раднички универзитет „Сретен Вукосављевић”, 1972. – 61 стр.: слике аутора. – COBISS.SR-ID 111167239

1979.

Knjiga drugova / priredili i tekstove napisali Miljurko Vukadinović i Jovan Ljuštanović. – Beograd: Savez socijalističke omladine Filološkog fakulteta, 1979. – [52] str.: ilustr. – COBISS.SR-ID 26444556

1982.

Мирослав Крлежа о Милешевима и Сојоћанима / Јован Љуштановић. – У: Симпозијум Научни скуп Сеоски дани Сретен Вукосављевића Х, Пријепоље, 18, 19. и 20. јуни 1982 / [организатор] Скупштина општине Пријепоље, Самоуправна интересна заједница основног образовања општине Пријепоље. – Пријепоље: Заједница основног образовања, [1984]. – Стр. 297–301. – COBISS.SR-ID 1024019871

1986.

Krivudavo pesničko putovanje / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Slobodan Stanišić: Pasulj sa violinom, Novi Sad, 1985. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 12, 2 (1986), str. 60–62. – COBISS.SR-ID 239376135

U okrilju paradigme / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Anđelko Erdeljanin: Svet je mali, Novi Sad, 1985. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 12, 2 (1986), str. 62–65. – COBISS.SR-ID 239376391

Granice jednostavnosti / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Anto Staničić: Priča o Sunici, Beograd, 1985. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 12, 3–4 (1986), str. 99–101. – COBISS.SR-ID 239755015

Sudbina bajke / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Miroslav Demak: Troglavi zmaj Štefan, Novi Sad, 1985. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 12, 3–4 (1986), str. 109–111. – COBISS.SR-ID 239755783

1987.

Prevlast celine / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Bogdan Mrvoš: Momak i po, Zrenjanin, 1985. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 13, 1–2 (1987), str. 126–128. – COBISS.SR-ID 237913095

Realizam i stilizacija / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Dragutin Ognjanović: Vetar i vuk, Novi Sad, 1986. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 13, 3 (1987), str. 70–72. – COBISS.SR-ID 237968391

1988.

U znaku kontinuiteta / pregled pripremio Jovan Ljuštanović. – Prikaz časopisa Umjetnost i dijete, vol. XX, br. 1–3, Zagreb, 1988. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 14, 3 (1988), str. 117–118. – COBISS.SR-ID 238746631

Kulturni habitus detinjstva / pregled pripremio Jovan Ljuštanović. – Prikaz časopisa Umjetnost i dijete, vol. XIX, br. 1–6, Zagreb, 1987. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 14, 3 (1988), str. 123–126. – COBISS.SR-ID 238644743

1989.

Ćira nosač piše pukovniku Markesu / Jovan Ljuštanović. – Summary: Ćira the Bearer Writes to Colonel Markes. – Sažetak; Summary. – U: Umjetnost

- i dijete. – ISSN 0503-1575. – Vol. 21, br. 2–3 (121–122) (1989), str. 213–216. COBISS.SR-ID 526229604
- Šarm minijature* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Rosa-Marija Selmanović: Rija sa planete Kambe, Sarajevo, 1988. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 15, 3–4 (1989), str. 112–113. – COBISS.SR-ID 238814983
- 1990.
- Црвено и црно* / Јован Љуштановић. – Приказ представа Српског народног позоришта у Новом Саду: Максим Горки: Јегор Буличов, режија Душан Јовановић и Марсел Пруст: У потрази за изгубљеним временом, кореографија и режија Нада Кокотовић – У: Књижевна реч. – ISSN 0350-4115. – 19, 356 (25. 01. 1990), стр. 23. – COBISS.SR-ID 12354306; 12355074
- Редитељ у земљи огледала* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Боро Драшковић: Парадокс о редитељу, Нови Сад, Стеријино позорје, 1988 / – У: Књижевна реч. – ISSN 0350-4115. – 19, 357 (10. 02. 1990), стр. 20. – COBISS.SR-ID 12438786
- Игра и незнање: [тридесет и пет] 35. југословенске позоришне игре – Стеријино позорје* / Јован Љуштановић. – У: Књижевне новине. – ISSN 0023-2416. – 43, 800 (15. 06. 1990), стр. 14. – COBISS.SR-ID 17496834
- Šareni baloni drugarstva* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Zoroslav Jesenski: Ima li drugarstvo stomak, Sarajevo – Novi Sad, 1989 – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 16, 1–2 (1990), str. [95]–96. – COBISS.SR-ID 20019714
- Drama kolektivnog apsurdna* / Jovan Ljuštanović. – fotogr. – Prikaz drame Kula vavilonska Gorana Stefanovskog u izvođenju Dramskog teatra Skoplje i u režiji Slobodana Unkovskog. – U: Scena. – ISSN 0036-5734. – God. 26, knj. 2, br. 4 (jul–avg. 1990), str. 69–73. – COBISS.SR-ID 19497730
- Književnost za decu i mit* / Jovan Ljuštanović. – U: Knjiga i dete danas. – Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 1990 (Novi Sad: Prosveta). – 130 str.; 23 cm. – (Biblioteka Zmaj; 5). – Str. 107–108. – ISBN 86-81501-02-X (broš.). – COBISS.SR-ID 1004039
- 1991.
- Модели културе* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Дубравка Ораић Толић: Теорија цитатности, Загреб, 1990 – У: Књижевне новине. – ISSN 0023-2416. – 44, 814 (15. 02. 1991), стр. 4. – COBISS.SR-ID 21599234
- Облак учи дијалектику: Зоран Мишић или време поитискивања* / Јован Љуштановић. – Белешке. – У: Свеске – Заједница књижевника Панчева. – ISSN 0353-5525. – Год. 3, бр. 7 (1991), стр. 95–109. – COBISS.SR-ID 5835276
- A drama of the collective absurd* / Jovan Ljustanovic; translated by Randall A. Major. – ilustr. – Prikaz drame: Goran Stefanovski: The tower of Babylon. – U: Scena (Novi Sad. English ed.). – ISSN 0351-3963. – 14 (1991), str. 16–20. – COBISS.SR-ID 220946183
- Milenko Misailović: Dramaturgija kostimografije, Novi Sad, 1990* / Jovan Ljuštanović. – U: Borba (beogradsko izd.). – ISSN 0350-7440. – 69, 193 (11. 07. 1991), str. 17. – COBISS.SR-ID 25246210
- Jovan Ćirilov: Pozorištarije, Sarajevo, 1991* / Jovan Ljuštanović. – U: Borba (beogradsko izd.). – ISSN 0350-7440. – 69, 214 (1. 08. 1991), str. 17. – COBISS.SR-ID 25209090
- Обриси српске авангарде* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Гојко Тешић: Српска авангарда у полемичком контексту, Нови Сад – Београд, 1991 – У: Књижевне новине. – ISSN 0023-2416.

- 44, 825 (1. 09. 1991), стр. 13. – COBISS.SR-ID 26454274
- Глума и језик савремене позоришне критике* / Јован Љуштановић. – Summary. – У: Зборник Матице српске за сценске уметности и музику. – ISSN 0352-9738. – 8–9 (1991), стр. 107–121. – COBISS.SR-ID 72780039
- Лица тескобе* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Милован Данојлић: Зло и наопако, Београд, 1991 – У: Књижевна реч. – ISSN 0350-4115. – 20, 385–386 (8. 11. 1991), стр. 13. COBISS.SR-ID 27693570
- Откључавање драме* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Мирјана Миочиновић: Позориште и гилотина, Сарајево, 1990 – У: Књижевне новине. – ISSN 0023-2416. – 44, 830 (15. 11. 1991), стр. 7. – COBISS.SR-ID 27646466
- Pripovedač i fantastično: o postmodernom u prozi za decu Vladimira Stojšina i Dubravke Ugrešić* / Jovan Ljuštanović. – U: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 17, 3–4 (1991), str. [25]–32. – COBISS.SR-ID 28209922
- Оквири метода* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Драгиша Живковић: Токови српске књижевности, Нови Сад, 1991 – У: Књижевне новине. – ISSN 0023-2416. – 44, 831 (1. 12. 1991), стр. 13. – COBISS.SR-ID 27655682
- 1992.
- Leopardova koža* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Josip Lešić: Drama i njene sjenke, Novi Sad, 1991. – U: Scena. – ISSN 0036-5734. – God. 28, knj. 1, br. 2 (mart–april 1992), str. 82–84. – COBISS.SR-ID 320634375
- Radoslav Lazić: Traktat o lutarskoj režiji, Novi Sad, 1991* / Jovan Ljuštanović. – U: Borba (beogradsko izd.). – ISSN 0350-7440. – 70, 107 (16. 04. 1992), str. 17. – COBISS.SR-ID 29953282
- Feljton i tragedija* / Jovan Ljuštanović. – fotogr. – Prikaz predstave „Knez Pavle” Slobodana Selenića u režiji Dimitrija Jovanovića i izvođenju Jugoslovenskog dramskog pozorišta iz Beograda... – U: Scena. – ISSN 0036-5734. – God. 28, knj. 2, br. 4–5 (jul–okt. 1992), str. 49–54. – COBISS.SR-ID 319459591
- Avangarda i njena aura* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Ričard Šekner: Ka postmodernom pozorištu, Beograd, 1992. – U: Scena. – ISSN 0036-5734. – God. 28, knj. 2, br. 6 (nov.–dec. 1992), str. 97–98. – COBISS.SR-ID 34850818
- Књижа рекајџулације* / Јован Љуштановић. – У: Душка прича виц: песме за децу која брзо расту / Богдан Мрвош; [цртежи Драган Пешић]. – Панчево: Заједница књижевника Панчева, 1992, стр. 107–108. ISBN 86-81531-14-X (картон). – COBISS.SR-ID 33278466
- 1993.
- Балкански ловац у ражи* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Слободан Станишић: Танго за троје, Београд, Бездан, 1992. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 19, 1–2 (1993), стр. 45–46. – COBISS.SR-ID 36845314
- Српска светиња породица: О слици породице у старој српској култури* / Јован Љуштановић. – Белешке. – У: Српски књижевни гласник. – ISSN 0354-2769. – Год. 2, бр. 3 (1993), стр. 88–96. – COBISS.SR-ID 16706828
- Маме и тата, не бојте се!* / Јован Љуштановић. – О српској књижевности за децу. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 19, 3–4 (1993), стр. 23–24. – COBISS.SR-ID 218147847
- Глумци и чудотворци* / Јован Љуштановић. – Приказ представе „Чудо у Шаргану” Љубомира Симића у режији Егона Савина у извођењу Срп-

ског народног позоришта из Новог Сада. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 29, књ. 2, бр. 4–6 (јул–дец. 1993), стр. 28–32. – COBISS.SR-ID 317410311

1994.

Narodno pripovedanje. Dragan Lakićević: Mač kneza Stefana, Beograd, 1994 / Jovan Ljuštanović. – У: *Borba* (beogradsko izd.). – ISSN 0350-7440. – 72, 171 (23. 06. 1994), str. III. – COBISS.SR-ID 37875202

Пачворк / Јован Љуштановић. – Приказ представе „Тамна је ноћ” Александра Поповића у режији Егона Савина у извођењу Театра „Култ” из Београда. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 30, књ. 1, бр. 3–4 (мај–авг. 1994), стр. 44–46. – COBISS.SR-ID 281156615

Дојринос Бранислава Нушића развијку српског позоришта за децу / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 30, књ. 1, бр. 3–4 (мај–авг. 1994), стр. 54–58. – COBISS.SR-ID 280996359

Хумор као деконструкција: (о Нушићевом схватању смеиног) / Јован Љуштановић. – У: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. – ISSN 0543-1220. – 42, 1–3 (1994), стр. 275–283. – COBISS.SR-ID 93847303

„Мој болни Санџак” у авангардном музеју Риста Ратковића / Јован Љуштановић. – У: *Мостови* (Пљевља). – ISSN 0350-4263. – 26, 133–134 (1994), стр. 55–59. COBISS.SR-ID 40656898

1995.

Јован Делић: Књижевни погледи Данила Киша, Београд, 1995 / Јован Љуштановић. – У: *Борба* (бе-

оградско изд.). – ISSN 0350-7440. – 74, 200 (18. 07. 1996), стр. II–III. – COBISS.SR-ID 48637186
Континуитет промене: трибина – Стеријино позорје јуче, данас, сутра / Јован Љуштановић. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 31, књ. 1–2, бр. 3–4 (мај–авг. 1995), стр. 17–20. – COBISS.SR-ID 316638727

Пушчеви фабулирања / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 21, 3–4 (1995), стр. 47–53. – COBISS.SR-ID 64562434

1996.

Телевизија у појрази за класиком / Јован Љуштановић. – Приказ округлог стола „Стерија и медији или медијско читање комедиографског дела Јована Стерије Поповића”. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 32, књ. 1–2, бр. 3–4 (мај–авг. 1996), стр. 51–53. – COBISS.SR-ID 52164098
Танане усјомене. Миленко Пајић: Ја или неко други, Београд, 1996 / Јован Љуштановић. – У: *Борба* (београдско изд.). – ISSN 0350-7440. – 74, 214 (01. 08. 1996), стр. II–III. – COBISS.SR-ID 48965122

Замка дефабуларизације / Јован Љуштановић. – О роману „Ја и неко други” Миленка Пајића. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 22, 2–3 (1996), стр. 30–32. – COBISS.SR-ID 67507458

Књижевност за децу – наравоучење слободе / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 22, 4 (1996), стр. 28–31. – COBISS.SR-ID 52629762

На прагу великог светла: књижевни почеци Бранислава Нушића у листовима за децу / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 22, 4 (1996), стр. 45–52. – COBISS.SR-ID 52630530
Prostor i vreme u romanu „Svitanje” Milke Bajić Poldergin / Jovan Ljuštanović. – У: *Мостови* (Пље-

вља). – ISSN 0350-4263. – God. 27, br. 139–141 (1996), str. 66–72. – COBISS.SR-ID 51026690

1997.

Златно доба децејез позоришта / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Зора Вукадиновић: Родино позориште, Београд, 1996. – У: Scena. – ISSN 0036-5734. – Год. 33, књ. 1–2, бр. 3–4 (мај–авг. 1997), стр. 95–97. – COBISS.SR-ID 311927303

„Abar” Voja Terića ili umetnost fabuliranja pustolovnog romana / Jovan Ljuštanović. – U: Mostovi (Pljevlja). – ISSN 0350-4263. – 28, 144–145 (1997), str. 60–66. – COBISS.SR-ID 53259010

Нушићеве „Мале сцене” између „комедије за одрасле” и позоришта за децу / Јован Љуштановић. – У: Комедија у српској књижевности: зборник радова са III међународне конференције Филолошког факултета у Приштини одржане 22–23. маја 1996. / [главни уредник Синиша Јелушић]. – Приштина: Универзитет, 1997. – Стр. 143–154. – ISBN 86-81029-56-8 (брош.). – COBISS.SR-ID 63865602

Флакорова прекорачења / Јован Љуштановић. – О књизи „Поетика оспоравања” Александра Флакера. – У: Авангарда. – ISSN 1450-5975. – 1, 1 (1997), стр. 186–187. – COBISS.SR-ID 60966658

Пути у интермедијално / Јован Љуштановић. – О књизи „Номади лепоте” Александра Флакера. – У: Авангарда. – ISSN 1450-5975. – 1, 1 (1997), стр. 201–202. – COBISS.SR-ID 60971010

Црвенкапа грицка вука? / Јован Љуштановић. – О односу књижевности за децу и мас медија. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 23, 3 (1997), стр. 12–17. – COBISS.SR-ID 58184450

Иронична „Оса света” Моша Одаловића / Јован Љуштановић. – О песми „Том Сојер у Црној Гори” Моша Одаловића. – У: Detinjstvo. – ISSN

0350-5286. – 23, 4 (1997), стр. 49–50. – COBISS.SR-ID 66366722

Пријетње под звездама / [текст] Јован Љуштановић; [фотографије] Оливер Цвијовић. – 1. изд. – Београд: О. Цвијовић, 1997 (Београд: Графо-НиН). – 87 стр.: фотогр.; 23 x 23 cm – ISBN 86-901781-1-2 (брош.). – COBISS.SR-ID 49927692

Прве представе за децу у Народном позоришту / Јован Љуштановић. – У: 125 година Народног позоришта у Београду / уредник Станојло Рајичић. – Београд: Српска академија наука и уметности, 1997. – (Научни скупови; књ. 86. Одељење ликовне и музичке уметности; књ. 4). – ISBN 86-7025-258-9. – стр. 159–166. – COBISS.SR-ID 58177794

„Тајна рођења” у поезији Блажа Шћепановића / Јован Љуштановић. – У: Мостови (Пљевља). – ISSN 0350-4263. – 28, 148–150 (1997), стр. 33–41. – COBISS.SR-ID 57148930

Рађање „Развијеног гледаоца”, позоришна критика Јована Ђурилова, 1952–1963 / Јован Љуштановић. – У: Позоришни критичари, личности и етике. Трибина Стеријиног позорја, 31. мај – 1. јун 1992. – Нови Сад: Стеријино позорје, 1997. – Стр. 166–180. – COBISS.SR-ID 118942471

1998.

Славица Дејановић: Приповедање у Домановићевим сатирама, Београд, 1997 / Јован Љуштановић. – У: Борба (Београдско изд.). – ISSN 0350-7440. – 76, 22 (22. 01. 1998), стр. IV. – COBISS.SR-ID 57401346

Аутиобиографска проза Бранислава Нушића: Однос „Листића” и „Аутиобиографије” / Јован Љуштановић. – У: Научни састанак слависта у Вукове дане. – ISSN 0351-9066. – 27/1 (1998), стр. 241–248. – COBISS.SR-ID 67112450

- Разгранаванье романа* / Јован Љуштановић. – О романима за децу. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 24, 1 (1998), стр. 14–18. – COBISS.SR-ID 68369666
- Sve naše bolesti* / Jovan Ljuštanović. – O zbirci humoreski za decu „Bića o kojima malo znamo” Vojislava Žanetića. – U: *Naša borba*. – ISSN 0354-6217. – 4, 1175 (20. 04. 1998), str. 11. – COBISS.SR-ID 59602690
- Чекајући постој-модерног Нушића: о хумору у српској књижевности за децу данас* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 24, 3–4 (1998), стр. 48–53. – COBISS.SR-ID 68750338
- Романи за децу Чеда Вуковића* / Јован Љуштановић. – У: *Мостови (Пљевља)*. – ISSN 0350-4263. – Год. 29, бр. 153–155 (1998), стр. 42–50. – COBISS.SR-ID 64789762
- Виртуелни злумац и суштина позоришта: приблизна Сиеријиног позорја: „Позоришна сценографија и кинематографија на крају XX века”* / Јован Љуштановић. – фотогр. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 34, књ. 2, бр. 4–5 (јул–окт. 1998), стр. 74–76. – COBISS.SR-ID 304814087
- Уметности комичног Бранислава Нушића* / Јован Љуштановић. У: *Изабрана дела / Бранислав Нушић; приредио Јован Љуштановић*. – Сремски Карловци; Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998. – Стр. 5–30. – COBISS.SR-ID 136478215
- 1999.
- Андраци и јетури* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – Год. 25, бр. 1 (1999), стр. 3.
- Крици и шапућанье: из новог рукописа Симоенке Крајчевић „Пућници паишне лађе”* / Јован Љуштановић. – О збирци приповедака. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 25, 1 (1999), стр. 31. – COBISS.SR-ID 72382722
- Чудни Одисеј* / Јован Љуштановић. – О роману „Новчаникова чудбина” Ристе Василевског. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 25, 1 (1999), стр. 55–56. – COBISS.SR-ID 72386562
- Машталица* / Јован Љуштановић. – Приказ листа за децу „Машталица”. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – Год. 25, бр. 1 (1999), стр. 79–80. – COBISS.SR-ID 215364615
- Траума постој-модернизма: Михаил Ејшићев, Постој-модернизам, Zepter Book World, Београд 1998* / Јован Љуштановић. – У: *Летопис Матице српске*. – ISSN 0025-5939. – 175, 463, 6 (јун 1999), стр. 1008–1012. – COBISS.SR-ID 145184775
- Титови раја – њихови романи* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 25, 2–3 (1999), стр. 25–29. – COBISS.SR-ID 73050114
- О елементима фантасике у књижевном делу Гордана Брајовић* / Јован Љуштановић. – У: *Песма међу песницима. Зборник Другог југословенског књижевног сусрета Меморијал Гордана Брајовић, Алексинац–Сокобања–Јагодина 98*. / [уредници Јован Кесар, Миливоје Р. Јовановић]. – Београд: Вечерње новости: Фонд „Гордана Брајовић”; Алексинац: Центар за културу, 1999. – Стр. 164–169. – COBISS.SR-ID 70189826
- Уметности националног васпитања: Светлана Велмар Јанковић, Књижа за Марка, Сјубови културе, Београд 1998* / Јован Љуштановић. – У: *Летопис Матице српске*. – ISSN 0025-5939. – 175, 464, 4 (окт. 1999), стр. 535–538. – COBISS.SR-ID 148717831
- Професор енергије и душе: Драгужин Огњановић 1933–1999* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 25, 4 (1999), стр. 3–4. – COBISS.SR-ID 77004290

2000.

- Фантастична слађалица* / Јован Љуштановић. – О фантастици у књижевности за децу. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – Год. 26, бр. 1–2 (2000), стр. 3–4. – COBISS.SR-ID 79812098
- О уметности приповедања у роману „Седам војника” Воја Терића* / Јован Љуштановић. – У: Мостови (Пљевља). – ISSN 0350-4263. – 31, 163 (2000), стр. 108–113. – COBISS.SR-ID 76381698
- Ка поетички дејче песме Милована Данојлића* / Јован Љуштановић. – Summary. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 48, св. 2–3 (2000), стр. 455–466. – COBISS.SR-ID 181744391
- Драма пресне историјске збиље и естетика позоришта* / Јован Љуштановић. – фотогр. – Приказ 10. Међународног симпозијума позоришних критичара и театролога. – У: *Scena*. – ISSN 0036-5734. – Год. 36, књ. 1–2, бр. 3–4 (мај–авг. 2000), стр. 45–48. – COBISS.SR-ID 79784450
- О мангуиљцима и озбиљности Љубивоја Ришмовића* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – Год. 26, бр. 3–4 (2000), стр. 44–48. – COBISS.SR-ID 93243138
- Прах, све је прах: Војислав Деспићов (1950–2000)* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – Год. 26, бр. 3–4 (2000), стр. 92–93. – COBISS.SR-ID 93266690
- Значај Бранислава Нушића за развој српског романа за децу* / Јован Љуштановић. – Напомене уз текст. – У: Развој прозних врста у српској књижевности. [Књ. 2] / 29. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, Нови Сад, 14–19. 9. 1999. – Београд: Међународни славистички центар, 2000. – стр. 207–214. – COBISS.SR-ID 89701388

2001.

- Села чавка на чамац* / изабрао Јован Љуштановић; илустровао Андреј Војковић. – Београд [тј.] Земун: Драганић, 2001. – [16] стр. – (Библиотека Зрнашце). – Тираж 3.000. ISBN 86-441-0393-8 (брош.). – COBISS.SR-ID 94715148
- Тиха вода духовности: Емилија Церовић Млађа: Деда-Блажојеве приче, Београд, 2000* / Јован Љуштановић. – У: Дневник (Нови Сад). – ISSN 0350-7556. – Год. 58, бр. 19485 (09. 05. 2001), стр. 13. – COBISS.SR-ID 78370306
- О глумачкој модерности Стивана Шалајића* / Јован Љуштановић. – У: Стеван Шалајић: [зборник] / приредио Петар Марјановић. – Београд: Савез драмских уметника Србије; Нови Сад: Позоришни музеј Војводине, 2001. – 382 стр.: фотогр.; 24 см. – Стр. 227. – ISBN 86-902447-3-5 (брош.). – COBISS.SR-ID 163337223
- Дух савремености: Мирјана Булајић: Хеј, ванземалци, Зрењанин, 2000* / Јован Љуштановић. – У: Дневник (Нови Сад). – ISSN 0350-7556. – Год. 78, бр. 19626 (26. 09. 2001), стр. 20. – COBISS.SR-ID 83818242
- Спонзори унизили књижу* / Јован Љуштановић. – У: Књижевни гласник (Београд). – ISSN 1451-0065. – Бр. 1 (2001), стр. 128–129. – COBISS.SR-ID 98112268
- Бајка о Крайковечној – парадокс сложене једносоставности* / Јован Љуштановић. – У: Проза Десанке Максимовић / Десанкини мајски разговори, Београд, Ваљево, Бранковина 14, 15. и 16. маја 1999. – Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2001. – (Десанкини мајски разговори; књ. 10). – ISBN 86-82377-05-5. – Стр. 54–70. – COBISS.SR-ID 270358028
- Зрнашце* / Генадиј Циферов; оквир Јован Љуштановић; илустрације Слободан Јелесијевић. – Београд: Драганић, 2001 (Београд: Култура). – [12]

стр.: илустр.; 22 см. – (Библиотека Зрнашце). – COBISS.SR-ID 94710284

2002.

Поетика савремене српске прозе за децу између Душана Радовића и Мирослава Антића: чар књижевних поређења / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 28, 1–2 (2002), стр. 3–4. – COBISS.SR-ID 109700620

Одрасћање као психолошка драма / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Споменка Крајчевић: Врешка, Београд, 2001. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 28, 1–2 (2002), стр. 90–91. – COBISS.SR-ID 109815564

Горан Максимовић, Домановићев смијех, књижевна студија, Слободна књига, Београд, 2000 [приказ] / Јован Љуштановић. – У: *Зборник Матице српске за славистику*. – ISSN 0352-5007. – 62 (2002), стр. 252–255. – COBISS.SR-ID 189211655

О дојриносy Нова Вуковића изучавању књижевносyи за децу / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 28, 3–4 (2002), стр. 94–96. – COBISS.SR-ID 109918988

Рецензија / Јован Љуштановић. – У: *Дунавске светиљке: изабране песме за децу и заљубљене* / Рале Нишавић. – Нови Сад: Бистрица, 2002. – Стр. [97–100]. – COBISS.SR-ID 174221575

O vaspitavanju nesvesnog u prozi za decu Dušana Radovića / Jovan Ljuštanović. U: *Zbornik stručnih i naučnih radova*. – Novi Sad: Viša škola za obrazovanje vaspitača, 2002. – Str. 101–113. UDK 37.013(082)

2003.

Низ капи росе на листу рођоза / Јован Љуштановић. – Разговор са добитником Награде „Невен”

за 2002. год. Петром Жебељаном. У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – год. 29, бр. 1–2 (2003), стр. 71–75. – COBISS.SR-ID 207012871

Месyио Сyевана Раичковића у развиyику модерне српске yоезије за децу / Јован Љуштановић. – У: *Mons Aureus*. – ISSN 1451-3846. – Год. 2, бр. 5–6 (2004), стр. 42–4. – COBISS.SR-ID 119485196

Проyоведнички глас Милана Пражића: Милан Пражић, Речи и време, Библиотyека Матице српске, Нови Сад 2002 / Јован Љуштановић. – У: *Летопис Матице српске*. – ISSN 0025-5939. – Год. 179, књ. 471, св. 6 (јун 2003), стр. 958–961. – COBISS.SR-ID 187693063

О yоеyици Дечје yесме Милована Данојлића / Јован Љуштановић. – У: *Поезија Милована Данојлића / Десанкини мајски разговори*, Београд, Ваљев, Бранковина, 14, 15. и 16. маја. – Београд: Задужбина Десанке Максимовић, 2003. – („Десанкини мајски разговори”; књ. 11). – ISBN 86-82377-10-1. – Стр. 74–92. – COBISS.SR-ID 270388236

О Вуковићевом схваyању модерносyи у yоезији за децу / Јован Љуштановић. – У: *Живот и дјело академика Нова Вуковића: радови са научног скупа „Живот и дјело академика Нова Вуковића”, одржаног у Жабљаку 21. и 22. јула 2003. године* / [организатор] Огранак Вукове задужбине Жабљак, Шавник, Плужине; [уредник Бранислав Остојић]. – Жабљак: СО [Скупштина општине], 2003 (Подгорица: Побједа). – 271 стр.: слика Н. Вуковића; 24 см. – Стр. 147–158. – COBISS.SR-ID 192619783

Позоришина yредсyава као израчка: о редиyиљском yосyуyику Воје Солдаyиовића у Едерланди... / Јован Љуштановић. – У: *Позориште (Нови Сад)*. – ISSN 0352-907X. – Год. 71, бр. 1/5 (септ. 2003. – јан. 2004), стр. 36. – COBISS.SR-ID 194453255

2004.

Понешто о исходима анкете / Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 30, 1–2 (2004), стр 65–66. – COBISS.SR-ID 206850311

Умеће причања крајке приче / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Весна Видојевић Гајовић: Кецеља на беле туфне, Београд, 2003. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 30, 1–2 (2004), стр 67–68. – COBISS.SR-ID 206867207

Израјин бајку / Јован Љуштановић. – Приказ представе „Украдени принц, изгубљена принцеза”, кинеске бајке, аутор Ден Тотеро, у извођењу Народног позоришта „Љубиша Јовановић” из Шапца, у режији Воје Солдатовића. – У: Позориште (Нови Сад). – ISSN 0352-907X. – Год. 71, бр. 6–10 (фебр.–јун 2004.), стр. 48. – COBISS.SR-ID 198156295

Богдан Појовић и лирски идентитет поезије за децу / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Литература: стр. 207–208. – [Резиме]; Резюме. – У: Научни саставак слависта у Вукове дане. – ISSN 0351-9066. – 33/2 (2004), стр. [199]–208. – COBISS.SR-ID 514310062

Дечији смех Бранислава Нушића (Уметности Нушићевог хумористичког приповедања за децу) / Јован Љуштановић. – Нови Сад: Виша школа за образовање васпитача, 2004 (Будисава: Кримел). – С а д р ж а ј: I. Увод (5–6); – II. Типови приповедања и хумор (7–25): О типовима приповедања (7–14); Хумор и „праситуација приповедања” (14–19); Нацрт за једну типологију хумористичког приповедања (19–24); О неким специфичностима исказних субјеката у књижевности за децу (24–25); – III. Књижевни почеци Бранислава Нушића у листовима за децу (27–32); – IV. Свет детињства у „Аутобиографији” (33–74):

Приповедачка претходница „Аутобиографије” (34–37); „Предговор”: нарцистички приповедач одређује време „Аутобиографије” (37–43); Гене-за аутобиографског приповедања (43–63); Одрастање приповедача (63–67); Нарцистички приповедач затвара круг (68–72); Закључак (72–74); – V. Хајдуци (75–127): Предговор „Хајдуцима” или писац деконструише аутобиографског приповедача (77–81); Аутобиографски приповедач између одраслог и детета (81–93); Скривено приповедање у трећем лицу (94–97); Засебне приче (97–103); Хумористичко приповедање (103–117); Елементи сатиричног приповедања (117–120); Закључна разматрања (121–127); – VI. Закључак (129–134); – VII. Коришћена литература (135–142); – VIII. Напомена аутора (143); – IX. Именски регистар (145–147). – 147 стр.; 23 см. – Монографија је преуређен маг. рад „Типови приповедања и хумор у делима за децу Бранислава Нушића”, одбрањен на Филол. фак. у Београду, 1997. год. – ISBN 86-85447-00-3 (брош.). – COBISS.SR-ID 198845447

Нушићев Дечији театар у Српском народном позоришту. I. 2 / Јован Љуштановић. – У: Vojvođanska Scena. – ISSN 1451-7612. – Год. 1, бр. 1 (дец. 2004), стр. 30; Год. 2, бр. 3–4 (сезона 2004/2005), стр. 36. – COBISS.SR-ID 210537735

Црвенкапа грицка вука: студије и есеји о књижевности за децу / Јован Љуштановић. – Нови Сад: Дневник: Змајеве дечје игре, 2004 (Бачка Паланка: Papirus). – С а д р ж а ј: Књижевност за децу и култура (5–50): Књижевност за децу и мит (7–9); Мит одраслих о деци и детињству (9–21); Мит у књижевности за децу (21–29); Епилог или проблем дефинисања (30–31); Књижевност за децу – наравоученије слободе (32–39); Црвенкапа грицка вука? (40–50); – О уметности приповедања за децу I (Из модерне класике) (51–99):

„Абар” Воја Терића или уметност фабулирања пустиловног романа (53–62); „Бајка о Кратковечној” Десанке Максимовић – парадокс сложености једноставности (63–80); О васпитавању несвесног у прози за децу Душана Радовића (81–99); – О уметности приповедања за децу II (Дух времена) (101–159); Приповедач и фантастично (О постмодерном у прози за децу Владимира Стојшина и Дубравке Угрешић) (103–117); Путеви фабулирања (118–130); Замка дефабуларизације (131–137); Разгранаване романа (138–147); Чекајући постмодерног Нушића или о хумору у српској књижевности за децу данас (148–159); – Библиографија (161); – Именски регистар (163–164); – Садржај (165–166). – 168 стр.; 20 см. – (Библиотека Детињство. Нова серија; књ. 6). – Тираж 600. – Ауторова слика и белешка о њему на пресавитку кор. листа. – ISBN 86-84097-29-7 (брош.). – COBISS.SR-ID 195621639

Зрнаице / Генадиј Циферов; превод с руског Александар Шево; оквир Јован Љуштановић; илустрације Слободан Јелесијевић. – 2. изд. – Београд: Драганић, 2004 (Београд: Култура). – [12] стр.: илустр.; 22 см. – (Библиотека Зрнаице). – COBISS.SR-ID 113556748

2005.

О бићу Змајеве поезије за децу / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Василије Радикић: Змајево пеништво за децу, Нови Сад, 2003. – У: Књижевност и језик. – ISSN 0454-0689. – Год. 52, бр. 1–2 (2005), стр. 173–176. – COBISS.SR-ID 129018380

Ресепција Hansa Christiana Andersena kao ogledalo odnosa prema bajci u srpskoj kulturi / Jovan Ljuštanović. – U: Dobar dan, gospodine Andersen. Zbornik uz 200. obljetnicu rođenja H. C. Andersena i 10. obljetnicu hrvatskog IBBY-a. – Pri-

redila Ranka Javor. – Zagreb: Knjižnice grada Zagreba: Hrvatski centar za dječju knjigu: Hrvatska sekcija IBBY-a (2005). – Str. 127–135. ISBN 953-6499-22-3

Праизвор дејинствива / Јован Љуштановић. – Приказ књиге Драгомира Брајковића „Два детињства”. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 31, 3–4 (2005), стр. 50–53. – COBISS.SR-ID 219696647

Сиручно-научни скипови поводом двестогодишњице рођења Ханса Кристијана Андерсена / Јован Љуштановић. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 53, св. 1–3 (2005 [шт. 2006]), стр. 659–663. – COBISS.SR-ID 224525063

О слици културног идентитета Полимља у делу Александра Дирока / Јован Љуштановић. – У: Милешевски записи. – ISSN 0354-6926. – Бр. 6 (2005), стр. 247–257. – COBISS.SR-ID 141760519

2006.

Последњи сусрети са Лукићем / Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 32, 1 (2006), стр. 92–93. – COBISS.SR-ID 219518727

[Драган Лукић је особена...] / Јован Љуштановић. – Одломак из књиге „О модерности поезије за децу Драгана Лукића”. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 32, 1 (2006), стр. 108. – COBISS.SR-ID 219544071

Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године: докторска дисертација / Јован М. Љуштановић. – Београд: [Ј. Љуштановић], 2006. – 404 листа. – COBISS.SR-ID 31829007

Празнина појрскана крвљу / Јован Љуштановић. – У: Mons Aureus. – ISSN 1451-3846. – Год. 4, бр. 14 (2006), стр. 133–139. – COBISS.SR-ID 139556108

2007.

- „Мале бајке” *Стевана Раичковића у контексту српске рецепције Ханса Кристијана Андерсена* / Јован Љуштановић. – Белешке уз текст. – Библиографија: стр. 86–87. – Summary. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 55, св. 1 (2007), стр. 75–87. – COBISS.SR-ID 224628999
- Војвода Драшко као хумористички приповедач* / Јован Љуштановић. – Напомене уз текст. – Summary. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 55, св. 3 (2007), стр. 545–554. – COBISS.SR-ID 228346887
- Облици ђесничке самосвести у српској поезији за децу у ђедесетим годинама XX века* / Јован Љуштановић. – У: Норма: часопис за теорију и праксу васпитања и образовања ISSN: 0353-7129. – 12, 2–3 (2007). – Стр. 93–104. – COBISS.SR-ID 103739399
- Душан Косић: „Градић Јеленџај”. Предање о ђосићанку Плавској језера у модерном ђесничком контексту* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summary. – У: Милешевски записи. – ISSN 0354-6926. – Бр. 7 (2007), стр. 319–325. – COBISS.SR-ID 142720268
- Савршен дармар* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Владимир Андрић: Дај ми крила један круг, Београд, 2006. – У: Летопис Матице српске. – ISSN 0025-5939. – Год. 183, књ. 480, св. 3 (септ. 2007), стр. 438–441. – COBISS.SR-ID 225214983
- Čudne dramske zveri* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Milivoje Mladenović: Čudne zveri na proveri, Novi Sad, 2007. – U: Scena (Novi Sad). – ISSN 0036-5734. – Godina 43, Br. 3–4 (jul–dec. 2007), str. 98–99. – COBISS.SR-ID 246857735

2008.

- Зузубумба ђрича бескрајну ђричу* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Дејан Алексић: На пример, Београд, 2006. – У: Летопис Матице српске. – ISSN 0025-5939. – Год. 184, књ. 481, св. 1–2 (јан–феб. 2008), стр. 201–204. – COBISS.SR-ID 229740551
- Песничка анђропологија деђињства Душана Радовића* / Јован Љуштановић. – Напомене уз текст. – Библиографија: стр. 20. – Резиме; Summary. – У: Душан Радовић и развој модерне српске књижевности / [уредници зборника Александар Јовановић, Драган Хамовић]. – Београд: Учитељски факултет, 2008. – (Поетика српске књижевности за децу и младе; књ. 1). – ISBN 978-86-7849-112-2. – Стр. [13]–21. – COBISS.SR-ID 515969941
- Сима Цуцић: мисија критичара књижевности за децу* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: Сима Цуцић књижевник и критичар / [уредник Радован Влаховић]. – Ново Милошево: Банатски културни центар, 2008. – ISBN 978-86-6029-003-0. – Стр. 49–63. – COBISS.SR-ID 34959631
- Словенски имђулси у рађању модерне српске ђоезије за децу* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Резиме. – У: Славистика. – ISSN 1450-5061. – Књ. 12 (2008), стр. 164–173. – COBISS.SR-ID 148982796
- Писци и ђихове мајке* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Моја мајка (Писци говоре о својим мајкама), Нови Сад, 2007. – У: Књижевни магазин. – ISSN 1451-0421. – Год. 8, бр. 85–86 (2008), стр. 52–53. – COBISS.SR-ID 151032332
- Пред феноменом луђикарског ђекста* / Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – Год. 34, бр. 4 (2008), стр. 3–4. – COBISS.SR-ID 242914567

Пеђаво дејинство: српски као немајерњи језик: чинијанка за 5. разред основне школе / [приредио] Јован Љуштановић; [илустрације Игор Кекелевић]. – 1. изд. – Београд: Завод за уџбенике, 2008 (Лапово: Колорпрес). – 119 стр.: илустр.; 26 см. – ISBN 978-86-17-14898-9 (брош.). – COBISS.SR-ID 150422540

366 dana 366 portreta = 366 days 366 portraits: fotografije / Oliver Cvijović; predgovor Jovan Ljuštanović. – Beograd: Kulturni centar, 2008 (Beograd: Grafolik). – 3 str.; 24 cm + CD ROM sa fotografijama. – COBISS.SR-ID 1024202911

О времену када су миши стигли до Прибоја / Јован Љуштановић. – У: Обичајем и пјесмом кроз наша села / [лирске пјесме у селима, записао, обрадио и за штампу приредио] Миланко Глушчевић. – Пријепоље: Дом културе, 2008. – Стр. 290–295. – COBISS.SR-ID 152478220

Округли сјео манифестације Слово са Лима, XVI циклус „Рад са децом у условима мултимедијских заједница и транзиције”, Пријепоље, 29. септембар 2007. год. [Електронски извор] / [уредник Јован Љуштановић]. – Пријепоље: Матична библиотека „Вук Караџић”; Љиг: Internet Club, 2008 (Љиг: Internet Club). – 1 електронски оптички диск (CD-ROM): текст; 12 см. – ISBN 978-86-903933-6-7. – COBISS.SR-ID 146395148

Транзициона стварност и фикција у „Скакавцима” Биљане Србљановић / Јован Љуштановић. – У: Књижевност и стварност. 2/37. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 12–15. IX 2007; [редактори Драгана Мршевић-Радовић и др.]. – Београд: Међународни славистички центар, 2008 (Београд: Чигоја штампа). – 642 стр.; 24 см. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-86419-17-8 (брош.). – Стр. 555–564. – COBISS.SR-ID 151622924

2009.

Поетика модерног у Плавом чујерку Мирослава Анђића / Јован Љуштановић. – Белешке и библиографске референце уз текст. – Библиографија. – Summary. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 35, 1–2 (2009), стр. 29–40. – COBISS.SR-ID 263092231

Брисање лава (Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године) / Јован Љуштановић. – Нови Сад: Дневник: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2009. – 367 стр. – Монографија је преуређена докт. дисерт. „Поетика модерног и српска поезија за децу: од 1951. до 1971. год.”, одбрањена на Филол. фак. у Београду, 2006. год. – С а д р ж а ј: I. Увод (7–9). – II. Поетика модерног – у потрази за појмом (11–44): Поетика модерног као код историјске самосвести (11–17); Поетика модерног као песнички код (17–24); Поетика модерног као код националне књижевности (24–44). – III. Предисторија: српски књижевни модернизми до Другог светског рата и поезија за децу (45–81): Српска модерна: припада ли поезија за децу естетском бићу књижевности? (45–54); Одговор поезије за децу на изазове модерне (54–59); Поезија за децу између авангарде и социјалне књижевности (59–67); О модерности поезије за децу Александра Вуча (67–81). – IV. Одвајање од социјалистичког реализма (82–99): Загонетка форумског естетицизма (84–92); *Пионири* Душана Радовића (92–99). – 1951–1959 (101–221): – V. Писци за децу у борби за естетску аутономију и равноправност (103–111). – VI. Фантастично и модерност поезије за децу (112–139). – VII. Песничко наслеђе Александра Вуча (140–176): И естетско, и социјално: истрајавање и разградња модела (141–154); Довршење пројекта: Алек-

- сандар Вучо, „Сан и јава храброг Коче” (154–162); Арсен Диклић: „Чика с брадом и друге дунавске баладе” (162–172); Драган Лукић и песничко наслеђе Александра Вуча (172–176). – VIII. Модерност поезије за децу као истраживање лирског (177–206); Песнички пантеизам Десанке Максимовић (178–194); Воја Царић: „Шарени мост” (194–206). – IX. Душан Радовић: „Поштована децо” (207–221). – 1959–1971 (223–342); – X. Време антрополошке самосвести (225–266); Дете као културни симбол (226–231); Савременост тематике и модерност поезије за децу: о „куцама, мацама и мецама” (231–237); Песма за децу између аутономије света детињства и детета у човеку (237–246); Да ли је могућа модерна песма за децу? (247–266). – XI. Пена модерности (267–333); Милован Данојлић: „Како спавају трамваји” (267–289); Стеван Раичковић: „Дружина под сунцем” (289–297); Мирјана Стефановић: „Влатко Пицула” (297–306); Бранислав Црнчевић: „Босоноги и небо” (306–319); Љубивоје Ршумовић, „Ма шта ми рече” (319–333). – XII. Брисање лава (334–342). – XIII. Литература (343–360). – Напомена аутора (361). – Именски регистар (363–367). – ISBN 978-86-7966-020-6 (Дневник; брош.). – COBISS.SR-ID 234566663
- Јован Делић, О поезији и поезијци српске модерне... Београд, 2008.* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге. – У: Зборник Матице српске за славистику. – ISSN 0352-5007. – Бр. 76 (2009), стр. 143–149. – COBISS.SR-ID 250412039
- Srpska književnost za decu na kraju XX i početku XXI veka: kontinuiteti i promene* / Јован Љуштановић. – У: *Život – časopis za književnost i kulturu*. – ISSN 0514-776X. – Br. 1–6 (2009), str. 217–230.
- Лиризација детињства у причама за децу Весне Видојевић-Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић-Бутрић* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 387–388. – Summary. – У: Место приповетке у српској књижевности; Доситеј Обрадовић и Европа. 2/38. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 4–7. 9. 2008. – Београд: Међународни славистички центар на Филолошком факултету, 2009. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-86419-73-6. – Стр. 379–388. – COBISS.SR-ID 36821007
- O doprinosu Nova Vukovića izučavanju književnosti za decu* / Јован Љуштановић. – У: *Sunce u prozoru: kritika o književnosti u Crnoj Gori za djecu i mlade* / [priredio] Milutin Đuričković. – Podgorica: Gligoriје Dijak, 2009 (Podgorica: Grafo Bale). – 207 str.: slika priređivača; 21 cm. – Str. 120–123. – ISBN 978-9940-22-016-7 (broš.). – COBISS.SR-ID 14722064
- O хумористичком приповедању данас на северозападном Пешићу* / Јован Љуштановић. – Summary: On humorist narration today in north-western Pešter. – Резиме; Summary. – У: Милешевски записи. – ISSN 0354-6926. – 8 (2009), стр. 253–263. – COBISS.SR-ID 1024215711
- О недоумицама и намерама* / Јован Љуштановић. – Приказ часописа „Детињство”. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 35, 3 (2009), стр. 3–4. – COBISS.SR-ID 263005703
- Принцепа лутца замком: теоријска мисао о књижевности за децу из окриља Змајевих дечјих ижара* / избор и предговор Јован Љуштановић. – Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2009. – 179 стр. – (Библиотека Змај; књ. 19). – *Водич кроз уклети замак* / Јован Љуштановић, стр. 7–15. – Текст штампан двостубачно. – На корицама белешка о приређивачу. – ISBN 978-86-81501-37-5 (брош.). – COBISS.SR-ID 237111303
- Срби први пут на конгресу IRSC* / Јован Љуштановић. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 35, 4 (2009), стр. 49–50. – COBISS.SR-ID 263480327

Деца, рат и културне разлике: два романа за децу с тематиком из рата у Босни / Јован Љуштановић. – О романима за децу „Дјечак и његов штит” Јована Лубардића и „Мјесец, сан и папирни авиони” Зејрира Хасића. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 35, 4 (2009), стр. 65–70. – COBISS.SR-ID 263480839

Children, war and cultural differences: two children's novels with the same theme of the war in Bosnia U: Abstracts. Edited by Sabine Berthold and Hans/Heino Ewers with assistance from Anke Harms and Tabea Breideband, The 19th Biennial Congress of IRSCL, 8–12/08/09, Institut für Jugendbuchforschung, Goethe University; International Research Society for Children's Literature, Frankfurt/Main, Germany, 2009. Str. 107–107.

2010.

Културно и духовно јединство света и „косовско одређење” у есејистичкој визији Зорана Мишића / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Резиме; Summary. – У: *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима*. Књ. 2, Књижевност / [главни и одговорни уредник] Драги Маликовић. – Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2010. – ISBN 978-86-80273-51-8. – Стр. [357]–366. – COBISS.SR-ID 517379989

О алејоријском и фантастичном у бајкама и причама за децу Гроздане Олујић / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 112–113. – Сажетак; Summary. – У: *Бунтовници и сањари* / [уредници зборника Александар Јовановић, Петар Пијановић, Зорана Опачић]. – Београд: Учитељски факултет, 2010. – (Поетика српске књижевности за децу и младе; књ. 2). – ISBN 978-86-7849-117-7. – Стр. 103–113. – COBISS.SR-ID 37823247

Отачар Јована Јовановића Змаја и табу инфантилног еротизма / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 254–255. – Summary: The Chimney sweeper by Jovan Jovanovic Zmaj and the taboo of infantile eroticism. – У: *Књижевност и култура*. 2/39. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 9–12. IX 2009. – Београд: Међународни славистички центар, 2010. – (МСЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-86419-91-0. – Стр. 248–255. – COBISS.SR-ID 517834852

Видови модернизације српске књижевности за децу / Јован Љуштановић. – У: *Цврчак или мрав: огледи из књижевности за децу* / Василије Радикић. – Нови Сад: Змајеве деце игре, 2010. – 183 стр. – (Библиотека Змај; књ. 21). – Стр. 177–180. ISBN 978-86-81501-41-2 (брош.). – COBISS.SR-ID 251186951

Писма о културном стању деце / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Отворена писма Јована Јовановића Змаја, приредила Зорица Хацић, Нови Сад, 2009. – У: *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. – ISSN 0543-1220. – Књ. 58, св. 2 (2010), стр. 440–443. – COBISS.SR-ID 257218311

Драматуршка анализа и драматизација као основе интерпретације усмене бајке / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Литература: стр. 212. – Summary. – У: *Савремена књижевност за децу у науци и настави* / [уредници Виолета Јовановић, Тиодор Росић]. – Јагодина: Педагошки факултет, 2010. – (Посебна издања. Научни скупови; књ. 10). – ISBN 978-86-7604-093-3. – Стр. 201–213. – COBISS.SR-ID 513986222

И наш Марио / Јован Љуштановић. – У: *Снарења / Марио Лигуори*. – Београд: Службени гласник, 2010 (Београд: Гласник). – 77 стр.: фотогр.; 25 cm. –

ISBN 978-86-519-0642-1 (брош.). – COBISS.SR-ID 177680652

Пеђаво дејинство: српски као нематерњи језик: чиианка за 5. разред основне школе / [приредио] Јован Љуштановић; [илустрације Игор Кекелевић]. – 2. изд. – Београд: Завод за уџбенике, 2010 (Београд: Скенер студио Лазић). – 118 стр.: илустр. у бојама; 27 cm. – ISBN 978-86-17-16581-7 (брош.). – COBISS.SR-ID 247409927

Историја једне духовне и културне мисије / Јован Љуштановић. – У: Пријеполска гимназија: 1913–2008 / Љубомир Шулагић, Хаџо Мушовић. – Пријеполје: Пријеполска гимназија, 2010 (Ужице: Графичар). – 865 стр.: илустр.; 25 cm. – Стр. 8–13. – ISBN 978-86-913837-0-1 (картон). – COBISS.SR-ID 177410060

Дечја душа Љубомира Симовића / Јован Љуштановић. – У: Поглед на две обале: о лирској и драмској поезији Љубомира Симовића: зборник радова са научног скупа Пјесничка ријеч на извору Пиве / уредник Јован Делић. – Београд: Београдска књига; Плужине: Центар за културу, 2010 (Нови Сад: Будућност). – 158 стр.: слика Љ. Симовића; 24 cm. – Стр. 91–104. – ISBN 978-86-7590-254-6 (брош.). – COBISS.SR-ID 176631564

Игра и нонсенс у савременој српској поезији за децу / Јован Љуштановић. – У: Савремени тренутак књижевности за децу у настави и науци: тематски зборник / [приређивач Марина Јањић]. – Врање: Универзитет, Учитељски факултет, 2010 (Врање: Аурора). – 519 стр.: илустр.; 24 cm. – Стр. 128–139. – ISBN 978-86-82695-78-3 (брош.). – COBISS.SR-ID 176368140

Три паметна мишљења / Љубивоје Ршумовић, Јован Љуштановић, Цвијетин Ристановић. – У: Сањао сам да ми гори школа / Мирјана Булатовић. – Београд: Граматик, 2010 (Београд: Штампарија Српске патријаршије). – 66 стр. – Стр. 61–62.

– ISBN 978-86-84421-93-9 (брош.). – COBISS.SR-ID 174384396

2011.

Biljana Srbljanović: ples na žici / Jovan Ljuštanović. – Fotogr. – Bibliografija: str. 14. – U: Teatron. – ISSN 0351-7500. – God. 36, br. 156–157 (2011), str. 9–14. – COBISS.SR-ID 202823692

Вилина књижа Симе Матавуља као огледало положаја бајке и књиже за децу у српској култури / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 200–201. – Summary. – У: Симо Матавуљ – дело у времену / уредници Драгана Вукићевић, Душан Иванић. – Београд: Филолошки факултет, 2011. – (Посебна издања). – ISBN 978-86-6153-008-1. – Стр. 189–201. – COBISS.SR-ID 38852367

„Радовић или Милновић”: однос Душана Радовића према енглеској књижевности за децу као културна заговорница / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 505–506. – Summary. – У: 40. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 8–11. IX 2010, Београд, 2, Српска књижевност и европска књижевност. – Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2011. – (МСЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-6153-039-5. – 40/2 (2011), стр. 497–506. – COBISS.SR-ID 514173614

Oblici moderniteta u prvim pjesničkim zbirkama za djecu Dušana Radovića i Grigora Viteza / Jovan Ljuštanović. – U: Poetika hrvatskih dječjih petparačkih romana u razdoblju između dva svjetska rata // Redefiniranje tradicije: dječja književnost, suvremena komunikacija, jezici i dijete = Redefining tradition: children's literature, contemporary communication, languages and child / Bežen, Ante; Majhut, Berislav (ur.). – Zagreb: Učiteljski

- fakultet Sveučilišta; Europski centar za napredna i sustavna istraživanja, 2011. Str. 193–204. – ISBN 978-953-7210-43-4
- S ove strane umetnosti – zec* / Jovan Ljuštanović. – Prikaz izložbe Nikole Džafa „Lepus in fabula” u Muzeju savremene umetnosti Vojvodine u Novom Sadu. – Prikaz knjige: Džaf, urednica Vesna Grginčević, Novi Sad, 2011. – U: Interkulturalnost. – ISSN 2217-4893. – Br. 2 (okt. 2011), str. 286–291. – COBISS.SR-ID 273147911
- Белешка о антропоолошким мангуилицима Добросави Боба Живковића* / Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 37, 3–4 (2011), стр. 79–81. – COBISS.SR-ID 275605255
- Разговори с Влашком: Владимир Миларић (1930–2011)* / Јован Љуштановић. – In memoriam. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 37, 3–4 (2011), стр. 135–137. – COBISS.SR-ID 275627271
- Мало једро [Звучни снимак]: избор из дејче поезије* / Јован Јовановић Змај; приредио Јован Љуштановић; [изводи] Вјера Мујовић (предговор) и Бранимир Брстина (текст књиге). – Београд: Службени гласник, 2011 (Београд: Pink Digital System). – 1 CD (100 min); 12 cm + текстуални прилог (12 стр.). – (Звучна књига; 6). – На пропратној грађи: На Змај Јовиним рукама / Јован Љуштановић. – Текст читају: Вјера Мујовић и Бранимир Брстина. – ISBN 978-86-519-0785-5. – COBISS.SR-ID 181606412
- 2012.
- У сивој свакодневици* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Винко Шелога: Смог. Кашаљ, Пожега, 2009. – У: Летопис Матице српске. – ISSN 0025-5939. – Год. 188, књ. 489, св. 3 (март 2012), стр. 524–525. – COBISS.SR-ID 270969607
- Књижевно-монетарни атлас Европе* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Поп Д. Ђурђев: Аверси и верси, Нови Сад, 2012. – У: Дневник (Нови Сад). – ISSN 0350-7556. – Год. 70, бр. 23405 (13. 04. 2012), стр. 22. – COBISS.SR-ID 271452167
- Идеје просветитељства и дух просвећености у отвореним писмима Јована Јовановића Змаја у Невену* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 343–344. – Summary: Ideas of enlightenment and the spirit of enlightenment in Jovan Jovanović Zmaj's open letters published in the Neven periodical. – У: Традиција просвећености и просвећивања у српској периодици / уредник Татјана Јовићевић. – Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012. – (Серија Историја српске књижевне периодике; 22). – ISBN 978-86-7095-181-5. – Стр. [333]–344. – COBISS.SR-ID 522412949
- Књижевност за децу и детињство као време иницијације* / Јован М. Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 62–64. – Summary: Children's literature and childhood as a period of initiation. – У: Аспекти времена у књижевности / уредник Лидија Делић. – Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012. – (Наука о књижевности. Упоредна истраживања). – ISBN 978-86-7095-178-5. – Стр. 47–64. – COBISS.SR-ID 517662820
- Књижевност за децу у огледалу културе* / Јован Љуштановић. – Нови Сад : Међународни центар књижевности за децу Змајеве дејче игре, 2012. – 190 стр. – (Библиотека Змај; књ. 24). – На корицама белешка о аутору и делу с ауторовом сликом. – С а д р ж а ј: „Одјачар” Јована Јовановића Змаја и табу инфантилног еротизма (5–12). Дејча душа Љубомира Симовића (13–24). – О културном статусу бајке (25–72): Рецепција Ханса Кристијана Андерсена као огледало односа према бајци у српској култури (27–37); *Вилина*

- књига Симе Матавуља као огледало положаја бајке и књиге за децу у српској култури (39–49); *Мале бајке* Стевана Раичковића у контексту српске рецепције Ханса Кристијана Андерсена (51–62); О алегоријском и фантастичном у бајкама и причама за децу Гроздана Олујић (63–72). – Критичари у огледалу књижевности за децу (73–102); Богдан Поповић и лирски идентитет поезије за децу (75–84); Сима Цуцић – мисија критичара књижевности за децу (85–93); Схватања Нова Вуковића о модерности у поезији за децу (95–102). – Огледала и огледања Душана Радовића (103–133): Песничка антропологија детињства Душана Радовића (105–112); „Радовић или Милновић” – однос Душана Радовића према енглеској књижевности за децу као културна загонетка (113–122); Облици модернитета у првим песничким збиркама за децу Душана Радовића и Григора Витеза – сличности и разлике (123–133). – На граници векова (135–177): Лиризација детињства у причама за децу Весне Видојевић Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић Бутрић (137–146); Деца, рат и културне разлике: два романа за децу с тематиком из рата у Босни (147–152); Игра и нонсенс у савременој српској поезији за децу (153–162); Српска књижевност за децу на крају XX и почетку XXI века – континуитети и промене (163–177). – Библиографија (179–180). – Напомена аутора (181). – Именски регистар (183–187). ISBN 978-86-81501-57-3 (брош.). – COBISS.SR-ID 269490183
- Легенда о Шкозоришту и њене консеквенце* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Милан Мађарев: Креативна драма у Шкозоришту, Земун, 2009. – У: Настава и васпитање. – ISSN 0547-3330. – Год. 61, бр. 3 (2012), стр. 551–554. – COBISS.SR-ID 193151244
- „Конструктивни детињства” и форме приповедања у приповедама о деци Иве Андрића* / Јован Љуштановић. – У: Иво Андрић у српској и европској књижевности. 2/41. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 15–17. IX 2011. – Београд: Међународни славистички центар, 2012 (Београд: Чигоја штампа). – 903 стр. ; 24 см. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-6153-085-2 (брош.). – COBISS.SR-ID 193082124
- Момо Капор: „Белешке једне Ане” – простор и време* / Јован Љуштановић. – У: Приповедач урбане меланхолије: књижевно дело Моме Капора: зборник радова / [уредници зборника Александар Јовановић, Петар Пијановић, Зорана Опачић]. – 1. изд. – Београд: Учитељски факултет, 2012 (Београд: Colorgrafx). – 315 стр.: слика М. Капора; 24 см. – (Поетика српске књижевности за децу и младе; књ. 3). – Стр. 111–124. – ISBN 978-86-7849-161-0 (брош.). – COBISS.SR-ID 189767436
- О децем веку Слободана Ж. Марковића* / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 385–386. – У: Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста / [главни и одговорни уредник Сунчица Денић]. – Врање: Учитељски факултет, 2012. – ISBN 978-86-82695-92-9. – Стр. 375–386. – COBISS.SR-ID 44648719
- О традиционалном подизању деце на Пешићеру и Златићу – дејчи рад и игра* / Јован Љуштановић. – Summary: The Traditional child-rearing in Pešter and Zlatar – child labour and game. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Апстракт; Summary. – Библиографија: стр. 387–388. – У: Милешевски записи. – ISSN 0354-6926. – Књ. 9 (2012), стр. 375–389. – COBISS.SR-ID 193868556
- Поезија за децу Мирјане Стефановић и нонсенсна традиција српске поезије за децу* / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 148–149. – Резюме; Summary. – У: Поезија Мирјане Стефановић / Десанкини мајски разговори, Београд, 23. мај 2011. – Београд: Задужбина „Десанка Максимо-

- вић”, 2012. – (Десанкини мајски разговори; књ. 29). – Стр. 133–150. – ISBN 978-86-82377-35-1. – COBISS.SR-ID 42697999
- Чуда Светле Горе* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Емилија Церовић Млађа: Приче из Богородичиног врта, Нови Сад, 2012. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 38, 3–4 (2012), стр. 120–121. – COBISS.SR-ID 280035847
- 60 година Школе за образовање васпитача у Новом Саду* / Стеван Дивјаковић, Весна Цолић, Јован Љуштановић. – Нови Сад: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2012 (Нови Сад: АБМ економик). – 96 стр.: илустр.; 24 см. – ISBN 978-86-85855-21-4. – COBISS.SR-ID 274598663
- Ко је ко: Пријепоље, Општинска управа 2011* / [фотографија] Оливер Цвијовић; [текст Јован Љуштановић, Изет Кријешторац; превод Нада Чичић] = Who is Who: Prijepolje, Municipal administration 2011 / [photography] Oliver Cvijović; [text Jovan Ljuštanović, Izet Kriještorac; translation Nada Čičić]. – Београд: УЛУПУДС: О. Цвијовић, 2012 (Београд: Визартис). – 122 стр.: фотограф.; 24 см. – ISBN 978-86-6213-020-4 (брош.). – COBISS.SR-ID 189786124
- 2013.
- Бранислав Нушић* / приредио Јован Љуштановић. – Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2013. – 525 стр. – (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности; књ. 47). – Стр. 7–24: *Засмејавало на клацкалицы векова* / [Јован Љуштановић]. – Хронологија: стр. 467–470. – Речник мање познатих речи и израза: стр. 481–483. – Приређивачке напомене: стр. 485. – Стр. 489–502: Модел хумористичког приповиједања Бранислава Нушића / Горан Максимовић. – Стр. 503–507: Нушићеве комедије и модернистички токови европске драматургије и позоришта / Светозар Рапајић. – Стр. 509–518: Зрело раздобље мајстора смеха / Петар Марјановић. – Додатак: Антологијска едиција Десет векова српске књижевности: концепцијска и уређивачка начела: стр. 521–525 ISBN 978-86-87079-59-5 (пласт.). – COBISS.SR-ID 276796423
- Игра у поезији за децу Милована Данојлића* / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 305–306. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Summary. – У: *Песничко дело и мисао о поезији Милована Данојлића* / [уредници] Јован Делић, Драган Хамовић. – Београд: Институт за књижевност и уметност: Филолошки факултет; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2013. – (Наука о књижевности. Поетичка истраживања; бр. 16). – ISBN 978-86-6153-126-2. – Стр. 289–307. – COBISS.SR-ID 317110023
- Култура као велика играоница* / Јован Љуштановић. – Приказ књиге: Поп Д. Ђурђев: Радови на млечном путу, Београд, 2012. – У: *Polja*. – ISSN 0032-3578. – Год. 58, бр. 483 (2013), стр. 210–213. – COBISS.SR-ID 210949900
- Свети дејиньства у поезији Бранка Радичевића* / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 191–192. – Summary. – У: Бранко Радичевић / [приређивач и уредник Јован Зивлак]. – Нови Сад: Друштво књижевника Војводине, 2013. – (Библиотека Златна греда). – ISBN 978-86-84547-10-3. – Стр. 179–194. – COBISS.SR-ID 317557511
- Симболика рибе у модерној српској поеми за децу* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 439–440. – Summary: The symbolism of the fish in modern Serbian children's lengthy narrative poems. – У: *Aquatica* / уредници Мирјана Детелић, Лидија Делић. – Београд: Балканолошки инсти-

- тут САНУ, 2013. – (Посебна издања; 122). – ISBN 978-86-7179-083-3. – Стр. [427]–440. – COBISS.SR-ID 518351716
- Средњовековни књижевни подтекст у приповеци „Златно јагње” Светилане Велмар-Јанковић / Јован М. Љуштановић.* – Библиографија: стр. 321–322. – Abstract. – У: Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце школског узраста / [главни и одговорни уредник Сунчица Денић]. – Врање: Учитељски факултет, 2013. – ISBN 978-86-6301-005-5. – Стр. 309–322. – COBISS.SR-ID 44752911
- О лику Светиога Саве у српској књижевности за децу / Јован Љуштановић.* – У: Међународни научни скуп Осам векова манастира Милешева. – [Београд: Архиепископија Београдско-карловачка, 2013]. – Стр. 148–157: илустр. – COBISS.SR-ID 1541624297
- Анкеиџа и њени домейџи / Јован Љуштановић.* – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 39, 3 (2013). Стр. 56–58. – COBISS.SR-ID 298651655
- Поезија и вредности / Јован Љуштановић.* – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – Год. 39, бр. 3 (2013). Стр. 81–82. – COBISS.SR-ID 296030471
- Пеђаво дејиньство: српски као немајтерњи језик: чинџанка за 5. разред основне школе / [приредио] Јован Љуштановић; [илустрације Игор Кекелевић].* – 3. изд. – Београд: Завод за уџбенике, 2013 (Београд: Scanner studio). – 118 стр.: илустр.; 27 cm. – ISBN 978-86-17-18192-3. – COBISS.SR-ID 276299783
- Poezija za decu Grigora Viteza i Jovana Jovanovića Zmaja – impulsi, srodnosti, razlike / Jovan Ljuštanić.* – U: Veliki vidar: stoljeće Grigora Viteza: monografija / [uredništvo Marina Protrka Štimatec, Diana Zalar, Dubravka Zima; ilustracija Ordan Petlevski]. – Zagreb: Učiteljski fakultet. – Str. 185–196. – ISBN 978-953-7210-62-5.
- О холистичком пристојуу настави књижевности за децу у образовању васпитача / Јован Љуштановић, Милена Зорић.* – У: Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце школског узраста: тематски зборник / [главни и одговорни уредник Сунчица Денић]. – Врање: Учитељски факултет, 2013 (Врање: Аурора). – 478 стр.: илустр.; 24 cm. – Стр. 66–78. – ISBN 978-86-6301-005-5 (брош.). – COBISS.SR-ID 199702540
- Nonsensni postupak u savremenoj srpskoj i hrvatskoj poeziji za decu / Jovan Ljuštanić.* – U: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa, Zlatni danci 14 – suvremena dječja književnost II. – Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Štrosmajera, Filozofski fakultet; Pečuj: Filozofski fakultet. – Str. 129–141. – ISBN 978-953-314-060-5
- 2014.
- Душан Радовић: Поштована децо / Јован Љуштановић.* – У: Душан Радовић / приредио Петар Пијановић. – Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2014. – Стр. 379–381. – ISBN 978-86-87079-68-7 (пласт.). – COBISS.SR-ID 284728583
- Прича и причање као игра у крајким причама за децу Душана Радовића и Дејана Алексића / Јован М. Љуштановић.* – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 510–511. – Апстракт; Summary. – У: Књижевност за децу у науци и настави / [уредници Виолета Јовановић, Тиодор Росић]. – Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2014. – (Посебна издања. Научни скупови; књ. 18). – ISBN 978-86-7604-118-3. – Стр. 501–511. – COBISS.SR-ID 521034389
- Врџић као позорштво / Јован Љуштановић.* – Фотогр. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: Scena. – ISSN 0036-5734. – Год. 50, бр.

1–2 (јан.–јун 2014), стр. 26–33. – COBISS.SR-ID 286699015

Дојринос Бранислава Нушића развитику српског позоришта за децу: школско позориште код Срба / Јован Љуштановић; приредила Александра Коларић. – илустр. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: *Scena*. – ISSN 0036–5734. – Год. 50, бр. 1–2 (јан.–јун 2014), стр. 115–121. – COBISS.SR-ID 286744583

Гнев и поезија / Јован Љуштановић. – Поводом текста „Аутор, рецензенти и књига” Тихомира Петровића објављеног у *Детињству* бр. 3 за 2013. годину. – У: *Detinjstvo*. – ISSN 0350-5286. – 40, 2 (2014), стр. 119–120. – COBISS.SR-ID 301036551

Подстицање развоја говора деце предшколског узраста и родна равноправност / Јован Љуштановић. – У: Тематски зборник / Међународна научно-стручна конференција Методички дани 2013 [са темом] Компетенције васпитача за друштво знања, Кикинда; [уредник Јасмина Арсенијевић; превод Тања Бркљач]; [организатори] Висока школа струковних студија за образовање васпитача у Кикинди ... [и др.]. – Кикинда: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2014 (Петроварадин: Футура). – 377 стр.: илустр.; 24 см. – Стр. 86–92. – ISBN 978-86-85625-13-8 (брош.). – COBISS.SR-ID 283764999

2015.

Александар Поповић / приредио Јован Љуштановић. – Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 2015. – 269 стр. – (Антологијска едиција Десет векова српске књижевности; књ. 80). – Тираж 1.000. – С а д р ж а ј: Живети међу крхотинама света / Јован Љуштановић (7–24). – Чарапа од сто петљи: фарса in memoriam (25–54); Намештена соба (55–69); Пепелуга: бајка за приказивање у три

дела (71–118); Развојни пут Боре Шнајдера: сценска карактеристика у четири ставке (119–167); Мрешћење шарана: сценска рото-база у пет оштрих фаза (169–210). – Хронологија (213–217). – Селективна библиографија / библиографску грађу уредила Милена П. Марковић (219–226). – Речник мање познатих речи и израза (227–232). Приређивачке напомене (233–234). – О Александру Поповићу (235–261): Сценска игра Александра Поповића / Мирјана Миочиновић (237–250); Човек у црном мантилу / Борка Павићевић (251–258); Предговор „Драмама” Александра Поповића / Радомир Путник (259–261). – Додатак: Антологијска едиција Десет векова српске књижевности: концепцијска и уређивачка начела (263–269). – ISBN 978-86-87079-85-4 (картон). – COBISS.SR-ID 295079431

Представе о дејствију и дејствителу у Рјечнику и списима Вука Стефановића Караџића / Јован М. Љуштановић, Љиљана Ж. Пешикан Љуштановић. – У: Вук Стефановић Караџић: (1787–1864–2014) / уредник Нада Милошевић-Ђорђевић. – Београд: Српска академија наука и уметности, 2015. – Стр. 463–482. – ISBN 978-86-7025-673-6 (брош.). – COBISS.SR-ID 219156236

Pričanje o životu i predanje između istorije i fikcije / Jovan Ljuštanović; Ljiljana Pešikan-Ljuštanović. – U: O pričama i pričanju danas. Priredile Jelena Marković i Ljiljana Marks. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku (Biblioteka Nova etnografija). – Str. 135–158. – ISBN – 978-953-6020-90-4. – COBISS.SR-ID 38972973

Jugoslavenski „socijalistički estetizam” i nastanak moderne poezije za djecu / Jovan Ljuštanović. – U: Researching Paradigms of Childhood and Education / Istraživanje paradigmi djetinjstva, odgoja i obrazovanja. Zbornik radova / Book of selected papers. II. simpozij Dječji jezik i kultura [Elektronička građa] = 2nd Symposium Child Lan-

- guage and Culture, Opatija, Croatia, 13. – 15. 4. 2015.: zbornik radova = Book of selected papers: Konferencija Učiteljskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – međunarodna znanstvena konferencija Istraživanja paradigmi djetinjstva, odgoja i obrazovanja = The Faculty of Teacher Education University of Zagreb Conference – International Academic Conference Researching Paradigms of Childhood and Education / [urednici Lidija Cvikić... et al.]. – Str. 45–53. – ISBN 978-953-7210-79-3.
- Драматизација књижевног текста у вршићу – де-ча индивидуализација и социјализација* / Јован Љуштановић, Милена Зорић. – Библиографија. – Summary. – У: Компетенције васпитача за друштво знања / Трећа међународна научностручна конференција Методички дани 2014, [Кикинда, 25. октобар 2014]. – Кикинда: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2015. – ISBN 978-86-85625-17-6. – Стр. 388–394. – COBISS.SR-ID 310560519
- О историзму у савременом изучавању српске књижевности за децу* / Јован Љуштановић. – У: Тезе и резимеа / 45. међународни научни састанак слависта у Вукове дане, Београд 17–20. IX 2015. – Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2015. – ISBN 978-86-6153-259-7. – Стр. 75–76. – COBISS.SR-ID 269342476
- Рале Нишавић: Дунавске светилке* / Јован Љуштановић. – Опет песме: изабране и нове песме за децу и омладину / Рале Нишавић. – Нови Сад: Бистрица, 2015. – Стр. 229. – ISBN 978-86-6183-055-6 (брош.). – COBISS.SR-ID 295357191
- Пегаво децинство: српски као нематерњи језик: читанка за 5. разред основне школе* / [приредио] Јован Љуштановић; [илустрације Игор Кекелевић]. – 4. изд. – Београд: Завод за уџбенике, 2015. – 118 стр. – ISBN 978-86-17-19252-3 (брош.). – COBISS.SR-ID 298842119
- Поезија за децу Григора Витеза и канон модерне српске поезије за децу* / Јован Љуштановић. – Библиографија: стр. 83–85. – Summary: Children's poetry of Grigor Vitez and the canon of modern Serbian children's poetry. – У: Поезија као завичај / [уредници зборника Александар Јовановић, Петар Пијановић, Зорана Опачић]. – Београд: Учитељски факултет, 2015. – (Поетика српске књижевности за децу и младе; књ. 4). – ISBN 978-86-7849-208-2. – Стр. 71–85. – COBISS.SR-ID 326853895
- У озбиљним књигама је много децинства – у де-чјој лектури нечувено много озбиљно: Интервју с Бором Ђосићем* / Бора Ђосић; Разговор водио Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 41, 4 (2015), стр. 86–88. – COBISS.SR-ID 245808652
- Слободан Ж. Марковић (1928–2015)* / Јован Љуштановић. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – 41, 4 (2015), стр. 103–107. – COBISS.SR-ID 245952780
- Mudrost i osećajnost igre* / Jovan Ljuštanović. – U: Sa mnom ima neka greška / Vlada Stojiljković; ilustrovaо Dušan Pavlić. – Beograd: Laguna, 2015. – Str. 145–150. – ISBN 978-86-521-2062-8 (broš.). – COBISS.SR-ID 217391372
- Повраћац крајњићког тисца* / Јован Љуштановић. – У: Последња радост: избор из прозног стваралаштва / Владислав Веселиновић Тмуша; приредио Вујица Бојовић. – Пријепоље: Библиотека „Вук Караџић”, 2015 (Пријепоље: Графика). – Стр. 208–210. – ISBN 978-86-87709-02-7 (брош.). – COBISS.SR-ID 218709516
- Езистенцијални раскол у поезији Владислава Тмуше* / Јован Љуштановић. – У: Последња радост: избор из прозног стваралаштва / Владислав Веселиновић Тмуша; приредио Вујица Бојовић. – Пријепоље: Библиотека „Вук Караџић”, 2015

(Пријеполје: Графика). – Стр. 231–234. – ISBN 978-86-87709-02-7 (брош.).

2016.

Бранко Ђојић и Данило Киш – дејинство као појира за егзистенцијалним кључем / Јован М. Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – [Апстракт]; Summary. – Библиографија: стр. 802–803. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 64, св. 3 (2016), стр. 791–804. – COBISS.SR-ID 317604615

О историјизму у савременом изучавању српске књижевности за децу / Јован М. Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Апстракт; Summary. – Библиографија: стр. 513–514. – У: Књижевна традиција и српска књижевност 20. века; Књижевноисторијско знање и изазови новог миленијума / 45. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 17–20. IX 2015. – Београд: Међународни славистички центар, 2016. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-6153-316-7. – Стр. 505–514. – COBISS.SR-ID 270217996

Разгранавање романа за децу 2015. / Јован Љуштановић. – У: Повеља. – ISSN 0352-7751. – Год. 46, бр. 1 (2016), стр. 17–176. – COBISS.SR-ID 524759957

Усмена казивања Хајице Алајић из Калафатла – теме, жанрови, књижевни и социјални контексти / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Апстракт; Summary. – Библиографија: стр. 280–283. – У: Милешевски записи. – ISSN 0354-6926. – Бр. 11 (2016), стр. 269–284. – COBISS.SR-ID 227401996

Yugoslav "socialist aestheticism" and the emergence of modern children's poetry / Jovan Ljuštanović. – Graf. prikazi. – Sažetak: Jugoslavenski „socija-

listički estetizam" i nastanak moderne poezije za decu. – Bibliografija: str. 121–122. – Abstract; Sažetak. – U: Croatian journal of education. – ISSN 1848-5189. – Vol. 18, no. 2 spec. ed. (2016), str. 111–123. – COBISS.SR-ID 527089508

2017.

После „Великог праска” / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: Српска драмска књижевност данас [и] Српска књижевност за децу данас / [уредник Миро Вуксановић]. – Београд: САНУ, Огранак Нови Сад, 2017. – (Наука и друштво; св. 6). – ISBN 978-86-81125-95-3. – Стр. 55–67. – COBISS.SR-ID 330834439

Форме приповедања и начело кохеренције у Башић сљезове боје Бранка Ђојића / Јован М. Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 383–384. – Апстракт; Summary. – У: Есеј, есејисти и есејизација у српској књижевности; Форме приповедања у српској књижевности. [Књ.] 2/46. научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 15–18. IX 2016. – Београд: Међународни славистички центар, 2017. – (МЦЦ, ISSN 0351-9066). – ISBN 978-86-6153-470-6. – Стр. 375–384. – DOI: 10.18485/msc.2017.46.2.ch39. – COBISS.SR-ID 271485708

Laughing Children and Funny Children: Laughter and Early Childhood / Jovan Ljuštanović; Ljiljana Pešikan Ljuštanović. U: Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku. – ISSN 0547-2504. – Vol. 54, No. 1 (2017), str. 29–47. DOI <https://doi.org/10.15176/vol54no102>

Опроштај с Каменовом / Јован Љуштановић. – In memoriam. – У: Detinjstvo. – ISSN 0350-5286. – Год. 43, бр. 3 (2017), стр. 99. – COBISS.SR-ID 321155079

На граници дејинствва – месец. О симболици месеца у српској и хрватској књижевности за децу / Јован Љуштановић. – У: Il SoleLuna presso gli slavi meridionali II. A cura di Ljiljana Banjanin, Persida Lazarević Di Giacomo, Sanja Roić, Svetlana Šeatović. Alessandria: Edizioni dell' Orso, 2017. – ISBN 978-88-6274-767-7. – стр. 395–409.

2018.

Гројеска у поезији за децу Моша Одаловића / Јован М. Љуштановић. – Напомене и објашњења у белешкама уз текст. – Библиографија: стр. 176–177. – Резюме: Мотивы черного юмора в детских стихах Мошо Одаловича; Summary: Black humor in the children's poetry by Mošo Odalović. – У: Поезија Моша Одаловића / Десанкини мајски разговори, Београд, 26. септембар 2017. – Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”: Народна библиотека Србије, 2018. – (Десанкини мајски разговори; књ. 35). – ISBN 978-86-82377-60-3. – Стр. 151–162. – COBISS.SR-ID 270384908

Загонетика у дејем вршићу – од појађања до одгонетња / Јован М. Љуштановић, Милена С. Зорић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 143–144. – Апстракт; Summary. – У: Језик, култура, образовање / [главни и одговорни уредник Снежана Маринковић]. – Ужице: Педагошки факултет, 2018. – ISBN 978-86-6191-050-0. – Стр. 137–144. – COBISS.SR-ID 269131788

Рефлекси дејинствва у шестнаестнаестнај збирци Исметиа Реброне „Nulla Insula” / Јован Љуштановић. – У: Zbornik radova sa Okruglog stola o književnom stvaralaštvu Ismeta Rebronje održanog 3. 12. 2016. u organizaciji Filološkog fakulteta u Beogradu, u okviru predmeta Savremene studije kulture 1 na doktorskim studijama / [ured-

nik zbornika Nadija Rebronja]. – Београд: Akadem-ska misao, 2018. – 161 str. – Стр. 27–42. ISBN 978-86-7466-756-9 (брош.). – Стр. 27–42. – COBISS.SR-ID 270708492

Језик драме и позоришта и драмско васпитање. У: Норма: часопис за теорију и праксу васпитања и образовања. – ISSN: 0353–7129. – Бр. 2 (2018). – Стр. 114–152.

Slikovite pesme / Jovan Ljuštanović. – Prikaz knjige: Pop D. Đurđev: „Poezija koja se gleda”. – У: Vreme. – ISSN 0353-8028. – Br. 1429 (2018), str. 46.

Књижевност за децу – историја и вредности / Јован Љуштановић. – Реч на промоцији Деветог кола Антологијске едиције Десет векова српске књижевности, Нови Сад, 6. јун 2018. – У: Летопис Матице српске. – ISSN 0025-5939. – Год. 194, књ. 502, св. 3 (септ. 2018), стр. 309–314. – COBISS.SR-ID 326048263

Моћ биографског метода / Јован М. Љуштановић. – Приказ књиге: Зорица Хаџић: О Милану Шевићу, Нови Сад, 2017. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 66, св. 1 (2018), стр. 334–339. – COBISS.SR-ID 332998407

О сузама и смеху: избор из савремене српске поезије за децу / приредио и предговор написао Јован Љуштановић; [илустрација Селена Табаковић]. – Београд: БИГЗ школство, 2018. – 119 стр. – (Лектира за пети разред основне школе). – Заступљени и аутори из Војводине. – На корицама нумерација: 5. – Предговор: стр. 3–8. – Напомене и објашњења у белешкама уз текст. ISBN 978-86-6049-513-8 (брош.). – COBISS.SR-ID 267528972

Песништво Моша Одаловића и традиција модерне српске поезије за децу / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 39–41. – Сажетак; Summary. – У: Мошо Одаловић, песник / уредник Драган Хамовић. – Краљево: Народна библиотека „Сте-

- фан Првовенчани”, 2018. – (Едиција Повеља. Библиотека Преображење; књ. 22). – ISBN 978-86-80522-36-4. – Стр. 21–42. – COBISS.SR-ID 266350348
- После „Великог ђраска”* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – У: Српска књижевност данас (зборник радова са округлих столова 2014–2017) / уредник Мило Вуксановић. – Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак, 2018. – ISBN 978-86-81125-96-0. – Стр. 285–297. – COBISS.SR-ID 524721813
- Sa mnom ima neka greška* / Vlada Stojiljković; ilustrirao Dušan Pavlić. – 2. izd. – Beograd: Laguna, 2018. – 159 str. – Autorova slika. – Str. 145–150: *Mudrost i osećajnost igre* / Jovan Ljuštanović. – Str. 151–155: *Fama o biciklisti* / Pop D. Đurđev. – *Beleška o piscu*: str. 159. – ISBN 978-86-521-2062-8 (broš.). – COBISS.SR-ID 269191948
- Песнички свети Драгана Лукића* / Јован Љуштановић. – У: Свакога дана / Драган Лукић; приредио Јован Љуштановић; [илустратор Владислав Филиповић]. – Београд: Bookland, 2018. – 157 стр. – (Библиотека Земља књига). – Стр. 150–157. – ISBN 978-86-7182-622-8 (картон). – COBISS.SR-ID 270135052
- Хумористички роман о децјој дружини* / Јован Љуштановић. – У: Хајдуци / Бранислав Нушић [илустрација Боривоје Грбић]. – Београд: БИГЗ школство, 2018. – 202 стр. – (Лектира за пети разред основне школе). – Стр. 3–9. – Напомене и објашњења у белешкама уз текст. – ISBN 978-86-6049-511-4 (брош.). – COBISS.SR-ID 267535884
- О типолошким моделима у српском песничком творештву за децу у 21. веку* / Јован М. Љуштановић. – Summary: Typological models in serbian children's poetry in 21st century. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 73–74. – Сажетак; Summary. – У: Књижевност за децу у науци и настави / [уредници] Виолета Јовановић, Бранко Илић. – Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2018. – (Едиција Посебна издања. Научни скупови; књ. 21). – ISBN 978-86-7604-161-9. – Стр. 61–74. – COBISS.SR-ID 260407308
- Снови из вилине кутијице: избор из бајки Гроздана Олујић* / приредио и предговор написао Јован Љуштановић; [илустрација Селена Табаковић]. – Београд: БИГЗ школство, 2018 (Београд: BIGZ Publishing). – 97 стр.: илустр.; 20 см. – (Лектира за пети разред основне школе / [БИГЗ школство]). – Из вилине кутијице: стр. 3–8. – Напомене уз текст. – ISBN 978-86-6049-512-1 (брош.). – COBISS.SR-ID 267534860
- 2019.
- Бајка о Крајиковачној Десанке Максимовић као (аути)биографички текст* / Јован Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 301–302. – Сажетак; Summary. – У: Песнички завичај Десанке Максимовић / [уредници Светлана Шеатовић, Зорана Опачић]. – Београд: Институт за књижевност и уметност: Задужбина „Десанка Максимовић”; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2019. – (Наука о књижевности. Поетичка истраживања; књ. 24). – ISBN 978-86-7095-249-2. – Стр. 281–303. – COBISS.SR-ID 525394581
- Етичко чишћење: бривијар јуџиџунских похвала лудости* / Поп Д. Ђурђев. – 1. изд. – Нови Сад: Media art content, 2019. – 76 стр. – (Библиотека Јувеналирница). – Стр. 71–76: Без очију изван сваког зла / Јован Љуштановић. ISBN 978-86-6397-071-7 (картон). – COBISS.SR-ID 328537351
- „Мирко, пази мейак...” Појава „Дечјих новина” из Горњег Милановца – културно-историјски и*

идеолошки контексти / Јован М. Љуштановић. – Белешка о аутору: стр. 538–539. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 454–455. – Апстракт; Summary. – У: Часописи за децу: Југословенско наслеђе / уредиле Тијана Тропин, Станислава Бараћ. – Београд: Институт за књижевност и уметност, 2019. – (Институт за књижевност и уметност. Историја српске књижевне периодике; 28). – ISBN 978-86-7095-250-8. – Стр. 437–456. – COBISS.SR-ID 280945676

Песничке игре и поигравања Поја Д. Ђурђева: зборник радова са научног скупа одржаног на 30. Међународном фестивалу хумора за децу у Лазаревцу, 19. септембра 2018. / приредио Јован М. Љуштановић. – Лазаревац: Библиотека „Димитрије Туцовић”, Међународни фестивал хумора за децу, 2019. – 102 стр. – (Библиотека Златна пера; 1). – Заступљени и аутори из Војводине. – Тираж 200 – ISBN 978-86-81335-76-5 (брош.). – COBISS.SR-ID 278442764

Поезија за децу Љубивоја Ршумовића и историја српске поезије за децу / Јован М. Љуштановић. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Библиографија: стр. 319–320. – Апстракт; Анотација. – У: Књижевно дело Љубивоја Ршумовића / [главни и одговорни уредник Снежана Маринковић]. – Ужице: Педагошки факултет, 2019. – ISBN 978-86-6191-061-6. – Стр. 309–320. – COBISS.SR-ID 281974796

Српски језик: радна свеска за дружи разред основне школе / Мирјана Стакић, Јован Љуштановић, Зорица Рацић; [илустрације Тони Радев, Иван Милосављевић, Селена Табаковић]. – Београд: БИГЗ школство, 2019. – 121 стр. – ISBN 978-86-6049-551-0. – COBISS.SR-ID 276884492

У срцу знања: чиианка: уџбеник за дружи разред основне школе / [приредили] Јован Љуштановић,

Зорица Рацић; [илустрације Селена Табаковић, Леа Ембели]. – Београд: БИГЗ школство, 2019. – 94 стр. – Текст ћир. и лат. – ISBN 978-86-6049-548-0. – COBISS.SR-ID 276882956

Јован М. ДЕЛИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет Београд
Република Србија

КУЛТУРА, КЊИЖЕВНОСТ,
ДЕТИЊСТВО –
НАУЧНА МИСАО
ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

ЉУШТАНОВИЋЕВА
ИГРА ОГЛЕДАЛА –
ПОЕЗИЈА И КУЛТУРА.
ПОЕЗИЈА У ОГЛЕДАЛУ
КРИТИКЕ ИЛИ КРИТИКА
У ОГЛЕДАЛУ ПОЕЗИЈЕ

САЖЕТАК: У раду се истиче мјесто, значај и статус Јована Љуштановића у српској науци о књижевности за дјецу и пореди се Љуштановић са Новом Вуковићем. Потом се посебна пажња посвећује дијелу књиге *Књижевности за децу у огледалу културе* под насловом „Критичари у огледалу књижевности за децу”, а онда се приказује књига у цјелини с акцентом на њеној методолошкој модерности и иновативности.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: књижевност за дјецу, култура, културни статус бајке, жанр, алегоријско, фантастично, облици модерности, антропологија дјетињства, лиризација дјетињства, поређење пјесника, лирски идентитет, игра, нонсенс, књижевна критика, мисија критичара, дјеца и рат, континуитет, промјене

Прво једно сјећање, јер не излази из академских оквира, а тиче се личности, дјела и вредновања.

* jovandelic.delic@gmail.com

Одбрана докторске тезе Јована Љуштановића *Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године* на Филолошком факултету у Београду 2006. године – данас се то јасније види него онда, мада се и онда видјело, и у свечаном тренутку то је и речено – била је догађај од капиталног значаја за развој Јована Љуштановића и исто тако и толико за развој дисциплине. Та дисциплина је доживјела свој врх са непрежаљеним Новом Вуковићем, а тада је – 2006 – било јасно да други врх нараста и да се зове Јован Љуштановић. Та дисертација је – и по обиму, и по захвату, и по именима, и по проблемима које је отворила и решавала, и по свом доцнијем значају – импозантно дјело. Није се дало овом даровитом и изузетно вриједном човјеку да свој опус природно заврши, као што се није дало ни Нову Вуковићу, мада су обојица иза себе оставила изузетно значајне књиге, па чак и цјеловит поглед на књижевност за децу не само у Србији већ и у југословенским разјмерама. Вуковићево дјело ових година заокружујемо објављивањем његових мање-више сабраних дјела; на Љуштановићево се тек озбиљно осврћемо с освједочењем да се овај човјек честито нарадио и остварио.

Љуштановић се у својој дисертацији слободно кретао кроз вријеме унапријед и уназад стварајући утемељену визију поезије за децу у другој половини 20. вијека, а посебно у доба настанка и расцвета високог модернизма. Тако је тај рад садржао у себи врло прецизно и рељефно приказано стање у поезији за децу у двјема презначајним деценијама, али у скицама и нацртима и оно што је претходило, као и оно што ће за њима доћи.

Љуштановићеви радови, као и Вуковићеви, неопходни су сваком књижевном посленику који жели да склопи цјеловиту слику српске књижевности друге половине 20. вијека. Књижевност за децу неодојиви је дио те цјелине. То је било јасно и Вуко-

вићу и Љуштановићу, и с том идејом су се бавили овом књижевношћу, њеном поетиком и историјом, али су обојица повремено врло храбро и – што је важније – веома компетентно прелазили границе своје дисциплине, оставивши веома значајне радове и о књижевности 19. и 20. вијека.

Обојицу краси још једна особина – били су веома духовити људи и писали су о хумору и смијеху уопште. Можда је то и природно: хумор је иманентан дјечјем свијету, па и књижевности за децу. Они не само да су то изнутра знали већ су се хумором и смијехом бавили и поетички, књижевноисторијски и интерпретативно-аналитички. Ови људи су озбиљно осјећали, вољели, познавали и издизали свој посао увијек за степеницу више.

Зато је сасвим природно што се у другом дијелу Љуштановићеве књиге *Књижевност за децу у огледалу културе* (2012) – „Критичари у огледалу књижевности за децу” – нашао рад „Схватање Нова Вуковића о модерности у поезији за децу”, међу три рада о тројици критичара: о Богдану Поповићу, Сими Цуцићу и Нову Вуковићу, од којих је први био више естетичар и теоретичар књижевности, а трећи се бавио историјом и поетиком књижевности за децу и омладину, али и стилистиком као научном дисциплином, док је само Сима Цуцић био књижевни критичар који је пратио књижевност за децу „из дана у дан”.

Цијела ова Љуштановићева књига, а посебно њено друго поглавље, у знаку је игре огледала. Притом се не огледа књижевност за децу у књижевној критици, како се то обично каже и представља, већ обрнуто – критичари се огледају у књижевности. Љуштановић, наравно, врло добро зна да се књижевност огледа у критици и да јој је без тога огледала врло тешко да живи књижевни живот и да буде ваљано перципирана и реципирана, али је увјерен – а то је и наше увјерење – да критичарева није по-

сљедња, већ да се значај и домети критичара огледају у књижевности: књижевност најбоље показује критичареве домаћаје и промаћаје. Данас Дис суди Скерлићу неупоредиво више него Скерлић Дису, иако је Скерлићев суд произашао из његових критичких начела. Књижевност, наравно суди и начелима, односно све се то – и критичка начела, и практична критика – огледа и провјерава у самој књижевности. Коначно пресуђује књижевност, а не књижевна критика, мада је улога критике, у широком значењу те ријечи, не само изузетно важна већ и незамјенљива.

Рад „Богдан Поповић и лирски идентитет поезије за децу” карактеристичан је за начин мишљења и суђења Јована Љуштановића не само о књижевној критици; за његово настојање на разумијевању, тумачењу и нијанси. За мање толерантног човјека несклоног нијансирању, Богдан Поповић би био елиминисан из проблематике књижевности за дјецу већ првим пасусом овога рада: он се бавио „поезијом за децу мало и спорадично”, апсолутно негирао вредност поезије за децу као засебног књижевног феномена, поричући посебно „вредност поезије за децу Јована Јовановића Змаја”.

Уз то, бројни ауторитети у области проучавања и критике књижевности за дјецу снажно су се цијело стољеће полемички супротстављали можда ипак нашем понајвећем књижевном теоретичару, створивши полемички контекст који по правилу није повољан за изнијансирано тумачење. Према том контексту Љуштановић узима дистанцу, што је методолошки плодна позиција.

Тамо гдје би други истраживач посао сматрао завршеним и сувишним, Јован Љуштановић тек почиње. Треба се обзирљиво позабавити и есејем Богдана Поповића „Шта је велики песник?” и обавезно увести у разговор о односу Богдана Поповића према дјечјој поезији његову и данас незаобилазну *Ан-*

тхологију новије српске лирике. Полемички контекст је неопходно познавати, али и према њему имати и заузети промишљен критички став. Ако је Поповић негирао дјечју поезију, ваља видјети зашто је, са којим разлозима и у којем контексту то чинио, и да ли је притом нешто релевантно рекао или учинио за ту поезију.

Љуштановић врло разложно и прецизно поставља питање контекста, односно вишеконтекстуалности, и сматра да треба размотирати Поповићеве ставове у контексту самога есеја „Шта је велики песник?”, па у контексту укупног Поповићевог односа према поезији, те у контексту односа епоха према поезији Јована Јовановића Змаја. Потом тај контекст ваља проширити на Поповићеву *Антологију*.

Поповић „ставља на проверу” тврдњу да је Змај велики пјесник, али се дистанцира од искључивог Недићевог става да је он „стихотворац више него песник”. На „Јаковљевим лествицама”, које повезују небо и земљу, приземне пјеснике и „небеснике”, Змајево мјесто би било у њиховом доњем дијелу. Поповић у том приземљењу Змаја није усамљен: Змаја су детронизовали један велики критичар (Љ. Недић) и још већи пјесник (Л. Костић). То је доба велике смјене и промјене – дистанцирања од романтизма, Змајевог типа поготову, и успостављања модерне. Једна културна икона се мора промијенити да би на њено мјесто дошла друга. А то је за Поповића Дучић.

Склон начелности и јасним критеријумима, Богдан Поповић одређује величину пјесникову према степену у којем су развијене у њему „опште особине песничке”, а то су мисаоност, машта, осјећање и укус. Поповићев естетизам – који је израз духа епохе – водио је овога естетичара, теоретичара и критичара у вјеру да је лирика највиша вриједност, што је онда водило у дискриминацију према поезији ко-

ја није „чиста”, већ има социјалну, педагошку или политичку функцију. Естетизам се – тако види Љуштановић – претвара у „неку врсту жанровског нормативизма”. По том критеријуму ће се наћи у другом плану Змајева сатирична, хумористична и пригодна поезија, а одмах се, према истој критеристици, поставља и „проблем статуса поезије за децу”. Колико би, по строгим критеријумима чисте лирике, та поезија одговарала „лирици у ужем смислу”?

На ово питање Љуштановић налази посредан Поповићев одговор из поређења Змаја с пјесницима велике европске традиције (од Милтона и Његоша до Алфреда де Вињија и Сили Придома), али у први план излази Сили Придом. Поповић поставља пред Змаја – налази Љуштановић – неку врсту универзалистичке норме својствене симболизму, по којој је све на свијету повезано неким тајним везама и сагласјима, или туђ поетички идеал какав је Милтонов. Поповићев критеријум „дубине мисли”, којим овај критичар мјери и Змајеву поезију за дјецу – долази из „модернистичког поетског идеализма”, односно из идеализма српске модерне. Зато Поповић нужно тврди да се поезија за дјецу не може сматрати обзирљом књижевношћу, нити да такве пјесме могу допринијети Змајевој слави.

Љуштановић примјећује да Поповић ничим не образлаже свој став – довољно је да га је ослонио на универзалистички принцип. Али Љуштановић види и иза Змајеве поезије и иза Поповићеве критике исто схватање дјетета и дјетињства: дијете је недорасло биће, недорасло универзалном схватању свијета – треба да порасте, па ће му се свијет, историја, пјесма и гусле сами разјаснити. Поповић по оваквом схватању није био усамљен међу естетичарима – слично је мислио и Бенедето Кроче.

Поповић пориче Змају познавање дјечје душе и поред тога што му признаје да је дјецу много волио и дјецом се пуно бавио. И ту Љуштановић види По-

повићеву недоследност: он не испитује „јачину”, „дубину” или „топлину” Змајевих пјесама, што је иначе чинио при анализи добре, на примјер љубавне пјесме. Поповићевом ставу Љуштановић противставља Скерлића, који је тврдио да Змај није волио дјецу „суво педагошки, но очински, срдечно и топло”, и да је о дједи испјевао „велики број песама, најбоље дечје песме у српској књижевности, где су велике истине људске и благородна човечанска осећања казана приступачно, лепо и просто”. Љуштановић додаје да се и Богдановић, при својој високој оцјени Змајеве поезије за дјецу, ослањао управо на њену осјећајност, јер тврди да се Змај није нигдје „тако суптилно и кладеначки бистро дао као лиричар, колико у својим дечјим песмама”.

Питање душе и њеног познавања Поповић везује за „унутрашњи живот” и његово изражавање, па је „унутрашњи живот” подигао до својеврсног култа. По том критеријуму Змајева поезија за дјецу не може вриједносно задовољити критичара. Она је најчешће наративна, усмјерена на дјечју игру и оспољено понашање. Дјечји „унутрашњи живот”, међутим, другачији је него што га је замишљао Поповић: савремени познаваоци дјетета тврде да се дјечја душа изражава оспољавањем, заузимањем простора, игром, па због тога поезија за дјецу често нужно почива на „спољашњој фокализацији”, уводи Љуштановић термин из женетовске наратологије.

Поезија за дјецу, дакле, није сагласна с критеријумима Богдана Поповића. Модел који Поповић нуди карактеристичан је за прелазак из 19. у 20. вијек. Такво схватање је историјски легитимно, па може чак и данас послужити у идентификовању жанровског идентитета. Ако се Поповићеви принципи ослободе вредносних судова и тежине, они могу и данас понудити – указивањем на минус-присуство – начела разликовања дјечје поезије од других пје-

сничких врста; та поезија тешко да може изражавати „дубину мисли” и „дечју душу” као „унутрашњи живот”. Као и у случају сатиричне поезије, тако и у опису поезије за дјецу – Поповић може бити од озбиљне користи, ако се аксиолошки термини узму као дескриптивни.

У есеју „Шта је велики песник?” дјечја поезија има парадоксалан положај: она је и унутар подручја лирике и изван њега. Тај парадокс је још видљивији када се у ово разматрање уведе и Поповићева *Антиологија новије српске лирике*, сачињена „по мерилима чисто естетичким”. Број Змајевих пјесама у *Антиологији* у опреци је са закључцима есеја „Шта је велики песник?”. Змај је најзаступљенији пјесник послје Дучића.

У *Антиологији* су ушле и пјесме о дјечи и за дјецу: двије Змајеве – „Деда и унук” и „Сироче” – и једна Бранка Радичевића – „Рибарчета сан”. Те пјесме су, „као својеврсни пјеснички блок”, дате одмах послје одломка из Радичевићевога „Гојка” и пјесме Николе I Петровића „Онамо 'намо”, тако да се комбинују патриотски патос, тема гусала и њежан однос према дјетету, све до реконструкције дјечјег сна.

Други одјељак Поповићевог „Предговора” *Антиологији* Љуштановић тумачи као жанровску расправу о лирици и лирским врстама, при чему се типолошки и дескриптивни термини користе као аксиолошки. Парадоксално је да је теоретичар који је порицао поезију за дјецу унио у своју *Антиологију* дјечје пјесме и пјесме о дјечјем свијету. Истовремено се из те жанровске расправе види да су пјесме за дјецу и оно што је у близини с пјесмама „лепим по другим мерилима”, какве су хумористичне и сатиричне пјесме.

Градећи хармоничну књигу узвишеног тона, која је и сама умјетничко дјело, Поповић се у *Антиологији* чувао хумористичних и сатиричних пјесама да му не би разориле то јединство тона и хармоније.

Стављање пјесама за дјецу и о дјечи на почетак књиге, према Љуштановићу, треба да сугерише идеју раста, односно одрастања српске лирике као „органске целине”. Тако Љуштановић открива у *Антиологији* биологизам, односно еволуционизам, у који су уграђене и пјесме за дјецу и о дјечи. Дјечја поезија је ушла у *Антиологију* тада највећег ауторитета у области теорије књижевности, посебно лирике, који је управо тој поезији оспоравао вриједност и статус.

Између два свјетска рата промијењен је однос према „чисто лирском”, а промијењен је и однос према дјетету. У авангарди је дијете „универзални културни симбол”. Дошло је до коперниканског преокрета: дијете је од „недовршеног бића” постало биће које по елементарности, изворности и аутентичности превазилази одраслог човјека, па се из тога контекста развио и став Марка Ристића – потпуно опречан Бенедету Крочеу и Богдану Поповићу – „Начело поезије и начело детета је у суштини исто...” Дјечја поезија се опет огледала у огледалу културе.

Дјечја антропологија, и антропологија уопште, дошла је до сазнања да дјетињство одређује човјека, посебно његов психолошки и духовни развој. Најзнаменитије српске антологије ипак су заобилазиле поезију да дјецу (Зоран Мишић, Миодраг Павловић). Богдан Поповић је, иако успут и спорадично, исказао идеју да дјечја поезија заузима жанровски међупростор. Љуштановић своје поглавље завршава цитирајући Славка Гордића: „Змајева песма за децу се концентрише у једном међупростору с којим граниче сублимација и сатирична детронизација, али њена природа није ни превасходно лирска, ни сатирична.”

Посебну реактуализацију и ревалоризацију добио је Сима Цуцић, коме Љуштановић даје статус критичара-мисионара књижевности за дјецу између

два свјетска рата. Крупне промјене у антропологији дјетета, а онда и у поезији за дјецу, и у односу критике и теорије према њој, десиле су се у првих тридесет година двадесетог вијека: дјетињство је за естетизам модерне било испод начелима зацртаних универзалних вриједности, док је авангарда (М. Ристић) изједначавала начело поезије и начело дјетињства. За авангарду је дјетињство било „праизвор и праначело”, односно, нулта тачка културе. Сва велика имена (Б. Поповић, Ј. Скерлић, М. Богдановић, па и М. Ристић) гледала су на књижевност „споља”, без обзира на то шта су и како су о њој мислила, док је Сима Цуцић први ушао „унутра”, пратећи „из дана у дан” збивања у књижевности за дјецу, налазећи да је она „наше пасторче” и да се о њој писало несистематски и недовољно. Једини његов претходник, који је такође „изнутра” посматрао књижевност за дјецу, био је Милан Шевић (*Дечја књижевност српска*, 1911), чије заслуге Љуштановић не заборавља: његово дјело је „прва историја српске књижевности за децу”, неоптерећена превише позитивизмом, која је давала предност естетском над поучним, и по томе је претходила Цуцићу.

Поштујући естетску вриједност, Цуцић истиче да нема праве разлике између добре књижевности за дјецу и књижевности уопште: то јесте или није књижевност. Дајући предност естетском над поучним, он је упућивао замјерке и ауторима какви су Бранислав Нушић или Милица Јанковић. Цуцић је, као и Шевић, инсистирао на посебности дјетета и дјетињства, хвалећи оно што је блиско дјечјем осјећању свијета, а оспоравајући дјела далека „од дечје психе и књижевности уопште”. Он је уважавао дјете и дјетињство као антрополошки феномен. Сима Цуцић је први укрстио „поглед на књижевност као на општији естетски феномен” и изграђен однос према феномену дјетета и дјетињства. И док се Шевић бавио књижевном прошлошћу, истина – бли-

ском и живом, дотле се Цуцић сав посветио текућој продукцији и процесима, и по томе је први прави критичар књижевности за дјецу – критичар с мисијом. Он је изградио властити критички језик и јасан вредносни систем, дистанцирајући се од импресионизма у критици.

Формиравши се тридесетих година, претрпио је утицај укуса времена: љевичарски оријентисан, али недогматичан, вјеровао је у општи напредак, па и у напредак дјетета и дјетињства, и развијао је реалистичко схватање књижевности, при чему је за њега реално оно што је увјерљиво и није вјештачки конструисано. Тражио је значења, односно социјалну и психолошку увјерљивост ликова, противећи се књишком и шаблонском. Иако је увиђао да је дјетињство по својој природи неисторично, антрополошки постојано, Цуцић га, ипак, посматра и као историјски феномен, барем што се књижевности тиче, а то вежује за идеју прогреса: дијете је од Змаја наовамо „претрпело извесну еволуцију”, па хрлећи напријед, дјеца данас не хају ни за Жила Верна. Тако се као критеријуми код њега јављају и историчност и неисторичност, што јесте противурјечност. Али та противурјечност има можда историјско и антрополошко упориште: има нешто историјски промјенљиво у дјетету и дјетињству и нешто универзално што чини дијете дјететом.

Као реалистички усмјерен критичар, Цуцић није био наклоњен фантастици, па ни бајци. Тај критички однос према бајци био је у духу времена – раширен „од Лондона до Москве”. Цуцићева недогматичност види се у његовом односу према Карлу Чапеку и његовој бајци: оцјењује је као „модерну”, јер не трује машту, већ је само „разиграва”. Сличан је његов однос и према Ивани Брлић Мажуранић: у њеним бајкама налази љубав за дјецу и познавање дјечје душе, залагање за све биједне и невољне, супротстављање злу.

Опредјељење за реализам и вјера у социјалну и хуманистичку функцију књижевности усмјерили су Цуцића више према прози него према поезији. Ипак је снажно доживљавао Змајеву поезију за дјецу, а оштро критиковао Змајеве епигоне, као и пјеснике који су понављали старе теме и моделе.

Цуцићу се може замјерити одсуство слуха за пустиловну прозу, што долази из његових критичких начела, али се не може оспорити да је он успоставио мисију књижевног критичара за дјецу, да је развио језик критике, да је књижевност за дјецу посматрао изнутра, да је укрштао естетску природу књижевности с антрополошким својствима дјетета и дјетињства, да је био недогматичан, вредносно одређен, упркос повременој „крутости” и нормалним критичким огрешењима. Он је, за Љуштановића, „критичар с идентитетом”, а такви се не срећу сваки дан.

Ево нас поново пред Новом Вуковићем, односно пред Љуштановићевим радом „Схватања Нова Вуковића о модерности поезије за децу”. Љуштановић посматра Вуковића у контексту процеса који се одвијао од педесетих до краја седамдесетих година, када је српска и југословенска књижевност за дјецу доживјела изузетан процват: „множила су се дела, ширила се тематска подручја, нарастало је интересовање публике, настајала је критика специјализована за ову врсту литературе, основане су културне институције, фестивали и награде”, почело је и брзо узело маха академско изучавање књижевности за дјецу.

Значајну улогу у тим процесима, нарочито у овом последњем, одиграо је Ново Вуковић. Њему су, на тада Вишој педагошкој школи, касније Наставничком, па Филозофском факултету у Никшићу, додијељена два „неважна” предмета: Стилистика и Књижевност за дјецу и омладину, а он је од њих створио „главне” и постао престижни професор, а

касније и редовни члан Црногорске академије наука и умјетности. Он је битно и трајно обиљежио развој науке о књижевности за дјецу, и развој стилистике, не само у српској већ и у југословенским књижевностима. Њему је свака уска и омеђена концепција књижевности била страна.

Са завршеном „југословенском” групом оспособио се да се самостално упуту у језикословне студије онолико колико му је било потребно за његова стилистичка истраживања и да се поуздано оријентише у компаративним изучавањима књижевности. Са солидним знањем француског био је лектор српскохрватског језика у Француској, првак Француске у шаху и члан комисије за одбрану докторске дисертације на Сорбони. Био је гост на америчким и европским универзитетима и један од кључних људи књижевног живота у Црној Гори. Са Жабљака и из Никшића стигао је до Сорбоне, Харварда, Јагелонског универзитета... Био је интелектуалац међународног формата; био је *Нећко*.

Седамдесетих година двадесетог вијека Вуковић је изградио, одбранио и објавио докторску дисертацију *Фантастично и чудесно у књижевним дјелима за дјецу насталим у периоду између два свијетска рата на српскохрватском језичком подручју*. Већ у наслову се види плодно озрачење теорије фантастике Цветана Тодорова. Колико је нама познато, та књига Цветана Тодорова је код нас први пут превођена, у дјеловима, за потребе Вуковићеве дисертације. Преводио је добро и без већих амбиција Новов брат, Момчило, романиста, „за кућне и братске потребе”, како је духовито и тачно говорио Ново. Дисертација је објављена под насловом *Иза граница могуће* (1979) и сигурно је једна од првих српских па и југословенских књига ослоњених на модерну француску теорију фантастике. Већ сам избор фантастике за предмет дисертације био је иновација и знак модерности, а примјена модерне тео-

рије прозе и фантастике на књижевност за дјецу знак да је, за Вуковића, књижевност за дјецу саставни дио књижевности уопште и да се на њу може, и мора, примјењивати модерна европска методологија у проучавању књижевности. Вуковићева књига је била велико и подстицајно методолошко освјежење.

Вуковићева дисертација, према Љуштановићу, препознаје нове појаве у књижевности за дјецу и антиципира будућа поетичка збивања. Наслов „Нове могућности имагинације” већ инсистира на *новини* и *имагинацији*, а имплицитно и на *могућим свјетовима*, и то крајем седамдесетих. На тај начин се потцртава то што је Вучова поезија својевремено добила назив „модерна дечја поезија” (Марко Ристић). Захваљујући новој методологији – новом приступу фантастици – Вуковић у Вучовом дјелу *Подвизи дружине „Пећ и пећлића”* препознаје тип фантастике близак надреализму, гдје сан и фантазија представљају „нови континент имагинације”, а онда успоставља везу између Вучове поеме и Луиса Керола. Зналац и ерудита, Вуковић у овом Вучовом дјелу открива и фолклорни слој: мотив о зачараној љепотици врло је распрострањен у причама индоевропских народа, а значајан је и утицај сичејног модела бајке на сиче Вучове поеме. Тако Вуковић открива сву сложеност фантастичне структуре Вучовог дјела, што ће му бити доцније аргументација да утврди да су *Пећлићи* отворено и динамично дјело (*Увод у књижевност за дјецу и омладину*). Одређујући ближе *Пећлиће*, атрибуирао их је као *авангардно* дјело, што је сасвим тачно.

Бављењем модерношћу књижевности за дјецу у пуној мјери Вуковић почиње када се бави поезијом од педесетих до седамдесетих година, и то двоструко: учествујући у књижевним процесима као њихов пратилац, критичар и судионик, и академски, теоријски, уводећи ред и систем у хаос свакодневног књижевног живота. Он то не чини као апологета,

већ са добром дозом драгоцјеног скептицизма, нарочито на плану вредновања: упозорава на артистички маниризам, на униформност предвидљивих конструкција, јевтиних ефеката. Он умије да се дистанцира од „нове поетике” дјечје пјесме, али да у тој „новој поетици” уочи дјела, и идеје, који доносе вриједности.

Љуштановић издваја два Вуковићева наслова која најпотпуније освјетљавају његов однос према модерној дјечјој поезији: то је поглавље из *Увода у књижевност за дјецу и омладину* – „Традиционална и модерна поезија” – коју Љуштановић оцјењује као „најсложенији и најпотпунији покушај синтезе поетике модерне поезије за децу код нас”, и рад „Змај и тзв. нова поетика дјечје пјесме”, који је нека врста претече поменутог поглавља. Ту је Вуковић формулисао „три става” као „неку врсту конститутивног нуклеуса” нове поетике дјечје пјесме: 1) о аутономности дјечјег свијета, 2) о игри и фантазији као покретачким силама активности дјечјег свијета и 3) о хумору као битном обиљежју дјечјег односа према свијету. У овим ставовима видљив је Вуковићев напор да споји достигнућа модерне антропологије о природи дјетињства с могућношћу њихове реализације у књижевности. Склон теоријској, философској и антрополошкој литератури, Вуковић је добро упућен у идеје о „позитивној” и „негативној” онтологији дјетињства, па о питањима нове поетике говори језиком који долази из онтологије и антропологије дјетињства, остајући отворен за језик и мишљење науке о књижевности, што је још видљивије у поглављу „Традиционална и модерна поезија”. Дихотомија *традиционално – модерно* долази из „позитивне” и „негативне” онтологије дјетињства. Традиционални свијет види у дјечи недовршене, будуће људе, заступајући „негативну” онтологију, а модернисти у дјетету и дјетињству виде аутономан, чак и супериоран свијет. Отуда су традицио-

налисти везани за педагошки, моралистички и практични циљ усавршавања будућег човјека, а модернисти за хуморни, маштарски, игрови.

Различит став према дјетињству условио је, према Вуковићу, и различитост посматрачке тачке. Традиционалисти посматрају дјетињство са дистанце, из перспективе одраслог човјека; код модерниста је посматрачка тачка унутар тога свијета. То се директно рефлектује на питања пјесничког субјекта. Укидање временске и психолошке дистанце према дјетињству омогућава „ширење дјетињства” управо на временском плану, па се модерна поезија пише за дјецу „од седам до седамдесет седам година”, при чему појам *дјечји* постаје метафора или пак ознака такозване „инфантилне перспективе”.

Игра, слободна фантазија и хумор су дјечје особине које су изазов поетском стваралаштву и непосредно су повезане са књижевном артикулацијом, што у *Уводу* као синтези није могло бити аналитички показано, али јесте у раду о Змају. Мада Змаја везује за негативну онтологију дјетета, Вуковић одмах додаје да „то не значи да није доживљавао дјечји свијет, осјећао његову љепоту и наслућивао његову комплексност”. Анализирајући Змајев однос према дјечјој игри, Вуковић налази да је пјесник чак „препуштао и ритам свог поетског казивања ритмичкој физиономији дјечје игре”. Уз то је Змајев „дар фантасте” повремено надјачавао „грађанина и педагога” у пјесми, и то је Вуковић показао на „Песми о Максиму”, првобитно замишљеној као критика књижевности, али је педагошки ефекат остао у другом плану, пошто је све „испало као у најбољој нонсенсној пјесми из нашег времена”. Склон фантастици, Вуковић анализира фантастични слој у Змајевој пјесми „Циганин хвали свога коња”, која прелази у чисту игру, фантазију и смијех, који су блиски нонсенсу и коришћењу апсурда, па су ове двије Змајеве пјесме не само претече већ и обрасци мо-

дернога пјевања. Модерно се зачиње, чак и постоји, у традиционалном, као што и елементи традиционалног „живе” у модерном.

Свјестан да су и *традиционално* и *модерно* двије поетске оријентације, које су, у извјесној мјери, постојале скоро од самих почетака поезије за дјецу, а постоје и данас, Вуковић укршта типолошки и историјски приступ, па је свјест о историчности, односно о промјени коју је донијела „позитивна онтологија” дјетета, уткана у ове радове.

Вуковић је увијек заинтересован за питање стила и стилских средстава па и преко њих показује модерност нове поезије: слободна метафорика, звучне фигуре, асоцијативни потенцијал, каламбури, жаргонизми – све су то стилска својства модерне поезије која препознаје Вуковић. На тематско-мотивском плану, поред вјечних тема дјетињства уводе се, по први пут, поједини аспекти дјечјег живота, залазећи и у простор табу тема. Очевидне су промјене у стиху и рими: напушта се строго римовање, руши се очекивано ритмичко устројство, уводи се „бијели стих” и графостилематска визуелизација поезије.

Љуштановић жали што Вуковић није више развио драгоцјени став „о лиричности модерне поезије за дјецу”: та поезија је покушала да буде више лирска, да потисне фабулу, као што је то чинио Душко Радовић, чија поезија живи од бљеска духа и фантазије, поетске енигме, духовите и непредвидиве поенте. Дефабулизација се уочава као тенденција, али већина теоретичара сматра да ће „прича”, односно лирски сиже, опстати у поезији за дјецу, јер дјеца „у свему хоће и траже причу”. Вуковић открива модерност и код пјесника класичног лирског поступка, каква је Десанка Максимовић, која „кроз лирске исказе, тка велику, јединствену пјесничку бајку природе”, па истиче да њена поезија „није антропоцентрична” и да „социјални и стилски потен-

цијал” њене поезије надраста стандардну декрипцију.

Љуштановић закључује и подвлачи да Вуковић „говори о поетици оне поезије за дјецу која је имала своју самосвест, своје универзално утемељење, свој песнички програм и упечатљивост, и снагу наступа на јавној сцени, који карактеришу сваки модернизам”. Вуковић истиче оно што карактерише модерну поезију све до данас: аутономију дјетињства, специјалну субјективност „дјечјег менталитета” и „позитивну онтологију дјетета”. Вуковић, „*више него ико*” (подвукао Ј. Д.) „размишља о књижевним консеквенцама произашлим из таквог универзалног односа према детињству”, изводећи из тога главни круг поетичких начела: игра, хумор, фантазија. Око тог језгра гради језичко-стилски и тематско-мотивски систем, ослањајући се на књижевне тенденције и доминанте. Тако књижевно оживљавају модернистичка самосвијест и програмски искази у његовој синтези, крајње скромно названој – *Увод*.

Љуштановић је у овом поглављу одабрао највећег теоретичара и критичара с почетка 20. вијека, Богдана Поповића, и на његовим парадоксима показао контроверзе око статуса дјечје поезије у доба модерне; потом првог правог критичара дјечје књижевности између два рата, Симу Цуцића, дајући му заслужено мјесто у српској књижевној мисли о књижевности за дјецу, не заборављајући ни његовога претходника Милана Шевића, који је са два-три своја дубока критичко-теоријска става направио коперникански преокрет у схватању дјетета и дјетињства као изворног, аутентичног и непатвореног за поезију; најзад себи и временски и теоријски најближег, Нова Вуковића, у периоду настанка и развоја модернизма у српској поезији, периоду који је био предмет Љуштановићеве дисертације, као критичара и теоретичара који је дао трајне доприносе

проучавању књижевности за дјецу, посебно поетици модерног.

Вјероватно ће у неком будућем раду следеће име бити Јован Љуштановић. Из овога поглавља несумњиво се види од коликог су значаја мисао о књижевности и књижевна критика за статус и вредновање поезије за дјецу. А поезија на крају пресуђује какви су домети те мисли. У огледалу модерне поезије за дјецу Ново Вуковић изгледа доминантно у свом времену, какав је и био. Без Јована Љуштановића тога огледала не би било.

Од Андерсена до смјене миленијума

Књига *Књижевности за децу у огледалу културе* вапије за једним обједињујућим „оквирним” теоријским текстом о односу поезије и културе, онако како је то Љуштановић тај однос видио. Већ од превода Лотманових радова, увијек са одличним коментарима и предговорима преводиоца Новице Петковића, а онда од Петковићевих семиотичких радова, рецимо онога о Бори Станковићу и *Нечистијој крви*, јавља се на српском културном простору напор да се изради једна семиотичка теорија културе и да се литература тумачи у односу према култури, односно у ширем културном контексту. Петковић тумачи *Нечистију крв* неодвојиво од старе врањанске српске културе и њеног драматичног сударања с новим временима и односима. Вапај: „Старо, старо ми дајте!” – није никакав крик конзервативизма ни жал за њим, већ увиђање нестанка једне културе и слома њених вриједности.

Метафора *огледала* и *огледања* упадљиво наглашено се јавља у Љуштановићевим насловима: у наслову књиге (*Књижевности за децу у огледалу културе*), у насловима њених дјелова („Критичари у огледалу књижевности за децу”, „Огледала и огле-

дања Душана Радовића”) и у насловима појединих поглавља („Рецепција Ханса Кристијана Андерсена као огледало односа према бајци у српској култури”; *Вилина књижа* Симе Матавуља као огледало положаја бајке за децу у српској култури”) – дакле, равно пет пута. Ова у основи пјесничка слика упућује на метод и истраживачки поступак. Дјело се не сагледава изоловано, већ у широком културном и компаративном контексту, који је динамичан и мијења се из епохе у епоху. Рецепција појединих писаца и жанрова (Андерсенове бајке) може бити огледало односа националне књижевности и књижевне публике према писцу и жанру. Књижевна критика огледа ваљаност својих начела и домет својих судова у поезији о којој пише и суди. Писци се огледају у компаративном контексту, па је и компаратистички аспект ове књиге за свако поштовање (питање рецепције бајке, статус Андерсена у српској култури, Матавуљев однос према европској бајци, књижевна критика и европска методологија, Душан Радовић и енглеска књижевност за дјецу, да не говоримо о поређењима домаћих писаца: Душана Радовића и Григора Витеза; Весне Видојевић Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић Бутрић). Наравно, говор о жанру, па о игри и нонсенсу у савременој српској поезији за дјецу, тешко да може бити успјешан без компаративног контекста. Све то обухвата и наткриљује наслов књиге у чијем је средишту огледање књижевности за дјецу у култури. Притом није ријеч о пасивном огледању, већ о динамичком и живом односу поезије и културе, при чему ни књижевни процеси нијесу ништа мање динамични од смјене културних парадигми. Љуштановићево огледало је више филмска трака него статична слика тренутка: на тој траци се види слика динамичких процеса како у српској књижевности за дјецу, тако и у култури.

Повлашћену позицију су добила два „уводна” рада – о Змајевом „Одјачару” и о Симовићевој „дечјој

души”, чиме се сугерише временски распон који књига обухвата – од Змаја и његовог доба до Љубомира Симовића. Али ти пјесници нијесу одвојени, без обзира на временску удаљеност, јер се Симовић бави и Змајем, па је ова књига у знаку необичних и откривачких спојева. Тиме се имплицира да ће се књига бавити сложеним односом традиционално – модерно, проблемом књижевности да дјецу и „високе” књижевности и откривањем нових димензија у класичним текстовима. А за све то је неопходан широк културни и компаративни контекст. Змајев „Одјачар” не би могао бити протумачен – овако како га Љуштановић тумачи – прије појаве и укоријењења психоанализе. Тек са психоаналитичког становишта могућно је написати други дио наслова овога рада – „табу инфантилног еротизма”. О томе су у психоанализу неупућени аутори могли тек нешто мутно слутити. Откриће „инфантилног еротизма” у Змајевој прози и отварање једне табу теме несумњиво је Љуштановићев озбиљан допринос тумачењу Змајеве прозе, али и озбиљан методолошки оглед. Змајев „Одјачар” постао је читљивији захваљујући постзмајевским културним промјенама и научним сазнањима.

Слично је и са Љуштановићевим бављењем критиком: теоријске позиције Богдана Поповића не могу се разумјети без разумијевања естетизма, односно модерне, у чијем знаку је била цијела тадашња Европа. Појава авангарде је један од резултата велике, не само културне промјене и смјене система културе послје Првог свјетског рата. Мисао Марка Ристића не може се разумјети изван авангардног контекста и надреализма. Критичка начела и критеријуми Симе Цуцића доста дугују социјалним идејама тридесетих година, које имају свој шири, такође европски контекст. Зато је за високо поштовање Цуцићева отпорност на радикализацију и догматизацију социјалних идеја у књижевности. Изнијанси-

рана мисао Нова Вуковића развила се из процвата нових књижевних метода (теорија фантастике Цветана Тодорова, рецимо), али и из модерне дјечје и опште антропологије, као и из нове онтологије дјетета и дјетињства.

Поезија Љубомира Симовића и пјесникова „дјечја душа” отварају се захваљујући широкој пјесниковој култури, његовом односу према књижевности за дјецу и његовим тумачењима Змајевих и Данојлићевих пјесама. Ту се поезија за дјецу показује драгоцјеном за разумијевање и тумачење цијеле руковети Симовићевих пјесама, односно „високе” књижевности. Истовремено се и Змајеве, односно Данојлићеве пјесме показују у другом свјетлу и као „висока књижевност”.

Симовић одбацује све атрибуте уз поезију за дјецу – остаје само поезија – и равноправно третира изабране Змајеве и Данојлићеве пјесме са „високом поезијом”. Симовићева књига есеја *Дупло дно*, која израста са сваким новим издањем, јесте провјера сопственог пјесничког искуства на анализи поезије блиских пјесника, и у основи је аутопоетичко дјело. Зато се из те перспективе, и из перспективе Змајевих пјесама „Ноћни стражар”, „Жабац који не зна да ћути”, „Код мачке на части”, „Мајстор” и луткарске драме „Несрећна Кафина”, односно Данојлићевих пјесама из збирке *Родна година*, у првом реду „Гроздови” и „Першун”, другачије отварају Симовићеве пјесме „с дечјом душом”. Симовић инсистира на чулности и конкретности Данојлићевих пјесама, али и на прекорачењу граница чулности и на метафизичким слутњама, нарочито у двијема наведеним пјесмама. Иза слике пијачног изобиља у Симовићевој пјесми „Пијачни дан у Ужицу” слутити се опасан, мрачан митски простор, па је чак потребан луч да освијетли „нешто што храни” од тог чулног, привидног изобиља хране. У пјесми „Снег на Медведнику” и снијег има своје мјесто и мисао

у том елементарном свијету и начину живота: он даје додатни укус и додатну вриједност храни у једноставном животу на планини, гдје је храна животна радост, и сигурност, и залог опстанка. Симовићева насловна синтагма „Видик на две воде” потврђује се – као и „дупло дно” – и кроз цијелу његову поезију: то је поглед на оба свијета, на земљу и небо, на чулно и метафизичко. На храну и „обичне” вриједности баца се поглед из тешких стања и ситуација: рат, ропство, вјешала и смрт, при чему се „обичном” високо подиже цијена и оно постаје предрагоцен, често недостижан извор живота. Чулно-конкретни свијет поезије за дјецу буди *пјесничко чуло*, које иза појавности и видљивог, чак опипљивог, слутити велику невидљиву тајну.

Нико није тако читао Змаја као Симовић: у „Ноћном стражару” он препознаје *апокалиптичну сцену* у дјечјој игри и „слика дечје игре претвара (се) у слику мрачних сила и механизма”. У пјесми „Жабац који не зна да ћути” види елементе немотивисаног и нејасног насиља – кретање у невријеме плаћа се главом, а слике одвлаче асоцијације из дјечјег у кафкијански свијет. Неке недокучиве и далекосежне механизме зла Симовић слутити из пјесме „Код мачке на части”.

Подстакнут оваквим читањем Змајевих пјесама, Љуштановић бриљантно и оригинално тумачи Симовићеве пјесме „Тобџија своме коњу на коме се враћа из рата”, „Командант 18. армијског корпуса”, „Миш” и циклус „Portas regius”. Природно је да је Симовић, послје бројних авангардних „праваца” и пјесама, могао у Змају видјети зачетника визуелне, сигналистичке поезије, што Змајеви савременици нијесу могли ни примијетити, ни осјетити, ни именовати, па чак ни претпоставити да би то могло бити неке у будућности српског пјесништва важан ослонац. Тек погледом уназад, послје столетног искуства, то је могуће. И то је дато пјеснику који

пјева свој велики *theatrum mundi*; који „пева велику драму човековог постојања, драму у којој човек са својим голим, једноставним, тривијалним животом стоји наспрам себе и другог човека, и наспрам неба, и наспрам историје”.

Овај Љуштановићев рад један је од најбољих и најтачнијих радова о поезији Љубомира Симовића. Вишеструко је откривалачки, налазећи „дечју душу Љубомира Симовића” и спајајући његову есејистику са поезијом, из угла књижевности за дјецу и омладину. Он прецизно показује да писац не пише сам, већ са својом укупном – па и читалачком – културом; традиција (Змај) оживљава и модерно се доживљава, захваљујући високој, не само домаћој, модерној књижевности (Кафка); да есејистика једног великог пјесника нуди тајне канале и пролазе до његове поезије и поетике. Нико није тако читао Симовића као Љуштановић.

Од прозних врста Љуштановић је највећу пажњу посветио бајци – укупно четири рада сачињавају дио књиге „О култном статусу бајке”. С разлогом, јер је бајка „вјероватно најважнија врста у дјечјој литератури”, и то и по умјетничком нивоу, и по дужини трајања интересовања за њу, и по интензитету тога интересовања, тако да се – према Нову Вуковићу – с њоме не може упоредити ниједна друга књижевна врста.

Главни јунак овога дијела књиге је Ханс Кристијан Андерсен, а главни проблем – однос народне и умјетничке бајке и с тим у вези проблем рецепције, односно проблем релације умјетничке бајке према националној традицији, односно Вуковим народним причама, и европској, прије свега према Андерсену. Нема сумње да и Гримове и Андерсенове и Вукове бајке носе снажан ауторски печат онога ко их је сакупио, уобличио и „на свијет издао”, тако да се проблем односа народних и умјетничких бајки јавља већ од самога почетка њиховог објављива-

ња, код нас од Вука Стефановића Караџића. Није ли се управо Вук жалио како је рад на приповијеткама много тежи него на пјесмама, јер у прози ваља ријечи „намјештати”, а то нијесу приређивачке већ ауторске муке.

Бавећи се питањем рецепције Андерсенове бајке, Љуштановић се упустио у озбиљан и прецизан „старински” истраживачки рад, пратећи по периодици ту рецепцију од 1858. године до *Сабраних бајки* у преводу Петра Вујичића из 1980. године, односно до компаративне студије Зоране Опачић „Наслеђе бајке Х. К. Андерсена у бајкама Гроздане Олујић” из 2011. Предисторија те рецепције сеже до 1902. године, када се појављује српски превод Андерсенових *Одабраних прича*. Занимљиве су нарочито Змајеве и Матавуљеве интервенције на Андерсеновим преводима и Љуштановићеви пажљиви увиди и коментари.

Тиме је најављен рад о *Вилиној књизи* Симе Матавуља, у којој су сакупљене бајке Андерсена, Грима, Он. Руа, Николе Сузане и Едуара Лабулеа, за нас нарочито занимљивог по превођењу народних прича из Србије и интересовању за Вуково дјело. Матавуљ је бирао приче које одговарају нашем „народном духу”, настојећи да у „српско рухо” одјене приче са сјевера и југа Европе. Матавуљ изражава незадовољство сувише рационалистичким и позитивистичким духом друге половине 19. вијека и слугу промјене које ће доћи на међи вјекова. Љуштановић анализира појединачне бајке инсистирајући на природи и значају *чудесног* типа фантастике. Матавуљ слугу да би *Вилина књига* и Вукове народне приче могле подстаћи развој умјетничке бајке код Срба.

Љуштановићева поглавља излазе једно из другог и наслањају се једно на друго – послугу поглавља о *Вилиној књизи* слиједе радови о нашим умјетничким бајкама: о *Малим бајкама* Стевана Раичковића у контексту српске рецепције Андерсена и о алого-

ријском и фантастичном у бајкама и причама за дјецу Гроздане Олујић. Раичковић се књижевношћу за дјецу бавио спорадично и несистематично. У *Малим бајкама* Љуштановић види транспоноване „поједине елементе Андерсенове поетике”. *Мале бајке* „уопште нису чудесне приче”, како би се то очекивало аналогно „Женским приповијеткама” Вука Караџића. Раичковићеви антропоморфизовани ликови нијесу носиоци натприродног, већ служе „да би се испричале алегоричке приче о људима”. Андерсен је већ поетички и жанровски измијенио бајку и могао је бити подстицајан за Раичковића. За Андерсена је карактеристичан „умјерени или чак редуцирани романтични субјективизам” (В. Матајц), али је на њега утицао и процват реалистичке прозе, што ће бити од далекосежног значаја за Андерсеново озрачење умјетничке бајке, па и Раичковићевих *Малих бајки*. То озрачење Љуштановић препознаје код Десанке Максимовић („Ако је веровати мојој баки” и „Бајка о кратковечној”). Љуштановић успоставља паралелу између Андерсенове бајке „Хелда” и Раичковићеве „Бајке о зрну песка”. Раичковић, међутим, у *Мале бајке* уноси своју слику свијета, а Андерсен деветнаестовјековне идеје грађанског индивидуализма и слободе. Љуштановић истиче да Раичковић варира тему слободе и осјећање апсурда на низ начина у *Малим бајкама*. У „Бајци о галебу” галеб се бори да се домогне слободе. У „Бајци о скитници и мравима” види се дубока, „суштинска отуђеност између субјеката”, а за помањање узајамности знао је и Андерсен и дочарао га је у „Ружном пачету”. У „Бајци о рибици и птици” двије животиње су заточене, имају исту чежњу за слободом, исту боју и шаре, а не знају једна за другу. *Мале бајке* имају лирску природу и кореспондирају са српском поезијом друге половине 20. вијека.

Раичковић, као и Андерсен, прича, али и пјева о смрти, па Љуштановић издваја „Бајку о аласу” и

„Бајку о Тадији” као двије приче које тематизују смрт. Прва се претвара „у неку врсту етиолошког предања”, друга говори „о могућности да човек у својој имагинијацији комуницира са оностраним и организује путовање на другу страну”. У „Бајци о Тадији” Љуштановић слуги могући утицај Андерсенове „Девојчице са шибицама”: овај свијет је свијет зиме и за усамљеног старца и за дјевојчицу, а свијет *с оне стране* је свијет свјетлости и тоpline. Андерсен је пред своје савременике доносио „нови однос између фолклорног и савременог, рационалног и ирационалног, реалистичког и метафизичког”, што ће у *Малим бајкама* учинити и Раичковић, па Љуштановић закључује:

„Стеван Раичковић је песник који (...) с лакоћом прекорачује границу између сложеног и једноставног, између метафизичког и наивног. Зато су *Мале бајке* по својој једноставности, па рафинираности и рационалности свог стила, по односу лирског и епског, по својој дискретној дубокој интелектуалности, до дана данашњег уникатно дело у српској књижевности за децу.”

Гроздана Олујић је значајно допринијела „промени граница жанровског идентитета ауторске бајке у српској књижевности”, ослонивши се на „један од најчитанијих токова европске традиције у писању ауторске бајке” – на онај „који има своје порекло у немачком романтизму”, односно на хибридни жанр „бајке-новеле” (Мелетински). Њене бајке почивају на несигурности и нестабилности модерног човјека према оностраном – „према свету чуда”. Љуштановић често подсјећа на Тодорова и на разликовање категорија *чудно*, *чудесно* и *права фантасијика*, видећи их као „динамичке елементе књижевне структуре” у бајкама и причама Гроздане Олујић, али и као „чиниоце жанровске диференцијације”. Тако у књизи *Седефна ружа и друге бајке* уочава типолошке разлике међу појединачним бајкама:

„Сedefна ружа” и „Маслaчак” су алегоричке приче; „Месечев цвет” највише личи на усмену бајку, па је он *чудесна* прича, док се „Човек који је тражио своје лице” може читати као параболa „о људској потрази за идентитетом” и има елементе „праве фантастике”. Анализом ових бајки Љуштановић потврђује своје тезе и показује разноврсност поступака ове списатељице карактеристичну за цио њен опус. Тако се бајка „Мачка која је лизнула небо” може сматрати фантастичном причом, а у бајци „Село изнад облака”, која кореспондира са нашом историјском стварношћу с краја 20. вијека, уводе се два фантастична сижеа која конституишу двије тачке гледишта. Ауторка „једну аутентичну ситуацију модерног доба примиче древној слици света какву подразумева усмена бајка”. Дакле, од бајке до бајке ауторка прави „уникатна решења”; „њене сижејне конструкције лавирају између *чудесног*, *чудног* и *фантастичног*, градећи идентитет сваке појединачне бајке. Њене бајке блиске су „оном идеалу немачких романтичара у коме се изједначавају бајка и поезија”. Она гради своје бајке као „модерне кратке приче и тиме битно мења жанровске границе ауторске бајке у српској књижевности”.

Као што је бајка повлашћена међу жанровима, тако је и Душан Радовић повлашћен међу пјесницима: цио један дио књиге – „Огледала и огледања Душана Радовића” – посвећен је његовом пјесништву. Душан Радовић је Васко Попа српске поезије за дјецу. Уосталом, новија истраживања су сродност међу овим пјесницима потврдила (Валентина Хамовић).

Љуштановић полази од пјесничке антропологије дјетињства Душана Радовића у увјерењу да се око књижевности за дјецу „крсталише непрестано прототеоријска аура, која је у основи антрополошка, пошто је разумевање детета и детињства (...) разумевање људске културе и људске природе уопште”. Према Радовићу, дијете, дјецу и дјечју књижевност

су „измислили Пречани”, односно највећи међу њима – Змај – који је дјецу узео на руке и показао их цијелом свијету. Љуштановић посвећује посебну пажњу Радовићевом есеју „Дете и књига” – првом његовом аутопоетичком тексту – у којем преко живих слика са елементима игре говори о важним теоријским питањима и промовише своју „непрецизну социологију” прије француског историчара Филипа Аријеса. Радовић је оригиналан писац и мислилац, па ће своје мисли о књижевности, попут Попе, исказати пјесничким језиком. Код њега постоје два „слоја”, или два дискурса, којима описује „откриће детињства”: један је близак социологији и историографији, некад и психологији, а други је литерарни, у живим сликама, којим се „разбија” теоријски дискурс и врло конкретно и чулно илуструју идеје.

Радовић се врло рано (1959) носио „с опреком између развојног и структуралног схватања детета”, настојећи да је превлада. Дјетињство није толико срећно, како се то чини „педагозима и агитаторима”, јер су дјеца „обесправљена, инфериорна и ограничена”; јер се „никад више не жели, а мање може”; јер су „најслађе тренутке” – игру и сан – прекидали други. Развој је начин да се превазиђе „социјална пригушеност” дјече. Књига за дјецу је основ интеракције с одраслима; књига која је радост, забава и игра, јер су игре, слике и књиге „радосна и потребна илузија”. Зато су књиге и умјетност за дјецу уопште „својеврсна духовна инвестиција”. Та умјетност је ризница најскупоцјенијих вриједности „у најнаивнијим облицима”.

Као што је конституисао „непрецизну социологију”, тако Радовић конституише и „непрецизну психологију”. Љуштановић доводи у везу Радовићеве идеје о игри са идејама Жана Пијажеа, а промишљање развоја дјетета са идејама Лава Виготског.

Говорећи о писцу за дјецу, Радовић вели да он не мора писати за одрасле, али „треба да пише зре-

ло и добро као за одрасле”; језик и слика му морају бити поетски и дубоки”; „морају садржавати истине и ставове, искуство и мисаоност зрелих и паметних људи”, па се „свим силама ваља борити против писаца који имају само толико писмености и памети да се једино деци могу обраћати”.

Књига за дјецу треба да буде ликовно атрактивна и привлачна као играчка. Такве су прве Радовићеве књиге, богато илустроване, књиге „играчке”: *Поштована децо* (1954) и *Смешне речи* (1961). Књига је интермедијално дјело: књижевно, ликовно, играчка. Радовић ће интермедијалност проширити на радио и телевизију.

Радовићева антропологија – општи поглед на дјете и дјетињство – битно је допринијела његовој поезији. То је основ да се изгради пјеснички поступак који излази изван општих оквира тадашње књижевности за дјецу и за одрасле. Његово не претјерано обимно али разнолико дјело је по својој свјежини и оригиналности „у самом врху српске модерне књижевности”. Он је видео дјете и као актера социјалног живота са реалним, противурјечним положајем у друштву, и као биће развоја које тек треба социјализовати. Љуштановић види „развојни приступ” као доминантан. Радовић, по њему, „трага пре свега за оним што је општељудско у детету, што се не реализује само у појединачним тренуцима детињства, већ ће се остварити кроз одрастање”. Питајући се о природи дјетета и дјетињства, Радовић се пита о људској природи уопште.

Радовићева антрополошка визија – закључује Љуштановић – „превасходно је песничка, јер се његово промишљање веома сложених социолошких, психолошких и културолошких питања заснива на метафорама, на сугестивним, често наивним, чулно конкретним сликама, на игри, повременој иронији; на личном доживљају проблема. Због тога је Радовићева есејистика, која проблематизује антропо-

лошка питања, једноставна, жива, јасна, сугестивна. Онако као што је једноставно, живо, јасно и сугестивно његово књижевно дело”. Љуштановић, по правилу, доводи у присну везу поезију и есејистику некога писца (Љ. Симовић, Д. Радовић, М. Данојлић) и кроз ту везу много види и сазнаје.

Аутентичне пјеснике, поготово ако имају успјеха код критике и публике, почесто прате сумње у оригиналност – да су нешто „преписали” или „преузели” од неке велике, нарочито западне књижевности. У „књижевним кулоарима” инсинуирано је да је Душан Радовић под јаким утицајем Енглеза, па и других свјетски познатих писаца дјечје поезије. Помињу се имена Луиса Керола и Александра Милна из енглеске, Јулијана Тувима из пољске и Самуела Маршака из руске књижевности.

Љуштановић се латио незахвалног и ризичног посла да ријеши ову „загонетку”, али је подигао проблем далеко изнад повода и упустио се у типолошко-проблемско компаративно проучавање прије свега српске и енглеске књижевности за дјецу. У средишту пажње остало је неминовно дјело Душана Радовића. Истовремено је отворио и решавао друго питање: о значају преводне књижевности од средине 20. вијека наовамо за развој српске модерне, не само дјечје, али и дјечје књижевности. Тај значај је велики и уочљивији у тзв. „високој књижевности”, али и у књижевности за дјецу. Часопис *Пионери*, који је од средине 1951. уређивао Душан Радовић, показивао је широку отвореност за модерну и преводну књижевност и пандан је по значају часопису *Младост*, на чијим страницама је промовисан модерни књижевни сензибилитет (В. Попа и М. Павловић).

Радовић је у петом броју *Пионира* објавио пјесму Јулијана Тувима „О господину Тралалинском” као знак отварања према преводној књижевности, али је његово излагање обиљежио стрип „Алиса у

земљи чуда”, који је понудио Дизнијеву верзију славног романа Луиса Керола и наново реактивирао интересовање за Винаверов превод. У *Пионирима* је Радовић објавио своју програмску пјесму с вокативом „Поштована децо”, која ће постати симбол његове поезије и односа према дједи. Та пјесма је језичка игра заснована на заумном имену брода *Сан-џланџлиинџлианџлрод*, што је својеврсна брзалица заснована на фолклорном моделу. Љуштановић налази да је поигравање фолклорном брзалицом и асоцијацијама на поморске пустоловине из романа и филма поступак сродан поступцима у Вучовим међуратним поемама, а сасвим посредно може бити у вези са Кероловим дјелом. Радовићев „Позив” је програмски позив на преокрет у поезији за дјецу.

Исте 1951. године излазе преводи двају романа Александра Милна: *Вини Пу* и *Кућа на Пуовом уљу*. Љуштановић пажљиво нијансира сличности и разлике између Радовићеве поезије и Милнове прозе, а потом прелази на двије Радовићеве приче: „Прича за Гордану” и „Прича за Горданин сан”. Те приче су сасвим уникатне и не могу се довести у везу с Милновом прозом.

Извјесну блискост с Милном Радовић показује у причи о антропоморфној породици крокодила. Наш пјесник се и у „Крокодилу” „директније и интензивније бави дечјим несвесним страховима него Милн”; код њега пут у социјализацију дјетета води кроз превладавање страхова.

Једини прави и директни утицај на Радовићеве кратке приче Љуштановић види у дјеловању *Истинских прича* Радјарда Киплинга у Винаверовом преводу. Оба писца пишу приче као квазиетиолошка предања: Киплинг о томе „како је слон добио сурлу, а кит решетку у грлу”, а Радовић како су мајмуни добили реп и како је кит постао домаћа животиња.

Истина, и Милн и Радовић су писали пародијске и нонсенсне пјесме, али су оба пјесника везана за

своју националну традицију. Уз то, Милнови пјеснички преводи долазили су након што се Радовић афирмисао.

Блискост и сличности Радовићеве поезије са енглеском више су блискости по духовном и културном контексту или књижевном сензибилитету, па Љуштановић закључује да „у Радовићевој поезији и прози непосредних утицаја енглеске књижевности за дјецу скоро да и нема”, па писце треба чувати и бранити од прљавог чаршијског контекста. А за то су најбоље прецизне и поуздане анализе.

Посебно је занимљиво Љуштановићево поређење Душана Радовића и Григора Витеза, и то са становишта модерности њихових првих, прекретничких збирки на југословенском простору, јер је Радовић дјеловао у Београду, а Витез – Србин из Славоније – претежно у Хрватској, иако је цио југословенски контекст био једно вријеме јединствен. Радовић је писао мање и објављивао рјеђе, али је зато веома снажно утицао на широку публику и на поезију за дјецу. Објавио је сликовницу *Поштована децо* (1954) као своју прву књигу, па *Смешне речи* (1961) чак седам година касније. Витез је објавио *Веселе замке* (1955), мада многи његову збирку *Прејелица* (1956) сматрају његовом првом правом књигом. Обојици се с разлогом приписује атрибут модерности. Радовић је тежио за другачијим од свега што му је претходило, па Милован Данојлић тврди да је тежња за новим трајна одлика његовога стваралаштва. Радовић је носилац пјесничког модернистичког преврата у српској поезији за дјецу педесетих година. Витез је такође означен као модерни пјесник и „отац иновације”, а Ново Вуковић је чак оцијенио да он у хрватску поезију уноси „више него претходно пола вијека”.

Појава првих збирки ових пјесника имала је ширу културолошку и естетичку функцију – значила је побуну против соцреалистичке праксе и раскид с

њом. Њихова модерност се није појавила као цјеловита програмска поетика – мада је било и програмских есеја и пјесама – већ као учестало понављање „једног броја начела и концепцијских трендова“, уз помјерање од педагошко-моралистичких, прагматичних и утилитарних ка забављачко-хуморним циљевима. То је више спонтани преврат у језику и пјесничком сензибилитету. Игра постаје и формално и тематско начело, и принцип односа према језику. Успоставља се код оба пјесника дијалошка позиција, односно партнерски однос између одраслих и дјеце и међу самом дјецом, па преношење тога односа и на читаоце. Такво партнерство карактеристично је за неке усмене жанрове (цупаљке, ташунаљке) и у подтексту је бројних Витезових пјесама у којима се транспонује искуство усменог пјевања за дјecu. Код Радовића је дијалог веома јасан и експлицитан („Лав“), а код Витеза је нешто дискретнији и несумњив. Витез кроз дијалог развија „иронијску игру“ која у одговорима води у нонсенс („Непослушне ствари“), али умије и да подигне лични идентитет до општељудске чежње за немогућим („Дохвати ми тата месец“), а онда се пјесма преображава у успаванку, будући да је један од задатака мјесеца да донесе сан. У поезији обојице пјесника конституише се модерни пјеснички субјекат: пјесник не судјелује у пјесми као приватна особа, већ као пјесничка интелигенција и оператор језика, како је то у модерној лирици видео и описао Хуго Фридрих.

Код обојице пјесника није најважнији предмет пјевања, већ осјећања која се тим пјевањем остварују, што Љуштановић потврђује „нонсенсним“ пјесмама обојице пјесника. Код обојице Љуштановић налази обеспредмећеност, карактеристичну за модерну поезију, која је сродна обеспредмећености дјечје игре. Отвореност обојице пјесника је такође израз њихове модерности. Та отвореност се понекад

види као привидна недовршеност, попут Радовићеве пјесме „Деца воле“, или Витезове „Које је боје поток“ – за сваку животињу поток је различите боје. У обојице пјесника истраживач препознаје интензиван интертекстуални дијалог. Тако су Радовићеве пародије неких жанрова резултат тога дијалога, али и неки дотицаји маште са Вучовим *Петлићима* и осјећајности с Јесењиновом „Керушом“. Код Витеза је нарочито уочљив жив однос према усменој традицији, али и према традицији импресионизма.

Дакле, „тотализација игре, обеспредмећеност, семантичка отвореност, интертекстуалност – приближавају поезију ове двојице песника *модерној пјесми* уопште“, своди своје истраживање Љуштановић и у закључку поентира: „Модерна поезија за децу, какву пишу Радовић и Витез, деконструише метафизички патос модерне поезије, појављује се као релаксација од њеног метафизичког незнања, као особен феномен мегаепохе модерне“.

Завршни дио књиге бави се збивањима и књижевним процесима на граници вјекова и миленијума. У причама Весне Видојевић Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић Бутрић Љуштановић уочава као доминантан процес – лиризацију дјетињства. Тај процес налази свој ослонац у увјерењу да је дјетињство постојбина лирског, односно поезије, и у „позитивној онтологији дјетињства“. Изабране списатељице су рођене педесетих, континуирано се баве причом од осамдесетих: пишу „реалистичку причу“ за дјecu са нагласком на дјечјем доживљају свијета. Осим приче, пишу и роман и све три имају озбиљан књижевни опус. Њихова проза мало дугује „једноставним облицима“ – приче углавном припадају новели „као историјски модернијој и сложенијој форми“. Све три имају однос према дјетету као модерном субјекту који тежи слободи и има способност рефлексije о свијету и себи. Љуштановић уочава неке сродности ових ауторки са Бранком

Ћопићем, попут занесености дјеце причама и мудрошћу старца и старица и њиховом снажном емотивном везом. Ове приче су усмјерене на реални свијет и на збивања у њему. Све три ауторке стављају дјечју тачку гледишта у први план. Дијете активно и слободно живи свој живот и мисли на свој начин, покушавајући да сагледа конкретне животне ситуације „које се показују као уникатне и егзистенцијалне”. Наглашена субјективност, наивна перспектива, дјечја осјећајност, згуснутост и елиптичност казивања, симболизација централног догађаја – све то даје лирску снагу причама ауторки, које имају свој индивидуални приповједачки глас. Оне „постављају нове естетске стандарде у савременој српској краткој причи за децу”.

Љуштановић не бјежи од врло деликатних и „врућих” тема, па се бави и поређењем двају романа за дјецу о рату у Босни, српског и муслиманског аутора: *Дјечак и његов шћипић* (1997) Јована Лубардића и *Мјесец, сан и љаширни авиони* (2008) Зећири Хасића. Лубардићев јунак – дјечак – живи с мајком у босанској варошици, гдје рат траје већ три године. Дјечак излази из куће да би заварео непријатељске војнике, па роман добија елементе авантуристичке фикције. Сусреће се и са насиљем и са добротом међу људима на свим зараћеним странама. И сам брине о муслиманској дјевојчици, чија је мајка погинула. Његова вјера, љубав и доброта су метафорички штит који га чува од свих опасности, па се код њега слутити „зачетак православне религијске осећајности”. Роман је испричан хетеродијегетички, али из близине дјечакове свијести и доживљаја, тако да у доброј мјери инклинира хомодијегетичком приповиједању.

Хасићев роман приповиједа дјечак из великога града под опсадом, гранатама и снајперском ватром. Приповједач је хомодијегетички. Дјечаку прво гине мајка идући по воду, па отац на фронту. Прихвата га очев пријатељ и саборац, с чијом се ћерком дје-

чак спријатељио. Дјевојчицу погађа снајпер, али је она „само” рањена.

Дјечји доживљај рата је у првом плану у оба романа. Оба дјечака на сличан начин опажају рат, опасности, звукове; обојица се навикавају на експлозије. Глад је искуство обојице. Вода је извор великих патњи и трагедије, симбол опстанка и угрожености. Рат је у оба романа лудило, болест.

На питање ко изазива лудило, писци дају различите одговоре. Хасић не именује Србе, већ их зове четницима. Лубардић именује неутралним етронимима – Хрвати и Муслимани – уз погрдне: „балије” и „ушаше”. У Хасићевом роману предмет расправе није само насиље над градом већ српска идеологија у изврнутом огледалу. Заједнички живот као да никада није постојао. Код Лубардића постоји свијест о заједничком животу, па се његови вриједни остаци проналазе и на непријатељској страни; насиље и доброта припадају свима. Хасићев роман је у том погледу знатно једностранји.

Романима је заједничка слика зла у босанском рату. Оба „у свој фикцијски слој укључују један број националних идеологема, предрасуда и стереотипа”, али немају дубину у сагледавању збивања и њиховога контекста. Иако су то „болне и страсне приче”, оне дубљи смисао не докучују. Као да је у завршним пасусима критичару понестало снаге за поредбено нијансирање, па му је постало мука од књижевности контаминиране идеологијом, на махове и пропагандом.

Зато су изузетне странице о игри и нонсенсу. Присутна на тематском плану, игра је доживјела своју пуноћу прожимањем и пјесничког поступка. Игра и нонсенс су природан пар у поезији за дјецу. Отуда им је посвећено посебно поглавље, које, по природи ствари, мора имати теоријске претензије.

Игра и нонсенс се међусобно прожимају, изражавајући два вида истог стања духа. Игра је потен-

цијални или стварни нонсенс. Прожимање игре и нонсенса има у српској поезији „дужу и слојевиту историју”, од Змаја до данас. Ипак, нонсенсно пјевање „еминентно започиње Александар Вучо” у својим поемама. Душан Радовић тотализује игру „као ниједан песник за децу пре њега”, а то је најчешће „игра смислом и смисаоношћу”. Зато Љуштановић разликује „вучовску” и „радовићевску” линију нонсенсног пјевања. Вучовска је достигла свој врх *Дунавским баладама* Арсена Диклића, а радовићевска књигом *Ма шћпа ми рече* Љубивоја Ршумовића. Изгледало је да је то крај нонсенсног пјевања, али су се на размеђу миленијума појавили пјесници који су игру и нонсенс обновили – Поп Д. Ђурђев, Дејан Алексић и Владимир Андрић – и о тој обнови говори ово поглавље. Сва тројица су обновила „драгоценно језгро модерности”, које је „у знаку тотализације игре”.

Најрадикалнији је Поп Д. Ђурђев с књигама *I love av av you* и *Слик ковница* (1998). Осим прекорачења еротских табуа и еротске асоцијативне игре, овај пјесник је прекорачивао постојеће границе пјесничког језика: посезао је за сленгом, за живим колоквијалним језиком, за туђицама и провинцијализмима, рушећи граматичка и правописна правила, што су прије њега на себи својствен начин радили и Вучо и Ршумовић, па за иконичним језиком логотипа, робних марки, реклама, поигравајући се визуелном грађом. Он сјецка и лијепи сличице, прави колаже, графичке симболе, пјесме-ребусе и пјесме-стрипове. Свијет савременог живота и потрошачке културе постаје предмет хумористичке игре која досеже до нонсенса. Ђурђев показује снажан ликовни таленат и улази у интермедијалне и интертекстуалне игре.

Владимир Андрић је настављач радовићевске линије, али се збирка *Вечерњи слон* (1987) може сматрати претечом процеса на међи вјекова и антици-

пацијом поетике нонсенсне игре. То је видљиво у његовом прозном дјелу *Пустолов* (2001) и у „репрезентативној књизи” *Дај ми крила један круж* (2006). Љуштановић истиче Андрићево мајсторско играње римом и у прозном дјелу, и у пјесмама – „ниже риме у бескрај”, тако да оне постају „аутономне тачке епског приповедања”. Играјући се језиком и језичким подударанима, пјесник се игра и смислом, залазећи чак и у предјеле метафизике која „може бити и смешна”, попут упозорења да „свет је крт”. И он улази у интертекстуалне игре чак са Његошем и Десанком Максимовић, па дјечак, који је остао без блата по којем је радосно шљапкао, постаје „тужан сирак сувијех стопала”, а мачка моли: „Не остављај ме никад саму, / ах, никад саму уз саламу”. Бескрајни ланац рима, иронија, пародија, нонсенс – то су само неке од особина овога врло значајног пјесника.

Дејан Алексић се појавио у поезији за дјецу као већ афирмисани пјесник у поезији „за одрасле”. Он је збирком *Дуње без каиуџа* (2002) и поемама *Пустоловина једног зрна кафе* (2004) и *Нежна пјесма о нежном ветру Дуволубу* (2006) обновио и иновирао традицију српске модерне поезије за дјецу. Он наставља пјесничку линију која тотализује игру, уносећи драгоцјен низ новина. Љуштановић оцјењује као најзначајнију Алексићеву збирку прича и пјесама *На пример* (2006), у којој се развија идеја *бескрајне приче* као својеврстан *нонсенс* заснован на начелу слободе и игре. Док је до Алексића лирска поезија за дјецу имала своју везу са „дисхармонијом авангардног пјевања”, он прави готово невјероватан спој пјесничке игре с традицијом углађене форме модерне, уносећи у ту форму хумор и нонсенс.

Ова три пјесника су обиљежила српску поезију за дјецу на размеђу вјекова и миленијума. А том сликом српске књижевности за дјецу на крају 20. и почетком 21. вијека Љуштановић завршава своју књигу, истичући „континуитете и промене”.

Љуштановић се критички односи према масовном и некритичком објављивању књига за дјецу, говорећи о „транзиционом вашаришту”. Масовност не прати квалитет. Из темеља је промијењен социјални контекст, смањена књижевна публика, скраћен књижевни простор разарањем заједничке државе. Деведесетих година двадесетог вијека и почетком новог миленијума још увијек дјелују класици српске књижевности за дјецу (Д. Лукић, Љ. Ршумовић, М. Данојлић, М. Стефановић, Д. Ерић, Г. Олујић...), али они нијесу више носиоци промјена. И у поезији и прози ипак долазе нова имена и дјела.

Љуштановић истиче значај рано преминулога Драгомира Ђорђевића (1953–1999), издвајајући његове књиге *Поруке из прве руке* (1990), *Шта нос изражи код мог прстија* (1990), *Нема ништа од колача* (1994), *Ништа се догађа* (1994), *Мезимче животија* (1996) и *Мала школа љубави* (1997). Карактеришу га: ироничан поглед на породицу, на однос између одраслих и дјеце, на школу и прве љубави. „По својој духовитој заокупљености малим стварима, Ђорђевићева поезија јесте хумористичка поезија најбоље врсте.”

„Раскошан хумористички таленат” показује и Слободан Станишић, чија поезија – као и Ђорђевићева – дугује понешто *Плавом чујерку* Мирослава Антића: бави се првим љубавима, „еротским импулсима”. Своје прве пјесме сабрао је у збирку *Руж* (2001).

Крајем деведесетих и почетком двијехиљадитих јавља се Мирјана Булатовић, која гради лик „балавог метафизичара и мазног анархолиберала”, опјеваног у везаном ефектном стиху неправилних рима. Она промовише породичне и религиозне вриједности. Њене књиге *Хеј, ванземаљци* (2000), *Појравни дом за родитеље* (2001) и *Хиџина књига* (2004) обогаћење су поезије за дјецу.

Њој је сличан Мошо Одаловић, који се већ афирмисао осамдесетих и деведесетих година. Створивши свога лирског јунака Славка Свежигаћу, чије

име већ носи хумор и иронију, књигом *Рече ми једно дијете* Одаловић води интертекстуални дијалог са Матијом Бећковићем, у којем, са дјечјег становишта, показује и разумијевање и иронично оспоравање патријархалног начина живота.

У новом контексту Љуштановић се поново бави поезијом Попа Д. Ђурђева, Владимира Андрића и Дејана Алексића, о чему је већ било ријечи.

У прози је „роман најпопуларнија књижевна врста” и зато што је окренут животу савремене дјеце, али и „њиховим жељама, сновима и надама”, у чему предначи „тинејџерски роман”, посебно с тематиком првих љубави и љубавних искустава. Родоначелник је Градимир Стојковић, чија је серија романа о Глигорију Пецикози Хајдуку освојила око милион читалаца. Он је написао и неколико жанровски сличних романа (*Све моје злочиности*, 1995; *Маја у облацима*, 2005). Његов језик „суштински погађа адолесцентску експресивност”. Врстан хумористички писац, пише занимљиве и атрактивне романе. Можда подстакнут Стојковићевим серијалом о Хајдуку, Слободан Станишић пише свој серијал о Стрњиши Липићу, док се Миленко Матицки бави животом адолесцената из Земуна.

Љуштановић посебно издваја роман *Ово је најстаријанији дан у мом животу* (2006) Јасминке Петровић, која гради хумористички лик хиперсензибилног самопотцјенитеља. Свако поглавље почиње насловном реченицом, а роман се окончава открићем љубави и „најсрећнијим даном у животу”.

Друга тематска линија формира се „око националног мита и историје” с идејом да тај тематски комплекс треба посредовати дјечи. Родоначелник овога смјера је Тиодор Росић са књигом *Долина јоргована. Бајке из српске старије* (1991). Овај тематски правац реализује Драган Лакићевић у својим романима попут *Мача кнеза Стефана* (1993) и *Вилеца вилине косе* (1999).

У *Књизи за Марка* (1998) Светлана Велмар Јанковић се окреће књижевности за дјецу, приповиједајући о дјетињству српских владара и личности из националне историје. У том смјеру се окреће и Слободан Станишић, вјероватно под утицајем Светлане Велмар Јанковић, и пише серију романа из српске средњовјековне историје, започевши их романом *Душан, цар сунца* (1991).

Љуштановић се поново враћа на „лиризацију дјетињства” и на прозу Весне Видојевић Гајовић, Весне Алексић и Весне Ђоровић Бутрић, о чему је већ било ријечи.

На крају одјелка о прози на граници миленијума Љуштановић поентира романима Уроша Петровића и изузетно високом оцјеном да „досадашња дела Уроша Петровића обећавају да ће српска књижевност за децу добити корпус књижевне фантастике достојан светске традиције у овој врсти литературе”. Љуштановић високо оцјењује два Петровићева романа: *Авен и јазотас у Земљи Ваука* (2003), у којем је аутор испричао „узбудљиву пустиловну причу из митског правремена када је на Земљи постојао само пракоонтинент Гондвана”, и *Петли лејтиш* (2007), „први (...) прави хорор у српској књижевности за децу”. Ријеч је о вансеријском и неконфекцијском духу.

Љуштановић, на крају, даје списак имена, тема и проблема о којима није стигао да пише у овој књизи – „непотпуни инвентар пропуштеног”. Ово *непошћени* открива природу његове личности: он зна да је увијек нешто важно остало необухваћено, чак ни непоменуто. У оваквим пословима човјек не може претендовати ни на сеобухватност, ни на савршенство. Што човјек више зна и уради, више и увиђа шта све није урадио. Поред познатих писаца о којима би требало писати, он помиње и ове ауторе: Бранка Стевановића, Јова Кнежевића, Споменку Крајчевић, Емилију Церовић Млађу, Ратомира Да-

мјановића, као и цијелу драмску књижевност за дјецу. Такође је изван видокруга ове књиге великим дијелом изостало академско проучавање књижевности за дјецу, што би морало бити предмет посебне студије.

Из Љуштановићеве књиге слиједи да се српска књижевност за дјецу снажно развија, упркос огромним друштвеним потресима и неповољним социјалним приликама. Идеја о слободном и самосвјесном дјетету у средишту је те књижевности. Обновљена је велика лудистичка традиција, која води у тријумф игре и нонсенса. Отворена су нова тематска поља, а слуту се и успостављање другачијег система вриједности.

Ова Љуштановићева књига је пажљиво и промишљено компонована. Она има унутрашњи ритам безмало као каква пјесничка књига. Књигу отварају два уводна рада: о Змајевом „Одјачару” и о „дјечјој души” Љубомира Симовића. Повезује их Симовићево откривалачко читање Змаја, преко којег Љуштановић показује „дјечју душу” нашега савременика. Унутрашњи ритам књиге даје паралелизам броја радова, па би се он овако могао нумерички представити: 2–4–3–3–4. У уводном дијелу су два рада, у средишња два дијела по три рада, а у првом и четвртм по четири. Методолошки иновативна и инспиративна, она ће дуго бити незаобилазна у проучавању књижевности за дјецу, а инспиративна, информативна и подстицајна и за сваког озбиљног проучаваоца српске књижевности 20. вијека. Странице о драгоцјеној дјечјој тачки гледишта, која води у очућење, о фантастичи, о модерној лирици, о игри и нонсенсу, о модерности, о лиризацији дјетињства, о антропологији дјетињства биће дуго од користи свакоме ко се год озбиљно бави књижевношћу 20. вијека. Странице о хумору, и смијеху уопште, призивају раније Љуштановићеве књиге. Истраживање интертекстуалности у књижевности

за дјецу има изванредне увиде и обасјања; оно охрабрује и позива на сличне авантуре.

Љуштановићеве књиге се, као и појединачни радови, међусобно дозивају и допуњују. Оне чине готово заокружен опус и заједно нуде цјеловит поглед на српску књижевност за дјецу у националном, јужнословенском и европском контексту. Овај аутор се показује као достојан настављач књижевног дјела Нова Вуковића и био је око двије деценије сам врх у својој дисциплини. То је још увијек, што ће потврдити и поспремање његовог радног стола, које је у току. Поспремиће га рука вођена љубављу. Зато с разлогом пуно очекујемо од нове књиге Јована Љуштановића, која ће се ускоро постхумно појавити. „Све ипак не умире.” Битка са смрћу траје и послије смрти.

ЛИТЕРАТУРА

- Љуштановић, Јован. *Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године*, докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филолошки факултет у Београду, 2006.
- Љуштановић, Јован. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2012.
- Вуковић, Ново. *Иза граница могућег: фантасично и чудесно у књижевним дјелима за децу насталим у периоду између два свјетска рата на српскохрватском језичком подручју*. Београд: Научна књига, 1979.
- Vuković, Novo. *Uvod u književnost za djecu i omladinu*. Nikšić: NIO „Univerzitetska riječ”, 1989.

Jovan M. DELIĆ

LJUŠTANOVIĆ'S PLAY OF MIRRORS – POETRY AND CULTURE. POETRY IN THE MIRROR OF CRITICISM OR CRITICISM IN THE MIRROR OF POETRY

Summary

The paper emphasizes the place, significance and status of Jovan Ljuštanović in the Serbian science of children's literature and compares Ljuštanović with Novo Vuković. Then, special attention is paid to the part of the book *Literature for Children in the Mirror of Culture*, entitled "Critics in the Mirror of Children's Literature", and then the book as a whole is presented with an emphasis on its methodological modernity and innovation.

Key words: children's literature, culture, cultural status of fairy tales, genre, allegorical, fantastic, forms of modernity, anthropology of childhood, lyricization of childhood, comparison of poets, lyrical identity, play, nonsense, literary criticism, mission of critics, children and war, continuity, change

Originalni naučni rad
UDC 821.163.41-09 Ljuštanović J.
Primljeno 27. 5. 2020.
Prihvaćeno 3. 7. 2020.

Sanja Č. ROIĆ*

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet Zagreb

Republika Hrvatska

IDEJA DJETINJSTVA JOVANA LJUŠTANOVIĆA

SAŽETAK: Nakon sjećanja na početak suradnje s časopisom *Detinjstvo* i višegodišnjeg sudjelovanja na Savetovanju o književnosti za decu u Novom Sadu koje je vodio prof. dr. Jovan Ljuštanović, analiziram doprinos njegove zbirke kritičkih studija *Književnost za decu u ogledalu kulture*. Na kraju se dotičem teme o kojoj, nažalost, nisam stigla razgovarati s Jovanom Ljuštanovićem, a to su knjige za djecu poljsko-američkog pisca Isaaca Bashevisa Singera koji je pisao na jidišu.

KLJUČNE RIJEČI: Jovan Ljuštanović, teorija i kritika književnosti za djecu, Isaac Bashevis Singer

1. Vojvodinu doživljam kao zemlju djetinjstva. Najprije, kao zemlju gdje je rođen i odrastao moj otac, sin dalmatinskih otočana. Zatim kao zemlju u kojoj su svoje djetinjstvo proživjeli i o djetinjstvu pisali, između ostalih, Jovan Jovanović, Danilo Kiš, Ivan Ivanji, Đorđe Lebović, Đorđe Randelj, Neven Ušumović. U Vojvodini je o književnosti za djecu mislio i pisao Jovan Ljuštanović. Smatrao je da većina pisaca za djecu čini ono što je Dušan Radović pripisao Zmaju: „Dete, decu – njih su izmislili Prečani, a najveći od svih prečana, veliki srpski pesnik Zmaj Jova uzeo ih je na ruke, pokazao ih celom sve-

tu i proglasio ih najvećom vrednošću i radošću života” (Radović 1959: 10, prema Ljuštanović 2012: 105).

U mojoj struci, talijanskoj književnosti, književnost za djecu nije izuzeta iz književnog kanona. Pamtim nevjericu studenata kad u fakultetskoj biblioteci s čuđenjem traže knjige s popisa obavezne lektire: zar Collodi?! Zar De Amicis, Nievo, Calvino, Savinio, Tomizza?!¹ Kasnije su na talijanskom jeziku pisali seminarske i diplomske radove o tim i drugim knjigama za djecu i mlade, s bibliografijom i fusnotama. Na projektu „Riječi koje su ostale” (*Parole rimaste*, 2010.) o književnosti Talijana koji su ostali živjeti u Jugoslaviji poslije Drugog svjetskog rata i koji pišu i objavljuju na talijanskom jeziku bila sam zadužena za poglavlje o književnosti za djecu. Moja želja da pokrenem kolegij „Talijanska književnost za djecu i mlade” na Filozofskom fakultetu u Zagrebu uskoro će biti ostvarena.

U jesen 2012. na preporuku mlade kolegice došla sam poziv da napišem rad i sudjelujem na Savetovanju o književnosti za djecu na Zmajevim dječjim igrama u Novom Sadu. Potpisao ga je Jovan Ljuštanović. Moj rad o časopisu *Il pioniere* za male Talijane u Istri i na Kvarneru pozitivno je recenziran i objavljen u časopisu *Detinjstvo*. Tako sam prvih dana lipnja 2013. s nemalim uzbuđenjem doputovala u Novi Sad. Ušla sam prvi put u salu Matice srpske. Skup na koji sam došla bio je za mene pravo otkriće.

¹ Neka od tih djela su: Carlo Collodi, *Le avventure di Pinocchio. Storia di un burattino* (Pinokijeve pustolovine. Priča o jednom lutku), 1883; Edmondo De Amicis, *Cuore* (Srce), 1886; Ippolito Nievo, *Le confessioni di un italiano* (Ispovijesti jednog Talijana), 1867; Italo Calvino, *Il sentiero dei nidi di ragno* (Staza paukovih gnijezda), 1947; *I nostri antenati* (Naši preci), 1952–1959; (ur.) *Fiabe italiane*, (Talijanske bajke), 1956; Alberto Savinio, *Tragedia dell'infanzia* (Tragedija djetinjstva) 1937; *Infanzia di Nivasio Dolcemare* (Djetinjstvo Nivasija Dolcemarea), 1941; *Il gatto Martino* (Mačak Martin), 1983; *Alche le pulci hanno la tosse* (I buhe kašlju), 1993; *La scoperta di Bild* (Bildovo otkriće), 2010. i mnoge druge knjige suvremenih talijanskih autora književnosti za djecu.

* sroic@ffzg.hr

Bila sam dotad na mnogim skupovima u evropskim i vanevropskim zemljama, od rimske Sapienze do Princetona. Ali, novosadski skup bio je nešto drugo! I te godine Jovan Ljuštanović je sa suradnicima uređio dvije sveske *Detinjstva*, autori priloga i drugi sudionici sjeli su oko velikog stola ispod portreta znamenitih žena i muškaraca u sali Matice srpske i započeli Savjetovanje. Svatko je ukratko izložio teze rada kroz odgovore na precizno postavljena pitanja. Slijedila je diskusija, živa, korisna za svakoga od nas, otvarale su se pritom nove teme i rasprava se širila. Jovan Ljuštanović je vodio nenametljivo, blago, ali sigurno i stručno, sa sluhom za svaku temu i za svaki prilog, pratio tok i razvoj diskusije, usmjeravao je prema zaključcima koji će biti svima korisni i poticajni.

Priprema rada na nove predložene teme za *Detinjstvo* obilježila je otada sve moje zime kojima je slijedio kasnoproljetni dolazak u Novi Sad i sudjelovanje na Savjetovanju. Posljednje dvije godine pisala sam priloge zajedno s kolegicom talijanisticom Ivom Grgić Maroević, u pripremi je naša zbirka radova na talijanističke teme književnosti za djecu i mlade. Nitko od sudionika nije mogao slutiti da će skup u lipnju 2019. biti posljednji koji će voditi naš Jovan Ljuštanović. Znamo da Savjetovanje bez njega ne može biti isto, a ove 2020. godine je pandemija u cijelom svijetu nametnula neočekivani prekid svih susreta i sastanaka. Vjerujem da će idući susreti nastaviti rad na njegovom tragu i u njegovom duhu.

Ostaje nam dijalog s njegovim radovima, poticajnim i otvorenim, besprijekorno izvedenim u teorijskom, komparativnom i književnohistorijskom smislu. Geografija Ljuštanovićevih radova polazi od njegovog rodnog Prijepolja u Sandžaku, obuhvaća cijeli zapadni Balkan od Jadrana preko Crne Gore, Bosne, Zagreba do Vojvodine i seže do evropskih prostora klasika Grimma i Andersena. Polazi od jednog

gotovo zaboravljenog, ali zato ne manje važnog svijeta u planini i seže do prostranih ravnica i velikih gradova. Historijski polazi od braće Grimm i Andersena, Sime Matavulja i Jovana Jovanovića Zmaja do modernih i suvremenih pjesnikinja i pjesnika, spisateljica i proznih pisaca za djecu. Ideja posebnosti poezije i priče namijenjene djeci objedinjuje prostore i autore koji su ušli u horizont Ljuštanovićevih analiza i sinteza.

2. Osvrnut ću se na zbirku njegovih šesnaest studija u knjizi *Književnost za decu u ogledalu kulture* napisanih između 2003. i 2011. godine. Svaka od njih poziv je na razmišljanje i raspravu. U svakoj od njih prisutna je ideja o književnosti za djecu kao mjestu autonomne poetike, a u njegovoj studiji o „Pesničkoj antropologiji detinjstva Dušana Radovića” posebno se izdvaja ova teza:

Književnost za decu, najčešće, jeste upravo to: svesno, manje ili više uspešno „proglašenje deteta, njegovo promovisanje” i to – opšteg deteta. Zbog toga se oko književnosti za decu kristališe neprestano osobena prototeorijska aura, koja ja u osnovi antropološka, pošto je razumevanje deteta i detinjstva, u krajnjoj konsekvenci, razumevanje ljudske kulture i ljudske prirode uopšte. Ta aura s lakoćom poprima eksplicitne forme. Unutar nje može se otvoriti autopoeitički diskurs, može se zauzeti eksplicitan vrednosni stav, pitanje deteta i detinjstva može se nametnuti nauci o književnosti kao dodatni uslov, kao specifikum o kome mora da vodi računa, može se otvoriti pitanje o odnosu književnosti za decu prema naučnim i teorijskim disciplinama koje se bave detinjstvom. Pedagogiji, psihologiji, sociologiji, istoriji, etnologiji, filozofiji... (Ljuštanović 2012: 105–106).

U radovima sabranim u ovoj knjizi Jovan Ljuštanović elaborira načine na koje su to činili pisci za djecu u svojim djelima, a ponajviše osvjetljava načine na koje su autori zamišljali pretpostavljenog čitaoca

ca u tekstu. Ljuštanović uspostavlja interpretativnu mrežu polazeći od uvjerenja da je djetinjstvo autonoman antropološki fenomen, pojava koju određuje vlastita socijalna, psihološka i kulturna posebnost. Rad o Zmajevoj pripovijetki „Odžačar” raskid je s tabuiziranjem infantilnog erotizma, a na pristupu poeziji za djecu Ljubomira Simovića Ljuštanović dokazuje da je vrijednost poezije univerzalna, prateći autorov pokušaj relativizacije pa i dokidanja atributa „za djecu” kada je riječ o „poeziji uopšte”. Ovim dvama radovima inovativnog pristupa slijedi odjeljak posvećen kulturnom statusu bajke u kontekstu srpske kulture: recepcija Andersena iz koje se može iščitati kako su prijevodi njegovih bajki u srpskoj tradiciji bili sukladni Zmajevoj idilično-građanskoj viziji djetinjstva i tako kao model kulturnog identiteta prevagnuli nad modelom braće Grimm. Analizirajući Raičkovićeve *Male bajke* i *Sedefnu ružu* Grozdane Olujić, Ljuštanović izdvaja i analizira Andersenove interferencije u njima. *Vilinu knjigu*, koju je uredio i bajke u njoj na samosvojan način ponašio Simo Matavulj, Ljuštanović vrednuje kao posljednju knjigu devetnaestostoljetnog racionalizma i istovremeno kao prvu knjigu novog razdoblja srpske književnosti i kulture. U idućem odjeljku posvećenom kritičarima književnosti za djecu Ljuštanović pomno analizira kritičke priloge Bogdana Popovića, koji na Croceovom tragu ne može prihvatiti antologizaciju poezije za djecu zato što ona, po njegovom mišljenju, ne pripada „čistoj poeziji”. U kritičarevom dvoumljenju oko statusa poezije za djecu Ljuštanović vidi nagovještaj primjene drugačijih kriterija pri vrednovanju lirskog, određenju njegove čistoće i supstancijalnosti te zaključuje:

Može se slobodno reći da se u periodu između dva svjetska rata promijenilo i shvatanje deteta i djetinjstva i područje poezije za decu. U avangardi dete biva otkriveno kao univerzalni kulturni simbol, a djetinjstvo kao praosnov i prapo-

četak, dečji govor i mišljenje proglašavaju se za „nultu tačku kulture”. Dete je u nekoj vrsti pravog kopernikanskog obrta, od nedovršenog bića, od izgnanika iz metafizičkog, postalo biće elementarnije, izvornije i više od odraslih. Iz te tvrdnje izrasla je tvrdnja Marka Ristića, dijametralno suprotna od Popovićeve i Kročeove: „Načelo poezije i načelo djetinjstva je u suštini isto...” (Ljuštanović 2012: 82).

I kada analizira priloge kritici književnosti za djecu Sime Cucića i Nova Vukovića, koji joj pristupaju svaki u kontekstu svoga vremena i njemu primjerenim instrumentarijem, Ljuštanović izdvaja ono najbolje u njihovom doprinosu: Cucić se, u okviru svojih mogućnosti i ondašnjeg stanja kritike, zalagao za prepoznavanje književnosti za djecu kao sastavnog dijela umjetničke književnosti, a Vuković je dao značajan doprinos njenom akademskom proučavanju primjenjujući dosege moderne književne teorije i kritike na korpus književnosti za djecu.

U odjeljku „Ogledala i ogledanja Dušana Radovića” Jovan Ljuštanović razvija svoj analitički pristup i kritički potencijal u punom opsegu. Objavio je veliku sintezu o poetici modernog i srpskoj poeziji za djecu u vremenu od 1951. do 1971. godine i suvereno vlada instrumentima kritike (Ljuštanović 2009). Njegov pristup i analiza Radovićevog opusa, eventualnim utjecajima i komparativnoj analizi Radovićevih i Vitezovih pjesničkih zbirki i otkrivanju elemenata moderniteta u njima vode ga do otkrića obespredmećenosti karakterističnog za modernu poeziju u opusima dvojice pjesnika. Na tom mjestu primjećujem kritičko-analitički Ljuštanovićev oslonac na znamenito *Otvoreno djelo* Umberta Eca, teoretičara, kritičara i romanopisca i, ne na posljednjem mjestu, iskrenog zagovaratelja pune valorizacije književnosti za djecu u svim njezinim oblicima.

Premda u posljednjem odjeljku Ljuštanović konstatira do kojih i kakvih je sve promjena – historijskih, ideoloških, političkih, svjetonazorskih – došlo

u srpskoj (a mogli bismo dodati i u svjetskoj) književnosti za djecu, on zaključuje da u njoj, unatoč svemu

istrajava onaj poetski supstrat koji vidi detinjstvo kao specifično razvojno doba sa svojim osobenim životnim raskršćima i načinom mišljenja i gledanja na svet. [...] Kod nekoćine pesnika u punom sjaju biva obnovljena i ona sloboda pevanja i mišljenja koja nastavlja veliki ludičku tradiciju srpske poezije za decu – tradiciju svekolike totalizacije igre i nonsensa (Ljuštanović 2012: 177).

3. Ostalo je mnogo tema o kojima sam željela razgovarati s Jovanom Ljuštanovićem. Ali, kad bismo se vidjeli u Novom Sadu s njim su htjeli razgovarati svi sudionici skupa, i pjesnici i pisci za mlade, i novinari, i njihovi pratioci i prijatelji. I susreti povodom skupova u Zagrebu bili su prekratki. O kantskim autorima koji su pisali i za djecu bilo je riječi na savjetovanjima u Matici, ali o jednom autoru nadala sam se da ću moći razgovarati s Jovanom. Nažalost, nisam stigla.

Velik i važan dio opusa nobelovca Isaaca Bashevisa Singera posvećen je djeci, čak četrnaest knjiga. Imamo sreću da je dio tog opusa preveden na naš jezik (Zinger 1981; Singer 1988; 2000). Singer je rođen 1904. u židovskoj obitelji u Poljskoj, odrastao u Varšavi. O tom vremenu između 1908. i 1918. godine govore „priče o detinjstvu jednog dečaka u Varšavi” (Zinger 1981: 3) okupljene pod naslovom *Dan zadovoljstva* (A day of pleasure). U istoimenoj priči (Singer 1981: 21–28) pratimo dječakovo prepuštanje „zadovoljstvima ovog sveta, svim onim dobrim stvarima za kojima je moje srce čeznulo” na ulicama Varšave (Zinger 1981: 22). Možda bi bilo presmiono korigirati naslov te priče u „Dan užitaka”, ali me na to navodi činjenica da je mladi Singer 1929. u Varšavi preveo na jidiš D’Annunzijeve roman *Užitak* (Il piacere). Ni Poljak ni Amerikanac, uvijek i svuda

stranac kojega odlikuje jedinstven humor prožet gorom notom, Singer je uspio sačuvati svijet o kojem njegovi čitaoci „malo znaju ali u kome ima puno komičnog i tragičnog, svijet bogat po samosvojnosti, mudrosti, ludosti i dobroti” (Zinger 1981: 5). Godine 1935. emigrirao je u Sjedinjene Države na poticaj i poziv starijeg brata, također vrsnog pisca, i tako izbjegao pogrom. Nije se asimilirao poput Conrada: sačuvao je jezik svog djetinjstva i mladosti i oslanjao se na prevodioce, većinom žene, kojima je velikodušno prenio i sva autorska prava svojih objavljenih radova. Jedna od njih, Elisabeth Schub, nagovorila ga je da počne pisati priče za djecu. Kad je 1978. u Stockholmu primao Nobelovu nagradu za književnost, održao je dio svog govora na jidišu:

Velika čast koju mi je dodijelila Švedska akademija također je i priznanje jidišu, jeziku u egzilu koji ne podržava nijedna vlada, jeziku bez teritorije i granica, jeziku koji gotovo da i nema riječi za oružje, za municiju, za vojne vježbe i taktike, jeziku koji su prezreli i nežidovi kao i većina emancipiranih Židova. U prenesenom smislu jidiš je mudri i ponizni jezik svih nas, govor uplašene ljudske zajednice koja i dalje živi u nadi (Singer 1978).

Zbirka Singerovih izabranih priča za djecu u našem prijevodu koji je uredio David Albahari u izdanju Dečjih novina iz Gornjeg Milanovca završava esejem koji odgovara na pitanje: „Da li su deca najbolji književni kritičari?” (Singer 1988: 225). Djeca su najbolji čitaoci prave književnosti, smatra on, i obrazlaže to ovako:

Mladi čitalac traži pravu priču s početkom, sredinom i krajem, onako kako se priče pričaju hiljadama godina... dete je i dalje nezavistan čitalac koji se oslanja samo na svoj ukus. Imena i autoriteti ne znače mu ništa. Još dugo nakon što se književnost za odrasle razbije u sitne komade, knjige za decu će sačinjavati poslednji ostatak pripovedanja, logike, vere u porodicu, boga i pravi humanizam (Singer 1988: 225–226).

I nastavlja: „dobre knjige za decu su jedina nada, jedino utočište. Mnoge odrasle osobe čitaju dečje knjige i uživaju u njima, Mi ne pišemo samo za decu već i za njihove roditelje. I oni su ozbiljna deca” (Isto: 231).

Svoj izbor da piše knjige i za djecu Singer je obrazložio u dnevniku *New York Times* iste godine kada je dobio Nobelovu nagradu za književnost:

1. Djeca čitaju knjige, a ne recenzije. Za njih je sud kritike potpuno nevažan.
2. Ne čitaju u potrazi za identitetom.
3. Ne čitaju da se oslobode osjećaja krivnje, niti da zadovolje želju za pobunom, ili da se oslobode otuđenosti.
4. Ni ne pomišljaju na psihologiju.
5. Preziru sociologiju.
6. Ne trude se da shvate Kafku ili *Finnegan's Wake*.
7. Još vjeruju u Boga, u anđele, vragove, vještice, patuljke, u logiku, jasnoću, interpunkciju i slične starudije.
8. Vole zanimljive priče a ne komentare, ne vole upute za čitanje niti bilješke na dnu stranice.
9. Kad im je knjiga dosadna zijevaju bez ikakvog obzira, ne srame se i ne boje se autoriteta.
10. Ne očekuju da njihov najdraži pisac spasi čovječanstvo. Mladi su i shvaćaju da on nema tu moć. Samo odrasli imaju tako infantilne iluzije (Singer 1978a).

ЛИТЕРАТУРА

- Ljuštanović, Jovan. *Brisanje lava*. (Poetika modernog i srpska poezija za decu od 1951. do 1971. godine). Novi Sad: Dnevnik, 2009.
- Ljuštanović, Jovan. *Književnost za decu u ogledalu kulture*. Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 2012.
- Singer, Isaac Bashevis. <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1978/singer/lecture> (18. 5. 2020), prevela s engleskog Sanja Roić.

- Singer, Isaac Bashevis. Why I Write for Children. Prevela s engleskog Sanja Roić. *The New York Times*, 1. 12. 1978a.
- Singer, Isak Baševic. *Izabrane priče za decu*. Preveli s engleskog Bojana Albahari, David Albahari, Ana Selić i Margita Vuksanović. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1988.
- Singer, Isaac Bashevis. *Priče za djecu*. Preveo s engleskog Zlatko Crnković. Zagreb: Mozaik Knjiga, 2000.
- Zinger, Isak Baševic. *Dan zadovoljstva*. Prevela s engleskog Slobodanka Zarić. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1981.

Sanja Č. ROIĆ

JOVAN LJUŠTANOVIĆ'S IDEA OF A CHILDHOOD

Summary

Followed by memories of the beginning of a collaboration with the magazine *Detinjstvo* (Childhood) in 2012 and many years of participation in Conferences on literature for children on various topics in Novi Sad between 2013 and 2019, led by professor Jovan Ljuštanović, in this paper I analyze the theoretical and critical contribution of his collection of studies *Literature for children in the cultural mirror* (Novi Sad, 2012). In a diachronic sequence from Jovan Jovanović Zmaj and Simo Matavulj to modern and contemporary authors of children's literature, throughout the analysis of literary and critical praxis on concrete examples, Ljuštanović showed how the attitude towards children's literature developed in Serbian culture of the 19th and 20th centuries. Furthermore, he showed what were the influences various authors and translators of this literature assimilated, how they elaborated it and what place this literature holds today in the 21st century, in the construction of the national literary canon. Ljuštanović's meticulous analyzes show that, despite the huge historical, ideological, political changes that have taken place in Serbian (and we could as well add – in the world) literature for children at the end of the 20th and beginning of the 21st century in it is still alive and well active that poetic substratum that understands childhood as a specific developmental age to which belongs the same in-

dependent way of thinking and perceiving the world. Ljuštanović's studies of individual authorial and critics cases, and insights into contemporary trends of the production of children's literature lead him into an optimistic conclusion about the restoration and recreation of singing freedom in contemporary Serbian poetry for children. Clearly, the latter is based on the freedom of thought and thus continues a unique ludic tradition of what he considered its great classics.

In the final part of the paper, I touch upon a topic that I wanted to talk to Jovan Ljuštanović about, but unfortunately there was no time to do that, which is the literary work for children of Isaac Bashevis Singer, the Nobel Prize winner in 1978. He has preserved a disappeared world of Jewish communities in Poland and Galicia. Reflecting of Singer's thesis that children are the best literary critics and on ten points in which he explained why he writes books for children, I am concluding this contribution dedicated to the unforgettable colleague and friend Jovan Ljuštanović.

Key words: Jovan Ljuštanović, theory and critique of children's literature, Isaac Bashevis Singer, writer for children

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 30. 5. 2020.
Прихваћено 19. 6. 2020.

Зорана З. ОПАЧИЋ*

Универзитет у Београду

Учитељски факултет Београд

Република Србија

ПОСЛЕ „ВЕЛИКОГ ПРАСКА“ – МЕСТО И ЗНАЧАЈ ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА У ПРОУЧАВАЊУ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ¹

САЖЕТАК: У раду смо покушали да укажемо на вишеструке аспекте научног рада Јована Љуштановића и његовог утицаја на развој науке о књижевности за децу. Његов вишедеценијски научни рад разматрамо кроз: осветљавање феномена антропологије детињства; дефинисање специфичне позиције ове књижевне науке; целовито испитивање развоја теоријске мисли; сачињавање *историјске поетике* поезије и прозе за децу (са посебним нагласком на проучавање историјских и културних процеса у епохи социјализма); вредновање достигнућа појединих ауторских опуса, њихових домета и особености. Вредносни суд Јована Љуштановића имао је вишеструки утицај у културној политици коју је водио: кроз процену нове књижевне продукције – прве оцене књижевне вредности у критикама, приказима и кроз учешће у књижевним жиријима; изградња научног рејтинга часописа *Детињство*; формулисање новог концепта Саветовања Змајевих дечјих игара; брига о на-

* zorana.opacic@uf.bg.ac.rs

¹ Рад је настао у оквиру пројекта Смена поетичких парадигми у српској књижевности 20. века: национални и европски контекст, бр. 178016, који финансира МПНТР РС.

учном подмлатку: неговање и промовисање више генерација проучавалаца. Свиме наведеним, Љуштановићева улога у развоју науке о књижевности за децу, у процесима њене канонизације и реканонизације је вишеструко значајна, због чега се може рећи да представља кључну фигуру модерног приступа проучавању књижевности за децу почев од 80-их година прошлог века до данашњих дана.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: књижевност за децу, наука о књижевности, научни допринос Јована Љуштановића, антропологија детињства, конструкт детињства

Готово годину дана после прераног земаљског одласка, схватамо у којој мери је рад Јована Љуштановића био вишеструко плодан и значајан: каква разноврсна знања је поседовао, колико је послова на себе преузимао и колику енергију улагао, трудећи се да буде марљив, темељан и савестан. Како се, уверена сам, такви резултати нужно препознају, његов свеукупни рад имао је изузетно снажан утицај на његове савременике, на настанак и развој нових генерација проучавалаца, што ће постајати све очигледније у времену пред нама.

Био је човек енциклопедијских знања и разноврсних умења. На то указује већ и само таксативно навођење његових ангажмана: лектор у *Борби*, па професор на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду (у више наврата и гостујући професор на Учитељском факултету у Београду), уредник листа за децу *Велико двооришће*, едиције „Зрнашце” у Драганићу (2002–2003), вишедценијски уредник часописа *Детињство* (1997–2019) и Саветовања Змајевих дејчјих игара, организатор округлих столова на Фестивалу хумора у Лазаревцу, члан многих жирија који је утицао на канонизовање модерног духа књижевности за децу², вредни научни сарадник бројних научних институци-

ја³ који је објавио више стотина радова у зборницима и научним часописима (*Летњице Матице српске*, *Зборник Матице српске за књижевности и језик*, *Српски књижевни гласник*, *Свеске*, *Повеља*, *Поља*, *Славистика*, *Књижевна реч*, *Књижевне новине*, *Мостићи*, *Авангарда*, *Umjetnost i dijete*, *Život*, *Croatian journal of education*). Осим свега тога, био је приређивач књига у Антологијској едицији „Десет векова српске књижевности” (о Браниславу Нушићу 2013. и Александру Поповићу 2015); аутор и коаутор читанки и лектира за основну школу; сценариста епизода Школског програма РТС-а. Чак се бавио и теренским сакупљањем и бележењем усменог казивања на подручју Пештера. Занимали су га драмска уметност и позориште, о чему сведоче коауторска радио-игра за децу *Viva la musica*, учешће у жирију Фестивала монодраме за децу, радови о позоришној уметности у часописима *Зборник Матице српске за сценске уметности*, *Позоришће*, *Сцена*, *Театрон* и, коначно, књига *Глума и језик савремене позоришне кријишке* (1992). Своме завичају одужио се књигом *Пријетње под звездама*, са Оливером Цвијовићем (1997). Чак и овако побројани подаци рађају дивљење пред неисцрпном животном и радном енергијом Јована Љуштановића.

Иако би се о сваком од ових подручја његовог рада могло много тога написати, за ову прилику желим у најопштијим цртама да укажем на основне одлике његовог научног дела и покушам да издвојим у чему је оно отворило нова поља у овој обла-

² Невена, Награде „Раде Обреновић”, Награде Фестивала монодраме за децу „Сигридруг”, „Плавог чуперка”, Награде Радио-Београда за кратку причу, регионалне награде „Мали принц”.

³ САНУ, Матице српске, Института за књижевност и уметност, Балканолошког института, Међународног славистичког центра, Задужбине „Десанка Максимовић”, Филолошког факултета, Учитељског факултета у Београду, Факултета педагошких наука у Јагодини, Педагошког факултета у Врању, Педагошког факултета у Ужицу, Друштва књижевника Војводине, Института за дјечију и омладинску књижевност из Црне Горе, академских институција у Хрватској итд.

сти. Свесна сам да је тај покушај унапред осуђен на фрагментарност и недовољну студиозност, због обухвата Љуштановићевог рада, али то, такође, не значи да не треба почети, бар у нацртима, са валоризацијом његовог научног дела.

Нова етапа науке о књижевности за децу

Период у којем је Љуштановић почео да се бави књижевношћу за децу – као књижевни критичар који је објавио десетине приказа и есеја 80-их и 90-их (у *Дејинству*, па у *Борби*, *Мостовима* итд.) – био је, заправо, усек између две епохе, два система вредности: иза њега је стајало наслеђе тзв. *златног доба* – продукција низа одличних писаца од педесетих ка осамдесетима, више генерација важних проучавалаца,⁴ самим тим успостављање модерног канона и односа према књижевности – а пред њим се испречио тамни завршетак века: распад заједничке државе, криза и маргинализација књижевности и културе, па затим редифинисање националних оквира књижевности за децу у односу на југословенски идентитет. Чињенички и симболички, то се види у податку да је први Љуштановићев текст у *Дејинству* објављен 1986, у тренутку завршетка једне ере. Две године раније Душан Радовић објављује своју *Антропологију српске поезије за децу*, у којој експлицитно обзнањује крај једне књижевне епохе: „За неколико генерација песника за децу ово је прилика да сведемо рачуне и видимо шта смо урадили. Већина песника рекла је шта је имала да каже. (...) Један циклус поезије за децу завршен је, и то славно” (Радовић 2004: V), па сам напушта физички свет и

⁴ И сам каже: „Између 1960. и 1970. године, стекли су се, у окриљу Змајевих дејих игара, изузетно повољни услови за изучавање књижевности за децу. (...) Читав цивилизацијски склоп и културни тренутак били су, на неки начин, наклоњени детету и детињству” (2009а: 7).

пре него што је ова канонска антологија одштампана. Дакле, Љуштановић се на почетку свог критичарског рада суочава са заокруженошћу епохе и нејасним обрисима нове која се тек успоставља. То значи да квалитативно, па и временски, Љуштановићево дело припада новој етапи у развоју науке о књижевности. Таква позиција била је погодна за рекапитулацију досадашњег и могућност – слободу за примену другачије перспективе. Поштујући рад оних који су стварали пре њега и упоредо са њим, Љуштановић је покушао да успостави сопствени научни приступ проширивањем теоријског поља у тумачењу.

Прве његове књиге о књижевности за децу појавиле су се у новом веку, а студиознији научни приступ поклопио се са завршетком постдипломских студија. Већ и сама чињеница да је од магистарског рада (*Титови пријеведања и хумор у делима за децу Бранислава Нушића*, 1997) до штампања монографије (*Дечији смех Бранислава Нушића*, 2004) прошло пуних седам година сведочи о темељном прерађивању и дотеривању рукописа, то јест о аутокритичком духу и потреби за самоусавршавањем. Исте године појављује се књига есеја *Црвенкапа и грица вука* (2004), која сведочи о почетку уобличавања његове велике теме: *антропологије дејинства*. Уводно поглавље ове књиге, „Књижевност за децу и култура”, осам година касније разбокорило се у самосталну студију *Књижевности за децу у огледалу културе* – сведочећи о јединственом магистралном току Љуштановићевог рада.

Докторска дисертација из 2006. (*Поетика модерног и српске поезије за децу од 1951. до 1971*) објављена је после три године дотеривања, као књига снажног симболичког наслова *Брисање лава – поезика модерног и српске поезије за децу од 1951. до 1971. године* (2009). Темељно, вишепланско иновативно истраживање расветљава тачке поступног из-

двајања модернизма у условима строге идеолошке контроле комунистичке државе и њеног постепеног попуштања. Друге књиге посвећене испитивању односа идеологије и естетске аутономије (у пољу књижевности за најмлађе) на овим просторима нема, што уз све несумњиве квалитете ове студије сведочи о њеном канонском значају.

Исте године појављује се књига о *теоријској мисли о књижевности за децу из окриља Змајевих децјих изгара*, под називом *Принцеза лутца замком*, коју је саставио и приредио (2009а). Она показује ауторову заокупљеност развојем научне критике и, такође, бројним дилемама и апоријама са којима се, као проучавалац овог специфичног поља, суочавао и покушавао да их разреши. Између осталог, указујући како су противречности усуд који прати науку о књижевности за децу од њеног заснивања. Процес преиспитивања међа овог поља проширује одлична књига *Књижевности за децу у огледалу културе* (2012), у којој се успоставља шира амплитуда у осветљавању развоја науке (од Богдана Поповића и Шевића, преко Симе Цуцића и савременика Нова Вуковића, до најмлађих проучавалаца), уз даље проблематизовање духа модерности на примеру дела Душана Радовића и истраживања поетичке жанровске еволуције бајке. Своју вероватно најзрелију књигу Јован Љуштановић спремио је за штампу пред крај свог живота, али, нажалост, није дочекао да види њене корице. Реч је о рукопису *Од Досијеја и Вука до Мирка и Славка – О слици детињства и детињства у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 21. века* (2020), који представља природан наставак претходне књиге, са најширом амплитудом истраживачких поља.

Неопходно је имати у виду важну околност: увид у научно дело Јована Љуштановића није ни изблиза потпун ако се имају у виду само објављене монографије. Драгоценост и систематичност његових за-

кључака расејана је по зборницима и часописима, а само део тога ушао је у књиге. То је велика штета јер не омогућава довољно прецизну слику о његовим достигнућима. Зато ћу покушати да уклопим коцкице мозаика на њихово лежиште, како бих, бар донекле, указала на целовитост његове мисли.

Антропологија детињства

Улазећи у овај књижевнонаучни простор, Љуштановић се суочава са парадоксалном чињеницом да полазиште и исходиште тумачења књижевних дела за децу почива на самоподразумевајућој а аморфној и крајње неодређеној представи „општег детета” као подразумеваног *деиетта читлаоца*.⁵ На самом почетку свог рада увидео је својеврсне *инженерске грешке* у научним приступима и одмах разумео да та питања треба расветлити и дефинисати. „Нико од ових историчара не проблематизује до краја питање: шта је то дете као реципијент” (2012а [2020]). Полазило се од хипотезе да детињство одређују „наивност”, „чиста” природа, „заиграни дух”, пријемчивост за хумор и сл. Наука јесте узимала у обзир постојање различитих узрасних, донекле и родних читалачких идентитета (нпр. Ново Вуковић успоставља узрасне читалачке категорије у односу на језичке и когнитивне моћи реципијената, и у оквиру сваке разликује специфичне мотиве, теме, стилске поступке и жанрове који „погодују” конкретним узрастима, указујући и на родно раслојавање читалачких афинитета у појединим узрастима – али своју класификацију врши у односу на „опште дете” – в. Vuković 1996), но полазило се, како смо

⁵ „Проучавање књижевности за децу у различитим културама јединствено је по приказивању *деиетта* као постојећег ентитета, иако се тај постојећи ентитет различито доживљава у оквиру различитих култура – и у оквиру једне исте културе” (Лесник Оберстајн 2013: 34).

напоменули, од претпоставке о „генеричкој универзалности детета” (Лесник Оберстајн 2013: 34), без обзира на културни и историјски контекст. Отуд проучавање *антропологије детињства* постаје важно питање које је Љуштановић својим радом покушао да расветли, при чему разнородни друштвени концепти детињства утичу на обликовање и на разумевање књижевног текста: „Садржај може бити различит у различитим друштвима и историјским околностима, али његова временска димензија трансцендира те разлике (...) Појма детињства нема без идеје о одређеном временском поретку који битно детерминише социјалне односе који се везују за њега” (2012а [2020]). Он разумева да се о књижевности за децу не може говорити без разрешавања основних противречности: природе детињства⁶ којом је условљена природа књижевног текста и обрнуто (што се додатно усложњава пошто је реч о променљивом друштвеном конструкту), а све то заједно условљава и примену теоријских приступа.

Очигледно, књижевност за децу може се критички интерпретирати само ако се укрсти поглед на књижевност као најопштији естетски феномен и општи поглед на детињство, или барем успостави јасан однос према феномену детињства (2012: 87).

Најопштији културни и цивилизацијски статус детињства зрцали (се) час у антропологији час у теорији књижевности. Због тога се (...) међусобно тешко разликују теорија једне књижевне области која претендује да буде *corpus separatum* и општа антропологија детињства. Шта је ту предмет, а шта његов одраз? (2009а: 9).

Будући да је реч о подручју на којем се сусрећу и пресецају различите научне дисциплине, његова

⁶ „Ко год да се бави књижевношћу, и, уопште, уметношћу за децу, уметник или критичар, (...) мора се, непосредно или посредно, вредносно или структурално, одредити према детету и детињству као најопштијим појмовима” (2012: 105).

„вишеструка нехомогеност” опире се једнозначном одређењу (2004: 20, 30), па му се не може приступати искључиво из позиција естетике и науке о књижевности („вредносни систем књижевности за децу није сводив на аксиолошке постулате ’књижевности за одрасле’” – 2009а: 10). Интердисциплинарни, мултифокални приступ из Љуштановићеве перспективе био је најподеснији пут и за расветљавање детињства и расклапање књижевних дела, па је у својим тумачењима често посезао за резултатима истраживања психолога (Аријеса, Пијажеа, Виготског, Фројда, Ивића и др.), антрополога (Ван Генепа, Леви-Строса), етнолога (Ђорђевића), социолога (Праута, Џејмс Алисон, Томановић), филозофа (Канта, Крочеа, Фукоа, Хабермаса), културолога (Хуизинге), историчара – упоредо са теоретичарима разних научних оријентација. Наравно да је аутор био свестан ограничења психологије („није кадра да синтетизује хомоген поглед на детињство” – 2009а: 10), па и свих других дисциплина, баш као и недостатности књижевнонаучних теорија да објасне специфичности овог књижевно-друштвено-културног поља. Овај зачарани круг у којем као да нема правог решења (због тога се теорија метафорички одређује као *принцепа уклетог замка* у књизи из 2009) асоцира на „рибу која себи гризе реп” (2009а: 11). Стога, по Љуштановићу, треба полазити од *антропологије детињства*. Већ својим насловима (неконвенционалним, шаливим синтагмама) и изгледом корица покушавао је да начини отклон од озбиљног научног приступа – иако су његове анализе и тумачења све само не неозбиљни. Визуелна и вербална корицна деноминација научне озбиљности имала је за циљ да читаоца подсети на специфичност поља које се истражује.

Сталним онеобичавањем позиција из којих приступа истраживању одређене теме Љуштановић нас је учио како нема утврђених граница у науци, како

су све демаркационе линије привремене и како их је нужно непрекидно преиспитивати и, уколико се дође до нових сазнања, репозиционирати. Читав Љуштановићев научни рад састојао се у непрекидној упитаности, измени перспектива, заинтересованости да се чињенице сагледају из другачијег дискурса. Једино тиме се долази до нових увида и неочекиваних али неопходних закључака. То је, уверена сам, једна од важних лекција о научном истраживању на коју нас је Јован стално подсећао. Стална знатижеља и ресистематизовање знања чинили су драгоцену Јованову особину из које је произашло много вредних резултата.

Кишово размишљање о природи *дечје* и *недечје*⁷ подстакло је двосмерни процес у његовом истраживању: размишљање о *недечјем* у поезији за децу и обратно, испитивање импулса дечјег у *недечјој* поезији. Овим противречностима посвећена су два уводна текста у књизи *Књижевности за децу у огледалу културе* (2012) у којима се, с једне стране, истражује еротско у поезији Јована Јовановића Змаја („Ојачар Јована Јовановића Змаја и табу инфантилног еротизма“) а с друге наивно у поезији Љубомира Симовића („Дечја душа Љубомира Симовића“). Томе је посвећен и драгоцен рад о поезији Бранка Радичевића (2013 [2020]).⁸ Љуштановић у Радичевићевим песмама открива аспекте дечјег поимања света: „усредсређеност песника на чулно конкретно, на перформативну употребу језика, на наративност“, поимање игре као „јединог блага“, ауто-

номност дечјег песничког субјекта, доводећи их у везу са „општом еманацијом романтичарског песничког субјекта“ (2015: 9) и указујући да све што је везано за детињство у Радичевићевој поезији није ни у каквом противречју „с оним што се опажа као зрело, озбиљно, апстрактно, *недечије*“ (2013 [2020]). Тиме се Радичевић може одредити као зачетник модерне грађанске поезије за децу, што је, у периодизацијском смислу, значајан закључак: „Радичевић је, пре свега, песник социјалне сепарације детињства и дечје аутономије, и свакако зачетник модерног грађанског конструкта овог феномена“ (Исто). Чисту лирску супстанцијалност Радичевићевог певања о детињству потврђује, уосталом, и Богдан Поповић, који га увршћује у своју *Антологију новије српске лирике*, као песму која је „својом свежином и веселошћу (...) преимућствено лирски обојена“ (описујући тиме, и поред својих негација песништва за децу, нека од њених битних својстава) (Поповић 1997: 8). На истом путу, Љуштановић је истраживао и приповедну прозу Ива Андрића, Ђопића и Киша у којој се фикционализује детињство као преломни, иницијацијски период, истражујући начин обликовања фикционалне слике у прози која може бити двоструко адресована, за млађе и старије читаоце (2016 [2020]).

Антропологијом детињства бавио се из позиције односа књижевности за децу и мита. Ова тема обликује својеврсну интерпретативну кружницу у Љуштановићевом научном делу. Посвећен јој је први велики рад из 1990. (из зборника Змајевих дечјих игара *Књига и дете данас*) „Књижевност за децу и мит“, који отвара књигу из 2004, а као издвојени епилог велики рад „Књижевност за децу и детињство као време иницијације“ (2012а) затвара необјављену књигу [2020]. Љуштановић је детињство доживљавао као транзициони период испуњен вишеструким иницијацијама, самим тим види га као своје-

⁷ Данило Киш у тексту „Дечје – као маска: нова књига стихова Милована Данојлића“ (1960) указује на *дуило дно* наивне књижевности и релативизује подвајање *дечје* и *недечје* песништва, истичући, као прикладније, појмове *наивна песма* и *детје-песма* (Киш 1995). Релативизовање дечјег и недечјег остварује се тврдњом да је Данојлићева поезија „пре једна поезија sui generis неголи поезија за децу у правом смислу те речи“ (Исто).

⁸ Радичевићева визија детињства разматра се и у тексту о поезији Драгана Радуловића „Лирска крила Драгана Радуловића“ (2015а).

врстан *мит о постојању*: „Прича о детињству је увек, или скоро увек, у извесној мери прича о постању” (2012a [2020]).

Ово књижевно поље, наводи аутор, дуго је сматрано „инструментом којим се постижу ванкњижевни циљеви”, па је његова историја бурни и противречни процес еманципације од утилитарног модернизма (2004: 26), али „у служби одређених културних потреба одраслих” (2004: 30). Савремено разумевање детињства као аутономног а не припремног доба заправо је „нови митски образац настао укрштањем старог митског обрасца о великој антиципацији и модернистичког култа индивидуализма” (2004: 18). Радо се позива на Аријесову мисао о социјалној сепарацији детета у модерном европском друштву која води „антрополошкој канонизацији детињства”.

Тај феномен подразумева и проширење разумевања детињства са животног узраста на стање свести и специфичан однос према свету. Термини *наивна ђесма / прича* и књижевност за децу и *осејљиве* из друге половине прошлог века (формирани из Миљковићеве, Данојлићеве, Кишове модернистичке визије) настали су управо из покушаја да се превазиђе везивање за претпостављену припадност узрасту. *Наивно ђесништво* подразумева својеврсну детињастост изван детињства, односно очување децјег сензибилитета: „Детињство је, захваљујући новом статусу, од ознаке за човеково животно доба, постало ознака за посебну врсту ’менталитета’ и посебан идентитетски аспект” (2012a [2020]). Последица развоја модернистичке поетичке самосвести било је укидање јасне границе између књижевности за децу и „високе литературе”, али аутор не заборавља да напомене како и у њеном измењеном разумевању опстаје свест о специфичности: „она је своја, друкчија, алтернативна, па и субверзивна у односу на литературу ’за одрасле’” (2017: 56). Због свега то-

га „Епилог” необјављене књиге донео је коначни суд Јована Љуштановића о антропологији детињства.

Осветљавање развоја теоријске мисли о књижевности за децу

Корак по корак, Љуштановић је показивао како се постепено вајала и обликовала мисао о књижевности за децу. У том погледу његов допринос је изузетно значајан, пошто води уцеловљавању историјског развоја теоријске мисли (од чега би се без много напора могла сачинити вредна монографија). Често приступа проблему из бочне перспективе (ставови Лазе Костића о детињству у *Књижи о Змају*, Змајева микроаутопоетичка одређења кроз писма читаоцима у *Невену* – 2012в⁹ и сл.), али управо таквим осветљењима поступно формира развојну линију конструката књижевности за децу. Та се слика на почецима понајвише тицала односа према Змајевој поезији за децу и није чудно што се Љуштановић посвећује овој теми у више својих радова. Однос критичара према Змају истовремено је (не само симболично већ и непосредно) однос према овом пољу књижевности, будући да Змај представља амблематичну фигуру (и поред чињенице да није први песник, он је први општеприхваћени *ђесник за децу*).

Посебно интригантни за Љуштановића су ставови Богдана Поповића: често се враћа његовој негативној оцени Змајеве поезије из чланка „Шта је ве-

⁹ Изучавајући Змајеву поетику, на примеру његових уредничких обраћања читаоцима *Невена*, Љуштановић долази до закључка како је Змај значајан као „један од најзначајнијих (не само књижевних) интерпретатора антрополошке аутономије детињства у српској култури до данас. (...) У том укрштају између социјалне сепарације детета и дијалошког усредсређења одраслог на децу налази се основ модерног схватања детињства и свеколике културе за децу” (2012в [2020]).

лики песник” (Поповић 1932), покушавајући да закључи шта стоји иза тог преког а суштински необразложеног става. Иако су сви проучаваоци полазили од тог чланка, нико га није детаљније разматрао, осим као фазу у рецепцији ове књижевне области (Данојлић Поповићевим ставовима придодaje Крочеове, још децидније у тврдњи да овај део књижевности никада не може досегнути високу естетску меру – Данојлић 2004). За Љуштановића тај текст представља својеврсну истраживачку *црвену мараму* и провоцира га да се њиме критички позабави. Он га смешта у контекст епохе и посматра као пример „модернистичког поетског идеализма”, заснован „на уверењу да је највиша песничка вредност везана за запоседање универзалних значења” (2012: 78).

Са задовољством уочава Поповићеву недоследност и изводи важне закључке: као антологичар вођен, по сопственим речима, најузвишенијим естетским мерилима, који одабира чисто лирске песме а заобилази оне хумористичке, сатиричне и остале које би квариле високу меру српске лирике, Поповић не само што у своју *Антиологију нове српске лирике* укључује бројне Змајеве песме већ и песме које се никако другачије не могу одредити но као децје: Змајеве песме „Деда и унук” и „Сироче” и Радичевићев „Рибарчета сан” – чиме, де факто, саморазграђује судове и о поезији за децу и, исто тако, о Змајевој поезији за децу. С друге стране, Љуштановић умесно запажа како Поповићева „чисто лирска” антологија имплицитно сведочи о другим својствима поезије за децу: фреквентној наративности и исто тако фреквентном хумористичком тону певања – „прскавости”, како је назива Поповић (Поповић 1997: 7).¹⁰

¹⁰ Ипак, у антологијама српске поезије Зорана Мишића и Миодрага Павловића нема ни трага поезији за децу, напомиње Љуштановић, што значи да „изгнанство из високе лирике” траје и данас са несмањеним интензитетом. У односу на савремене

Већ следећа књижевна генерација радикално мења разумевање детињства. Љуштановић истиче како авангарда доноси „коперникански обрт” у доживљају детињства, а то производи битно другачији конструкт књижевности за децу:

У авангарди дете бива откривено као универзални културни симбол, а детињство као праоснов и прапочетак, децји говор и мишљење проглашавају се за „нулту тачку културе”. [...] од недовршеног бића, од изгнанника из метафизичког, постало (је) биће елементарније, изворније и више од одраслих (2012: 82).

Тај преокрет најбоље репрезентује реченица Марка Ристића: „Начело поезије и начело детињства је у суштини исто” (Ристић 1934: 370) – њу Љуштановић противставља Поповићевим ставовима, управо како би указао на то како су за релативно кратко време изгубили значај.

Значајан део свог проучавања посветио је развоју поетичке и теоријске мисли после Другог светског рата, карактеристичном по поменутом „великом праску” – снажном развоју поетичке самосвести у српској књижевности за децу.¹¹ Овај вишеструки процес одвија се институционално – оснивањем бројних државних тела за бригу о деци, развојем издаваштва за младу публику, заснивањем Саветовања Змајевих децјих игара; постаје академска дисциплина (на Филолошком факултету у Београду¹², одакле се постепено шири и на друге високошколске институције). Карактеристичан је по томе антологичаре Поповићева антологија, ма како строгим начелима била обликована, макар из нехата знатно је добронамернија.

¹¹ „Та самосвест заснивала се на идеји о детету у човеку, на веровању у аутономију децјег разумевања света и на вери у постојање засебне ’наивне свести’, као саставног дела људске свести уопште” (2017: 56).

¹² „Једна од консеквенци ’позитивне онтологије детињства’ и новог статуса књижевности за децу био је, прво, развој критичке књижевности за децу, а потом, и нарастање академског изучавања овог литерарног подручја” (Љуштановић 2016: 507 [2020]).

што се песници укључују о полемике о природи певања за децу (о томе сведочи излагање Мире Алечковић на Конгресу Савеза књижевника Југославије у Охриду 1955, Радовићев програмски текст „Дете и књига”, односно први зборници произашли из Саветовања Змајевих игара: *Трагом дечје песме*, 1969; *Дечја књижевности – шта је то*, 1970). Највећи део истраживања обавио је у *Брисању лава*, но и у својим следећим књигама допуњавао је ово истраживачко поље. Посвећује засебне текстове Сими Цуцићу, као зачетнику критике, Душану Радовићу, као амблематичној фигури модерног духа књижевности, најзначајнијим академским проучаваоцима, као што су Слободан Ж. Марковић и Ново Вуковић, као и историчарима књижевности с краја века, као што су Драгољуб Јекнић, Миломир Милинковић, Тихомир Петровић, покушавајући да, с једне стране, укаже на значајне тачке њиховог рада, обазриво указујући, с друге, и на недоследности или анахроности које је уочио.

На самом почетку овог процеса стоји рад Симе Цуцића, који је значајан по конституисању „мисије критичара књижевности за децу” (2012: 85), у којој, изузев Милана Шевића, готово да није имао претходника. Љуштановић истиче Цуцићево залагање за естетску вредност ове области, његову спремност да јасно формулише свој суд и критиковање јасне поучне намере у тексту, али указује на чињеницу да Цуцићев поглед на књижевност, формиран у 30-им годинама (*Наша дечја књижевности*, 1937), није битно еволуирао, што се опажа из изразите наклоности према реалистичкој прози и критичког става према фантастици и бајци (Цуцић се у духу монтесоријевских идеја ставља на страну оних који верују да „бајке имају сумњиву вредност”). Веран својим обзорима, Цуцић не препознаје модерне импулсе послератне књижевности, па Радовићеву поезију није ни приметио, а авантуризам Вучових јунака вреднује негативно.

Иако је настала у знак сећања на личност и дело Слободана Ж. Марковића, студија „О дечјем веку Слободана Ж. Марковића” (2012б) омогућава сагледавање вишеструке улоге овог аутора у промописању, проучавању књижевности за децу и њеном увођењу у академски систем. Љуштановић осветљава Марковићев рад прецизним ситуирањем у друштвени и културни контекст друге половине века и наводи како је он веровао у „њену специфичност уметничког стварања”, чак и на њену штету, разликујући дечју рецепцију и рецепцију одраслог читаоца. Доживљавајући корпус ове области као јединствен, превасходно се бавио савременим класицима, опрезно и поступно прихватајући нове књижевне вредности. Почев од првог текста у зборнику *Књижевности за децу и рад у дечјим библиотекама* (1957), насталом на првом стручно-научном скупу тек основане Комисије за литературу и штампу за децу, Марковић је својим књигама, антологичарским радом, институционалним деловањем, уредничким радом у часопису *Детинство*, доприносом у развоју бројних генерација „био и остао један од најутицајнијих” (2012б: 382).

У значајне академске проучаваоце друге половине века Љуштановић убраја и Нова Вуковића, код ког уочава значајна померања у тумачењу фантастике, ослоњеном на модерне европске теорије (*Иза граница могуће*, 1979). С друге стране, и поред начелне Вуковићеве опредељености за модерни приступ тумачењу књижевности и залагања за аутономију детињства, он опажа извесну дистанцираност у односу на модерну поезију: „Иако не критикује сву модерну поезију за децу, свакако се показује као неко ко би пре могао бити немилосрдни критичар него ватрени присталица модерне песничке тенденције” (2012: 97).

Поменутих текстовима, укључујући и оне о историзму као новој етапи у изучавању књижевности за децу (која резултује првим обухватним покушајима

периодизације и сачињавањем историјских прегледа ове области), као и указивањем на резултате науке о књижевности за децу у 21. веку (у чему не пропушта да помене достигнућа нових генерација, што такође представља вид подршке), Љуштановић је успео да успостави прилично целовит увид у развој проучавања књижевности за децу, што спада у значајне резултате његовог рада.

Нацрт периодизације

Својим радовима Љуштановић је покрио готово све важне тачке у развоју књижевности – жанровски и у погледу појединачних ауторских опуса. Кретао се једнако по вертикали и по хоризонтални. Дијахронички гледано, истраживао је тачке модерности, трудећи се да увек изврши макар мало померање у рецепцији конкретног аутора, било да се ради о писцима ранијих књижевних епоха или о онима из 21. века. У синхроничком погледу вршио је временско-типолошке, поетичке пресеке књижевне и научне продукције, уочавао обресе нових књижевних феномена и покушавао да назре поетички дух декаде (2012; 2017; 2020). Пратећи развој једног жанра кроз појединачне опусе, књижевне и културне контексте епоха, типолошки издвајајући његове карактеристичне видове, Љуштановић се бавио оним што А. Веселовски назива *историјском поетиком*, успостављајући историјску еволуцију жанрова за децу у српској науци о књижевности. Велику пажњу посвећивао је и истраживањима поезије и прозе. Даћемо два примера – његово осветљавање песништва за децу и ауторске бајке. (Значајна су и његова истраживања о романима за децу, којима се, нажалост, због обима рада, овом приликом не можемо бавити.)

Велики део својих истраживања Љуштановић је посветио поезији за децу. Разумео је да се књижев-

ност за децу развијала и преобликовала превасходно кроз „песму-дете”, односно да поезија започиње знатно раније и развија се интензивније у односу на прозу за децу (2017). Зато је појаву модерног духа ове области везивао превасходно за поезију, па је проучавао њено биће, њену супстанцијалност и њене основне поетичке феномене. У случају песника зачетника покушавао је да открије којим су аспектима иницирали ново разумевање детињства (што смо показали на примеру Бранка Радичевића, а томе је посвећен и рад о Змајевим песничким идентитетима – 2020), баш као што је истраживао на који начин се рађала модерна поезија после Другог светског рата у *Брисању лава*, посебно се усредсређујући на оне песнике чија су дела била преломна у том процесу – превасходно на Александра Вуча и Душана Радовића. Међутим, многе синтетичке оцене појединачних песничких опуса остале су у часописима и зборницима, па на њих скрећем пажњу како бих нагласила заокруженост његових изучавања. То су радови о Миловану Данојлићу: „Игра у поезији Милована Данојлића” (2013), о канонској улози Љубивоја Ршумовића: „О мангуплцима и озбиљности Љубивоја Ршумовића” (2000), „Поезија за децу Љубивоја Ршумовића и историја српске поезије за децу” (2019а), о месту и значају Моша Одаловића: „Гротеска у поезији Моша Одаловића” (2018а), „Песништво Моша Одаловића и традиција модерне српске поезије за децу” (2018б), Мирјане Стефановић: „Поезија за децу Мирјане Стефановић и нонсенсна традиција српске поезије за децу” (2012д), о поетици Драгана Радуловића: „Лирска крила Драгана Радуловића” (2015а), Попа Д. Ђурђева: „Култура као велика играоница” (2013б), „Подетињење homo ludens-а у поезији за децу Попа Д. Ђурђева” (2019б). Очигледно је да би се само од радова о развоју српске поезије за децу могла сачинити целовита књига.

Са крајњом обазривошћу покушао је да успостави типологију српске поезије за децу у 21. веку, у раду „О типолошким моделима у српском песништву за децу у 21. веку”. Ту обазривост образлаже двоструким разлозима: неразвијеношћу типолошких истраживања у области поезије за децу (при чему Радовићева и Ћосићева антологија нису од превелике помоћи зато што се баве поетичким а не типолошким питањима), и обимношћу савремене продукције:

С двоструком скепсом приступамо овој теми. Прво, у изучавању српске поезије за децу типолошка истраживања нису развијена. Друго, 21. век већ озбиљно одмиче (...) Значи, без веће и сложеније интерпретативне и теоријске залеђине, приступамо грађи која је обимна и неуређена магла савремености (2018 [2020]).

Избегао је да за начело узме дијахронијски развој, због тога што је временски одсечак исувише узак за такву врсту типологије, и определио се за доминантне поетичке (мотивске или обликовне) феномене поезије за децу: игровни (доминантна је игра језиком и игра у *језику*, а чест је хумористички тон – поезија Дејана Алексића, Попа Д. Ђурђева, Бранка Стевановића, Пеђе Трајковића), миметички („кореспондира с непосредном стварношћу, породичном, социјалном, психолошким и школском детета, он има, често, видљивије васпитне и едукативне интенције” – поезија Мирјане Булатовић, Тодета Николетића и Недељка Попадића) и сублимно-лирски модел (понајвише налик Данојлићевом моделу наивне песме као еманиције метафизичког – пример за то је поезија Моша Одаловића). Тиме се по обликовној сродности разнородни видови поезије песника различитих генерација и поетика сврставају у исту категорију, што показују наведени примери песама.¹³

¹³ Наравно да исти песник може стварати различите типове песама, што важи за готово све наведене ауторе. Примећује се

Ауторска бајка Љуштановића је почела да интригира током истраживања периода идеолошке контроле књижевности у комунистичком периоду (2009). Први је уочио како је фантастика била пут за модерни израз те како је борба за бајку била спојена са борбом за модерни дух, па су његова истраживања драгоцене и релативно заокружена.

Чињеница да је овај жанр половином века био проблематичан због класне неједнакости и утопијске слике света, па се око тога развила оштра полемика је ли штетан и реакционаран¹⁴ (препоручивана је научна фантастика уместо бајке: „напредно фантастична прича која дете третира као пуног човека” – Алечковић 1966: 366), у којој су учествовали неки најважнији писци послератног доба, Љуштановићу је била интригантна. Због тога је бајци посветио низ радова, пратећи, као и обично, однос према жанру као „огледало културе” (као када истражује ставове Григора Витеза о бајци¹⁵) по вертикали и у компаративном контексту јужнословенске и европске бајке. То је подразумевало да прати начине на које је ауторска бајка доспевала до читалачке публике у 19. веку: анализира прве преводе Андерсенових прича у периодици за децу, као и прераде Симе Матавуља у *Вилиној књизи* (2012). Изучавање ауторске бајке подразумевало је да се, с једне стране, испитују везе и односи са усменом традицијом, а с друге њено наслањање на европску традицију бајке и фантастике, о чему сведоче текстови о

да су примери у извесним случајевима неуједначени по квалитету а првенствено одабрани према категоризацији.

¹⁴ „Већ сасвим у почетку водила се борба за ширину, за бајку на пример, против накардних схватања да је за нас, за социјализам, бајка сама по себи реакционарно оруђе, и ма колико то данас изгледало смешно и многим непознато, на неколико темељних саветовања о дејој штампи постављена су на дневни ред ова и слична питања” (Алечковић 1966: 365).

¹⁵ „Страх да ће дјеца изгубити смисао за реално, смијешан је, јер у таквој игри она још чвршће стају на тло, она знају (или не знају, свеједно је) да је то само игра у којој дух постаје само поузданији” (Vitez 2011: 91).

рефлексима бајки Ханса Кристијана Андерсена у прози Стевана Раичковића (2007; 2012) и Гроздана Олујић (2010; 2012; 2019б). Показивао је у којој мери се српска ауторска бајка разгранавала, што је подразумевало указивање на слободно кретање аутора кроз различите видове натприродне мотивације, затим на фреквентан вид алегоричке приче у оделу бајке, као и на примену овог жанровског обрасца у функцији иградње вишеслојног аутопоетичког текста (о *Бајци о Крајиковечној* Десанке Максимовић пише у више наврата – 2004; 2019в).

Трагање за формирањем модерног разумевања детињства и књижевности одвело га је и у изучавање епохе у којој је и сам одрастао: југословенског доба. Тиме се у овом пољу књижевности нико није претходно бавио (ако изузмемо деценије марксистичке критике која је, у случају књижевности за децу, била идеолошки и педагошки кодирана). Љуштановић је први студиозно изучио утицај овог друштвено-историјског феномена на књижевност за децу, чиме је отворио читаво поље проучавања. Пратећи како се постепено рађала модерна поезија из крутих идеолошких оквира, посебно у педесетим годинама, Љуштановић услове за појаву модерног духа проналази с једне стране у институционалној бризи за младу популацију, која отвара простор за књижевно стварање (кроз часописе, листове за децу, специјализоване државне издавачке куће, бројне комисије и организације), а с друге у наслањању на авангардно наслеђе (које симболизује Александар Вучо).¹⁶ Много пажње посвећује и децјој периодици, као својеврсном огледалу стања у култури и

¹⁶ Личност која је оличавала континуитет модерности поезије за децу био је Александар Вучо, који је у себи обједињавао надреалистички дух и комунистичку идеологију. Поновно објављивање његових међуратних поема у *Пионирима* и *Змају* креира својеврсни штит од идеологије и отвара пут модернизовању песничког израза. Опозиција према подобним темама успоставља се кроз натприродну мотивацију.

књижевности и њихових међуодноса са идеологијом (*Пионери*, *Пионирске новине*, *Змај*, а у посебном раду *Дечје новине* – 2019), у којима се „рефлектују друштвене и идеолошке промене у социјалистичкој Југославији током педесетих и шездесетих година двадесетог века”.

Истраживање ове епохе касније је настављено кроз одличан текст о Капоровим *Белешкама једне Ане* (2012г), омладинском роману у којем се из искошене, неконвенционалне перспективе младе јунакиње изричу оштре критичке опаске о социјалистичком поретку. Љуштановић истиче како Капор своје субверзивно приказивање друштвеног система обликује на неочекиваном простору, унутар женског листа (роман прво излази у наставцима у *Базару*) и жаргонским језиком јунакиње, чиме мимирира своју позицију.

Уреднички и менторски рад

Пуне двадесет две године Јован Љуштановић је био главни и одговорни уредник *Детињства* и Саветовања Змајевих децјих игара у Матици српској, „радећи на мисионарском послу да од Змајевих децјих игара направи респектабилни центар књижевности за децу”, како је поводом његовог одласка рекао Душан Ђурђев. С годинама је успео да модернизује њихов концепт: изменио је концепт Саветовања у живе трибинске форуме, па су она повремено бивала и простор жустрих полемика. Умео је да помири старе и нове, различита становишта, али и да очува сопствени критички суд, са „појачаном осетљивошћу за противречја”, да наведемо његове властите речи из 2009. Такође, трудио се да васпостави проширене обриси једног културног простора као простора дијалога и размене мишљења, укључујући у Саветовања проучаваоце из региона.

Изградио је препознатљив, профилисан научни часопис, који је постао тачка сусрета различитих професија окупљених у тумачењу феномена детињства и књижевности за децу: професора књижевности, преводаца, библиотекара, психолога, драматурга, илустратора, етнолога, фолклориста, педагога, издавача, новинара, самих писаца. Подстицао је уреднички на истраживање актуелних питања који утичу на књижевност, на њене релације и међудејства са разнородним друштвеним околностима. Такође, трудио се, у уредничком смислу, да осветли разнородне феномене: подстичући сараднике да се баве стрипом, филмом, радио-драмом, позориштем за децу, илустрацијом и другим видовима стваралаштва.

Пред крај, а не мање важно, Љуштановићев менторски рад са младима био је пример како се васпитавају и подижу младе генерације. Као уредник окупљао је, мотивисао, бодрио, менторски усмеравао и тиме однеговао више генерација нових проучавалаца. Његова благост, добродушност и племенитост пленили су и покретали. Умео је да послуша даровите, младе, тек свршене студенте књижевности и све оне који су на било који начин били интригирани детињством и да их им даје шансу. Тако су настале и стасале многе генерације *Јовине деце*. Он је са великим задовољством истицао њихове вредности и успехе, никад не истичући себе и сопствену улогу у томе.

Значај научног дела Јована Љуштановића у књижевности за децу

У раду смо покушали да укажемо на вишеструке аспекте вишедеценијског научног рада Јована Љуштановића и његовог утицаја на развој науке о књижевности за децу: осветљавање феномена антропо-

логије детињства; дефинисање специфичне позиције ове књижевне науке; целовито испитивање развоја теоријске мисли; сачињавање историјске поетике поезије и прозе за децу; вредновање достигнућа појединих ауторских опуса, њихових домета и особности. Вредносни суд Јована Љуштановића имао је вишеструки утицај у културној политици коју је водио: у процени нове књижевне продукције у критикама, приказима, учешћу у књижевним жиријима; уређивању јединог научног часописа у Србији посвећеног овом пољу књижевности; формулисању новог концепта Саветовања Змајевих дејских игара; бризи о научном подмлатку, односно промовисању више генерација проучавалаца. Из свега наведеног постаје јасно да Љуштановић представља кључну фигуру модерног приступа проучавању књижевности за децу, од које смо сви учили без престанка. Верујем да се може успоставити аналогија између његовог животног дела, снажног утицаја који је имао на младе генерације и метафоре о „великом праску” чије се дејство шири и распростире. Прерани одлазак Јована Љуштановића налик је том праску, чија енергија ће имати своје дејство и у времену пред нама.

ИЗВОРИ

- Љуштановић, Јован. О мангуплцима и озбиљности Љубивоја Ршумовића. *Детињство*. Год. 26, бр. 3/4 (2000), 44–48.
- Љуштановић, Јован. *Црвенкапа грицка вука – студије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: ДОО Дневник / Змајеве дејске игре, 2004.
- Љуштановић, Јован. Песничка антропологија детињства Душана Радовића. Пијановић, П., Јовановић, А. (ур.). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности*. Зборник радова. Београд: Учитељски факултет, 2008, 13–21.

- Љуштановић, Јован. *Брисање лава – поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године*. Нови Сад: Дневник, 2009.
- Љуштановић, Јован (прир.). *Принцеза лута замком. Теоријска мисао о књижевности за децу из окриља Змајевих дечјих игара*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2009а.
- Љуштановић, Јован. О алегорјском и фантастичном у бајкама и причама за децу Гроздане Олујић. Пијановић, П., Јовановић, А., Опачић, З. (ур.). *Бунтовници и сањари – Књижевно дело Гроздане Олујић за децу и младе*. Зборник радова. Поетика српске књижевности за децу, књ. 2. Београд: Учитељски факултет, 2010, 103–113.
- Љуштановић, Јован. *Књижевност за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2012.
- Љуштановић, Јован. Књижевност за децу и детињство као време иницијације. Делић, Лидија (ур.). *Аспекти времена у књижевности: зборник радова*. Београд: ИКУМ, 2012а, 47–64.
- Љуштановић, Јован. О дечјем веку Слободана Ж. Марковића. Денић, Сунчица (ур.). *Књижевност за децу и њена улога у васпитању и образовању деце предшколског узраста*. Тематски зборник. Врање: Учитељски факултет у Врању Универзитета у Нишу, 2012б, 375–386.
- Љуштановић, Јован. Идеје просветитељства и дух просвећености у отвореним писмима Јована Јовановића Змаја у Невену. Јовићевић, Татјана (ур.). *Традиција просвећености и просвећивања у српској периодици*. Зборник радова. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012в, 333–344.
- Љуштановић, Јован. Момо Капор: *Белешке једне Ане* – простор и време. Пијановић, П., Јовановић, А., Опачић, З. (ур.). *Приповедач урбане меланхолије – Књижевно дело Моме Капора*. Зборник радова. Поетика српске књижевности за децу, књ. 3. Београд: Учитељски факултет, 2012г, 111–127.
- Љуштановић, Јован. Поезија за децу Мирјане Стефановић и нонсенсна традиција српске поезије за децу. Станишић, Мирјана (ур.). *Поезија Мирјане Стефановић*. Зборник радова. Десанкини мајски разговори. Књ. 29. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић”, 2012д, 133–150.
- Љуштановић, Јован. Свет детињства у поезији Бранка Радичевића. Зивлак, Јован (ур.). *Бранко Радичевић*. Зборник радова. Нови Сад: Друштво књижевника Војводине, 2013, 179–194.
- Љуштановић, Јован. Игра у поезији за децу Милована Данојлића. Делић, Јован, Хамовић, Драган (ур.). *Песничко дело и мисао о поезији Милована Данојлића*. Зборник радова. Београд – Требиње: ИКУМ / Филолошки факултет Универзитета у Београду / Дучићеве вечери поезије, 2013а, 289–308.
- Љуштановић, Јован. Култура као велика играоница. *Поља*. Год. 58, бр. 483 (2013б), 210–213.
- Љуштановић, Јован. Прича и причање као игра у кратким причама за децу Душана Радовића и Дејана Алексића. Јовановић, Виолета; Росић, Тиодор (ур.). *Књижевност за децу у науци и настави*. Зборник радова са научног скупа (Јагодина, 11–12. април 2014). Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2014, 501–522.
- Љуштановић, Јован. Поезија за децу Григора Витеза и канон модерне српске поезије за децу. Пијановић, Петар; Јовановић, Александар; Опачић, Зорана (ур.). *Поезија као завичај: Поетика Григора Витеза*. Зборник радова. Београд: Учитељски факултет, 2015, 71–85.
- Ljuštanović, Jovan. Lirska krila Dragana Radulovića. Kalezić Radonjić, Svetlana (ur.). *Stvaralaštvo Dragana Radulovića*. Podgorica / Herceg Novi: Institut za dječiju i omladinsku književnost / NVU „Priatelji”, 2015а, 9–22.
- Љуштановић, Јован. Бранко Ћопић и Данило Киш – детињство као потрага за егзистенцијалним кључем. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*. Књ. 64, св. 3 (2016), 791–804.
- Љуштановић, Јован. О историзму у савременом изучавању српске књижевности за децу. *Књижевна традиција и српска књижевност 20. века; Књижевноисторијско знање и изазови новог миленијума (национални, реги-*

- онални, континентални контексти). *Научни саставак слависта у Вукове дане*, Београд: МСЦ, 45/2 (2016), 505–514.
- Љуштановић, Јован. После „Великог праска”. Вуксановић, Миро (ур.). *Српска драмска књижевност данас; Српска књижевност за децу данас*. Округли сто Наука и друштво, св. 6. Нови Сад: САНУ, Огранак САНУ у Новом Саду, 2017, 55–67.
- Љуштановић, Јован. Форме приповедања и начело кохеренције у „Башти сљезове боје” Бранка Ћопића. *Научни саставак слависта у Вукове дане*. 46/2 (2017), Београд: МСЦ / Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2017а, 375–384.
- Љуштановић, Јован. О типолошким моделима у српском песништву за децу у 21. веку. Јовановић, Виолета (ур.). *Књижевност за децу у науци и настави*. Зборник радова са научног скупа (Јагодина, 21–22. април 2017). Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина, 2018, 61–74.
- Љуштановић, Јован. Гротеска у поезији Моша Одаловића. Опачић, З., Станишић, М., (ур.). *Поезија Моша Одаловића*. Зборник радова. Београд: Задужбина „Десанка Максимовић” / Народна библиотека Србије, Десанкини мајски разговори, књ. 35, 2018а, 151–162.
- Љуштановић, Јован. Песништво Моша Одаловића и традиција модерне српске поезије за децу. Хамовић, Драган (ур.). *Мошо Одаловић, песник*. Зборник радова. Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани”, 2018б, 21–42.
- Љуштановић, Јован. Подетињење homo ludens-а у поезији за децу Попа Д. Ђурђева. *Детињство*. Год. 44, бр. 4 (2018в), 35–44.
- Љуштановић, Јован. Бајка о Кратковечној Десанке Максимовић као (ауто)поетички текст. Шеатовић, С.; Опачић, З. (ур.). *Песнички завичај Десанке Максимовић*. Зборник радова. Београд: ИКУМ, 2019в, 281–303.
- Љуштановић, Јован. „Мирко, пази метак...”: појава *Дечјих новина* из Горњег Милановца – културнополитички и идеолошки контекст. Бараћ, Станислава; Тропин, Тијана (ур.). *Часописи за децу: југословенско наслеђе (1918–1991)*. Београд: ИКУМ, 2019, 437–456.
- Љуштановић, Јован. Поезија за децу Љубивоја Ршумовића и историја српске поезије за децу. Маринковић, Снежана (ур.). *Књижевно дело Љубивоја Ршумовића*. Зборник. Ужице: Педагошки факултет, 2019а, 309–320.
- Љуштановић, Јован. Дечје жеље као водич у друге светове у бајкама Гроздане Олујић. *Детињство*. год. 45, бр. 4, 2019б, 3–8.
- Љуштановић, Јован. *Од Доситеја и Вука до Мирка и Славка – О слици детињства и детињства у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 21. века*, 2020 (у штампи).

ЛИТЕРАТУРА

- Алечковић, Мира. Десет година југословенске литературе за децу. *Летопис Мајнице српске*, Нови Сад, год. 131, октобар 1966, књ. 376, св. 4, 364–385.
- Данојлић, Милован. *Наивна песма: огледи о дечјој књижевности*. Београд: ЗУОВ, 2004.
- Лесник Оберстајн, Карин. Основи: шта је књижевност за децу? Шта је детињство? Питер Хант (ур.). *Тумачење књижевности за децу*. Превела Н. Јанковић. Приредила З. Опачић, Београд: Учитељски факултет, 2013.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана; Љуштановић, Јован. Представе о детету и детињству у *Рјечнику* и списима Вука Стефановића Караџића. Милошевић-Ђорђевић, Нада (ур.). *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*. Научни скупови САНУ, књ. 156. Одељење језика и књижевности; књ. 27, 2015, 463–482.
- Поповић, Богдан. Шта је велики песник? *Чланци и предавања о књижевности, уметности, језику, и моралу*. коло 35, књ. 236, Београд: СКЗ, 1932, 33–60.
- Поповић, Богдан. Предговор. Шутић, Милослав (прир.). Поповић, Богдан. *Антологија новије српске лирике*. Београд: ЗУОВ, [1911] 1997.

Радовић, Душан. *Антологија српске поезије за децу*. Београд: СКЗ, 2004.

Ристић, Марко. О модерној дечјој поезији. Поводом књиге *Подвизи дружине Пет и пилића*. *Данас*, I/3, 1934, 366–372.

Kiš, Danilo. Dečje – kao maska: nova knjiga stihova Milovana Danojlića. Miočinović, M. (prir.). Kiš, Danilo. *Varijacija*. Sabrana dela Danila Kiša, knj. 12, Beograd: BIGZ, 1995.

Vitez, Grigor. Djetinjstvo i poezija. Vujčić, Nikola (prir.). Vitez, Grigor. *Oči traže svetlost. Izabrana djela*. Zagreb: SKD Prosvjeta, 2011, 67–117.

Vuković, Novo. *Uvod u dječju književnost*. Podgorica: Unireks, 1996.

through the evaluation of new literary production – the first evaluation of literary value in critiques, reviews and through participation in literary juries; defining the profile and building the scientific rating of the journal *Detinjstvo*; formulating a new concept of the annually Zmajevе dečje igre conferences; care for young scientists: nurturing and promoting several generations of researchers. With all of the above, Ljuštanović's role in the development of the children's literature science, in the processes of its canonization and re-canonization, is manifoldly important, which is why it can be said to be a key figure in the modern approach to studying children's literature from the 1980s to the present day.

Key words: children's literature, literature science, Jovan Ljuštanović's scientific contribution, childhood anthropology, construct of childhood

Zorana Z. OPAČIĆ

AFTER THE "BIG BANG" –
PLACE AND SIGNIFICANCE OF
JOVAN LJUŠTANOVIĆ'S WORK
IN CHILDREN'S LITERATURE SCIENCE

Summary

In this paper, we have tried to point out the multiple aspects of Jovan Ljuštanović's scientific work and his influence on the development of the children's literature science. We consider his decades-long scientific work in the following aspects: 1. illuminating the phenomenon of childhood anthropology with an interdisciplinary approach; 2. defining the specific position of this literary science; 3. comprehensive examination of the development of theoretical thought; 4. composing historical poetics of children's poetry and prose (with special emphasis on the study of historical and cultural processes in the socialist era); 5. evaluation of the achievements of individual authorial opuses, their scope and peculiarities. Jovan Ljuštanović's value judgments had multiple influences in the cultural policy he led:

Originalni naučni rad
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
061.7-053.2(497.113 Novi Sad)
Primljeno 18. 6. 2020.
Prihvaćeno 10. 7. 2020.

Ankica M. VUČKOVIĆ*

Univerzitet u Novom Sadu
Pedagoški fakultet u Somboru
Republika Srbija

LAV ZMAJEVIH IGARA

*Ja sam taj svedok.
To nije mala stvar. I svedočim.
U jednu stvar sam siguran:
u svetu je malo šta bolje od
dobrog čoveka.
(Valjarević 2011:121)*

SAŽETAK: Jovan Ljuštanović nije bio osnivač Savetovanja Zmajevih dečjih igara, već nastavljajući i Atlas tradicije koju je razumevao kao fundament za ustanovljenje i opstanak književnosti za decu *u našoj kulturi*. On je procvat ove vrste literature, ali i teorijske misli koja ju je predano pratila, te njene medijske popularnosti sredinom XX veka, označio kao buđenje *antropološke samosvesti*, kako estetske, tako i socijalne, u razumevanju deteta i detinjstva koje se preko stvaralaštva projektovalo na *totalitet našeg društva*. Tu civilizacijsku tekovinu trebalo je sačuvati kroz devedesete, vreme koje nije bilo naklonjeno ni deci ni kulturi, a zatim revitalizovati početkom dvehiljaditih. To je mogao samo neko ko je decenijama predano pratio celokupnu produkciju književnosti za decu.

KLJUČNE REČI: Jovan Ljuštanović, Savetovanje Zmajevih dečjih igara, buđenje *antropološke samosvesti*

Razmišljati o Jovanu Ljuštanoviću, sećati se Jovana Ljuštanovića, svedočiti o Jovanu Ljuštanoviću...

* ankica@ptt.rs

rečju, na bilo koji način pomisliti na Jovana Ljuštanovića, nemoguće je drugačije nego osmehnuti se srcem tom dobrom i toplom čoveku. U senci njegove ljudskosti, njegovog prijateljskog i začuđujuće adekvatnog odnosa prema svakom saradniku ponaosob, ostao je čak i njegov lavovski društveni trud i akademski učinak.

Međutim, zar nije upravo to prava mudrost: raditi važne stvari, a biti u potpunosti slobodan od sujeta? Radovati se tuđem uspehu jednako kao svom i do kraja iskreno! „Ko ume da se raduje, ima čemu da se raduje”, zapisao je Dušan Radović. „Radost je privilegija onih koji skromno misle o sebi a lepo o životu.”

Sigurna sam da neću svedočiti ni za trunku pogrešno ako kažem da je Jovan Ljuštanović i sve što je radio profesionalno, činio sa radošću i ljubavlju. Ukupno njegovo delovanje, uključujući i naučno stvaralaštvo, izrazito je koherentno, a povezano je unutrašnjim logosom koji je suštinski proistekao iz duha i filozofije Zmajevih dečjih igara. Tačnije, onog i onakvog duha Igara kako ga je uočio i teorijski uobličio upravo Jovan Ljuštanović u kapitalnoj knjizi *Brisanje lava*.

Jovan Ljuštanović nije bio osnivač Savetovanja Zmajevih dečjih igara, već nastavljajući i Atlas tradicije koju je razumevao kao fundament za ustanovljenje i opstanak književnosti za decu *u našoj kulturi*. On je procvat ove vrste literature, ali i teorijske misli koja ju je predano pratila, te njene medijske popularnosti sredinom XX veka, označio kao buđenje *antropološke samosvesti*, kako estetske, tako i socijalne, u razumevanju deteta i detinjstva koje se preko stvaralaštva projektovalo na *totalit našeg društva*.

Godine 1958. bivaju osnovane i Zmajeve dečje igre. U okviru ovog festivala od 1959. godine biva organizovano i Savetovanje Zmajevih dečjih igara o književnosti za decu, koje postaje mesto teorijskih eksplikacija, rasprava i razgo-

vora o mnogim opštim poetičkim pitanjima, pa i o pitanjima vezanim za modernost poezije za decu. Televizija, novoosnovani, moćan medij, u koncipiranju svog programa za decu, sledi tradiciju dečje štampe i radija – za urednike bivaju postavljeni istaknuti pisci za decu. Sve to izraz je jednog ne samo književnog, nego i opštekulturnog stanja u kojemu književnost za decu, na čelu s poezijom koja je nesumnjivo njen najrazvijeniji rod, menja svoj položaj u nacionalnoj kulturi (Ljuštanović 2009a: 226).

Prve zmajevdanske susrete u Sremskoj Kamenici, 1958. godine, svečano je otvorio akademik Veljko Petrović besedom „O dečjoj poeziji Jovana Jovanovića Zmaja” i time simbolično otvorio širok put Teoriji književnosti za decu, koja će svoj dom pronaći upravo pod okriljem Zmajevih dečjih igara, odnosno Savetovanja u okviru Igara i časopisa *Detinjstvo*. Deceniju kasnije (1970. godine) objavljena je hrestomatija *Dečja književnost – šta je to?*, u koju su uvršteni vrhunski radovi na teme savremenosti književnosti za decu, njenog uticaja na kulturu i društvo, kao i naučni prilozi koji su se bavili specifičnim poetičkim ili lingvostilističkim pitanjima. Suštinska vrednost ove zbirke jeste što su svi tekstovi u njoj nedvosmisleno pokazali da se književnost za decu izgradila u zasebnu umetnost čiji se kodovi u bitnome razlikuju od adultne književnosti, ali u estetskom smislu obe vrste stvaralaštva su ravnopravne.¹ Za-

¹ „Umetnik koji za decu piše pesmu, crticu, avanturističku priču, istorijsku povest, dramu, piše po istim zakonitostima po kojima piše i za odrasle, ali svesno mora sužavati krug svog socijalnog iskustva na dečiji receptivni horizont. [...] Transformisanje umetnikovog socijalnog iskustva isto je tako složen misaono-emocionalni proces umetničkog stvaranja kao i stvaranje 'odrasle' verbalne umetnosti. [...] Radije bih rekao da je to specifičan proces pri kojem se moraju savladati određene formalne zakonitosti, kao što se one moraju savladati i kada se piše drama, pesma, krimić, esej. [...] Ukratko, biti pisac za decu, to je specijalizovanost literarnog talenta, to je 'fah'. Ukoliko pisac tim 'fahom' ne ovlada već u njega prodire golim intelektualnim naporom obično se dešava paradoks: deci njegovo pisanje biva ili previše 'dečije' ili previše ozbiljno, jednom rečju, pisac ne ulazi u svet dečije prijem-

nimljivo je kako se kroz zbornik gotovo jednoglasno projektovala sociokulturna dimenzija trenutka u odnosu prema detetu i detinjstvu koju najbolje opisuje sintagma Marijana Krambergera *pozitivna ontologija detinjstva*.² Knjiga o kojoj govorimo nije samo prost skup različitih teorijskih radova, kakav obično bude proizvod naučnih konferencija, već cizelirani međaš, u kojem su, Jovan Ljuštanović bi rekao, „tekstualizirani” svi stručni uvidi u oblasti književnosti za decu u poratnom periodu, a naročito od vremena osnivanja Zmajevih dečjih igara, koje su direktno i proizašle iz potrebe nastanka drugačijeg odnosa prema detetu u našoj kulturi.³

Čini nam se da je upravo ovaj zbornik bio ključna inspiracija u profesionalnom radu Jovana Ljuštanovića, pošto njegove različite reflekske nalazimo aktuelizovane u svakoj pojedinačnoj knjizi ovog autora. Čivosti ma koliko umeo vladati perom i koliko god imao lepog i pametnog da kaže” (Forstnerić 1970: 54–56).

² „Za novije vreme postaje sve karakterističnija upravo suprotna, pozitivna ontologija deteta, dakle ona koja mu bez obzira na negativnu razliku u dijapazonu ličnosti ili baš zbog nje, priznaje apsolutnu i neograničeno bitnu autonomnost, te ga proglašava za supstancijalno jednako vrednog sa odraslim čovekom, ako ne i za vrednijeg. Reč je o duhovnom preokretu čiji se početak može datirati negde sa romantizmom, ali danas, po nekim mišljenjima pretila da preraste u pravu pedokraciju. [...] Pod zastavom pozitivne ontologije detinjstva započela je ogromna i još ni iz daleka završena revolucija u obrascima ponašanja na svim područjima naše civilizacije i kulture” (Kramberger 1970: 19).

³ „Jer da budemo neskromni, riječ je ovdje o projekciji funkcije literature na totalitet društva; riječ je o totalitetu ovog našeg i još uvijek samo nama povjerenog društvenog mehanizma i o njegovoj ostvarljivoj ili ne kolektivnoj budućnosti: riječ je o onoj beskrajno značajnoj, a još neotkrivenoj specifičnoj misiji latentno prisutnoj već sada u živom košmaru zajednice, u vidu ekspanzije nebrojenih djetinjstava i njihova još nedovoljno zacrtanog realiteta, suočenog sa gvozdenom logikom jednog povijesnog trenutka koji se zadesio nad koljevkom novog naraštaja, baš taj i nikog drugi. Povijesnog trenutka koji mora sebe da dovrši po svakoj cijenu, ne vodeći nimalo računa o onome što još nije izbilo na Hronosovu pozornicu kao frontalna društvena snaga, i stoga se još nije moglo ispoljiti – u odnosu na taj sadašnji povijesni trenutak – ni kao potvrda, ni kao suprotnost, ni kao negacija” (Parun 1970: 110).

Naime, u predgovoru *Brisanja lava*, delu koje se bavi srpskom poezijom za decu sredinom XX veka, Ljuštanović kaže da ga kao istraživača najviše zanima da uhvati „penu zbivanja” književnog i sociokulturnog trenutka. Time jasno prebacuje fokus sa čisto stilističkog pristupa književnim delima, ali i sa pokušaja da se dâ precizan istorijski pregled, na specifičnu vrstu opservacije koja sinkretizuje nekoliko „izrazitih tačaka jednog hipotetičkog književnoistorijskog procesa, koji je, po našem mišljenju, u znaku poetike modernog” (Ljuštanović 2009: 9). Te „izrazite tačke” u bitnome reflektuju misli iz konkretnih radova u zborniku i još nekoliko knjiga nastalih u isto vreme, čiji su izdavač Zmajevе dečje igre:

Tokom ove decenije na savetovanjima Zmajevih dečjih igara razmatrano je više veoma zanimljivih tema i na prelazu u sedamdesete od te građe sačinjene su tri knjige – zbornika u kojima o opštim pitanjima književnosti za decu piše pedesetak autora: *Tragom dečje pesme* (1969), *Dečja književnost – šta je to?* (1970), *Kritika književnosti za decu* (1972). Ako se tome dodaju knjige pojedinih autora koje nisu bile samo opšte provenijencije već i ispunjene konkretnim kritičkim sadržajima, kao što su knjige *Igra kao sloboda* Milana Pražića, *Biti na putu* Huseina Tahmišćića, *Glas autonomnog sveta* Voje Marjanovića, i predgovori antologijama poezije za decu koje su izdavale Zmajevе dečje igre – otkriva se znatan broj neimara i sva veličina poduhvata koji su na princezinom zamku⁴ preduzele Zmajevе dečje igre (Ljuštanović 2009b: 8).

I sam podnaslov „Poetika modernog i srpska književnost za decu od 1951. do 1971” nedvosmisleno kazuje da su u knjizi ravnopravno tretirani književno stvaralaštvo i savremena teorijska misao o njemu, kao dva jednako vredna kreativna vida koja su se razvijala u bliskoj vezi, ali svaki prema svojoj temeljno formiranoj unutrašnjoj logici. I upravo ta neodvojivost

samog stvaralaštva i književne kritike i teorije sredine XX veka jeste filozofija Zmajevih dečjih igara koju one iznova reaktuelizuju kroz anualno Savetovanje i časopis *Detinjstvo*, a koja je svoje prvo „zaokruženje” dobila u zborniku *Književnost za decu – šta je to?* Drugo – i najvažnije – zaokruženje jeste upravo studija *Brisanje lava*.

Da bih ovu tezu učinila jasnijom, predlažem da celu studiju pokušamo da sagledamo kao koncepcijski cikličnu tvorevinu sa izrazitom i sveprožimajućom vibratnošću među slojevima. U najširem krugu, naša dečja poezija druge polovine XX veka stavlja se u okvir ukupnog literarnog stvaralaštva za decu na srpskom jeziku. Ljuštanović u knjizi poetiku modernog ne vidi kao prevrat ili salto mortale od tradicije, već, naprotiv, ona je po njemu blistavi trenutak, koji je, ma koliko bio markantan, samo jedan deo eliotovske slagalice koja podrazumeva „postupno okretanje od uzorne prošlosti ka rastućoj perfekciji budućeg” (Ljuštanović 2009a:11). U tom smislu, autorova postavka namerno zaobilazi krute i jednom za svagda definisane stavove o predmetu istraživanja, već poziva na dinamički i uvek otvoren dijalog čiji bi cilj bio „otkrivanje raznolikosti u toj 'peni', ali i prepoznavanje zajedničkih imenitelja” (Ljuštanović 2009a: 9).

U središnjoj poziciji – i to je u ovoj knjizi najvažnije zapaziti – postavljen je motiv pokretač za nastanak studije *Brisanje lava*. Naime, Ljuštanovićev razlog za odabir teme za ovu knjigu nije samo duboka naklonost prema poetici poezije konkretnog perioda, pa ni široke pozitivne društvene i naučne reakcije na nju u aktuelnom i potonjem vremenu, nego ukupna kulturološka mobilizacija koja je u nekih tridesetak godina uspela da stavi dete u centar pažnje, izgradi interpretativnu zajednicu u kojoj je ono postalo kulturni simbol, dovede do ekspanzije dečjih prava i sloboda, uključi decu u zajednicu sa odraslima, radikalno inovira i estetizuje forme u literaturi

⁴ O metafori princezinog zamka biće reči u daljem tekstu.

namenjenoj njima, pokrene višestruka ulaganja u medije i izdavaštvo, te učini književnost za decu akademskom disciplinom. On je taj trenutak označio kao *antropološku samosvest našeg društva u poimanju deteta i detinjstva*, te, iako se ova ideja konkretno razrađuje tek u završnom poglavlju, ona je lajtmotiv celokupne knjige. Drugi važan indikator koji moramo imati u vidu kada analiziramo središnji prsten jeste to da je književni period koji se razmatra završen dvadesetak godina pre pisanja studije, te bi bilo očekivano da o se njemu govori kao delu istorijskog toka. No, upravo nasuprot tome, Ljuštanovićeva ideja jeste da umesto istorijske klasifikacije ponudi „tekstualizaciju tradicije”: „Pitanje tradicije postaje, prevashodno, pitanje pesničkog koda. Time se odnos prema prošlosti u mnogome tekstualizuje” (Ljuštanović 2009a: 15). Ovakvim pristupom, prema klasičnom deridijanskom modelu, Ljuštanović u ovoj knjizi teži da stavi „potpis na potpis”, odnosno da svoju studiju i idejno i jezičkostilski usmeri tako da ona podrobno i autentično prikaže vrline istraživanog perioda, a ne da sabere gole činjenice. *Brisanje lava*, stoga, konceptualno mnogo više podseća na *Sagu o umetnosti* psihologa kulture Ernsta Gombriča nego na strogo naučno delo. Na taj način, zapravo, Jovan Ljuštanović rekreira književni i kulturni pravac (koji je često nazivan pokretom), za novo vreme i nove čitaoce, a rekla bih i za sve buduće, pišući delo koje već sad ima klasičnu vrednost. No, šta je u toj knjizi zaokruženo? Ako se setimo da je Dušan Radović početkom 80-ih sastavio antologiju pesama za decu po ugledu na Vuka Karadžića, koji je, takođe, na izmaku jedne ere okupio na jednom mestu tradicionalne narodne literarne oblike i time im udahnuo novi život, Jovan Ljuštanović je u svojoj knjizi reaktuelizovao gotovo sve teorijske radove o književnosti za decu, naročito one nastale pod okriljem Zmajevih dečjih igara, i time im dao jedinstven kontekst stva-

rajući jednu *sublimnu teoriju* o modernoj srpskoj književnosti za decu koja je nezaobilazna polazna tačka za sve potonje istraživače.

U samom centru studije jesu poetska dela koja „pulsiraju” unutar ovako brižljivo izgrađenog konteksta i koja pokazuju (uči nas Ljuštanović) to izrazito jedinstvo: „Prvi put u istoriji srpske književnosti pojavio se čitav krug pesnika za decu, čiji je zajednički nastup sadržavao neke elemente književnog pokreta” (Ljuštanović 2009b: 7). Ljuštanović im pristupa i sa strukturalističkih i psiholingvističkih, fenomenoloških, mikrostilističkih, recepcijskih i kulturoloških pozicija u nameri da rasvetli njihove imanentne vrednosti, ali najvažniji zaključak do kojeg dolazi jeste da je osnovni poetički princip i umetnički *credo* moderne književnosti za decu – sloboda igre – doveo do kulturološke epifanije koja je približila svet odraslih i svet dece, učinila granice među njima fleksibilnim i poroznim, što je omogućilo obostranu transgresiju i proliferaciju, kako idejnu i značenjsku tako i formalnu, dva umetnička – ali i svakodnevna – sveta jedan u drugi:

Igra biva prepoznata kao značajan činilac dečjeg i, uopšte, ljudskog života – kao važan generator ljudske kulture. [...] Dete postaje kulturni simbol suštinski povezan sa shvaćanjem slobode, individualnosti, subjektiviteta modernog čoveka. Ideja deteta i detinjstva dobija složenu univerzalnu supstancijalnost (Ljuštanović 2009a: 338).

Konstanta teorijskog promišljanja Jovana Ljuštanovića o književnosti za decu jeste stalno testiranje i, usudujem se reći, fleksibilizacija granica tumačenja, što je za posledicu imalo proširenje semantičkog terena analize. Kao direktnu inspiraciju za tu vrstu profesionalnog opredeljenja, on u predgovoru knjizi *Princeza luta zamkom*⁵ navodi tekst Dušana Radovi-

⁵ *Princeza luta zamkom* (2012) je zbornik radova u kojem se našlo nekoliko istaknutih eseja iz zbornika *Književnost za decu* –

ća „Dete i knjiga” (1959), u kojem Radović, tendenciozno se udaljavajući od „preterane teoretizacije”, odnosno klasičnog naučnog teksta, uspeva da, koristeći diskurs koji donekle podseća na razgovorni, ponudi nešto što bi se moglo smatrati manifestom pokreta koji „sadrži najopštiju svest o antropogiji detinjstva i pokušava da reši neke od temeljnih aporija književnosti za decu” (Ljuštanović 2009b: 7). Jer: „najopštiji kulturni i civilizacijski status detinjstva zrcali se čas u antropologiji čas u teoriji književnosti. Zbog toga se [...] međusobno teško razlikuju teorija jedne književne oblasti koja pretenduje da bude corpus separatum i opšta antropologija detinjstva. Šta je tu predmet, a šta njegov odraz?” (Ljuštanović 2009b: 9). „Soba sa ogledalima”, u kojoj se predmeti i odrazi uvišestručuju i daju mogućnost reverzibilnih odraza, samo je jedna od fluidnih metafora koje je koristio Jovan Ljuštanović prevodeći svoju naučnu misao u performativ, umesto konstativa koji su manir klasičnih istraživača. Rečju, dete (dečja literatura) i kultura, po njemu, nalaze se u neprekidnom procesu međusobne razmene (akcije i reakcije). Stoga je, ne slučajno, knjigu svojih eseja o književnosti za decu i nazvao *Književnost za decu u ogledalu kulture*. U tom delu on proučava poetički i stilistički gledano različita literarna ostvarenja, ali koja imaju zajednički imenilac – u njima je moderno dete hegelijanski shvaćen subjekt „koji teži slobodi i ima određenu sposobnost refleksije o svetu i sebi” (Ljuštanović 2012: 138).

Sem „sobe sa ogledalima”, u Ljuštanovićevom diskursu nalazimo mnoge fluidne metafore, kao što su „pena zbivanja” ili unošenje „vetra u paučinu” koja vlada između književnosti za decu i književne kritike. Dve krucijalne su, svakako, alegorije „zamka” i „princeze” koja luta po njemu.

Šta je to?, ali i sasvim modernih razmatranja o književnosti za decu i detinjstvu prethodno objavljenih na stranicama *Detinjstva*. To je još jedan od oblika zaokruživanja učinka Zmajevih dečjih igara.

Već prvih godina [od osnivanja Zmajevih dečjih igara], skoro neprimetno, u tu šarenoliku, veselu družinu umešala se ohola princeza. Iako već hiljadama godina luta svetom, niko joj se nije nadao, jer ona nikada nije previše marila za decu. Ova starica, koju bi u svakoj poštenoj bajci zvali vesticom, ali koja ima čarobnu moć da se prikaže mladom i zavodljivom – počela je nenadano da zida svoj zamak baš tu, među decom, u Čika-Jovinom dvorištu. Na Zmajeve dečje igre stiglo je njeno veličanstvo – Teorija (Ljuštanović 2009b: 7).

Slika graciozne princeze koja luta zamkom, čija magičnost „proizilazi iz samog kulturnog bića književnosti za decu” (Ljuštanović 2009b: 15), i koja zaviruje u mnoge odaje, jeste metafora slobode kretanja Teorije. Taj „zamak” „impresivna je veličanstvena građevina koju su za pola veka Zmajeve dečje igre izgradile praktično u pustinji” (Ljuštanović 2009b: 15). Njeno eterično biće odgovara književnosti za decu upravo stoga što se neprestano protejski menja, inovira i podmlađuje. Svake godine za nju nove „odaje” grade neimari čiji se krug proširuje, „što omogućava da se gradnja sprovodi kontinuirano” (Ljuštanović 2009b: 8). Oni se okupljaju oko časopisa *Detinjstvo* i Savetovanja Zmajevih dečjih igara sa namerom da institucionalizuju pitanja vezana za književnost za decu. Od čisto estetičkih i didaktičkih tema, oni su brzo prešli na komparativnu književnost, antropološka i fenomenološka pitanja, ali i na korelativne oblasti (radio, film, pozorište, književnost za odrasle...). Tematski krug i metodološki pristupi se neprekidno umnažaju, a zamak raste dozvoljavajući princezi da zaviri i u iregularne sobe.

Tačno 25 godina Jovan Ljuštanović je bio predani vrtlar tog zamka i dobri konsijerž Savetovanja. Godine 1994. postao je član uredništva časopisa *Detinjstvo*, a od 1997. i njegov glavni urednik. Iste godine preuzeo je i organizaciju i vođenje Savetovanja Zmajevih dečjih igara. Iako se nama, učesnicima Save-

tovanja i saradnicima u *Detinjstvu*, u susretima sa Jovanom Ljuštanovićem i njegovim radosnim akademizmom ta pozicija često činila lagodnom, ona je podrazumevala neprekidni predani rad na održavanju i unapređivanju onoga što je za njega bilo zaista prisno-bitno, a za šta je duboko verovao da jeste donžon umetnosti i kulture namenje deci u našem društvu. Tu civilizacijsku tekovinu trebalo je sačuvati kroz devedesete, vreme koje nije bilo naklonjeno ni deci ni kulturi, a zatim revitalizovati početkom dvehiljaditih. To je mogao samo neko ko je decenijama predano pratio celokupnu produkciju književnosti za decu (ne samo nagrađena dela). Zanimljivo je da, čak i u najdelikatnijem periodu, krajem devedesetih, kada je velika tradicija dečje književnosti bila gotovo sasvim iščezla, a nije se javila dovoljno kvalitetna novina, Jovan Ljuštanović nije to video kao trajni sunovrat, već je dao predilekciju da će se u budućnosti pojaviti romani za decu čije će osnovne karakteristike biti „eklektičnost, citatnost, intertekstualnost i ironija” (Ljuštanović 1988: 15). I pogodio je! Već iste godine objavljen je upravo takav roman, doduše u Britaniji. U narednih desetak godina, ovakvu ozbiljnost pokazali su i naši dečji romani. Kako je to mogao znati u momentu kada zaista ništa nije ukazivalo na takav zaokret? Čitao je, istraživao i promišljao. Ta promišljanja uvek su proizilazila iz duha Zmajevih dečjih igara.

Teorijski deo Zmajevih dečjih igara u poslednjih četvrt veka bez dileme je zadužbina Jovana Ljuštanovića. U pojedinim trenucima on je (sa timom) bio u iskušenju da se zmajevski bori za njihov opstanak, ali umesto gašenja Igre su uspele da naprave Dokumentacioni centar, da unaprede izdavaštvo, da okupe na Savetovanju i oko *Detinjstva* veliki broj saradnika različitih generacija iz zemlje i inostranstva te su u potpunosti opravdale svoj novi naziv – Međunarodni centar književnosti za decu. Živ dijalog koji je

Jovan Ljuštanović uspeo da uspostavi među svim učesnicima Savetovanja učinio je da se bivanje saradnikom *Detinjstva* oseća kao čast. Ne verujem da ću biti isključivo subjektivna ako kažem da je to jedan od retkih časopisa za koji se piše sa voljom, i bez pomisli na bodove, a čitaju se svi u njemu objavljeni radovi.

(....)

Kada sam se poslednji put čula sa Jovanom Ljuštanovićem, znala sam u kakvom je zdravstvenom stanju. Pa ipak, zavedena prethodnim razgovorom nedelju dana ranije, u kojem mi je rekao da sređuje neke svoje nedovršene radove, usudila sam se da kažem da bih volela da objavim jedan prevedeni tekst u *Detinjstvu*. On mi je na to odgovorio u svom duhu: „Moraćeš da se obratiš nekom drugom, ja sam u *tranziciji*”.

O Jovanovoj tranziciji volim da mislim kao o duhovnoj metafori i privatno će mi ostati kao prva pomisao na tog mudrog čoveka i velika uteha.

Takođe, Jovan Ljuštanović, ne treba to smetnuti s uma, bio je, iako ne formalno, veliki učitelj nama mlađim kolegama. Verujem da će u svojim esejima-sećanjima mnogi razmeniti sa drugima upravo neke važne savete koje im je dao. Za mene, najvažniji je onaj da slobodno u naučnom radu iskažem bilo koju pretpostavku, čak da je bez straha definišem i kao postulat, jer ništa nije definitivno i konačno u nauci, sve je samo poziv na dijalog, a naše teze su tu da budu polazna tačka te razmene.

„Tranzicija” je i putokaz kako voditi Zmajeve dečje igre u budućnosti. Prvenstveno, važno je da razvijemo svest da su Igre raskošan zamak koji zahteva velika i predana ulaganja i neprekidna inoviranja. Jovan Ljuštanović nam je ostavio u amanet da, sada svi zajedno, taj zamak negujemo kao čvrstu građevinu fluidnog duha. Važno je da se nastave godišnja

savetovanja i da ona ostanu međunarodna, važno je da se održi *Detinjstvo*, ali jednako važno jeste i da se posebnim izdanjima rekapituliraju i zaokružuju učinci Zmajevih dečjih igara. Samo tako književnost za decu može ostati živa u našoj kulturi. Tome nas je naučio Jovan Ljuštanović.

Hvala na svemu, Jovane, sigurna sam da ćemo se sa Vama često sretati baš unutar tog zamka, na nekim od kraljevskih raskršća.

IZVORI

- Ljuštanović, Jovan. Razgranavanje romana. *Detinjstvo* 1/2 (1998): 14–18.
- Ljuštanović, Jovan. *Brisanje lava*. Novi Sad: Dnevnik, 2009a.
- Ljuštanović, Jovan. *Princeza luta zamkom*. Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 2009b.
- Ljuštanović, Jovan. *Književnost za decu u ogledalu kulture*. Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 2012.

LITERATURA

- Forstnerič, France. Povratak na socijalno iskustvo deteta. Gojko Janjušević. *Dečja književnost – šta je to?* Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 1970, 52–59.
- Kramberger, Marijan. Pozitivna ontologija detinjstva, u: Gojko Janjušević (ur.) *Dečja književnost – šta je to?*, Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 1970, 16–22.
- Parun, Vesna. Dijete, avangarda utopije, u: Gojko Janjušević (ur.) *Dečja književnost – šta je to?*, Novi Sad: Zmajeve dečje igre, 1970, 109–121.
- Valjarević, Srđan. *Zimski dnevnik*. Beograd: LOM, 2011.

Ankica M. VUČKOVIĆ

THE LION OF ZMAJ CHILDREN'S GAMES

Summary

Jovan Ljuštanović was not the founder of the Conference of Zmaj Children's Games, but the follower and Atlas of tradition, which he understood as the foundation for the establishment and survival of children's literature in our culture. He marked the flourishing of this type of literature, but also the theoretical thought that followed it, and its media popularity in the middle of the 20th century, as the awakening of anthropological self-consciousness, both aesthetic and social, in understanding children and childhood, projected through creativity to the totality of our society. This civilizational heritage was to be preserved through the 1990s, a time that was not favorable to either children or culture, and then revitalized at the beginning of the 2000s. Only someone who has devotedly followed the entire production of children's literature for decades could do that.

Key words: Jovan Ljuštanović, Conference of Zmaj Children's Games, children's literature, awakening of anthropological self-consciousness

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
82.01

Примљено 10. 6. 2020.
Прихваћено 6. 7. 2020.

Валентина В. ХАМОВИЋ*

Универзитет у Београду

Учитељски факултет Београд

Република Србија

ЛАВОВСКИ ПОСАО ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

САЖЕТАК: У раду се бавимо описом делатности Јована Љуштановића, најзначајнијег књижевног историчара, теоретичара и тумача књижевности за децу новијег времена. Иако су његови послови били свестрани – од универзитетских, приређивачких, уредничких, организаторских па до књижевних, наша је пажња усмерена на обимну студију *Брисање лава*, јер сматрамо да је њен значај немерљив за разумевање модерне књижевности за децу. У овој студији Љуштановић се прихватио задатка који није био нимало лак – требало је разјаснити, и то дубински и свепрожимајуће разјаснити историјске, књижевноисторијске, културолошке, антрополошке, педагошке, социјално-психолошке и многе друге сегменте друштвено/научно/уметничког живота једног раздобља, не би ли се утврдили услови у којима се развијала једна специфична грана књижевности. Из самог језгра друштвеноисторијских гигања на размеђи векова, и током 20. века, дубоко похрањених и, чини се, голим оком невидљивих, Љуштановић је успео да на видело изнесе дубоке, суптилне, разложне и смисаоне везе између неких духовних струјања у култури, филозофији и уметности тога доба, чија се делотворност показала кроз динамику стилских промена, тема и облика унутар свеколике књижевности, па и књижевности за децу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Љуштановић, историја књижевности, теорија књижевности, књижевност за децу, модерно, модернизам, кôд

* valentina.hamovic@uf.bg.ac.rs

Јован Љуштановић припада оном кругу (ретких) тумача књижевности за децу којима се може приписати заслуга за то што су својим укупним ауторским радом интегрисали у нашој свести оно што је природна целина унутар многогласног и многостраног књижевног тока. У раздобљу у коме се још увек провлаче произвољни и често незграпни импресионизми у критици поменуте књижевности, он је проговорио другачијим гласом и одговарајућим теоријским апаратом. Био је тихи али неумољиви регулатор савремених књижевних вредности јер је књижевност за децу доследно и схватао као књижевност, па тек онда као образовно-васпитни ресурс. Висока и истанчана мерила проверавао је и изоштравао кроз уређивање часописа *Детинство* и научне скупове у окриљу Змајевих дечјих игара, на којима су активирани многи књижевноисторијски, књижевокритички и поетички проблеми унутар књижевности за децу. Довољно је погледати које је теме покретао – од питања идентитета, књижевних канона југословенског и постјугословенског простора, компаративног изучавања књижевности за децу и младе у том контексту, до усмеравања пажње на конкретне, индивидуалне поетике значајних писаца. Био је човек од наслојеног знања и финог интерпретативног сензибилитета. Његово дело – поготово студије *Црвенкаја грицка вука* (2004), *Дечији смех Бранислава Нушића. Уметности Нушићевог хумористичког приповедања за децу* (2004) *Принцеа луца замком* (2009), *Брисање лава* (2009), *Књижевности за децу у огледалу културе* (2012) – битни су датуми у нашој науци о књижевности за децу и младе јер показују интерпретативни пут којим ће ходити многи његови следбеници.

Посебно место унутар Љуштановићевог опуса припада књизи *Брисање лава*, обимној студији о модерној књижевности за децу, јер се у њој прихватио задатка који није био нимало лак – требало је у

сфери модерне књижевности за децу разјаснити, и то дубински и свепожимајуће разјаснити историјске, књижевноисторијске, културолошке, антрополошке, педагошке, социјално-психолошке и многе друге сегменте друштвено/научно/уметничког живота једног раздобља, не би ли се утврдили услови у којима се развијала ова специфична грана књижевности. Из самог језгра друштвеноисторијских грана с краја 19. и почетка 20. века, дубоко похрањених и, чини се, голим оком невидљивих, Љуштановић износи на видело дубоке, суптилне, разложне и смисаоне везе између неких духовних струјања у филозофији и уметности тога доба, које ће озрачити готово читав 20. век, а чија се делотворност показала кроз динамику стилских промена, тема и облика унутар свеколике књижевности па и књижевности за децу.

Јован Љуштановић се, аналогно методама унутар „велике” књижевности, на почетку своје студије систематично ухватио у коштац са тешко разлучивим појмовима *модерно*, *модернизам*, *модерност*, са којима су многи теоретичари с краја 20. века једва излазили на крај, увиђајући сву њихову сложеност и контрадикторност.¹ Логично је било очекивати да ће се расправа о *модерној књижевности за децу* зачети управо од таквих појмова. Но, Љуштановић је отишао корак даље, уграђујући у свој дискурс својеврсну, постмодерну свест о њиховој амбивалентности, покушавајући да их из широког историјско/културолошко/теоријског поља усмери ка *поезији*. Отуда је студија *Брисање лава* непрестано била на путу контекстуализације *поезијске модерног* и као *стируктуре*, и као *језика* који изражава карактеристичну нестабилност, напетост и променљивост, али

и као „догађање, реаговање, на различитим стваралачким раскршћима” унутар развоја националне културе (Љуштановић 2009: 9). Разумљиво је, у том контексту, што Љуштановић поетику модерног третира као својеврсни *код*, најпре унутар дијахроније (назвавши га „кодом историјске самосвести”), где се његово деловање открива у карактеристичном *бинарном* моделу. Наиме, још од 5-6. века нове ере конституише се један тип историјског мишљења који уводи појмове *antiqui* и *moderni*, чија се опозитност успоставља као свеколики регулатив у развоју културе и уметности – *класично* и *модерно*, *прошлости* и *садашњости*, *стари* и *ново*, „*надмоћности* и *кризности*” (Љуштановић 2009: 12) постају базични принцип у смењивању књижевних епоха (стилских формација) и постају тежиште готово свих најважнијих естетичких расправа, од средњовековних трактата, преко класицистичких поетика, до филозофских система 19. и 20. века. Смена 19. и 20. века је време када придев *модерна* почиње чвршће да се везује за уметност као ознака за специфичну особину песничког поступка, односно када поетика модерног почиње да се конституише као *песнички код*. Управо тада почињу и први важни критички осврти на књижевност за децу унутар српске књижевности, што Љуштановића наводи да проговори о три таласа српских *модернизма* и позицији књижевности за децу унутар њих.

Први талас обухвата последњу деценију 19. века и траје до почетка Првог светског рата. Обележава га распад „реалистичких структура”, наслеђе парнаизма и симболизма, успостављање култа естетицизма (песничке форме) и доба тзв. „хегемоније критике”. Љуштановић ће то време назвати појавом „појединих облика бинарног мишљења” који су „успут додирнули и поезију за децу”, сугеришући да је однос српске *модерне* према поезији за децу пре свега везан за однос/рецепцију ове књижевне епохе

¹ Чини се да је сву замршеност тога појма најбоље изразио А. Марино, назвавши га „најнебулознијим и најконтрадикторнијим појмом из целокупног поља књижевних идеја” (Љуштановић 2009: 7).

према делу Јована Јовановића Змаја. То *бинарно мишљење* отелотворило се унутар српске критике (Љубомир Недић, Јован Скерлић, Богдан Поповић) опредељивањем „за” и „против” Змаја – „класичног” Змаја „модерна” критика оспорава, не препознаје га као носиоца *novum*-а, из разлога што се њена социјално-педагошко-дидактична природа није издигла до одговарајућих естетских мерила, а књижевност за децу трајно маргинализује, сматрајући да јој није место у општем књижевном току.

Колико год се чинило да књижевности за децу није било места у „великој” књижевности у доба српског симболизма, толико је епоха авангарде кроз децу књижевност открила нове могућности израза. Авангарда (други талас српског модернизма) дете и детињство посматра као антрополошку категорију, заправо – дете постаје својеврсни културни симбол. Трага се за свеопштим детињством – за тзв. „нултом тачком културе”, детињством речи, детињством емоције, детињством света. *Инфантилизам* као начин мишљења постао је кључни парадигматични образац свих авангардних уметничких струја, које су на овој својеврсној „културној регресији” градиле своје, индивидуалне, песничке програме и у свему томе се може уочити битан обрт у позиционирању поезије за децу у модернистичком мишљењу: „*Авангарда* је отворила могућност за запоседањем различитих поетичких међупростора. Захваљујући томе откривене су и могуће тачке додира између естетистичке поетике и поезије за децу, и, што је важније, откривен огроман песнички међупростор који је као створен да би у њега ушла поезија која не жели да поштује постојеће оквири и која, већ по томе, потенцијално заслужује атрибут – *модерна*” (Љуштановић 2009: 24).

Трећи талас српског модернизма (и ту је тежиште Љуштановићеве анализе) одиграва се након Другог светског рата и њен „бинарни облик” везан

је за специфичну слику књижевне атмосфере с почетка преломних педесетих година 20. века, обележених познатим сукобом између тзв. *традиционалистичке* и *модернистичке*. Уз појаву преломних песничких књига *87 песама* (1952) Миодрага Павловића и *Кора* (1953) Васка Попе, Љуштановић ће врло природно везати и име најзначајнијег песника за децу – Душана Радовића (*Поштована децо*, 1954), чиме показује настојање не само да се дело Душана Радовића интегрише у корпус српског књижевног модернитета већ и да се о књижевности за децу говори као о равноправном чиниоцу који озрачава све важне књижевне процесе и у општем књижевном току. И управо у овим настојањима Љуштановић показује сву своју аналитичку способност, танану и самопрегорну истрајност да осветли све историјско/политичко/социјалне аспекте који додатно динамизују бинарну парадигму унутар књижевности за децу. Иако ће његова пажња бити усмерена на читав низ песничких остварења од Александра Вуча и Десанке Максимовић, преко Радовића, Лукића, Данојлића и Раичковића до Црнчевића и Ршумовића, он се неће бавити целовитим њиховим песничким опусима, већ појединим песмама, песничким збиркама и поетичким идејама не би ли дошао до најизразитијих тачака књижевноисторијских процеса који су, према његовом убеђењу, у сржи *поетичке модерног*. Један књижевноисторијски низ који, узгред буди речено, у актуелним историјама књижевности за децу представља само бледи и механички преглед писаца у одређеним временским интервалима, у Љуштановићевој књизи добија дубљи смисао, у њој се прати дубока разложност, готово нужност развојног тока. Ту убедљивост Љуштановић постиже демаскирањем многих полемичких наступа појединих писаца, критичара и друштвених радника. У време авангарде (односно у време тзв. социјализације надреализма) та се полемичност одиграва између Стани-

слава Винавера и Велибора Глигорића; у време социјалистичког реализма након Другог светског рата кроз најразличитија „саветовања” и програмске реферате актуелних песника за децу који су на склиском путу идеолошки настројене књижевности и књижевности која прави отклон од поетике социјалистичког реализма. Чини се да нигде до сада нису тако свестрано и детаљно описане промене унутар овога периода, које је Љуштановић пратио кроз „партијску” делатност песника и надлежних институција – Савеза пионира, Централног комитета Народног омладине Југославије, кроз делатност часописа *Пионери* итд. (о томе најбоље говоре делови књиге који се односе на полемичку узаврелост у вези са *бајком*, најраспрострањенијим жанром дејче књижевности, чија је подобност доведена у питање најпре у Совјетском Савезу (а коју је једним декретом рехабилитовао Максим Горки), а затим и политички имплементирана и у нашој средини). Доба „антрополошке самосвести” (након изласка из социјалистичког реализма) пак обележава полемика између Милована Данојлића и Миодрага Максимовића, чија је преписка у дневним листовима *Политика* и *Борба* показала многострано лице *модерности* и открила сву расположивост средстава и песничких поступака књижевности за децу педесетих и шездесетих година 20. века, на чијем је наслеђу израсла читава генерација писаца за децу, актуелна и до данашњих дана.

Из овако постављеног аналитичког ракурса растварају се многи увиди у генезу једног књижевног тока – од маргинализације књижевности за децу с почетка 20. века, змајевског наслеђа и одговарајуће реакције на њега, преко авангардног открића детета и доминације инафантилизма на многим нивоима, до динамичног послератног раздобља које је до танчина раслојено и осветљено. Врло је значајно разумети да је послератна књижевност асимиловала пе-

сничке поступке својих претходника и да су се у тој асимилацији наметнуле две оријентације. Прва је у знаку поетике Душана Радовића изникле из обнављања предратног модернизма – оспоравање традиционалних књижевних структура, жанровско премоделовање старијих књижевних облика, језичко-стиљско преуређење песничког израза, разбијање синтаксе, употреба колоквијалне лексике, елементи графичког уобличавања појединих делова песничке грађе, превазилажење традиционалне естетике склада, естетизација свакодневице, употреба надреалистичких техника (тематско повезивање, симулација, поезија измишљеног или непотпуно изражавање, поетска пародија, песнички хумор) итд. Сва ова средства довела су до радовићевске спознаје дејче књиге као *играчке*. Друга је у знаку поетике Милована Данојлића који је успео да у дејчу песму унесе и понешто од симболистичке атмосфере (дакле, понешто из првог модернистичког таласа), карактеристично метафизичко осећање света, обраћајући се на тај начин не само детету него и детету у човеку, а мноштво његових теоријских и критичких текстова показали су да је природа дејче песме била погодна да се од ње направи прави мали модернистички манифест. Овде се отишло и корак даље – не само да је дејча књига идентификована као играчка већ је сам садржај дејче књиге/песме доживљен као као својеврсни *архетипиј дејчети* у смислу „априорне урођене предиспозиције за сложени доживљај почетка, заметка, будућег развоја и нових могућности, вредности и ставова који су у повоју” (Требјешанин 2011: 46). Отуда Данојлићево инсистирање на *песми-дејчети*, тј. инсистирању на њеној природи која је савезнички блиска природи детета.

Након Радовића и Данојлића, књижевност за децу отвара могућност за запоседање великог (међу)простора у који је могло да стане готово све – и змајевска васпитна наднетост над дететом, и поезија за

децу која је својом асоцијативношћу и лирском сугестивношћу донела нешто из епохе *модерне*, и авангардну разиграност, дестабилизацију жанрова, усредсређеност на језик и нонсенс, баш као и усредсређење на слику савременог, урбаног детета чије је одрастање тескобно и често застрашујуће. Љуштановић ће овај по својим формама разнолики али и јединствени књижевноисторијски процес (од *Пионира* Душана Радовића из 1951. године, до збирке песама *Ма ишћа ми рече* Љубивоја Ршумовића 1970) назвати *процесом естетизације* који се огледа у „нарастању значаја форме, семантичке аутономије и песничке самосврховитости, као и у систематском потискивању могућности за читање у знаку педагошке функције” (Љуштановић 2008: 341). То је поезија у којој је све мање миметичког приказивања дечјег живота, а све више коришћења форми дечјег понашања и мишљења – игре, анимизма, чулне конкретности. Присутна је изузетна интелектуализација, ново схватање дечје субјективности („која и даље почива на специфичности дечјег менталитета, али има и структуру модерне људске субјективности” (Љуштановић 2009: 341) и песнички хумор који стално варира између „ко бајаги” ситуација и одговарајућих егзистенцијалних увида. Иако је, у бити, сачувала своју дечју једноставност, елементарност, ведрину и разиграност, све претходно наведено указује на то да је дечја књижевност досегла одређене „идеале” модерне поезије и то је оно што се намеће као закључак на крају ове студије.

У студији *Брисање лава* Љуштановић је раст модерне књижевности за децу уверљиво повезао са променом односа модерног друштва према детету и феномену детињства. Да је то логичан интрепретативни пут показује и књига *Принцеца лушћа замком*, или боље речено њена унутрашња кохерентност, односно начин на који је склопљена. Желећи да укаже на теоријску мисао о књижевности за децу, и то ону

теоријску мисао која је поникла из окриља Змајевих дечјих игара, Љуштановић је назначио и своје методолошке и интерпретативне циљеве (који се наслањају на студију *Брисање лава*) – од питања тзв. културне политике, од којих су почела и сама саветовања Змајевих дечјих игара (1959), а затим све више ишла према критици, историји и теорији књижевности за децу, пажња тумача се усмеравала и на најопштију свест о антропологији детињства, односно на најопштији културни и цивилизацијски статус детињства, призивајући блиске научне дисциплине (психологију, педагогију, психолингвистику). Кроз избор текстова са поменутих саветовања Љуштановић је указао на оно што се може назвати језгром културног бића књижевности за децу, и то ће бити једно од кључних исходишта и његовог сопственог научног прегнућа. Да је модерно доба, као своју тежишну тему, поставило детињство појединца и детињство света, показују и радови сакупљени у књизи *Књижевност за децу у огледалу културе*. Упслена су у њој знања из свих области, постављен је широки контекст у коме се нашло и проговорило све оно што упућује да је Јован Љуштановић поставио модерну књижевност за децу уз раме са главним токовима српске књижевности. Тако се аспект дечјег, као саставни део модернистичког идентитета важних књижевних појава, показује код Сима Матавуља, Стевана Раичковића, Љубомира Симовића, а „дечји писци” тумаче у контексту модернистичке поетике (занимљив је, примера ради, табу инфантилног еротизма који Љуштановић види у Змајевој приповеци „Оџачар”).

Значај и реткост Јована Љуштановића, и то треба рећи на крају, огледали су се још у нечему: чини се да нико као он, са толико тихе и ненаметљиве стрпљивости, није неговао, усмеравао и широко отварао пут млађим тумачима. Однос према младим сарадницима који су се бавили проучавањем књи-

живности за децу један је од његових заштитних знакова. Подршка, указивање на битне научне теме и отворена питања, позиви за научне скупове, објављивање текстова у *Детинству*, објављивање књига, прихватање као себи равноправних – то би био један грађањски низ менторских етапа које су прешли готово сви његови сарадници. Ова је област, пред нашим очима, а залагањем овог преданог и савесног човека, расла и разгранавала се у врло широко и подстицајно поље и може се рећи да је у свом окриљу Љуштановић, практично, образовао једну нову, модерну, научно утемељену школу унутар те области.

Поменућу, на крају, последње реченице књиге *Принцеза лутца замком* из текста „Место и улога књижевне критике у рецепцији и проучавању књижевности за децу” Живана Живковића, који каже: „Ако је писати за децу исто што и писати за одрасле, само мало боље – како рече један писац – писати критику о литератури за децу исто је што и писати критику о делима за одрасле – само још мало боље” (Живковић 2009: 170). Јован Љуштановић није писао боље, он је писао *најбоље* и то је оно мерило које треба да има на уму свако ко се подухвати овог посла.

ИЗВОРИ

- Љуштановић, Јован. *Брисање лава*. Нови Сад: Дневник, 2009.
- Љуштановић, Јован. *Принцеза лутца замком*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2009.
- Љуштановић, Јован. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2012.

ЛИТЕРАТУРА

- Колаковић, Медиса. Нова књига о „новој песми за децу”. *Педагошка стварност: часопис за школска и културно-просветна питања*, 56/ 1–2 (2010): 167–171.
- Шаранчић Чутура, Снежана. Песма за децу и поетика модерног. *Зборник Матице српске за књижевности и језик*, 58/ 1 (2010): 222–230.

Valentina V. HAMOVIĆ

TREMENDOUS WORK OF JOVAN LJUŠTANOVIĆ

Summary

This paper deals with the description of work of Jovan Ljuštanović, the most significant literary critic, theoretician and interpreter of children's literature of modern times. Although his work was established in various fields, including the following: university position, reviewer, editor, organizational and literal positions, our attention is focused on the grand study *Brisanje Lava (Wiping out the lion)*. It is considered that its significance is immense for comprehending modern children's literature. In this study, Ljuštanović took the task which was not simple at all – he was supposed to clarify in depth and throughout all historical, literal-historical, cultural, anthropological, pedagogical, social-psychological and many other segments of social/scientific/art life of the epoch, for the purpose of determining conditions in which a specific branch of literature was being developed. The very core of social-historical changes at the crossroads of two centuries and during the 20th century, which were deeply concealed and almost invisible, Ljuštanović managed to reveal deep, subtle, logical and sensible relations between some spiritual currents in culture, philosophy and art of that period and its value was shown through the dynamics of stylistic changes, topics and forms within the whole literature, including children's literature.

Key words: Jovan Ljuštanović, history of literature, theory of literature, children's literature, modern, modernism, code

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
821.163.41-93-32.09 Nušić B.
Примљено 30. 5. 2020.
Прихваћено 20. 6. 2020.

◆ Драгољуб Ж. ПЕРИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет Нови Сад
Република Србија

ЈОВАН ЉУШТАНОВИЋ О ПРИПОВЕДНОЈ ПРОЗИ ЗА ДЕЦУ БРАНИСЛАВА НУШИЋА¹

САЖЕТАК: Основна намера овога рада је да укаже на прекретничку улогу Јована Љуштановића у критичкој рецепцији приповедне прозе за децу Бранислава Нушића. Користећи типове нарације и различите видове хумора у својој интерпретацији *Аутобиографије* и романа *Хајдуци* као основне елементе интегративности (из чије перспективе су осветљени и остали елементи структуре ових дела), Љуштановић указује на то како је, из перспективе детета, у овим делима моделована слика читавог света, света одраслих, а особито – грађанског друштва у Србији крајем XIX и почетком XX века. Теоријски сигурно фундирани, његови судови одликују се необичном сензибилношћу и критичком оштрином увида, а да, притом, немају аподиктички карактер, већ својом дијалогичношћу подстичу и позивају на различитост читања.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: нарација, наратологија, исказни субјекти, фокус, перспектива, хумор, *засмејавало*, књижевност за децу, слика малограђанског друштва

* dragoljub.peric@ff.uns.ac.rs

¹ Овај рад део је истраживања у оквиру пројекта „Аспекти идентитета идентитета и њихово обликовање у српској књижевности” (бр. 178005) Одсека за српску књижевност Филозофског факултета у Новом Саду уз финансијску подршку Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Чак и летимичан осврт на библиографију радова Јована Љуштановића² указује на то да је Бранислав Нушић (пored неких малобројних стваралаца, као што су Ј. Ј. Змај и Д. Радовић) био један од ретких аутора којима се Љуштановић, чини се, радо и вишекратно враћао – од бројних радова до приређених књига и студија, Нушић се, укупно дванаест пута, појављује као основни предмет његовог истраживања.³ Научно интересовање Јована Љуштановића за литеарно стваралаштво за децу Бранислава Нушића кулминирало је крајем 1997, када је, бранећи свој магистарски рад, Љуштановић представио нашој (тада поприлично конзервативној) науци један нови, неконвенционални,⁴ али аналитички продубљен приступ Нушићевом стваралаштву за децу. Хватајући се у коштац са теоријом смеха (у то време код нас још у повоју)⁵ и укључивши иновирану наратолошку ма-

² В. библиографију радова Јована Љуштановића у овом тематском броју *Дейинств* (прир. Медиса Колаковић).

³ И када Нушићево стваралаштво није основни предмет научног истраживања, оно се, у Љуштановићевој аксиолошкој лествици, појављује као једно од мерила вредности уопште (пored још двојице високо етаблираних књижевника – Змаја и Радовића), односно као вредносни аршин за хумористичко приповедање за децу (Уп. „Чекајући *постмодерног Нушића* или *о хумору у српској књижевности за децу данас*” – у Љуштановић 2004б: 148–159, истакао Д. П.).

⁴ Тај отклон – не само од дискурса „старе школе” науке о књижевности за децу већ и од њене теорије и лексике – могао би се илустровати Љуштановићевим „мапирањем” методолошког простора властитога рада, када он, премда невољно, пристајући на Штанцлову теорију прозе, каже (парафразирајући В. Бута) да ће „користити ’изанђалу’ поделу на лица, уважавајући њене типолошке и аналитичке могућности, али ће се ослањати и на све оно што смо навели као експлицитну или имплицитну критику те поделе” (Љуштановић 2004а: 14 – истакао Д. П.).

⁵ Док је у глобалним оквирима, осим Фројдовога есеја о досетки, чувеног Бергсоновог – о смеху (2004), те Бахтиновог истраживања смеховне културе, као и Проповог бављења комиком и смехом (2017), релативно мало студија које се с различитих методолошких полазишта баве теоријом смеха, у српској књижевнотеоријској мисли до деведесетих година прошлога века практично да и није било озбиљнијих и систематичних студија које би за предмет имале теорију смеха примењену на Нушићево при-

трицу, Љуштановић за основни предмет проучавања узима *ишијове приповедања и хумор* у интерпретацији Нушићеве приповедне прозе намењене деци.⁶

Иако фокус истраживања, на први поглед, делује знатно сужен у односу на Нушићев обимни опус (само на *Аутобиографију* и *Хајдуке*), то заправо није тако. Оба ова дела Љуштановић контекстуализује најпре оквирима ауторове биографије – његове ране стваралачке фазе (сарадња са листовима за децу и омладину током осамдесетих година XIX века – в. 2004а: 27–32),⁷ извесним биографским реализма из тог периода (током читаве студије), а потом и позном фазом Нушићевог стваралаштва. Он тако наглашава да *Аутобиографија* излази као „јубиларна књига, штампана 1924. године, поводом шездесетогодишњице Нушићевог живота и четрдесетогодишњице рада” (2004а: 33), док се *Хајдуци* појављују 1934. „као последица Нушићеве дуготрајне истинске и људске заинтересованости за детињство као антрополошки и културни феномен”, када је „та тематска и хумористичка линија доживела, прак- поведење. Редак изузетак представља студија *Умјетности приповедања Бранислава Нушића* (1995) Горана Максимовића, која је у Љуштановићевој студији о Нушићевом приповедачком опусу за децу у неколико наврата цитирана.

⁶ Иницијално, Љуштановићев магистарски рад садржао је и сегмент који се односио на Нушићево драмско стваралаштво за децу, а који је, стицајем околности и вољом аутора, изостављен из штампаног издања (в. Љуштановић 2004а: 143). Уместо тога, Нушићев допринос развоју српског театра за децу и жанровске специфичности његових „Малих сцена”, генерисане и развијане најпре унутар његовог магистарског рада, на побочним токовима овог истраживања, а потом и независно од њега – Љуштановић је проучавао у неколико независних радова (уп. 1994а; 1994б; 1997; 2014).

⁷ Ране приповетке Бранислава Нушића, по Љуштановићевим речима, одликује укрштање „различитих књижевних утицаја; младом аутору недостаје права снага књижевне синтезе; он још увек не познаје довољно прозну технику”. Позитивни аспект његовог младалачког приповедања Љуштановић уочава у следећем: „Упркос томе, појављују се јасне назнаке праве и оригиналне књижевне вокације, пре свега хумористичке, и наговештаји истинског књижевног мајсторства” (2004а: 32).

тично, неку врсту књижевног заокружења” (2004а: 75).

Све време, ова дела остварују вишеструке релације – најпре са *Листањима* као „Приповедачком претходницом ’Аутобиографије’” (2004а: 34–37), а потом интертекстуалне – пре свега тематско-мотивске и сижејне (мотиви, цртице и анегдоте из паланачког живота) – и с остатком Нушићевог корпуса. Притом, и поред минуциозно обављеног архивског рада и импозантног књижевноисторијског захвата (који постаје видљив када се пажња преусмери на фусноте и, свакако, „Литературу”), Љуштановићева методолошка оријантација није традиционалистичка и позитивистичко-историцистичка већ се, напротив, креће у распону од наратолошких теорија друге половине XX века, преко семиотике, до елемената студија културе и деконструкције. Узевши у обзир његове претходнике (старије колеге и професоре), постаје јасно какав је заокрет, својом појавом и интересовањима, Јован Љуштановић унео у проучавање српске књижевности за децу.

Непосредно после краћег „Увода”, у коме контекстуализује Нушићев корпус („на размеђу векова”) у оквиру књижевноисторијске периодизације српске књижевности, као и српске књижевности за децу, Љуштановић прати његово стваралаштво од адолесцентских радова, преко *Аутобиографије*, све до романа *Хајдуци* – његовог јединог правог дела за децу (2004а: 5–6). У наредном поглављу Љуштановић поставља основне методолошке координате свог истраживања (дијалогизирајући са теоријским поставкама В. Кајзера, М. Бал, В. Бута, К. Хамбургер, Ф. Штанцла, Б. Успенског, раног Барта – наратолога, Ж. Женета и др.). Повезујући теорију хумора и наратологију (погл. II. „Типови приповедања и хумор”, 2004а: 5–6), и идући корак даље од типских исходишта комике – предмета приповедања и лика (2004а: 15), Љуштановић изводи једну

особиту типологију (или пре, како сâм каже, „*на-цртѝ за једну тѝпологију хумористѝчног приповедања*” – 2004а: 19), издвајајући *приповедача који засмејава / засмејавало* (2004а: 19–22), *приповедача као предметѝ смеха* (2004а: 22–23) и пародијско приповедање (2004а: 23–24), уз маркирање „неких специфичности исказних субјеката у књижевности за децу” (2004а: 24–25).

Први и најпрепознатљивији тип – *приповедача засмејавала* (било да је реч о тзв. *козерском* или *анегдотѝском* типу приповедача – термини Ј. Љ.) – карактерише то да вешто води хуморно приповедање, односно да такви наратори „свесно и намерно засмејавају” (2004а: 19). Међутим, може и сам наратор постати предмет смеха: „смешни су његови вредносни ставови, начин изражавања и мишљења, његов поглед на свет и његови поступци” (2004а: 22). Уколико приповедање тежи „да понови ’узор’ из стварности, али и да га ’поквари’, ’раскринка’, спусти његов аксиолошки статус, и тако изазове смех” (типично дечје опонашање одраслих, нпр.), тј. „оно што је симболички издвојено, чвршће структурирано (окоштало), што својом формом и значењима, ауторитарношћу више везује психолошку енергију” (Љуштановић 2004а: 23), оно добија карактер *пародијског*. Притом, у прозним делима која припадају књижевности за децу, како показује Љуштановић, ситуација није нимало једноставнија – напротив! Ту постоји двострука дистанца – још једна, специфична перспектива – перспектива детета, и то не више „пасивног, неделатног, са становишта психологије изузетно стабилног посматрача света одраслих” (2004а: 24), већ егзистенцијално присутног и свесног субјекта са специфичним интересовањима и погледом на свет:

У књижевности за децу дете прича о интересима и интересовању, простору, времену, социјалним односима саме

деце. Оно прича о своме свету као „свој на своме”, а сва крупна и драматична збивања у свету одраслих која га се тичу, и када изазивају највеће потресе, служе да би се осветлио засебан свет детињства (2004а: 25).

У датом поретку (свет деце и књижевност за децу: свет одраслих и одрасла особа као реципијент), свет деце подређен је свету одраслих. Стога, како Љуштановић аргументовано показује пратећи Нушићеву хумористичку наравију (2004а: 33–73), јасно је да *Аутиобиографија* није књижевно дело за децу (2004а: 72). С једне стране, то постаје видљиво уколико се узме у обзир доминантни приповедајући глас: „Апсолутна превласт козерског приповедача доноси многе приповедачке констелације, које по себи не одговарају комуникацији с децом” (2004а: 72). С друге стране, „дискурзивни приповедач, пак, због својих интелектуалистичких стремљења и апстрактности, не приповеда на перформативни начин близак деци, па такође излази из примарног дечјег видокруга” (2004а: 73). Као доказ у прилог томе, Љуштановић наводи одређене садржајне елементе који су искључиво предмет преокупираности одраслог човека –

својеврсни инвентар онога што заузима највећи део *Аутиобиографије*, а не припада хипотетичком каталогу тематско-формалних елемената књижевности за децу: црно-хуморне досетке, ласцивне алузије, апстрактни програмски искази, сатиричне инвективе с наглашеним социјалним и политичким садржајима, низ досетки везан само за зрело људско искуство (2004а: 73).

Упркос томе, Нушићева интенција да се осврне на „далеку младост, најдрагоценији део живота” (нав. према – Љуштановић 2004а: 41) водила је ка томе да се, по Љуштановићевим речима, „као елеменат аутобиографског приповедања усељава у ову књигу свет детињства и топка и комуникациони

модуси књижевности за децу” (2004а: 33). Аутобиографска нарација омогућила је аутору

повремено да реконструише веродостојну „Ја-Ориго”, па и аутономну приповедачку позицију детета [...] Дете се показује кроз низ приповедачких модалитета: као Оно, дете уопште, и као Ја појединца, али и у више Ми позиција – Ми деце уопште, Ми неформалне дечје групе, Ми разреда, Ми генерације (2004а: 73).

Пажљивији читалац, међутим, могао би приметити да ни ова Ја/Ми тачка гледишта детета није увек аутентична, интегрална ни изворна.⁸ Уосталом, извесну артифицијелност и неаутентично пре-моделовање чињеница – „претекста” (преузетог из стварности) има на уму и Нушић, најпре, тобоже, препуштајући нарацију „једном своме пријатељу” који „ниједну ствар не казује онако каква је била, већ је увек допуњује, намешта и замазује не би ли је улепшао”, а потом поредећи (ауто)биографе с „машамодама и кројачима” (нав. према Љуштановић 2004а: 40). То сврховито прекрајање стварности, односно специфично структурисање, чије језгро представљају неколике анегдоте из прошлости (али и неке фикционализоване⁹), неретко сексуално обојене (од „Предговора”, који је у животу „тако интимне природе да се о њему ништа не зна”, нав. према Љуштановић 2004а: 38, па до женидбе, јер „после женидбе човек и нема аутобиографије”, нав. према Љуштановић 2004а: 39), стављено је у лабаве оквире нарације чији је носилац и организатор –

⁸ Дакако, Љуштановић то није превидео: „Истина, често су ’злоупотребљени’ у хумористичке сврхе и време и простор детињства и дечје исказне позиције: деца су приказивана као не-природни и хиперболисани субјекти, а дечији свет коришћен као алегорија или пародија света одраслих. Тако хумористички функционализован, аутентични свет детињства често се појављује као нешто секундарно – као субструктура” (2004а: 73).

⁹ Љуштановић, по свој прилици – с правом, претпоставља да „у свим Нушићевим причама из школе има колико искуства толико и хумористичке фантазије” (2004а: 63).

аукторијални приповедач (различит од аутора, али с њим интенционално поистовећен).¹⁰ У оквирној форми аутобиографије нашле су се обједињене различите досетке, гегови, хуморне епизоде и комичне сцене, при чему је, у захваћеном сегменту (од рођења до женидбе) посебна пажња посвећена свету и животу детета, с посебним акцентом на дечјим несташлукима¹¹ и школском¹² (и ваншколском) животу. Најбројније и најефектније анегдоте („Прва љубав”, „Географија” и др.) и крокији професора припадају управо овом периоду.

Анегдотално приповедање Бранислава Нушића изазвало је низ опречних реакција – од заоштрено негативних до крајње позитивних. Тако, једна од (Скерлићевих) замерки на рачун Нушићевог хумора јесте и та да његова досетка има вредност кафан-

¹⁰ И Ј. Љуштановић, као и Г. Максимовић пре њега, уочавају ову лабаву структуру *Аутобиографије*, добијену хронолошким повезивањем оделитих хуморески из живота. Притом, по Љуштановићевим речима, управо је наратор могући основни чинилац интегративности дела: „ако има некаквог обједињавајућег принципа у композицији *Аутобиографије*, он је повезан са сталним присуством и повременом еманацијом аутобиографског приповедача, који успева, упркос обиљу дивергентних хумористичких асоцијација, да колико-толико отвори прошлост и издвоји своје прошле стадијуме као засебне ’Ја-Ориго’ позиције” (2004а: 44).

¹¹ „Мангун, са својом енергијом апсолутне слободе и неспутаности, и дете као биће игре две су симболичке константе које репрезентују суштински, и свесни и несвесни Нушићев однос према детињству” (2004а: 51).

¹² Љуштановић уочава да „у школском делу делу *Аутобиографије* дете као субјекат егзистира, пре свега, унутар ’калупа’ школе, која постаје невољна али неминовна [...] ’природна’ средина дететовог обитавања. [...] Отуда се и сам аутобиографски приповедач чвршће везује за конкретно време и простор, сећајући се радо згода и незгода из времена када је седео у разреда и мучио се с професорима и школским градивом. Та просторно-временска фиксација доводи до нарастања улоге анегдотског приповедања. Оно се често појављује у најпрагматичнијем облику, као непосредно причање анегдота. Приповедање школских згода из *Аутобиографије* права је збирка анегдота, од којих многе имају и формалну самосталност и могу се с лакоћом причати независно од контекста” (2004а: 58).

ске – „разлика је само у писмености” (уп. Љуштановић 2004а: 36). Љуштановић је (у неколико наврата) врло пажљиво и аналитички проницљиво ре-контекстуализовао и превредновао Нушићево стваралаштво – најпре оно намењено деци (2004а), а потом и свеукупни опус (2013) и тамо где је Скерлић видео „индустријализацију талента” он препознаје (с Матошем заједно) „један нови модел културе – ’масовну културу’ – која се кроз новине, једини масовни медиј у Србији тога доба, тек рађала (2004а: 36)”, а уместо мане види „опажање прекорачења преко граница жанрова и медија”, и „знак авангардне свести” (2004а: 57).

Сумирајући своје увиде о *Аутиобиографији*, посматраној у контексту књижевности за децу, Љуштановић даје свој коначни суд:

ако се ставе једни поред других сви несташлуци и све приче о ђацима и професорима, открива се да *Аутиобиографија* описује свет детињства веома разноврсно и у свој његовој пуноћи. Таква разноврсност и пуноћа у српској књижевности пре *Аутиобиографије* није постигнута ни у једном прозном делу, без обзира да ли је оно атрибуирано као дело „за децу” или не (2004а: 74),

при чему оцењује да „деца могу комуницирати с највећим делом *Аутиобиографије* иако се приповедач није прилагођавао непосредној комуникацији с њима” (2004а: 74). Он ће те своје ставове, десетак година по изласку ове студије, продубити и проширити, тврдећи да је *Аутиобиографија* „најзрелије Нушићево хумористичко дело” (2013: 14) уопште, а разматрање феномена детињства у овом делу проширује, приписујући му извесну посредничко-спознајну функцију:

Детињство је ту час аутентично, час алегорија на друштвене односе, јер Нушић у *Аутиобиографији* сабира, дискретно, зрно по зрно, своје целокупно животно искуство и најбоље осећање света. Зато је детињство овде у највећој

мери медијум преко кога засмејавало гради своју властиту комичну маску, разуздавајући, при том, своју хумористичку имгинацију до урнебеса (2013: 14–15).

Када је о нарацији у роману *Хајдуци* реч, Љуштановић уочава извесно удвајање приповедача и перспектива, односно бифуркацију Ја гласа на Ја детета и Ја одрасле особе, изразитије неголи у *Аутиобиографији*.¹³ С обзиром на то да су *Хајдуци* роман дечје дружине, Ја детета, неретко, свој идентитет поистовећује са *Ја колективна*, односно, са – Ми,¹⁴ које је, притом, високо контекстуализовано – узрастом, хронотопски (храстово дебло у приобаљу Дунава, које је нанела поплава – њихово острво спокоја и игре), психологијом ликова – чланова дружине, дечјим фолклорним наративима, догађајношћу...

Колективни субјекат дечје групе је свакако најразвијенији и најзначајнији фиктивни „Ја-ориги” у *Хајдуцима*. То је остварено колико изградњом засебне тачке гледишта групе дечака, толико и посредном, али снажном симболичком подршком осталих елемената приповедања: време-простором, заједничким психолошким одликама дечака које се показују и у ситуацијама када су они аутономни исказни субјекти, заједничком културном сфером. Дечји колектив је, нема сумње, главни јунак *Хајдука*. (Љуштановић 2004а: 86).

¹³ Овај роман „претежно је приповедан од стране аутобиографског приповедача у првом лицу, који се раслојава на Ја одраслог приповедача из времена настанка романа и на Ја детета из кога се радња романа збива”. Но, за разлику од *Аутиобиографије*, „у знатном делу романа доминира ’моја прича’, пређашњи стадијум приповедачевог Ја, оличен, пре свега, кроз заменицу Ми, у колективном субјекту дечје групе” (Љуштановић 2004а: 132).

¹⁴ „Дете се први пут као приповедач непосредно појављује у часу када су сви чланови дечје групе представљени и када оно треба да представи себе”, при чему се „глас детета постепено угнећује у перфекатско приповедање” и „у живом дијалогу у коме учествују сва деца, дете-приповедач се као исказни субјекат опет појављује последње и на истоветан начин као и остали дечаци” (Љуштановић 2004а: 90–91).

Но, то не значи да је колектив унутар себе унисон и хомоген: сваки од дечака (Миле Врабац, Жика Дроња, Сима Глуваћ, Мита Трта, Лаза Цврца и наратор) има своју индивидуалност (тј. постоје „јасно изражене аутономије фиктивних субјеката” – 2004а: 134) – премда ниједан од њих (па ни главни наратор) није до краја индивидуализован, него је, пре, сведен на кроки (изглед, неку доминантну особину, анегдоту која га је обележила и сл.), при чему „сложени хумористички портрет дечје групе настаје кроз хумористичку функционализацију практично свих типова приповедања који се појављују у *Хајдучима*” (2004а: 107). Правог полилога нема јер би свако изразитије диференцирање појединих издвојених гласова, неминовно, водило ка разбијању јединства и постепеном осипању дружине.

Једини значајније издвојен глас је глас Чеде Брбе, који, као *spiritus movens* дружине, сиже усмерава ка догађајности – преласку „границе семантичког поља” (Лотман), односно изласку из „сигурног света детињства” одласком у хајдуке:

писац се, очигледно, одлучио да после дуге припреме и ретардације радње, дечаци прекораче „границу светова” и тиме текст учинио „сижејним”, с намером да та „сижејност” доживи брз и лак слом (2004а: 122).

У контексту дела, Љуштановић посматра Брбу ’Арамбашу као „’исказни субјекат’ из света романа, односно ’нехотично засмејавало’ и покретача комичне радње” (2004а: 108), типског хвалисавца (2004а: 110), али и потоњег изопштеника из дечјег колектива, с обзиром на маргиналну позицију (неуспех у свим занатима којих се латио) и некога чије је неваљалство „изашло из оквира институција простора издвајања детета и дотакло границе великог света”, тј. „негативца чија деструкција носи и извесну социјалну опасност” (2004а: 109). После дебакла хајдучије, Чеда Брба – јунак властитих прича,

али не и реалности, остаје сам: „ни тада нити икад више затим није долазио у *наше друштво*. Срамота га је било” (Нушић 2017: 181 – истакао Д. П.), остављајући наплављени храст, дружину и сигурни свет детињства заувек за собом, постајући, у извесној мери, и једина трагична фигура *Хајдука*.

Чеда као да активира сву позорност *одраслог приповедача*, који упозорава до чега може доћи када се дете „отме контроли” родитеља и институција. Зато, по Љуштановићевим речима, он, с једне стране, „непрестано ’дежура’ крај јединог ’негативца’ у роману, неваљалог и хвалисавог Чеде Брбе” (2004а: 87). С друге стране, он најчешће преузима нарацију (обично у виду ауторског коментара) у оним пасажима који имају едукативну или васпитну функцију, нпр. када објашњава појаву хајдучије:

Одрасли приповедач укључује се непосредно када се међу децом појављује идеја о хајдуковању и када, због тога, с једне стране, треба објаснити сложен и противречан феномен хајдучије и предупредити сваку могућу опасност од погрешне идентификације читалаца с ликовима из романа, а с друге, сачувати у њиховим очима велики углед хајдука као бораца за националну слободу. Његов ангажман је толики да аутобиографски елеменат бива потиснут у други план, а појављује се расправа као приповедачка форма с највећим степеном казивања, која, по природи ствари, одговара нарцистичкој позицији приповедача (Љуштановић 2004а: 88).

Чак и када му не припадају издвојени текстуални пасажии, Љуштановић запажа да глас одраслог приповедача прожима и гласове деце, посебно када прича о нечему што сматра важним и до чега му је стало (нпр. он се „није усудио да главну мотивацију групе дечака за одлазак у хајдуке – јуначку узоритост хајдука, кодификовану у националној историји [...] угради у пуној мери у аутобиографско приповедање, у мисли и душе деце” – 2004а: 89), настојећи да дечју тачку гледишта приближи својој:

Он своје присуство повећава посредно, тако што се сви остали исказни субјекти „повијају” према његовом вредносном становишту. Тако је одрасли приповедач снажно присутан код других вредносних субјеката – пре свега на вредносном плану [...] Његов улазак међу исказне субјекте *Хајдука* и његов утицај на остале приповедачке гласове променио је, практично, поглед на детињство (2004а: 89).

Експанзијом ауторизационог приповедача (по терминологији Ф. Штанцла [1987]) маркира се подређена позиција детета, тј. „несамосталност, зависност, непромишљеност и незрелост детета”, док, истовремено, нараста „напетост између ’фиктивног Ја-Орига’ деље групе и приповедачког гласа васпитача” (2004а: 90).

Поред ова два типа приповедања, Љуштановић уочава још и „*скривено приповедање у шрећем лицу*” (Љуштановић 2004а: 94–97), односно приповедачку ситуацију омнисцентног наратора (в. Лешић 2010: 277). Њега Љуштановић уочава најпре у микроелементима структуре – нпр. приповедач у првом лицу не може знати како устаје Мита Трта или о чему прича Чеда Брба са својим родитељима (2004а: 94) – као и у оним ситуацијама када се наративни токови рачвају и уводи се паралелни просторни план, а фокус измешта с деље дружине на родитеље, при чему приповедач у првом лицу, дакако, не може знати шта се збива с родитељима (в. 2004а: 95).¹⁵ Још изразитији примери појављивања свезнајућег наратора јесу ретке унутрашње фокализације (в. Лешић 2010: 279), где се фокус измешта у свест лика (Чеде Брбе) и *зна* која му је мисао (у ретроспективној епизоди урнебеса на вашару – „Аванти, генерале!”) прошла кроз главу (в. 2004а: 96).

¹⁵ „Субјекат је, када се све то дешавало, био на другом месту, а, ипак, онај ко приповеда о открићу деље нестанка с лакоћом иде од куће до куће и описује како се која од мајки изнемајује због нестанка детета. Такав приповедач толико много зна да престаје да буде приповедачки субјекат – он остварује, пре свега, ’функцију приповедања’” (2004а: 95).

Но, оно што нарочито одликује приступ Јована Љуштановића јесте извесна флексибилност, односно одсуство класификаторне ригидности: и пошто је разлучио ове различите типове наратије, он их, попут правих теоретичара, не глорификује као апсолутне већ указује на њихову условност, хипотетички карактер, показујући да се, „без обзира на терминолошку номенклатуру која се примењује, конкретна књижевна дела обично не појављују као чисти и репрезентативни представници одређеног типа приповедања, већ као скуп међуоблика” (2004а: 97). Стога, и у закључку, он предочава да су дати модели, пре свега, теоријски конструкт, јер

појмове којима се описују „типични приповедања” треба схватити као идеализоване референтне моделе, односно, као аналитичке инструменте који помажу да се колико-толико разложи приповедачки континуум у коме егзистирају разнолики, а истовремено повезани и испреплетани приповедни облици (2004а: 134).

Хуморним елементима (иако су они дисперзивно присутни и у осталим поглављима студије *Дечији смех Бранислава Нушића* – нпр. када говори о ликовима, помињући и хумор међу поступцима карактеризације) Љуштановић посвећује посебну пажњу у (пот-)поглављима „Пародијско приповедање” (2004а: 113–117) и „Елементи сатиричног приповедања” (2004а: 117–120).¹⁶ Када је о пародији реч, пародира се свеукупни поглед на свет одраслих, њихов вредносни систем, понашање, друштвене улоге, елементи животне стварности... Одметањем деце у хајдуке пародирају се хајдуци и хајдучија (и поред непосредне интервенције у виду ауторског коментара, издвојеног из пародијског дискурса, којим се тумачи одметање у хајдуке), жанр слике (хајдуци око гуслара) из

¹⁶ Финално поглавље („Закључна разматрања”) посвећено је композицији (2004а: 121–124) и жанровском одређењу романа (2004а: 124–127).

хајдучког живота, епска песма – њен стил и теме (тобожњи мегдан Матамуте и Чеде Брбе), усмено предање (чудесно рођење Матамуте), чак и јуначки поглед на свет (подвргнут комичко-снижавајућој де-чјој концептуализацији) – заправо, готово сви елементи света дела као другостепеног моделативног система. Укупно узев, како Љуштановић закључује,

цели *Хајдуци* су једна велика пародија авантуристичког духа дечака у њиховом „јуначком добу”, али истовремено, можда без свесне пишчеве намере, и пародија културних флоскула и националних митологема у чијем су окружју деца живела (2004а: 117).

За разлику од тога, сатиру Љуштановић одређује као „концентрисани ’аксиолошки удар’ на свесно одабрани ’предмет смеха’”, а с обзиром на њену усмереност ка „актуелној социјалној и политичкој стварности”, она излази из хоризонта очекивања књижевности за децу (2004а: 117):

Деца су на критичком удару подсмеха зато што опонашају и измишљају социјалне ритуале њима непознате и непотребне, што своју малу и у основи тривијалну децју авантуру покушавају да уклопе у високу и патетичну реторику и слику света епске песме, што се неразумно угледају на образце понашања из предања и националне традиције (2004а: 117).

Као изразито сатиричне Љуштановић у роману издваја – поред оних сегмената у којима се дете приказује „као биће сентиментално и емотивно зависно, а при том и незрело до неразумности” (2004а: 119) – две приче крај логорске ватре („Магаретова исповест” и „Моја прича”) и сам ток неславног хајдуковања, у чијем приказивању „повећава се одстојање одраслог приповедача од детета и као да поне-стаје разумевања према ’одметницима’ који гладују, спавају у свињцу, добијају батине...” (2004а: 119).

Сви ови пародијски и сатирични елементи неододливо призивају у интертекстовни дијалог Серван-

тесовог *Дон Кихота* и истоименог јунака који, такође, ради идеје водиле добија батине, трпи нехумане услове, гладује... Штавише, и приче дечака уз логорску ватру, уметнуте у оквирну структуру романа, имале су сличну судбину и сличну рецепцију – доживљаване су као „вишак”, као нешто што не припада основној структури романа, као и новеле у Сервантесовом роману. И Јован Љуштановић их тако интерпретира:

Он зато уноси у роман целу збирку прича, које својом приповедачком „масом” треба да задовоље композициона очекивања. Те приче, претежно причане у трећем лицу, са сижеима који, углавном, немају везе са збивањима и ликовима романа, те видно прожете васпитном тенденцијом – својеврсно су *одређење о композицију романа* (2004а: 134 – истакао Д. П.).

Када је реч о функцији ових прича у контексту романа, такви ставови углавном преовладавају.¹⁷ Ти наративи, сматра Љуштановић, не чувају везу са својим приповедачима „ни као дискретан траг на појединим плановима приче, тематски слој прича углавном нема везе ни са ситуацијом у којој се налазе дечаци, ни с њиховом појединачном или колективном психологијом” (2004а: 98). Приче дечака говоре о мудрости (Тртин сан – новела о премудром владару и његовој праведној управи), правичности, етичности и самопознању (прича Чеде Брбе о Марку Краљевићу), о љубави (Глуваћева бајка), закопаном благу (у симболичком прекодирању – не-откривеној унутрашњој вредности, „Дроњина прича”). Последња прича – о дресираном детету („Моја

¹⁷ Поред „претеривања у сликању ликова и ситуација” услед „пишчеве жеље да се поучно делује на читаоце”, непотписани аутор пропратног текста [Љ. Дотлић?] Заводовог издања Нушићевих *Хајдука* пише да је: „други недостатак овог дела да у њему постоје одломци [sic!], епизоде које нису у вези с током радње, које утичу да књига буде непотребно развучена, а да се њена радња повремено успорава и зауставља” (2017⁷).

прича”), материјализује страх несташног детета од казне и дресуре, корбачем и батинама. У нешто другачијој интерпретативно-теоријској визури ове приче би се могле тумачити као вид самоисказивања њихових казивача, као њихова идеалтипска пројекција,¹⁸ свест о дубоко запретој унутрашњој вредности, неоткривеним и само наслеђеним талентима и способностима (благу), односно као симболичка фантазијска нарација, везана за сопствену (потиснуту) кривицу и казну („Моја прича”).¹⁹ Могуће је да је *intentio operis* превазишла првобитну *intentio auctoris* (в. Еко 2001: 22–25), деконструишући притом првобитно контекстуализовање ових наратива и њихову (намеравану) функцију забавног или педагошког штива и центрифугално формирајући нове и неочекиване релације између ових прича и њихових исказних субјеката.

Укупно узев, могло би се закључити да не само ова монографија Јована Љуштановића већ и читав његов опус остају дијалошки отворени за различита теоријска полазишта и тумачења. Неретко, он је нека своја полазишта и сâм временом мењао, дијалогизирајући са сопственим ставовима: неке опрезно изнесене замерке у познијим читањима је заострио, неке преопрезно формулисане ставове „ослободио”, методолошка полазишта иновирао, а аксиолошке судове, уколико је то нашао за сходно, превредновао.²⁰

¹⁸ Брбина прича о Марку Краљевићу еманира јасну свест о чврстом етичком вредносном систему (иако га се он сâм не придржава) – „Маркова мудрост проповеда универзалне вредности из Нушићевог грађанског миљеа: одбрану правде, чињење добрих дела, људску разумност и самокритичност. Тако се главном негативцу Чеди Брби приписује слављење мудрости и моралних вредности, а потпуно се заборавља његова социјална деструктивност, јако наглашавана кроз највећи део романа” (2004а: 100).

¹⁹ Овде је, као што уочава Љуштановић, перспектива унеколико „поспољена”, дата са „унутрашњег становишта родитеља брижних због понашања детета” (2004а: 101).

²⁰ Понављајући „свеопште сагласје да је Нушић много више хумориста него сатиричар”, Љуштановић уочава да, у прози, „он не само да своје хумористичко разоткривање људских и социјал-

То је најочитије у књизи изабраних дела Бранислава Нушића, коју је приредио за Матичину антологијску едицију *Десет векова српске књижевности* (књ. 47 – уп. Љуштановић 2013). Тамо је Нушићево прозно стваралаштво за децу контекстуализовао у прозни део опуса аутора, уочавајући притом идентичне елементе (анегдотално језгро нарације) и поступке (коришћење приповедача – засмејавала за рад екстензивирања хумористичких сегмената, а самим тим и укупног обима наратива) у обликовању нарације (в. 2013: 12–13). Концептуализовање детињства код Нушића унеколико се модификује у Љуштановићевој визури: од *Дечијеж смеха* и детињства као света безбрижности, сигурности и игре (2004а), детињство постаје једна од маски засмејавала, перспектива из које се разобличава и демаскира свет одраслих (в. 2013: 15) – српско грађанство у Србији на граници векова. Његова литерарна деца изгубиће своју дељу непосредност увида и изразће баш у оне (морално инсуфицијентне) представнике малограђанског менталитета, које је Нушић, очима детета, раозличавао, смејући се. Заборавиће и напустиће своје снове и бајке из детињства. Одбациће своја негдашња партијска декларисања и промениће, без икаквог моралног отпора и суздржаности, страначке таборе, боје и оријентације.

Пратећи Нушићеве програмске и поетичке ставове, Љуштановић примећује специфичну Нушићеву модерност, или, боље рећи – универзалност:

Својим „ничеанством”, својим вредносним релативизмом, у коме и по коме све је смешно само треба завири-ти иза маски озбиљности и врлине – Нушић је претеча

них мана и изопачења не доводи до крајњих консеквенци, него често бежи и од њих у досетку, у водвиљски заплет, у ласцивну шалу, у смех као задовољство које је само себи сврха” (2013: 11), док за његове комедије тврди да су „по правилу, проклизавале у водвиљ или фарсу, и по обиљу хумористичких ефеката, вербалних и позоришних, биле изузетно забавне” (2013: 18).

постмодерног духовног стања, особене хуморне дестабилизованости слике света коју доноси постмодерна (2013: 11).

То је релативно лако проверити: није ни сада битно другачије, зар не?!

ЛИТЕРАТУРА

- Лешић, Зденко. *Теорија књижевности*. Београд: Службени гласник, 2010.
- Љуштановић, Јован. Хумор као деконструкција: о Нушићевом схватању смешног. *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 42/1–3 (1994а): 275–283.
- Љуштановић, Јован. Допринос Бранислава Нушића развоју српског позоришта за децу. *Цена* 30/3–4 (1994б): 54–58.
- Љуштановић, Јован. Нушићеве „Мале сцене” између „комедије за одрасле” и позоришта за децу. Синиша Јелушић (ур.). *Комедија у српској књижевности*: зборник радова са III међународне конференције Филолошког факултета у Приштини, Приштина: Филолошки факултет у Приштини, 1997, 143–154.
- Љуштановић, Јован. *Дечији смех Бранислава Нушића*. Нови Сад: Виша школа за образовање васпитача, 2004а.
- Љуштановић, Јован. *Црвенкаја грицка вука*. Нови Сад: Дневник – Змајеве деце игре, 2004б.
- Љуштановић, Јован. Засмејавало на клацкалице векова. Јован Љуштановић (ур.). *Бранислав Нушић*. Нови Сад: Матица српска, 2013, 7–24.
- Љуштановић, Јован. Допринос Бранислава Нушића развоју српског позоришта за децу: школско позориште код Срба. *Цена* 50/1–2 (2014): 115–121.
- Максимовић, Горан. Модел хумористичког приповиједања Бранислава Нушића. Јован Љуштановић (ур.). *Бранислав Нушић*. Нови Сад: Матица српска, 2013, 489–502.
- Нушић, Бранислав. *Хајдуци*. Љубица Дотлић (прир.). Београд: Завод за уџбенике, 2017⁷.

Проп, Владимир Јаковљевич. *Проблеми комике и смеха*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2017.

Штанцл, Франц (1987) *Типичне форме романа*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.

Bergson, Anri. *O smehu*. Novi Sad: Vega media, 2004.

Eko, Umberto. *Granice tumačenja*. Beograd: Paideia, 2001.

Dragoljub Ž. PERIĆ

JOVAN LJUŠTANOVIĆ ABOUT NARRATIVE PROSE FOR THE CHILDREN BY BRANISLAV NUŠIĆ

Summary

This paper intends to highlight the turning role of Jovan Ljuštanović in the critical reception of narrative prose for the children by Branislav Nušić. Using different types of narration and different types of humor in his interpretation of the *Autobiography* and the novel *Hajduci* as a main elements of integrativity (as a perspective of which the other elements of the structure of these works are illuminated), Ljuštanović points out how, from the child's perspective, the picture of the whole world is modeled, and especially – the picture of the civil society in Serbia in the late 19th and early 20th century. His judgments, theoretically certainly founded, are characterized by unusual sensibility and critical sharpness of insight, but, at the same time, they do not have an apodictic character, and, with their dialogic nature, encourage and call for a variety of readings.

Key words: narration, narratology, expressive subjects, focus, perspective, humor, comedian, children's literature, image of petty bourgeois' society

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 5. 6. 2020.
Прихваћено 22. 6. 2020.

Мирјана С. КАРАНОВИЋ*

Матица српска
Нови Сад
Република Србија

ПРИНЦЕЗА И ЧИЧАК Семантика наслова Јована Љуштановића

САЖЕТАК: Полазећи од Женетових истраживања паратекстова и поставки титологије, дисциплине која се бави функцијом и значењем наслова, у раду се тематизује неколико наслова књига Јована Љуштановића: *Црвенкапа грицка вука*, *Брисање лава*, *Принцеза лутца замком* и *Од Досићеја и Вука до Мирка и Славка*. Сваки од наслова се анализира на основу значења која остварују у односу на целину дела и на њихове делове. Надаље, анализирају се разлози за одабир одређених наслова, као и њихов потенцијални „вишак значења”. Будући да наслови Јована Љуштановића често испољавају лексичку и стилску сродност са властитим предметом истраживања – књижевности за децу – тематизују се разлози и домети овог поступка.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: титологија, наслови, Јован Љуштановић, књижевност за децу, значење

Седмдесетих година двадесетог века, у време процвата класичне нартологије, јавила се потреба да се именује дисциплина која се бави насловима књижевних дела. Прво се то десило на француском језику¹

* mkaranovic@maticasrpska.org.rs

¹ Жерар Женет каже да мисли да је назив сковао Клод Дише, за „малу дисциплину која је до данас најактивнија међу дисциплинама – ако их уопште има – које се баве проучавањем пара-

– назив гласи *titrologie*. На енглеском је то *titology*. Тако би и код нас, с обзиром на латинску реч *titulus*, која је у основи свих ових превода, логично било очекивати *титологију*. Ипак, тешко да би иједном говорнику српског језика, па и језика у региону, при помену ове дисциплине прво пао на памет наслов. Домен је заузет, рекли би (лингвистички) провајдери. А ево и доказа: од 653 поготка на Гуглу², готово сви су се, очекивано, односили на тематику везану за Тита. На два места се радило о словној грешци (митологија), на једном о саставном делу дуже речи (хетитологија), а свега два поготка односила су се на дисциплину која се бави насловима. Ипак, и овако контаминиран, термин ће опстати међу теоретичарима књижевности, стилистичарима и осталим заинтересованима, пре свега због међународне препознатљивости.³ Али да није само наш термин контаминиран доказује запис на страници Urban dictionary⁴, који *titology* дефинише као „The study of tits”.⁵

Наслови, Тито и *tits*. Духовитоме доста. Наука, идеологија и опсцена шала биле би *шаман* да, рецимо, Поп Д. Ђурђев смисли неки песмуљак-колаж, а његов пријатељ Јован Љуштановић – да је било среће па да нас није заувек напустио и отпутовао на неки астероид на ком обитавају душе изузетних – текста” (Genette 2001: 55). Реч је о тексту: Claude Duchet, *La Fille abandonnée et La Bête humaine. éléments de titrologie romanesque, Littérature*, n° 12, décembre 1973, p. 49–73. Већина истраживача пак творцем термина сматра Харија Левина (Harry Levin), који је 1977. у часопису *Modern Language Review* објавио чланак „The Title as a Literary Genre” (Levin 1977). Иако чињенице говоре у прилог Женетовој тврдњи, Левинов текст је свакако познатији од Дишеовог.

² Приступљено 3. 6. 2020. Термин *титологија* регистрован је у текстовима на српском, хрватском и словеначком језику.

³ Алтернатива *насловологија* засад се усталила у радовима на хрватском језику.

⁴ <https://www.urbandictionary.com/>

⁵ Како је познавање жаргона, нарочито опсценог, у несразмери са општим познавањем књижевног енглеског језика, жаргонизам *tit* (дојка) фигурише као својеврсни интернационализам.

ту би творевину поздравио уз смешак брата по хумору.

У разгранатом књижевноисторијском, књижевнотеоријском и књижевнокритичарском опусу Јована Љуштановића хумор је и повлашћени предмет истраживања. У свом магистарском раду бавио се управо хумористичким приповедањем, а седам година након одбране магистарског рада *Титови приповедања и хумор у делима за децу Бранислава Нушића* (1997) издао је књигу *Дечији смех Бранислава Нушића* (2004), засновану на прерађеном тексту рада. Типологија хумористичког приповедања коју је у том делу успоставио представља вредан допринос теорији књижевности и „алат” који се показао употребљивим и ван подручја књижевности за децу.⁶ Ни као критичар и интерпретатор није пропустио да истакне удео хумора у анализираном делу, а његово схватање антропологије детињства, блиско Радовићевом, на трагу је *кључних речи* које гласе: игра, хумор, нонсенс. Било би заиста инспиративно написати опширну и целовиту студију о Јовану Љуштановићу као *истраживачу хумора*. Овај рад, међутим, биће усмерен само на један посебан аспект у којем се хумор код њега испољава. И то не хумор као *смешно* у уобичајеном схватању ове речи, већ хумор као духовитост и досетка, као све оно што покрива енглеска реч *wit*, која са собом носи богато књижевноисторијско наслеђе, пре свега свифтовско и стерновско. Реч је о умећу Јована Љуштановића да саставља духовите, атрактивне, запамтљиве и пре свега оштроумне наслове.

Мада је значај наслова неког дела сваком интуитивно јасан, овај елемент текста – при чему није реч само о књижевном тексту – тек је однедавно

⁶ Да алат није само за једнократну употребу, показује изузетан текст „Војвода Драшко као хумористички приповедач”, где је Љуштановић употребио класификацију хумористичког приповедања дефинисану у књизи о Нушићу.

предмет систематског истраживања. Њиме се баве лингвисти⁷, стилистичари и теоретичари превода – код ових последњих, јасно, потреба за теоријским уобличавањем проблема произилази из суочавања са практичним проблемима при превођењу наслова, које, чини се, има посебну тежину управо због истакнутог места које наслови заузимају.⁸ На почетку свог пионирског текста о титологији, Хари Левин се пита како то да је, узимајући у обзир његов значај, проблем именовања привукао тако мало пажње истраживача⁹. Иако нам се данас подразумева да текстови имају наслове, није увек било тако – историјат проблема подсећа нас да их старовековни текстови нису имали и да су идентификовани помоћу бројева и других ознака или почетних речи, а многи класични текстови тек су вековима након свог настанка добили наслове под којима их данас знамо.¹⁰ Кад при свему томе знамо да су наслови у исто-

⁷ Код нас је значајан текст „Наслови – посебна категорија писане речи” Ирене Грицкат, објављен 1966. у часопису *Наш језик*, у којем се ауторка бави насловима у широком значењу, а пре свега онима у дневној штампи. Иако ова тематика излази из оквира истраживања овог рада, у њој се могу наћи важне одлике свих наслова, као што је она да су, за разлику од ономастика, који нас обавештавају само о томе како се неки предмет зове, „наслови тумачи у најчистијем смислу” (Грицкат 1966: 78).

⁸ Наслов је доступан општој публици, сваком ко се макар случајно сусретне са њим, за разлику од осталих елемената неког текста, са којима се реципијент сусреће тек ако се одлучи да дело и отвори. О томе в. Genette 2001: 294; Maiorino 2008: 2 (“By chance or by choice, we may not read an entire book, but we do read its title.”).

⁹ Један од ретких међу значајним ауторима који је експлицитно истицао значај наслова је Лесинг у *Хамбуричкој драматургији*. Много касније, Адорно је наслов називао „микроскосмосом дела” и схватао га као парадоксалну комбинацију општег и посебног (в. Levin 1977: xxiii).

¹⁰ Поменимо само Библију и њене делове, Египатску књигу мртвих, па и Аристотелову *Меташфизику*. У овом последњем случају је једно просто лоцирање (књига која је долазила *после* његове *Физике*) добило неслућено семантичко проширење, а префикс *мета* доживео далекосежан преображај означавајући науку која трансцендира природу.

рији писане речи често били генерички и просто означавали жанр – оде, еклоге, писма, расправе о... и слично – значај јединственог наслова који аутор свесно и намерно одабере само за одређено дело добија још више на значају.¹¹

Проблематици наслова посветио се и Жерар Женет у оквиру свог ширег истраживања феномена који је назвао паратекст. Реч је о елементима *књи́ге* – а ту реч треба узети са свешћу о њеном физичком присуству – који стоје на самом прагу између дела и света око њега: Женетово дело посвећено паратекстовима реч *праг* има у самом наслову.¹² Паратекст се састоји од *перитекста*, који обухвата елементе присутне у самом делу (наслов дела, поднаслови или наслови поглавља, име аутора, предговор и/или поговор, посвете, белешке и др.) и *епитекста*, елемената који се налазе изван самог дела али су везани за њега (критике и прикази дела, интервјуи с аутором, ауторова писма итд.). Од свих тих делова наслов је, осим имена аутора, најистакнутији, а по поетичком потенцијалу који садржи и најпогоднији као предмет истраживања.¹³ Прва – и засад по свему судећи једина – целовита студија о насловима јесте књига Ђанкарла Мајорина (Maiorino 2008). У њој аутор кроз интерпретацију репрезентативних примера показује везу између наслова и са-

држаја, тврдећи да су наслови „етимологије књижевности” и „семе које садржи дрво”.¹⁴

Иако се титолошка истраживања углавном баве насловима књижевних дела, јасно је да ни наслови нефикционалних текстова не заостају за овима. У традиционално незанимљивој плејади филозофских наслова већ вековима одјекује алегоријски *Левијатан* Томаса Хобса, а Ничеове наслове – поменимо само *Људско, одвише људско*, *Рођење трагедије из духа музике*, *О користии и штиетии историје за животи*, *Тако је говорио Заратустра*, *Сумрак идола*, *С оне стране добра и зла* – препознаје и широка публика која никад није читала његова дела. Данас је добар наслов готово императив у многим теоријским областима, а наука о књижевности и њој сродне дисциплине ту су по природи ствари позваније од других да се искажу. Тако је *Смрти аутора* Ролана Барта већ одавно незаобилазна чињеница књижевнотеоријске *форензике*, заједно са његовим *Нулитим степенем писма*, *Задовољством у тексту* и иконицим *S/Z*. Још један Барт – Џон – уз упечатљиве наслове своје приповедне прозе *џаји* и наслове нефикционалних текстова, правећи од њих серије: есеј „Књижевност исцрпљености” (*The Literature of Exhaustion*, 1967) следи „Књижевност обнављања” (*The Literature of Replenishment*, 1984), док *The Friday Book*, у којој је потоњи текст објављен, добија наставке *Further Fridays* (1995) и *Final Fridays* (2012).¹⁵ Постмодерни класик је и текст Филипа Стивика „Шехерезади понестаје заплета; наставља да прича; краљ слуша, збуњен: есеј о новој прози” (*Philip Stevick, Scheherazade runs out of plots, goes on talking; the king, puzzled, listens: an*

¹¹ Џон Холандер (John Hollander), у тексту на који се Левин позива, тврди да је наслов „врста исказа о књижевној намери” („a kind of statement of literary intention”, John Hollander, *Vision and Resonance*, Oxford 1975; према: Levin 1977: xxiv).

¹² Оригинални наслов Женетовог дела гласи *Seuils* (прагови), што је игра речима са именом издавача, Éditions de Seuil.

¹³ Име аутора бива предметом пажње у рејим случајевима, као што су проблеми идентификовања, псеудонимност, анонимност, колективно ауторство итд., док предговори и поговори могу бити изванредно значајни као аутопоетички текстови. Ипак, у поређењу са обавезношћу наслова, ови случајеви су неупоредииво ређи. О значају *доброг наслова* данас се говори и у категоријама маркетинга – интернет је пут савета о томе како успешно *уипаквати* литерарни производ да би лакше допро до потрошача.

¹⁴ „I would like to believe that, when it comes to practical criticism, titles provide a degree of accuracy in matters of literary interpretation that is comparable to the certainty that DNA provides to our understanding of biological codes” (Maiorino 2008: 5).

¹⁵ *The Friday Book* чак садржи и два кратка есеја о насловима: „The Title of This Book” и „The Subtitle of This Book”.

essay on new fiction, 1973). Код нас је по маркантним насловима књига есеја познат, рецимо, Јовица Аћин: *Паукова полиџика, Поетџика кривоџворења, Гаџања џо џеџелу, Гоџи џриџоведач...*

Јован Љуштановић нас је навикао на такве наслове. Има у библиографији његових радова и оних *обичних*, али сви који су имали привилегију да читају његове текстове одмах ће се сетити лава, Цвенкапе, принцезе, огледала, али и следећих: „Ђира носач пише пуковнику Маркесу”, „Облак учи дијалектику”, „Леопардова кожа”, „Балкански ловац у ражи”, „Крици и шапутање”, „Низ капи росе на листу рогоза”, „Празнина попрскана крвљу”, „Савршен дармар”, „Зузубумба прича бескрајну причу”, „О времену када су миши стигли до Прибоја”...¹⁶ Фокус овог рада чиниће неколико најзвучнијих наслова које носе његове књиге: *Црвенкаџа џриџка вука, Брисање лава и Принџеза луџа замком*, као и наслов још необјављеног рукописа *Од Вука и Доџиџеја до Мирка и Славка*¹⁷.

Заједнички именитељ три од четири ова наслова јесте то што су цитатни, односно интертекстуални. Минимални предуслов за њихово разумевање јесте познавање једне бајке (Црвенкапа), једне песме (Страшан лав) и једног стрипа (Мирко и Славко). Осим тога, наравно, и свест о делу двојице великана српске културе. У ширем смислу интертекстуалан је и наслов *Принџеза луџа замком*, јер, иако не асоцира на тачно одређени текст, подразумева постојање свести о жанру бајке, њеним ликовима и топосима.

¹⁶ Подаци о текстовима који носе ове наслове могу се наћи у библиографији радова коју је за овај број *Детџињџива* сачинила Медиса Колаковић.

¹⁷ За увид у текст припремљен за штампу дугујем велику захвалност Љиљани Пешикан Љуштановић. Не могу а да не поменем овде да је љубав према луцидним насловима била заједничка Јовану и Љиљани, која је и сама *власница* једног од најбољих наслова у области проучавања деџје књижевности, и не само ње: *Гоџиџи Алиџиној десној нози* (Нови Сад, Змајеџе деџје игре, 2012).

Црвенкапа

Књига *Црвенкаџа џриџка вука* (2004) састављена је од текстова о књижевности за децу, већином објављених у зборницима и периодици између 1990. и 2002. Наслов је добила по једном од заступљених текстова, што је, према Женету, насловљавање по синегдохи, често баш у збиркама текстова, где део даје име целини (в. Genette 2001: 82). Зашто је баш одређени текст дао име целини – остаје да се покаже у овом приказу.¹⁸ Али кренимо од почетка, односно од корица. Књига је мањег формата, не превише обимна (168 страна), а на насловној страни је, испод имена аутора и наслова, илустрација на којој је у првом плану антропоморфни вук, у панталонама са закрпом и црвеним шалом око врата. У динамичном је раскораку, са подигнутом ногом и раширеним рукама. Гримаса коју формирају његове разјапљене чељусти лако би могла да буде и осмех, али убрзо схватамо да је то гримаса бола – једну руку дивљачки гризе неко створење са наочарима, плавом косом и црвеним качкетом, које, будући много мање од вука, у нападу лебди изнад руке коју уједа. Ова гужва пропраћена је фигурама шарених ћириличних слова, која као да се обрушавају на двојац у сукобу. На задњој корици је, при дну, фотографија дечака који вири изнад нечега што би могла бити ограда или ивица стола. Уз наслов *Црвенкаџа џриџка вука*, исписан ведро зеленим словима са жутом сенком, неко би могао помислити да је у

¹⁸ У детаљном приказу ове књиге Снежана Шаранчић Чутура пише: „Наслов једног од есеја послужио је, не случајно, као интригантан наслов књизи. Таквим избором се постижу најмање два ефекта: најпре, будућем читаоцу се наговештава одређено поље интересовања којим се, мање или више, крећу сви текстови, а потом, с обзиром на то да је насловом предочена неочекивана ситуација, упућује читаоца да може очекивати текстове засноване на другачијој тачки гледишта и аутора који у општепознатом тражи непознато, нов смисао и нове могућности тумачења” (Шаранчић Чутура 2004: 657).

питању књига за децу, било ког жанра. И то једна од оних *изврнутих*, постмодерних реинтерпретација класичних преложака, где се све дешава обрнуто него у оригиналу: Црвенкапа сад терорише вука уместо он њу, као што то у бројним савременим варијантама чине и три прасета и други традиционално угрожени јунаци. У другом случају, поглед на овај наслов могао би навести на закључак да се ради о духовитој интерпретацији предлогака, али не за децу већ за одрасле, попут *Збуновника бајки* Иринга Фечера¹⁹, где се класичне бајке тумаче филолошком, психоаналитичком или марксистичком методом.

Али све то ова књига није, што убрзо открива њен озбиљан и академски поднаслов на унутрашњој насловној страни: „Студије и есеји о књижевности за децу”. Како примећује Женет, „данас поднаслов често дословније назначавља тему, коју наслов евоцира симболично или прикривено. То је врло уобичајена пракса и постала је практично рутина за наслове научних радова”²⁰ (Genette 2001: 85). Текстови писани различитим поводима груписани су у три целине: „Књижевност за децу и култура”; „О уметности приповедања за децу I (из модерне класике)”; „О уметности приповедања за децу II (дух времена)”. Први део доноси дужу студију о односу књижевности за децу и мита, кратак текст о утилитарности књижевности за децу („Књижевност за децу – наравоученије слободе (или, како завршити *Лава из де-шелине*)”) и насловни текст „Црвенкапа грицка вука”. Студија о миту, полазећи од кратког прегледа

¹⁹ Iring Fecher, *Ko je Trnovu Ružicu poljupcem probudio? Zbu-novnik bajki*. Prevele Olivera Petrović i Gordana Jovanović. Beograd, Radionica SIC, 1984 (оригинал: Iring Fetscher, *Wer hat Dörnröschen wachgeküsst? Das Märchen-Verwirrbuch*, Hamburg und Düsseldorf 1974).

²⁰ „...the subtitle nowadays often gives a more literal indication of the theme that the title evokes symbolically or criptically. This is a very common practice and has become virtually routine for titles of scholarly works.”

историје појма и његовог семантичког померања, по којем он престаје да буде нешто архаично и постаје културна мода, доноси расправу о миту о деци и детињству, те о миту у књижевности за децу. Јован Љуштановић наглашава да покретањем ове теме залази у још неистражену област, па каже да је „скромна амбиција овога рада да обави само прво и најгрубље ’картографисање’” (Љуштановић 2004: 9). Овај пионирски подухват, испоставља се, није тек скица већ аргументована студија, у којој се покрећу многе важне теме. Прво, прича о самом детињству, као месту/времену порекла човека, може се схватити као митска. Представе о детињству до данас варирају између два поларизована схватања: по једној је детињство нешто непотпуно, тек потенција оног што треба да дође, а по другој нешто сакрално, изворније и важније од оног што ће доћи. Али и представа о целовитости детињства, његовој хомогености и супериорности и сама је мит. Самим тим, ни књижевност за децу не може се посматрати као нешто хомогено. „Непремостива је провалија између песмице о прању зуба и *Алисе* или *Малоџ иринца*”, рећи ће Јован Љуштановић (2004: 20). Сама књижевност за децу увелико црпи из мита, а нарочито неки њени жанрови, каква је бајка, али се она у миту не исцрпљује већ се обогаћује новим садржајима. „Књижевност за децу узела је слободу да озбиљан садржај бајке контаминира хумором, да га пародира, да га не само деградира него и разграђује” (Љуштановић 2004: 24). Савремена књижевност се поиграва митом и митским мишљењем, она, заправо, „тежи псеудомиту” (Исто: 25). У том поигравању митским препознатљив је субверзивни импулс историјске авангарде из првих деценија 20. века, а Љуштановић овај процес разградње илуструје парафразом Радовићеве песме о лаву: „Био једном један мит, какав мит, страشان мит...” објашњава: „То значи да ’брисање гумицом’ ’страшног лава’

има и те какво терапијско дејство у култури 'боле-сној' од митоманије разних врста, од претераног патоса, од сувишка метафизике" (Исто: 25).²¹ Истински вредна дела књижевности за децу – а Љуштановић овде за пример узима Сент Егзиперијевог *Малог принца* и роман *Шампион кроз прозор* Владимира Стојшина – успевају да успоставе властито „аутономно митотвораштво”, чиме постају равноправна са великим делима књижевности за одрасле.

У кратком тексту о два могућа завршетка приче о девојчици која касни у школу и лаву помагачу који (не) решава проблем излаже се стари проблем утилитарности књижевности за децу. Иако она по природи ствари има педагошку функцију, чије апсолутно негирање и само прелази у манир²², евидентно је да се, истина са закашњењем у односу на књижевност у целини, изборила за своју естетску функцију, за то да не буде слушкиња васпитања. Тако и треба разумети парадоксалну синтагму из наслова овог текста – „наравоученије слободе”.

Још један текст у овој збирци има парадокс у наслову, и то експлицитно. Средишњи текст другог дела књиге зове се „*Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић – парадокс сложене једноставности”. Стожер тумачења је неподударност између привидно једноставне структуре прозног текста Десанке Максимовић и његове садржајне сложености која се отвара у интерпретацији. Јован Љуштановић почиње текст запажањем да је Десанка Максимовић већ самим насловом желела да покаже отвореност и непосредност: у наслову се именује жанр дела – бајка, а име јунакиње – Кратковечна – „најављује главно значењско чвориште ове прозе: *Бајка о Крайко-*

вечној је прича о пролазности” (Љуштановић 2004: 63). Сугестија отворености и јасноће остаје присутна и у самом тексту, „иако песникиња посеже за универзалним тематско-мотивским комплексом, односом живота и смрти, који је у европској традицији најчешће прожет теолошким и филозофским, па и метафизичким импликацијама” (Исто). Ова комбинација лакоће (форме и презентације) и тежине (теме) изазвала је опречне ставове критичара и тумача, па Љуштановић поставља питање: „Није ли, ипак, јасност *Крайковечне* само литерарна сугестија, а не својство структуре” (Љуштановић 2001: 64). У анализи се отварају многа сложена питања, као што је песникињин *пантееизам*, који се испољава као деци близак *анимизам* – став по којем се у свему може препознати живот, односно душа, Ова мисаона линија у крајњој линији води до *панкохеренцијности*, религиозног осећања надубље повезаности свих појава, карактеристичног за симболизам. Свет инсеката, ситних животиња и птица приказан је као алегорија људског света, а прича и кратком животу лептирице воденог цвета као „алегорија људске заокупљености пролазношћу живота” (Љуштановић 2004: 70). Алегоричност је присутна и у другим слојевима дела, пре свега у приказу чина уметничког стварања кроз одређене ликове, а сама структура дела није линеарна већ степенаста. Све ово доводи у сумњу самоодређење дела – није реч о бајци, барем не оној грађеној по моделу усмене бајке, већ о „малом чудесном роману”²³ који у привидно

²¹ Мало касније ћемо видети колики је потенцијал ове сликовите синтагме, која је дала наслов следећој Љуштановићевој књизи.

²² „Порицати право књижевности да садржи и поуку, као и право читаоцу да је уочи и прими, био би нормативизам опасан као и сваки други” (Љуштановић 2004: 27).

²³ Ову описну синтагму Љуштановић позајмљује од Нова Вуковића. У другом тексту о *Бајци о Крайковечној* он ће ревидирати ово одређење и назвати ово дело ауторском бајком (в. Јован Љуштановић, *Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић као (ауто)поетички текст. *Песнички завичај Десанке Максимовић: зборник радова* (уредници Светлана Шеатовић и Зорана Опачић). Београд: Институт за књижевност и уметност; Задушница „Десанка Максимовић” – Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2019, 281–303.

једноставну структуру, блиску младим рецепијентима, смешта сложеније елементе, па се тако остварује *парадокс сложене једноставности*.

На оксиморонску творевину личи и синтагма „васпитавање несвесног” у наслову текста „О васпитавању несвесног у прози за децу Душана Радовића”. Поново је реч о дихотомији педагошког и естетског у књижевности за децу, а као пример покушаја дијалектичког помирења ова два приступа Јован Љуштановић анализира прозу за децу Душана Радовића. Радовићева прозна дела нису бајке, већ приче у којима се прекорачују границе, упознаје другост и комуницира са властитим несвесним. Значајан удео у овом процесу имају хумор и иронија. Свестан противречја слободe и нужности, Радовић, тај „насмејани Достојевски предшколског и раношколског узраста”, не покушава ту противречност да затаји, већ да је „припитоми”. Притом, смех који он изазива код деце личи на смех којим се смеју одрасли. „Он ревидира и уобичајено схватање антропологије детињства, показујући да та антропологија није само антропологија људског младунца него и човека уопште” (Љуштановић 2004: 98–99).

Текст чији је наслов издвојен као наслов целе књиге кратак је есеј првобитно објављен у *Детињству* 1997. Између њега и наслова књиге постоји мала али важна разлика, како то примећује Снежана Шаранчић Чутура: „наслов [текста] је дат у упитној интонацији, а наслов књиге као тврдња, без сумње и без питања” (2004: 657)²⁴. У њему се Јован Љуштановић бави положајем књижевности за децу у свету масовних медија који се мења великом брзином. Телевизију замењује интернет, а књиге постају *passé*. Овде Јован Љуштановић налази интертек-

стуални материјал за наслов: „У свету глобалне комуникације, снажних медијских сензација, презасићености свих чула, књижевност за децу може заличити на Црвенкапицу, која је са својом котарицом пуном скромних, али красних, од срца спремљених понуда, забасала у шуму у којој живи страшни вук масовних медија. Али, како оно, у ствари, тече ова чувена бајка? Није ли Црвенкапа сама скренула с правог пута, потрчала за лептирићем, за цветом? Није ли, ипак, она сама највише крива што ће срести злог вука?” (2004: 41). Ово питање покреће тему односа *књижевности* и *књиге* за децу. За разлику од књижевности, која припада медијуму речи, књига је синкретична: у њој учествују и речи и визуелни аспекти књиге, пре свега илустрација. И мада се књижевност за децу у великој мери изборила за свој аутономни естетски статус, веза са визуелним остаје једна од њених битних особина. Другим речима, синкретизам је књижевности за децу иманентан. Тако се и веза књижевности за децу и масовних медија може посматрати као нешто природно, нарочито ако се сетимо „како лако и добро пишу за модерне електронске медије Душан Радовић и Љубивоје Ршумовић” (2004: 44). Коришћење предности ових медија код њих није ишло на уштрб литерарности књижевних предлогака. Ипак, време овог идиличног суживота је иза нас: медијска хипертрофија, али и књижевна хиперпродукција, довела је до дезоријентације на вредносном пољу. Судбина књижевности за децу у овој ситуацији је противречна. С једне стране, она дели судбину књижевности уопште, па ће, будући у значајној мери маргинализована у односу на њу, само то бити још више. С друге стране, имајући у виду тезу о синкретичности књижевности и целокупне културне продукције за децу, бивамо сведоци својеврсне „инфантилизације света” кроз визуелне медије. Не би се могло рећи да Јован Љуштановић поздравља овај процес: „Ико-

²⁴ Ауторка критике у одсуству упитника види Љуштановићев генерални став везан за опстанак књижевности за децу: упркос тешкоћама, она ће ипак „изгрицкати” свој пут у свету доминације масовних медија (Шаранчић Чутура 2004: 658).

нице у компјутерској комуникацији стварају ново сликовно писмо и једну врсту нове неписмености (...) Глобално село постаје глобални вртић” (2004: 50). И на крају се пита: „Да ли страшни вук масовних медија једе Црвенкапу или је добра девојчица одлучила да поједе вука?”

Пет текстова у последњем делу књиге се односе на савремену књижевну продукцију. Текстови се баве делима Владимира Стојшина, Дубравке Угрешић, Градимира Стојковића, Слободана Станишића, Тиодора Росића, Драгана Лакићевића, Миленка Пајића, Весне Алексић, Војислава Жанетића, Моша Одаловића, Попа Д. Ђурђевића и других. Наслови текстова гласе: „Приповедач и фантастично”, „Путеви фабулирања”, „Замка дефабуларизације”, „Разгрананање романа” и „Чекајући постмодерног Нушића или о хумору у српској књижевности за децу данас”. Сви ови наслови су тематски²⁵, а последњи међу њима има још две особине: осим што је цитатан, он кроз ту цитатност остварује извесну пролептичност, односно открива унапред ауторов став према теми текста: ако постмодерног Нушића чекамо као што чекамо Годоа, тешко да ће се он ускоро појавити. Љуштановић не тврди да хумора у савременим делима нема, али тврди да нема правих хумористичких романа. Роман инфантилних утопија (Стојковић, Станишић)²⁶ има јунака с којим се модерни адолесценти могу поистоветити, па он не може да буде сасвим смешан, као што то не може да буде ни свет који приказују. Њихов основни циљ је

²⁵ Женет наслове дели на тематске и рематске: први се одnose на предмет о којем говоре, а други на форму (генерички, формални наслови).

²⁶ Јован Љуштановић у тексту „Разгрананање романа”, не без жаљења, износи и једну своју погрешну прогнозу: веровао је да ће у српској књижевности за децу преовладати постмодернистичке тенденције, које су на најбољи начин остварене код Владимира Стојшина, али „збирно гледано, српској књижевности за децу, уместо постмодернизма, десио се Градимир Стојковић” (Љуштановић 2004: 140).

комуникација с публиком, праћена комерцијалним успехом, а тај циљ се често остварује на уштрб естетског и хумористичког. Хумористичко се, с друге стране, потпуније остварује у делима која не припадају *мејнстриму* у књижевности за децу, кроз постмодерну иронију и интертекстуалност (Жанетић, Одаловић, Ђурђев).

Заокружимо овде причу: да ли постоји паралелизам између овог нежељеног развоја романа и медијског прилагођавања књижевности за децу? Можда је одговор у наслову књиге: медијски адаптирана Црвенкапа не једе вука, она га *грицка*. Може ли му тиме нашкодити више него мрав који је јео Крокододила? Можда је прогноза ипак мање оптимистична него што нам се чини. Или је *грицкање* довољно као симптом бар некаквог живота(рења)? Одсуство упитника у наслову може значити некакву извесност, али није сигурно који је њен вредносни предзнак.

Лав

Најобимнија студија Јована Љуштановића настала је из текста његове докторске дисертације „Поетика модерног и српска поезија за децу, од 1952. до 1971. године”. Књига која је на основу ње објављена поносно носи један од најмаркантнијих и најинспиративнијих наслова у савременој српској науци о књижевности: *Брисање лава*. Наслов дисертације постао је њен поднаслов; и мада се овај потоњи сасвим уклапа у идеју експликативног подналова о којој је већ било речи, Јован Љуштановић у уводу књиге подсећа читаоца да је и он сам цитат: „У наслов је уграђена синтагма песника и есејисте Миодрага Павловића, која је и сама спонтано настала као резултат актуелне усредсређености епохе – *поетика модерног*” (Љуштановић 2009а: 8). Штавише,

у питању је својеврсни оксиморон: „У њој је Миодраг Павловић смело спојио два можда и неспојива појма, чини нам се, да би изразио чежњу да се *модерности* погледа споља, из метапозиције, и да се о њој проговори као о нечему што у додиру с књижевношћу показује нека општа правила, или, барем, одређену заокруженост на најопштијем нивоу апстракције” (Исто). *Поетика*, као термин који је у историји имао и нормативно значење, а који, колико год се ширило његово семантичко поље, свакако подразумева скуп начела и правила, и *модерно*, у чијој самој суштини је идеја нестабилности и променљивости, чине наизглед немогућ спој. Са свешћу о овој двојности, Јован Љуштановић се подухвата задатка да прати трансформације српске поезије за децу у две динамичне деценије двадесетог века, када се дешавало много тога кључног за обликовање њеног идентитета.

Књига на преко 350 страна прати однос поезије за децу и идеје модерног, осветљавајући најважније моменте у овом развоју. Притом ово није историјски преглед, Љуштановић се не бави песничким опусима у целини, већ се усмерава на поједине песме, збирке и идеје које су имале истакнут положај у том процесу. Како сам каже: „Циљ су нам изразите тачке једног хипотетичног књижевноисторијског процеса који је, по нашем мишљењу, у знаку *поетике модерног* – интересује нас ‘пена’ збивања. Циљ нам је откривање разноликости у тој ‘пени’, али и препознавање заједничких именитеља” (2009а: 9). Ова метафора послужила је као наслов претпоследњег поглавља књиге: „Пена модерности”.²⁷ По-

²⁷ Снежана Шаранчић Чутура у приказу Љуштановићеве књиге тематизује ову метафору и каже да се одабир песника који су обрађени у овом поглављу као репрезентативни оправдава, барем за почетак, чињеницом да су њихова дела „запелушала” књижевну сцену српске књижевности за децу шездесетих година (Шаранчић Чутура 2010: 228). Треба приметити притом да запелушати односно узбуркати књижевну сцену могу и дела ко-

сле ње следи „Брисање лава”, као закључно поглавље и сажетак. Изузев њих, сви остали поднаслови су академски уобличени и означавају кључне фазе историјског развоја идеје модерног, њене актере и њихова дела.²⁸ О овој утицајној књизи критика је писала и указивала на њен значај.²⁹ У овом тексту ћу се дотаћи само неколико тема које су важне за разумевање наслова.

Модерна поезија, пре свега поезија симболизма, чини се неспојивом са поезијом за децу. Лирика је по својој природи монолошка, док је поезија за децу већ по свом називу и концепту дијалошка – у њој се води непрекидни дијалог између одраслих и деце. Такође, симболистичка поезија носи са собом „једну врсту надмоћне деперсонализоване субјективности” (Љуштановић 2009а: 23), док у поезији за децу доминира догађајност. У склопу поетике модерног, положај поезије за децу се мења са појавом авангарде. „Сама авангардна дехијерархизација језичког и аксиолошког система модерне поезије с краја 19. века значи, посредно, и отварање према детињству и књижевности за децу. Авангарда својим прожимањем високог и ниског, свакодневног и животног, с узвишеним естетизмом, као да отвара

ја немају нужно трајну вредност, па само „пенушање” не мора бити гаранција квалитета. У сваком случају, одабир Јована Љуштановића није сасвим канонски и може бити позив на полемику и превредновање. Што се саме речи „пена” тиче, она на овом месту остаје делимично вишезначна: пена као већ поменуто пенушање (које углавном брзо спласне), али и пена као врх нечега, као супротност талогу. Вишезначност сликовитих израза, који неретко добијају места у насловима, понекад чува у себи полемички потенцијал који није експлицитан.

²⁸ „Поетика модерног – у потрази за појмом”; Предисторија: српски књижевни модернизми до другог светског рата и поезија за децу”; „Одвајање од социјалистичког реализма”; „Писци за децу у борби за естетску аутономију и равноправност”; „Фантастично и модерност поезије за децу”; „Песничко наслеђе Александра Вуча”; „Модерност поезије за децу као истраживање лирског”; Душан Радовић: „Поштована децо”; „Време антрополошке самосвести”.

²⁹ В. Колаковић 2010; Шаранчић Чутура 2010; Марјановић 2012.

суштинску шансу целом културном комплексу који је систематски маргинализован, па и детињству и књижевности за децу, да открије свој виши, универзалнији статус” (Љуштановић 2009а: 23–24).

Овај паралелизам између авангарде и књижевности за децу појављиваће се на више места у књижевноисторијској и књижевнотеоријској мисли Јована Љуштановића. Штавише, субверзивност авангарде, а пре свега субверзивност књижевности за децу, биће видљива у његовом одабиру наслова. То више него и у једном случају важи за наслов *Брисање лава*.³⁰ У књизи Љуштановић, у поглављу о Радовићу, песму „Лав” анализира и каже: „У песми *Лав* стварно су од најмањег значаја реалије из децјег живота везане за цртање и брисање животиње која је предмет песме. Много је важнији ментални процес ’цртања’ и ’брисања’ лава који као особену емотивно-интелектуалну игру спроводи лирски субјекат у дијалогу с претпостављеном децјом публиком” (2009а: 212). Брисање лава, наставља, почиње од првог стиха песме: прошло време бајковитог „био једном” свакако говори о нечему што не постоји, што можда никад није ни постојало, али се о њему приповеда. Лав постоји као предмет приче, а његов страشان изглед и ђуд су толико потенцирани да кроз ту хиперболу „проклизавају” у хумор. Хумористички ефекат је потпомогнут и карикатуралним карактером цртежа, као и бројањем делова тела, са којим предшколска деца и иначе не стоје добро, „а после свег тог рачунања, на крају се суоче с празним скупом, јер лава нема” (2009а: 213). Јован Љуштановић се овде позива на Канта, који у *Критици моћи суђења* констатује да напетост ишчекивање које се нагло преобраћа у ништа постаје извор сме-

ха. Радовићев лав, осим тога, подсећа на коња са осам ногу Васка Попе из песме „Коњ”, која је почетком песедетих била предмет полемика и оптуживана за бесмисао. Још једном су се, на микроплану, сусреле децја и модерна песма. Али док Попина песма може да се чита као алегорија, као слика коња у покрету, „дотле Радовићев *Лав* укључује више различитих слојева децјег доживљаја света, као и игру, и због тога је много мање миметичан и много га је теже једнозначно ’осмислити’” (2009: 213).

Брисање лава свакако није књига само о Радовићу. Поред њега, Љуштановић апострофира и друге прекретничке фигуре у српској поезији за децу: Александра Вуча, Арсена Диклића, Драгана Лукића, Десанку Максимовић, Миру Алечковић, Бранка Ћопића, Воју Царића, Милована Данојлића, Стевана Раичковића, Мирјану Стефановић, Брану Црнчевића, Љубивоја Ршумовића. Ипак, његово издвајање већ самим чином насловљавања чини од њега фигуру која најбоље отеловљује промену парадигме која се десила у поезији за децу средином двадесетог века: „Тежиште ове поезије бива снажно померено од педагошког ка естетском” (2009: 263). У закључку студије, у поглављу „Брисање лава”, Јован Љуштановић сумира пут који је „нова децја песма” прешла покушавајући да се етаблира у свету књижевности. Она је успела да заузме простор некада резервисан само за модерну поезију за одрасле, преузела нешто и од њене моћи, али је „за разлику од *модерне поезије*, сачувала своју децју једноставност, елементарност, чулну конкретност, ведрину, разиграност, свој шарм окренут широкој публици” (2009а: 342). Својим хуморним и пародијским потенцијалом она представља својеврсну алтернативу модерне поезије. Последња реченица у књизи коментар је који директно објашњава њен наслов: „Слично као што у песми Душана Радовића ’страшни лав’ бива гумицом избрисан, тако и ’нове песме

³⁰ Љуштановић у књизи коментарише и наслов Радовићеве песме, који је трпео промене током времена. Указује и на то колико је превише објашњавалачки (пролептички) првобитни наслов „Лав из цртанке” (1950) осујетио „плашење читалаца” (2010а: 94). Песма се касније звала „Лав” и „Страшан лав”.

за децу' постају гумица која брише нешто од мита о безмерној моћи модерне поезије – своде га на праву меру" (2009a: 342).

Принцеа

Јован Љуштановић је 2009. приредио књигу *Принцеа лутца замком*, састављену од текстова посвећених теоријској мисли о књижевности за децу. Аутори текстова су еминентни стручњаци из региона, из времена кад је регион носио име заједничке државе Југославије, уз неколико преведених прилога страних аутора.³¹ Сви прилози окупљени су око заједничког имениоца, Змајевих дечјих игара: објављени су у неком од бројева часописа *Детинство*, у некој од књига које је издала ова институција, или су саопштени на Саветовању о књижевности за децу, које се под окриљем Змајевих дечјих игара организује од 1959. Увод, као и саму књигу, Јован Љуштановић је насловио бајковито – „Водич кроз уклети замак”, а развијајући метафору у текст је увео и интригантну *личност* – охолу принцезу, заправо старицу, „коју би у свакој поштеној бајци звали вештицом, али која има чаробну моћ да се прикаже младом и заводљивом” (Љуштановић 2009б: 7). Та креатура, која „никада није превише марила за децу”, почела је да зида свој замак „баш ту, међу децом, у Чика-Јовином дворишту” (Исто). Њен идентитет се убрзо открива: она је „њено величанство – Теорија”. Љуштановићев увод представља кратак историјат *озбиљног* бављења књижевношћу за децу код нас – од програмског текста „Дете и књига” Душана Радовића, преко развоја теоријске и критичке мисли о књижевности за децу шездесетих³² и

седамдесетих година двадесетог века која је пратила кретања науке о књижевности, до периода учесталијег објављивања текстова који су у ову област увели савремене методолошке приступе засноване на структурализму, феноменологији, херменеутици, психоанализи, теорији рецепције.

Питање идентитета књижевности за децу је у *собама* овог *замка* разапето између антропологије детињства и теорије књижевности, а недостатност само једног од тих приступа и стално враћање оном другом сликовито је описано као „риба која себи гризе реп”. Кад је реч о критици књижевности за децу, поново су на делу два захтева које треба ускладити: критика књижевности за децу треба, са становишта метода, да буде потпуно равноправна с критиком књижевности уопште, а с друге стране мора узети у обзир специфичност властитог предмета и прилагодити му се.

Јован Љуштановић је и све тематске целине у књизи насловио бајковито, с тим да сваки од тих подналова има и „озбиљан” додатак који дефинише област о којој ће бити речи: „Соба са огледалима или дете као културни симбол”; „Соба која једе себи реп или књижевност за децу – шта је то”; „Миш на степеништу за небо или трагом дечје песме”; „Ветар и паучина или књижевност за децу и критика”. Метафорика градње замка провучена је и кроз читав уводни текст.

Јован Љуштановић је ову књигу приредио и за њу написао предговор. Њен највећи део чине текстови других аутора. Међутим, концепција по којој је књига састављена – а томе умногоме доприноси мрежа наслова којима су сви делови уоквирени – чини од ње ауторско дело у најбољем смислу речи, месту описује као „велики прасак”: „У те две деценије дошло је до наглог нарастања броја књижевних дела и писаца, до тематске, жанровске и поетичке дивергенције, до развоја поетичке самосвести, зачетка академског изучавања књижевности за децу и настанка књижевне критике” (Љуштановић 2018: 285).

³¹ Текстови датирају из периода 1959–1990.

³² Педесете и шездесете године 20. века су доба експанзије српске књижевности за децу, коју Јован Љуштановић на другом

оном у којем говоримо о састављачима најутицајнијих антологија. Бајковита *оквирна прича*, притом, може се посматрати на барем два начина. Прво, она може представљати *избор по сродности* између предмета истраживања и истраживања самог, чиме се на духовит начин избегава академска птичја перспектива у односу на *малу* књижевност а да се притом не губи ништа од научне строгости. Друго, може изражавати тиху субверзију књижевности за децу, која се свих ових година успешно бори за свој статус *праве* књижевности и тиме пркоси академској ригидности која је понекад негира. Како је то Јован Љуштановић у једном каснијем тексту исказао: „Јасна граница између књижевности за децу и високе литературе бива укинута, а, опет, она је своја, друкчија, алтернативна, па и субверзивна у односу на литературу 'за одрасле', она је 'чичак' на интелектуалном пртљагу модерног човека (Љуштановић 2018: 286).

Саборци

На крају, сасвим кратко ћу се осврнути на последњу књигу коју је Јован Љуштановић за живота припремио, а која тек треба да буде објављена, у редакцији Љиљане Пешикан Љуштановић. Чиним то да из ове титолошке тематике не би био изузет један од наслова који ће културна јавност свакако запамтити: *Од Доситеја и Вука до Мирка и Славка*. Тематски поднаслов књиге гласи: „О слици детета и детињства у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 21. века”. Књигу махом чине текстови објављени у научним зборницима и периодичи у последњој деценији, тачније од 2012. до 2019. Подељена је на пет тематских поглавља. У првом, „19. век – време откривања детињства”, налазе се текстови о представи детета код Вука Ка-

раџића³³, о свету детињства у поезији Бранка Радичевића, о идејама просветитељства и песничким субјектима код Змаја и „конструкту детињства” у *Књизи о Змају* Лазе Костића. Други део, „Уметност приповедања и слика детињства”, доноси текст о тематици деце и детињства код Андрића, компаративну студију о Бранку Ћопићу и Данилу Кишу и преглед савремене књижевне продукције за децу сликовито назван „После 'великог праска’”. У трећем делу, „Југословенски идеолошки конструкти и слика детињства”, текстови тематизују српску рецепцију дела Иване Брлић Мажуранић, настанак модерне поезије за децу у контексту „социјалистичког естетизма”, поезију Григора Витеза у светлу укључености у српски/ хрватски канон и децу периодичу из доба социјализма (текст носи наслов „'Мирко, пази метак...’”. Појава *Дечјих новина* из Горњег Милановца – културнополитички и идеолошки контекст”). Поглавље „У хоризонту 21. века” доноси два текста: о типолошким моделима у најновијем српском песништву за децу и о историзму у изучавању књижевности за децу, а последњи део, „Уместо епилога”, чини Љуштановићев текст „Књижевност за децу и детињство као време иницијације”.

Прво што при погледу на наслов и поднаслов књиге пада у очи јесте њихова привидна неусаглашеност. Период од Доситеја и Вука до Мирка и Славка не досеже до 21. века већ у најбољем случају до краја седамдесетих година 20. века, ако за горњу границу узмемо крај излагања стрипа о двојци партизанских курира. Али Јован Љуштановић није писао историјску књигу већ књигу интерпретација. Текст о стрипу за пионире један је од последњих написаних³⁴, те је поглед на децу пионирску

³³ Рад је написан у коауторству са Љиљаном Пешикан Љуштановић.

³⁴ Објављен је у зборнику *Часописи за децу: југословенско наслеђе (1918–1991)*, уредиле Тијана Тропин и Станислава Бараћ, Београд, Институт за књижевност и уметност, 2019.

штампу, па и на Мирка и Славка као њене симболе, сасвим савремен. Мирко и Славко из наслова Јована Љуштановића, пропуштени кроз интерпретативну призму и са свешћу о историјској и идеолошкој дистанци, јесу некакви *постмодерни* Мирко и Славко.

Још је тога необичног у овом звучном наслову. Паралелизам „сабораца” са две стране, пре свега, доноси јунаке различитог онтолошког статуса: Доситеј и Вук су историјске фигуре, Мирко и Славко јунаци фикције. Надаље, прва двојица припадају самим врховима националне културе, док друга двојица долазе из сфере тривијалног, стрипа, макар то био и идеолошки подобан стрип једног времена. Зато се ова јукстапозиција доживљава као комична, као бахтиновски спој високог и ниског. Из свега овога могу се извући и далекосежнији закључци који се односе на саму природу књижевности за децу: и она је у свом историјском развоју често представљала спој хетерогених па и супротстављених елемената – озбиљног и шаливог, естетског и утилитарног, реалистичког и фантастичног, канонског и тривијалног. Сви ти елементи су притом почесто знали и да замене места.

* * *

Маштовити, духовити и „дечји” наслови Јована Љуштановића имају нешто заједничко: с једне стране је то *дубока оданост* предмету истраживања, исказана кроз стилско подражавање његовог језика. С друге, они су одраз подржавања субверзије „неваљалог детета” теорије и историје књижевности, које често тера њихове „одрасле” да ревидирају своје ставове и погледају се у огледало. У том огледалу охота принцеа теорије види да јој се на хаљину закачио чичак.

ИЗВОРИ

- Љуштановић, Јован. *Црвенкаја грицка вука: ситудије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: Дневник – Змајеве деце игре, 2004.
- Љуштановић, Јован. *Брисање лава (Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године)*. Нови Сад: Дневник – Висока школа струковних студија за образовање васпитача Нови Сад, 2009а.
- Љуштановић, Јован. *Принцеа лута замком: теоријска мисао о књижевности за децу из окриља Змајевих децих игара*. Нови Сад: Змајеве деце игре, 2009б).
- Љуштановић, Јован. После „Великог праска”. *Српска књижевност данас*. Уредник Миро Вуксановић. Нови Сад: Српска академија наука и уметности, Огранак у Новом Саду, 2018, стр. 285–297
- Љуштановић, Јован. *Од Доситеја и Вука до Мирка и Славка. О слици дејства и дејствитива у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 21. века* (рукопис), 2020.

ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат, Ирена. Наслови – посебна категорија писане речи. *Наш језик*, XV, 1–2 (1966), стр. 77–96.
- Колаковић, Медиса. Нова књига о „новој песми за децу”, Педагошка стварност: часопис за школска и културно-просветна питања, год. 56, бр. 1/2 (2010), стр. 167–171.
- Марјановић, Воја. Поетика модерног и српска поезија за децу. У: *Списцима и књигама: огледи и критике*. Ново Мишлошево, Банатски културни центар, 2012, стр. 193–195.
- Човић, Бранимир. Поетика наслова књижевних дела као преводилачки проблем. *Зборник радова Института за српски језик и књижевност*, Нови Сад, свеска 9 (1988), стр. 299–323.
- Шаранчић Чутура, Снежана. Иманентно-активистичко тумачење књижевности за децу. *Зборник Мајнице српске за књижевност и језик*, књ. 52, св. 3 (2004), стр. 657–663.

Шаранчић Чутура, Снежана. Песма за децу и поетика модерног, *Зборник Мајице српске за књижевности и језик*, књ. 58, св. 1 (2010), стр. 222–230.

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 28. 5. 2020.
Прихваћено 3. 7. 2020.

Genette, Gérard. *Paratexts. Thresholds of Interpretation*. Translated by Jane E. Lewin. Cambridge University Press, 2001.

Levin, Harry. The Title as a Literary Genre. *The Modern Language Review*, Vol. 72, No. 4 (Oct., 1977), pp. xxiii–xxxvi.

Maiorino, Giancarlo. *First Pages. A Poetics of Titles*. University Park, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2008.

<https://www.6yka.com/novosti/kobni-naslovi-savrsenih-tekstova>

Mirjana S. KARANNOVIĆ

THE PRINCESS AND THE THISTLE
Jovan Ljuštanović's Title Semantics

Summary

Starting from Genette's research of paratexts and principles of titology, a study of book titles, the paper deals with several titles of books by Jovan Ljuštanović: *Crvenkapa gricka vuka*, *Brisanje lava*, *Princeza luta zamkom* and *Od Dositeja i Vuka do Mirka i Slavka*. Each of the titles is analyzed on the basis of the meanings they have in relation to the whole of the works and their parts. Furthermore, the reasons for choosing certain titles are analyzed, as well as their potential "excess of meaning". Since Jovan Ljuštanović's titles often show lexical and stylistic similarity with their own subject of research – children's literature – the reasons and scope of this device are discussed.

Key words: titology, titles, Jovan Ljuštanović, children's literature, meaning

◆ **Снежана З. ШАРАНЧИЋ ЧУТУРА***
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет Сомбор
Република Србија

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА: ОГЛЕДАЛО САВРЕМЕНЕ КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ И САМОСВОЈНЕ КРИТИЧКЕ ВИЗУРЕ

САЖЕТАК: У раду су сагледане књижевне критике и прикази савремене белетристике за децу које је Јован Љуштановић објављивао у часописима и дневној штампи почев од 1986. године. Прве критике тог типа штампане у *Детинству* уједно су и први текстови Јована Љуштановића о дејој књижевности, па се и њихов значај најпре уочава у домену његове научне иницијације у најважније подручје којим се бавио наредних деценија. Посебан разлог због којег се ови текстови сматрају изузетним налази се у њиховој иновативности и стилу, доприносу који пружају разумевању актуелних токова, тенденција и стваралачких интенција савремених аутора за децу, као и разрешавању бројних теоријско-поетичких недоумица које прате научну мисао о дејој књизи. Осим тога, значај књижевних критика и приказа Јована Љуштановића огледа се у чињеници да је без њих немогуће у потпуности осветлити његов вредносни систем, критички, интерпретативни и аналитички метод, као и његов удео у обликовању културног просто-

* sarancic.cutura@gmail.com

ра, културе читања, изучавања и промовисања књижевности за децу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Љуштановић, белетристика за децу, савремена књижевност за децу, приказ, критика, вредновање у књижевности

За разумевање природе и значаја *творачке кри-суйности* Јована Љуштановића у савременој култури и науци неопходно је имати у виду уистину много тога, али се у том мноштву не би смеле пренебрегнути његове критике и прикази књига за децу којима је први (каткад и једини) излазио у брисани простор размишљања о савременој књижевности, да би, без отклона и заклона, говорио и о новоприспелом делу, и о самом себи као критичару.¹ Иако није пратио децју белетристику „из дана у дан”, по обавези, онако како то чини професионални критичар задужен да ишчекује и дочекује књижевне принове, Јован Љуштановић се тиме континуирано бавио и то тако да је завредео челно место у дугој традицији оваквог критичког рада.

Почев од 1986. године, када у *Детиньстви*у објављује прве приказе својевремено нових песничких и прозних децјих књига и тако открива најважније подручје будуће животне, приватне и професионалне посвећености, овакве текстове штампао је у часопису *Умјетности и дијетје*, у *Леттопису Мајице српске*, *Борби*, *Нашој борби*, *Дневнику*, *Пољима*, *Сцени*, али највише, ипак, у *Детиньстви*у. Многи од њих постали су грађа, ослонац и полазиште обухватнијих студија и монографија, пре свега књига

¹ Она ће се потпуније спознати тек када се дужна пажња буде изнова посвећивала и свим другим критикама и приказима Јована Љуштановића, затим предговорима, рецензијама, речима изговореним у интервјуима и на промоцијама књига, излагањима на научним конференцијама, огледима и монографијама, његовом приређивачком раду, конципирању Саветовања о књижевности за децу Змајевих децјих игара, уређивању *Детиньства*, свему што је припадало професорској делатности и раду са студентима...

Црвенкаја грицка вука (2004) и *Књижевности за децу у огледалу културе* (2012),² што, у најмањем, разјашњава однос Јована Љуштановића према овом аспекту сопственог ангажовања. Укратко, то нису осврти створени из досаде или куртоазије, па ни зарад одушка личним читалачким и критичким (не)задовољствима, већ нужност за онога који је пут до синтезе налазио у преданом читању појединачног, у „опису изнутра” како књижевне класике, тако и књижевности која је тек изашла испод штампарске пресе.

Имајући у виду да се од ваљане критике и ваљаног приказа много очекује, тим пре јер само по изузетку излазе из оквира „критике по сваку цену”, неуверљиве, површне и произвољне, уз то и склоне да „лаже с предумишљајем” (Egerić 1959: 16), изазов који је постављен пред онога ко их пише није нима ло безазлен. Томе доприноси и чињеница да читав контекст подразумева брзину, која, по логици ствари, закида на прилици да се о једној књизи годинама промишља и премишља, али и чињеница да се ваља снаћи у хиперентузијастичној пракси аутора и издавача, и потом, када је избор начињен, сачувати себе од уједања за језик. Но, највећи изазов је не написати текст који ће бити бесмислена кићанка нечијем опусу, или исто тако бесмислен излив јарости и жучи, већ остварити инвентиван продор у дело, такав да у исти мах гледа и дубоко и широко, а све што види исказује са непрестано присутним заптом према сувишном. Томе су критике и прикази Јована Љуштановића – огледни примери стапања интуитивног и дискурзивног језика, такта и става – одговориле на најбољи начин. Оне не остају на исписивању очигледног, не гледају дело из близине која га поништава, ни као „направу” згодну за деонтажу формализованим језиком критике, не ста-

² Исходи такве аутоцитатности (и аутополемичности) представљају нову тему која би овај рад знатно проширила и само због тог разлога у њу се неће улазити.

вљају сваку књигу у исту схему, не размеђу се референтном теоријском литературом (а притом је, ако је уопште потребно додати, одлично познају), не беже од вредносног суда, ни од личног утиска, инсистирају на контекстуализацији, зачињавају поређењима – ту је присутно све што чини добру књижевну критику која свему надређује осећај и слух за књижевност као уметност, знања из различитих хуманистичких области и духовни интегритет (в. Гордић 1983: 154–162).

Критике и прикази Јована Љуштановића из средине 80-их и потом 90-их година имају посебну вредност пре свега зато што осветљавају продукцију која је до данас остала критички недоречена упркос релативно довољној временској дистанци за свођење рачуна. За њу чак ни најоптимистичнији тумачи нису могли поновити оно што је о децјој књижевности у седмој деценији XX века узвикнуо В. Стојиљковић: „Какав је то био *Sturm und Drang*, какве су то биле офанзиве и контраофанзиве!” (1981: 81). Осма, а онда и две наредне деценије сумарно су сагледаване на трибинама Змајевих децјих игара, и, у најбољем случају, рекло би се да су остале обележене контрадикторним закључцима. Рецимо, део критичара сматрао је да је време од 1981. до 1990. године плодан период у ком се српска књижевност за децу ослободила стереотипа, моралисања, пригодничарства, отела провинцијалном духу и потврдила као духовни производ достојан свог времена (Ognjanović 1991: 49), а део аутора уверавао је да је реч о деценији-вакууму, празнини са лиценцираним, шапирограф-делима, времену без песничких имена која би била, након Душана Радовића, нов, аутентичан вал (Mandić 1991: 81–82).³ Ула-

зак Јована Љуштановића у такав тренутак и књижевну атмосферу, коју ће касније назвати „транзиционим вашариштем” кризних десетлећа (2012б: 163–164), засигурно није била „мирна пловидба” са предвидивим исходом,⁴ што се, на крају крајева, може рећи за бављење савременом књижевношћу уопште. Тих година писао је, што у огледима и студијама, што у критикама и приказима, о песничким и прозним књигама Д. Угрешић, Р. Обреновића, В. Стојшина, Г. Стојковића, Т. Росића, Г. Олујић, З. Јесенског, М. Демака, А. Станичића, Б. Мрвоша, С. Станишића, Д. Лакићевића, Р. М. Селмановић, М. Стефановић, В. Деспотова, М. Пајића, Д. Огњановића, М. Матицког, В. Алексић, З. Кубуровић, Ј. Петровић, Ј. Лубардића, Д. Ђулафића, С. Велмар Јанковић и других аутора, а касније, у годинама XXI века, о књигама Е. Церовић Млађе, С. Крајчевић, В. Видојевић Гајовић, Д. Брајковића, М. Булатовић, Д. Алексића, Попа Д. Ђурђева и других песника и писаца.

Осим што бављење новим остварењима за децу има изнимну вредност за сагледавање кретања децје књиге у граничним деценијама XX и XXI века у српском (и југословенском) контексту, па и за будуће исписивање историје српске децје књижевности (и не само српске), баш као и за разрешења бројних књижевнотеоријских и поетичких дилема, оно потврђује и да су речи Јована Љуштановића о томе колико је важно уместо вајкања о кризи децје књиге говорити о њој самој и „тражити стожере око којих се концептуализују поједина ’лица’ ове

блиографско документовање објављених књига, и белетристичких и научних, као и критичких, есејистичких и других текстова о децјој књижевности. Први утисци који се тичу продукције 1971–1980. и 1981–1990. године могу се наћи у више бројева *Децјинства*, на пример у: 4/ 1980, 2/1981, 3/1981, 3–4/1991...

⁴ Не само због књижевних разлога већ и због егзистенцијалних, економских, културолошких, друштвених и политичких потреса који су захватили негдашњи југословенски простор.

³ Својевремено негована пракса на страницама *Децјинства* подразумевала је редовне тематске блокове посвећене непосредном научно-критичком бављењу актуелним стањем у децјој књижевности, живо расправљање и оцењивање „жетве”, али и би-

књижевности” (2004а: 31) биле одраз начелног става ком је остао доследан.

Такође, без увида у књижевне критике и приказе Јована Љуштановића о белетристици за децу постаје упитно стварно поимање његовог перципирања поетичких, стилских, структурних саставница дечје књиге, његове вредносне оптике, аналитичког и интерпретативног метода, стила, коначно и његове упорности у борби за умеће писања, читања и промовисања књиге за децу. О томе сведочи и то што је овакве текстове штампао и изван периодике одређене искључиво за изучавање књижевности за децу. Смештање у друштвени и културни простор који креирају другачији научни часописи, а готово у јавни простор који намеће дневна штампа, углавном игнорантски настројена према дечјој књизи, на свој начин указује на још један начелан став Јована Љуштановића – онај који је без посустајања уверавао да књижевности за децу јесте неизоставни чинилац културног система. Уз то, целовиту слику о значају и значењима појединих приказа може дати једино њихово проматрање у изворном контексту, у аутентичном даху „реалног времена”, дневних, политичких, друштвених, културних, економских, хронохроничарских и других вести које испуњавају штампу фокусирану на садашњост – оно што толико фасцинира већину људи из врло једноставног разлога: интересовање за садашњост једна је од тајни живота и тајни новина (Ћареk 1967: 35). Наиме, тек тада се јасно открива, на пример, сав интензитет полемичности појединих приказа према тренутним друштвено-идеолошко-политичким струјањима, постаје објашњив бунт, субверзивност и експанзија ироније у дечјој књизи (и разлози због којих су на цени у критичком оку), исто као и, с друге стране, извесна мекота, уздржаност и наглашена духовност која подједнако чини свет савремене дечје књиге (и подједнако се високо вреднује).

Притом, опсег проблемских поља у овим текстовима не заостаје за оним који постоји у капиталним научним делима Јована Љуштановића. Овде су, што посредно што непосредно, понуђени одговори о критеријумима вредновања, комуникативности дечје књиге са читаоцима, временом у ком је створена и оним које јој је претходило, о политизацији у књижевности за децу, о версификацији, рими, фигуративности, алегоричности, поуци, хумору, фантастици, иронији, пародији, интертекстуалности, цитатности, типовима приповедања, фабули и дефабуларизацији, техници сказа, аутобиографском дискурсу, мултимедијалности, жанровима, везама дечје књиге са модернистичким и постмодернистичким токовима, са митом и усменом књижевношћу, видовима сензибилизације и идентитетских конструката дечјег субјекта... Побројаним се низ ни приближно не окончава. Чак и недостатан поглед какав следи, речено може илустровати.

Већ критички текст о књизи А. Станичића *Прича о Сунници* (1985) проблематизовао је вероватно најпотцртаваније поетичко својство дечје књиге и упозорио на склискост између једноставности и поједностављивања које лако може осујетити све па и метафоричност као само „биће романа” (1986с: 99). За њим је Јован Љуштановић трагао и у другим књижевним остварењима, препознавао је романескне назнаке у приповедној прози, бавио се разноликошћу структурних решења, позицијама приповедача и многим другим аспектима савремене романескне продукције. У свему томе видљив је дијалог са рецентном светском теоријом прозе, али и конституисање аутентичног гледишта о истим питањима. Све да се остане само на проблемима успостављања типологије савременог романа за децу у српској књижевности, критике и прикази Јована Љуштановића иду у ред незаобилазних референци. Читајући *Шампиона кроз прозор* (1987) В. Стојшина, указао

је на динамичан и еклектичан романескни облик који носи мноштво „симптома” постмодерног духа и поетику у основи недовољно развијану другим ауторским перима (1989b: 213–216).⁵ Засебан ток савременог српског романа за децу формирала су дела попут *Танџа за троје* (1992) С. Станишића (в. Љуштановић 1993: 45–46), тематски везана за адолесцентско проматрање света и оно што ће Јован Љуштановић згуснути синтагмом „инфантилна утопија”, временом прихваћеном за кључни маркер овог типа прозе. Романи тематски окренути националној прошлости посебан су део савремене продукције. У том контексту један од индикативнијих приказа, који разрешава много важног у потрази за „бићем романа”, али који подједнако говори и о односу Јована Љуштановића према идеологизацији и политизацији у књижевности за децу (крајње деликатној интенцији увек, а 90-их година изразито), посвећен је *Мачу кнеза Сисефана* (1993) Д. Лакићевића. Мада се бави неколиким аспектима Лакићевићевог стваралачког рекреирања духа усмене приче, и уопште његовим романескним стратегијама у делу које је 1993. награђено респектабилном наградом *Полиџикиног забавника*, овај приказ, штампан у *Борби* наредне године, најснажније обележава нешто друго: неслагање са пишчевом сликом света. Крећући од уочавања Лакићевићевог односа према актуелном политичком тренутку (рат у Босни), националном идентитету, миту и митоманству, Јован Љуштановић ће упозорити да је „велики свет романа ипак разногласје, укрштање различитих тачака гледишта” и тиме одбити наглашено вредносно и идеолошко упрошћавање приповедања које демар-

⁵ Ипак, међу малобројним изузецима који су наставили такав „поетички круг” налази се и књига В. Деспотова *Андраци и јетури и остала најважнија чудовиштва Петровграда и средњег Баната* (1998). Премда је није представио у форми приказа, Јован Љуштановић ову књигу јесте стављао у ред најбољих дела савремене српске књижевности (в. 1999а: 3; 2004а: 140).

кацију између „ми” и „они” (Срби и Турци) даје „скоро без икакве нијансе, као митску демаркацију између добра и зла” (1994: III).⁶ И када је већ реч о овој теми, о могућностима другачијег уметничког разрешења „националног васпитања” у књижевности за децу, Јован Љуштановић писао је и другим поводима, мимо дечјег романа. Читајући *Књижу за Марка* (1998) С. Велмар Јанковић, једну „изразито национално опредељену књигу”, закључиће да њено знање о националним вредностима, историји и култури, као и умеће посредовања тог знања читаоцима, „није ни једноставно ни јефтино, нити је по било чему налик на национално осећање у служби политичког маркетинга, какво је често на нашој јавној сцени” (1999г: 538). У истом духу подржао је приповедачки поступак Е. Церовић Млађе у *Причама из Богородичиног вртића* (2012), књизи успешних реинтерпретација усмених предања и легенди о Светој Гори писаних савременим језиком за савремено дете (2012а: 121).

Осим поменутих типова дечјег романа, својом неуобичајеношћу поглед Јована Љуштановића привукао је и Р. Василевски са *Новчаниковом чудбином* (1998). Прво због теме и стихованог причања/

⁶ С тим у вези једна напомена чини се посебно важна. Наиме, тек када се упореди гледиште Јована Љуштановића са критичким гласовима који су се такође оглашавали поводом истих књига, биће могуће потпуније сагледавање у којој мери оно јесте (или није) другачије. У случају Лакићевићевог романа вредело би у том смислу упоредити приказ Јована Љуштановића са оним што су о истој књизи писали Милутин Ђуричковић у *Побједи* (1994), Воја Марјановић, Јелица Стојанчић, Весна Ђоровић Бутрић, сви у *Полиџици* (1994), Милосав Мирковић у *Илустрованој полиџици* (1994), Весна Алексић у *Детинјству* (1995) или Славица Гароња Радованац у *Школском часу српског језика* (1995). С обзиром на то да таквих примера има још (попут, рецимо, збирке прича *Ветар и вук* Драгутина Огњановића, о којој у истом броју *Детинјству* 1987. пишу и Јован Љуштановић и Тихомир Петровић), јасно је да се отвара посве ново поље које би у обухватно спроведеној компаративној анализи свакако дало значајне одговоре о критичкој самосвојности и Јована Љуштановића и других критичара дечје књижевности.

/певања о новчанику-пустолову, „чудном Одисеју“ који обилази многе познате и непознате светске цепове, затим због иронијског говора упереног ка новцу као сили која сабира свет (па и југословенске писце за децу који по том питању јесу у самом средишту света), и напослетку због ширења романескне структуре сликовницом-бојанком којом се читаоци позивају на коауторство (1999в: 55–56). Пулс иронијског и пародијског у дејој књизи похвалом је дочекан у *Нашој борби* и када се појавила још једна књига „сасвим изван преовлађујућих токова“ (Ljuštanić 1998: 11) – *Бића о којима мало знамо* (1997) В. Жанетића. Њена нетипичност такође је вишеструка: почев од укрштања Домановићеве сатире и Змајеве васпитне песме не би ли се препознатљиви облици дејој понашања хуморно објаснили као последице деловања тајанствених вируса, микроба и болести, али и, знатно шире, не би ли се иронијском додиру подвргла „свеопшта и лична и национална параноја“, па све до тога да ова књига, целовита тек са илустрацијама подједнако врсног хумористе Добросави Боба Живковића, удара и на популарну културу, стереотипе, Свето писмо, или још, на пример, на постмодернистичку опседнутост „изгубљеним текстом“. У свему томе Јован Љуштанић слуту је „заметак племенитог и ослобађајућег нихилизма“ (1998: 11), квалитет, веровао је, од виталног значаја за дејој књижевност.

Осим енигмом „бића романа“, Јован Љуштанић бавио се и недоумицама које са свих страна премрежавају теоријско објашњење поезике ауторске бајке. Тако је у *Троглавом змају Штефану* (1985) М. Демака указао на низ елемената због којих културни код усмене бајке бива разграђен и „заменен“ новим. Анализом неколиких видова одступања од сижејног тока усмене бајке, пишчеве склоности психологизацији, дигресивности, наглашавању етичности и исписивању моралистичке алегоричности (1986д:

110), у овом тексту дати су одговори о једном моделу савременог преобликовања жанра, али свакако и обриси теоријског проучавања ауторске бајке мимо појединачног случаја. Такође, заузимање става према различитим облицима алегоричности у дејој књизи, и овде и у другим приказима, кристалише се као битно место за разумевање поетског језика и интенције дејој књижевности. Какав је однос Јована Љуштанића према приповедном концепту који „експлицитним васпитним тезама облачи рухо маште, па повремено и фантастике“ и ком је алегоричност „горњи литерарни досег“, ваља погледати у тексту о књизи З. Јесенског *Има ли друштво сјомак* (1989), који се окончава недвосмисленом констатацијом: „велика литература за децу ипак почиње тамо где се завршавају васпитне тезе“ (1990: 95–96).

И поезика кратке приче несумњиво припада важним подручјима која су провоцирала Јована Љуштанића. У књизи *Ветар и вук* (1986) Д. Огњановића пратио је исход реалистичког приповедања обележеног снажним упливом психолошког нијансирања, лиризма и емотивног причања у првом лицу, какво се још с краја XIX и почетком XX века опробало у великој књижевној „реторти“. Доказујући да је Огњановић реалистичку веродостојност користио за испољавања приповедачке субјективности и давао јој оно најзначајније: сложена симболичка значења, Јован Љуштанић закључује да је то главни разлог због ког се Огњановић с правом може сматрати мајстором кратке приче (1987б: 70–72). Сродан закључак дошао је и знатно касније након читања *Кецеле на беле џуфне* (2003) В. Видојевић Гајовић, ауторке завидне умешности да властито памћење заборављених речи којима се именују заборављени предмети (мотовило, пржун, бркљача, тулулајка...) употреби као емотивну и „симболичку жижу“ и на тај начин дође до сложене једноставности кратке приче. У њој и њоме постаје могуће вишегласје у

различитим структурним равнима, хармонија децје, аутобиографске, рационалне и митске слике света, времена прошлог и садашњег, перспективе деце и одраслих, свакодневних догађаја и фолклорних прича, различитих приповедачких модуса (Љуштановић 2004б: 67). Таленат Росе-Марије Селмановић у књизи *Рија са иланетие Камбе* (1988) Јован Љуштановић није уочио толико у иновацији генолошких контаката кратке приче, бајке, басне и научне фантастике, колико у субјективном, интимном, аутобиографском говору какав је оставила у поговору ове књиге (1989а: 112–113). Аутобиографском дискурсу враћао се и поводом прозе М. Пајића *Ја или неко други – за децу, уйлакане и оне који још нису заљубљени* (1996). Након истицања особина због којих (и) ово дело припада корпусу оних која ударају „на устаљене поетичке конвенције књижевности за децу” – а то су, рецимо, „растресита, фрагментарна структура” која „покушава да пренесе нешто од импресионистичког, прустовског књижевног искуства” (или оног својственог Данилу Кишу), затим доминација чулних утисака и сходно томе „потпуно лишавање фабуле и оне перформативне структуре толико карактеристичне за свет детињства, сав саткан од спољашњих збивања” (Љуштановић 1996: III) – коначно је постављено и најважније питање: колико прозни говор у ком се од гласа одраслог не „откида” аутономан глас детета заиста може бити близак детету као читаоцу. Сама сумњичавост у (не)могућу комуникативност датог поступка са примарном публиком унеколико је пружио одговор о есенцијалном месту са ког је Јован Љуштановић проматрао децју књигу.

С друге стране, сумњичавости није било поводом збирке приповедака *Врјешка* С. Крајчевић (2001), ауторке која, понајвише због инертности истраживача децје књижевности, није добили заслужену пажњу. Реченица којом је Јован Љуштановић отпочео

приказ гласи: „У српској прози за децу има нешто ново” (2002: 90). Колико таква тврдња говори постаје јасно тек када се зна шта је о савременој продукцији (и науци) писао годину дана раније у уводнику *Детињства*. Из тог обимом невеликог али зато страственог и бритког текста бира се само једна реченица: „Нема младих писаца, нема свежине, нема довољно стваралачких експеримената, нема полемичног ероса, нема енергије која трага за различитошћу” (2001ц: 3). Још већи значај, и по саму ауторку и по српску децју прозу, има крај приказа, у ком су издвојени наслови достојни „брижљивог читања антологичара” (2002: 91). Критички сензибилитет Јована Љуштановића у овој књизи привукло је неуобичајено перципирање одрастања као процеса растакања илузија, као периода не напретка већ стицања болних искустава и првих суочавања са драмом постојања и ништавилом; минуциозност у обликовању ликова и сижеа; духовна отменост; модернистички поступак који је близак рукопису Виде Огњеновић и Милице Мићић Димовске (2002: 90–91). На исти начин и са безмало истим закључцима написао је и забелешку о књизи *Пујиници иајирне лађе* исте ауторке (1999б: 31).

Када је реч о понирању у савремене токове децје поезије, први текстови Јована Љуштановића о децјој књижевности бавили су се двома симптоматично различитим песничким књигама: поезијом С. Станишића у збирци *Пасуљ са виолином* (1985) и А. Ердељанина у збирци *Свети је мали* (1985). У Станишићевој, условно казано, „недисциплинованој” књизи, више налик на песникову радионицу но на дотерану збирку, уочена је драж истинског експеримента, семантичког обрта, парадоксалног и превратничког, умеће песника да версификаторским решењем теми песме подари графички лик, способност да уз све поменуто оствари и сентимент другачији од устаљене песничке нежности према детињ-

ству, али је највећи део шармантности ове књиге распознат у ономе што јој је и недостатак – у произвољности (1986a: 60–62). Књига А. Ердељанина, другачијег песничког језика и схватања дечје песме, успут и „уједначена и целовита”, креће се по терену који је поезија за децу увелико освојила и изабрала, како наслов критичког текста и сублимира: она је сва „у окриљу парадигме”. Наклоност и љубав према свету детињства овде су послужиле за изрицање рационалног система вредности одраслих, једноставно – поучавању (1986b: 63). Однос Јована Љуштановића према том току савремене лирике за децу није негативски у смислу порицања очигледног. Уосталом, како је сам истакао, такав модел певања ослоњен је што на архетипске што на рационалистичке елементе уграђене од епохе просветитељства у саму основу књижевности децу.

Ова два приказа поглед су уперила у два различита правца, подједнако легитимна и присутна. Но, оно што је у критичком приступу Јована Љуштановића највредније у савременој поезији за децу налази се на трећој страни. Таква је, бар донекле, збирка Б. Мрвоша *Момак и њо* (1985). Њен новум, због ког ће је назвати „ретким звером” међу својевремено актуелним песничким књигама, јесте у померању интимистичког лирског израза о одрастању (општепознатом топосу дечје песме) ка симболичком, а потом и у песниковом саопштавању порука дечјем свету које неће сваки пут величати здраворазумско и прагматично већ игру и слободу духа (1987a: 126–128). Таква је и поезија М. Булатовић у збирци *Хеј, ванземаљци* (2000), о којој је Јован Љуштановић у *Дневнику* објавио један од својих, утисак је, најблиставијих приказа. Другачија по сензибилитету, тематици и форми, ова књига раскида са табуом „тајне рођења”, мајчинства, очинства, сексуалности; њен лирски субјект пева из пренаталне ситуације; он је и полемично, радознало, дрско дете, а

такав је и женски глас; у свему томе има „рафиниране дијалектике у којој се слуту сложена емотивна релација између мајке и сина, али и између патријархално-мушког и модерног женског, можда би се могло рећи, феминистичког принципа” (2001b: 20). Квалитет ове књиге Јован Љуштановић посебно је уочио у различитим иронијским регистрима који захватају, примера ради, посткомунистичку религиозност или опседнутост профитом, и који „озбиљно пропитују нарцисоидни антропоцентризам људског света” (2001b: 20). Критичку наклоност освојила је и књига В. Андрића *Дај ми крила један круж* (2006), која је довела „до пароксизма једну од најважнијих линија савремене српске поезије за децу – ону која почива у разузданој игри језиком и у језику” (2007: 438). Смешна метафизика, интертекстуалност и пародичност, обеспредмећивање певања и обесмишљавање језичког искуства које траје деценијама, у овде испеваним самосврховитим звучним сликама досеже врхунац који је могућ једино још у дечјој песми и који, по свој прилици, делимично измиче дечјем читаоцу (2007: 438). Такође, књига песама и прича Д. Алексића *На пример* (2006) сместила се у видокруг Јована Љуштановића понајпре зато што преплиће два традицијска низа, први заснован на игри и нонсенсу, други на версификаторском и артистичком умећу модерне. Такав спој сматрао је неуобичајеним, и што је важније, естетски продуктивним (2008: 204). Међу последњим књижевнокритичким текстовима Јована Љуштановића јесте онај посвећен поезији Попа Д. Ђурђева и књизи *Радови на млечном џуџу* (2012). У поређењу са многим песницима који „навлаче маску” дечјег не би ли продрли до самог бића поезије, корак који је начинио Ђурђев отишао је даље – до растакања семиотичког бића културе (2013: 210). Песников хумор, интертекстуалност, бескрајне „рециклаже” и ресемантизације, његови стихови, колажи, визуелне

досетке, интермедијална игра у којој се претапају језичко и иконичко, створили су књигу која „сва кипи од дивергентних асоцијација и симболичких односа” између високог и ниског, канона и тривијалних потрошачких митологема, књигу која, ни мање ни више, нуди свеопшту „карневализацију културе” (2013: 212). Ма колико да је Јована Љуштановића радовало „третирање” културе као песничке и интелектуалне играчке, толико га је, чини се, и онеспокојавала могућност да она у игри и због игре може нестати. Отуда је ненаписано али прећутно присутно питање да ли такав поступак најављује време обнављања, је ли стварно весник свежине у савременој уметности и савременом животу, на крају, ипак, остало без одговора.

О будућој судбини децје песме, приче и романа – писаће други. Јован Љуштановић ју је, не само критикама и приказима већ својим целокупним научним опусом, испратио до климакса пародијских интенција. Поверење, али и скептицизам поводом многих решења савремене белетристике за децу припадају темељним својствима његовог критичког приступа. Сви његови прикази усмерени су на потрагу за искорак, за семантичким, језичким, структурним, идејним изласком децје књиге из окошта, али су исто тако усмерени и на размишљање када је начињен искорак екстраваганција себе ради, када истинско померање ка другачијем или стваралачко оживотворење већ виђеног, а када негација супстанцијалности књижевности за децу и рецепцијска немушност. Из тога се не рађа критичка реч која би да заузда књижевни експеримент, већ она која опомиње да књига за децу захтева много више, и теже.

Судећи по приказима којима је четврт века портретисао пробране наслове и „критички одмеравао актуелност” (1999а: 3), за Јована Љуштановића депадагогизација (као ни игривост у најширем значењу те речи) није гаранција вредног: велика књи-

жевност, како је већ наведено, почиње тамо где престају васпитне тезе – али није тамо. То је тек један од првих (пред)услова. Оно што даље следи пред добром децјом књигом јесте остваривање „дуплог дна”, симболичког и метафоричког говора, полифоничне ауре; то су пародичност, нихилизам и лудизам, али као преиспитивање норми и клишеа, а не као још један клише; то је истраживање феноменологије детињства; то је и све оно што је изрекао поводом књиге Е. Церовић Млађе: стваралачка култивисаност, стил без патоса, суптилно стремљење ка духовности (2001а: 13)... Но, којим год путем да је кренула, од врсне децје књиге Јован Љуштановић очекивао је да испуни услов над условима: да не изгуби контакт са дететом као читаоцем. Тај вид резонантности надређен је сваком облику стваралачке полемичности, егзибиције или труда да се одговори захтеву оригиналности. С друге стране, ишчитавање дела која остају у зихерашким оквирима, у критичкој свести Јована Љуштановића није у знаку проскрибовања. Уосталом, једна од његових првих констатација синтетичног типа гласила је: „Књижевност за децу живи од сталних места, почива на топици која подразумева и одређени поглед на свет, поготову поглед на дете и детињство, али и типизацију уметничких средстава и поступака. Васпитна тенденција и похвала машти два су најчешћа и скоро обавезна тоposa ове литературе. У васпитној тенденцији крије се мит о детету као недовршеном бићу, а у слављењу маште схватање о детињству као великој антиципацији, као ’зеленој грани’ човечанства” (1990: 95). Без напона између те две тенденције, баш као и између нужне дрскости искорака и постојане вере у проверено, тешко да би се у књижевности ишта догађало.

Овим текстовима оцртани су главни сензибилитети, токови и рукавци савремене поезије и прозе за децу, тако да у извесном смислу из свега проистиче заправо похвала плодносној нехомогености

уметничких истраживања и резултата, или, другачије казано, похвала динамичном, флуентном и непредвидивом рељефу савремене књижевне сцене и њене потенцијалне модерности. Исто тако, понуђена су разрешења (од којих би се, узгред казано, дао начинити репрезентативан теоријски приручник) бројних питања која прате научно-критичку мисао о књижевности за децу, па и на оно са најнеухватљивијим и најнестабилнијим одговором: шта је то добра дечја књига. Колико су пак тврдо аргументоване препоруке допирале до читалаца и академских кругова, кројачница канона или антологичара, а колико су остале усамљене и заборављене од свих који су их чули па пречули, засебна је тема.

Ипак, највећи значај критика и приказа Јована Љуштановића о белетристици за децу није у неспорном доприносу научним промишљањима, па ни у подједнако неспорном уделу који имају у обликовању аутопортрета критичког лика, већ у ономе што је, биће, њихова примарна мисија. Она би се, у најкраћем, дала одредити као враћање целе приче на почетак: на стваралачку и читалачку жудњу за књигом. У свим потоњим разгоревањима те жудње, која ће прву искру ухватити (и) у овим текстовима, смештено је срце одговора о трајности и величини *иџворачке иприсуиносии* Јована Љуштановића. Овај рад посвећен је том будућем искрењу његове мисли.

ИЗВОРИ

- Ljuštanović, Jovan. Krivudavo pesničko putovanje (Slobodan Stanišić *Pasulj sa violinom*, Novi Sad: Edicija Strazilovo / Irig: Srpska čitaonica i knjižnica, 1985), *Detinjstvo*, XII/2 (1986a): 60–62.
- Ljuštanović, Jovan. U okrilju paradigme (Anđelko Erdeljanić *Svet je mali*, Novi Sad: Ćirpanov/Dnevnik, 1985), *Detinjstvo*, XII/2 (1986b): 62–65.
- Ljuštanović, Jovan. Granice jednostavnosti (Anto Stanišić *Priča o Suncu*, Beograd: Nolit, 1985), *Detinjstvo*, XII/3–4 (1986c): 99–101.
- Ljuštanović, Jovan. Sudbina bajke (Miroslav Demak *Troglavi zmaj Štefan*, Novi Sad: Srpska čitaonica i knjižnica Irig, 1985), *Detinjstvo*, XII/3–4 (1986d): 109–111.
- Ljuštanović, Jovan. Prevlast celine (Bogdan Mrvoš *Momak i po*, Zrenjanin: Gradska biblioteka „Žarko Zrenjanin”, 1985), *Detinjstvo*, XIII/1–2 (1987a): 126–128.
- Ljuštanović, Jovan. Realizam i stilizacija (Dragutin Ognjanović *Vetar i vuk*, Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1986), *Detinjstvo*, XIII/3 (1987b): 70–72.
- Ljuštanović, Jovan. Šarm minijature (Rosa-Marija Selmanović *Rija sa planete Kambe*, Sarajevo: Književna zajednica „Drugari”, 1988), *Detinjstvo*, XV/3–4 (1989a): 112–113.
- Ljuštanović, Jovan. Ćira nosač piše pukovniku Markesu (Vladimir Stojšin *Šampion kroz prozor*, Beograd: Prosveta, 1987), *Umjetnost i dijete*, XXI/2–3 (1989b): 213–216.
- Ljuštanović, Jovan. Šareni baloni drugarstva (Zoroslav Jesenski *Ima li drugarstvo stomak*, Sarajevo / Novi Sad: Književna zajednica Drugari, NIŠRO „Obzor”, OOUR „Tvorba”, 1989), *Detinjstvo*, XVI/1–2 (1990): 95–96.
- Љуштановић, Јован. Балкански ловац у ражи (Слободан Станишић *Танго за ипроје*, Београд/Бездан: Просвета копродукција/МИГП Војводина, 1992), *Детинство*, XIX/1–2 (1993): 45–46.
- Ljuštanović, Jovan. Narodno pripovedanje (Dragan Lakićević *Mač kneza Stefana*, Beograd: BIGZ, 1993), *Borba* (23. jun), LXXII/171 (1994): III.
- Љуштановић, Јован. Танане успомене (Миленко Пајић *Ја или неко други – за децу, уилакане и оне који још нису заљубљени*, Београд: Нолит, 1996), *Борба* (1. август), LXXIV/214 (1996): III.
- Ljuštanović, Jovan. Sve naše bolesti (Vojislav Žanetić *Bića o kojima malo znamo*, ilustrovaо Dobrosav Bob Živković, Beograd: Zepther Book World, 1997), *Naša borba* (20. april), IV/1175 (1998): 11.

- Љуштановић, Јован. Андрачи и јепури. *Детинство*, XXV/1 (1999а): 3.
- Љуштановић, Јован. Крици и шапутање (Из новог рукописа Споменке Крајчевић *Пућници патице лађе*), *Детинство*, XXV/1 (1999б): 31.
- Љуштановић, Јован. Чудни Одисеј (Ристо Василевски *Новчаникова чудбина – роман за децу у стиховима за домишљање и доунавање*, Смедерево: Арка, 1998), *Детинство*, XXV/1 (1999в): 55–56.
- Љуштановић, Јован. Уметност националног васпитања (Светлана Велмар Јанковић *Књижа за Марка*, Београд: Стубови културе, 1998), *Летопис Мајнице српске*, год. 175, књ. 464, св. 4 (октобар) (1999г): 535–538.
- Љуштановић, Јован. Тиха вода духовности (Емилија Церовић Млађа *Деда-Благојеве приче*, Београд: Нолит, 2000), *Дневник* (9. мај), 58/19485 (2001а): 13.
- Љуштановић, Јован. Дух савремености (Мирјана Булатовић *Хеј, ванземаљци*, Нови Сад / Зрењанин: Матица српска / Тамина, 2000), *Дневник* (26. септембар), 78/19626 (2001б): 20.
- Љуштановић, Јован. Како изаћи из оквира?, *Детинство*, XXVII/3–4 (2001ц): 3.
- Љуштановић, Јован. Одрастање као психолошка драма (Споменка Крајчевић *Врџешка*, Београд: Нолит – Астимбо, 2001), *Детинство*, XXVIII/1–2 (2002): 90–91.
- Љуштановић, Јован. *Црвенкапа зрица вука. Ситудије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи / Змајеве дечје игре, 2004а.
- Љуштановић, Јован. Умеће причања кратке приче (Весна Видојевић Гајовић *Кецела на беле тифне*, Београд: Нолит, 2003), *Детинство*, XXX/1–2 (2004б): 67–68.
- Љуштановић, Јован. Савршен дармар (Владимир Андрић *Дај ми крила један круж*, Београд: Креативни центар, 2006), *Летопис Мајнице српске*, год. 183, књ. 480, св. 3 (септембар) (2007): 438–441.
- Љуштановић, Јован. Зузубумба прича бескрајну причу (Дејан Алексић *На пример*, Београд: Завод за уџбенике, 2006), *Летопис Мајнице српске*, год. 184, књ. 481, св. 1–2 (јанвар–фебруар) (2008): 201–204.
- Љуштановић, Јован. Чуда Свете Горе (Емилија Церовић Млађа *Приче из Богородичиног вртца*, Нови Сад: Stylos, 2012), *Детинство*, XXXVIII/3–4 (2012а): 120–121.
- Љуштановић, Јован. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве дечје игре, 2012б.
- Љуштановић, Јован. Култура као велика играоница (Поп Д. Ђурђев *Радови на млечном путу – васпитно зајужене песме*, Београд: Чекић, 2012), *Поља*, LVIII/483 (2013): 210–213.

ЛИТЕРАТУРА

- Гордић, Славко. *Слажање времена. Преиспитивање критичких писцијуа*. Нови Сад: Матица српска, 1983.
- Čapek, Karel. *Marsija ili na marginama kulture*. Prevod Živorad Jevtić. Beograd: Kultura, 1967.
- Egerić, Miroslav. Protiv kritike iz dana u dan. *Polja*, V/43 (1959): 16.
- Mandić, Božidar. Na pragu nestajanja. *Detinjstvo*, XVII/3–4 (1991): 81–83.
- Ognjanović, Dragutin. Vreme blagih promena. Srpska književnost za decu u devetoj deceniji našeg veka. *Detinjstvo*, XVII/3–4 (1991): 49–53.
- Stojiljković, Vlada. Poezija za decu u osmoj deceniji. *Detinjstvo*, VII/2 (1981): 80–83.

Snežana Z. ŠARANČIĆ ČUTURA

CRITICISMS AND REVIEWS OF JOVAN LJUŠTANOVIĆ: A MIRROR OF CONTEMPORARY LITERATURE FOR CHILDREN AND DISTINCTIVE CRITICAL VIEW

Summary

The paper deals with the literary criticism and reviews of contemporary literature for children, which Jovan Ljuštanović has been publishing in magazines and the daily press

since 1986. The first critiques of that type in magazine *Detinjstvo* (*Childhood*) are also the first texts of Jovan Ljuštanović on children's literature in general, so their significance is first noticed in the domain of initiation into the most important area in which he dealt scientifically. Also, the value of these texts lies in their quality, innovation and style. A special reason why they are considered exceptional is the contribution they provide to the understanding of current trends, tendencies and creative intentions of contemporary authors for children, as well as to resolving numerous theoretical and poetic dilemmas that accompany the scientific thought of children's books. The importance of Jovan Ljuštanović's literary critiques and reviews is reflected in the fact that without them it is impossible to fully illuminate his value system, critical, interpretive and analytical methods, as well as his share in shaping cultural space, reading culture, studying and promoting literature for children.

Key words: Jovan Ljuštanović, contemporary children's literature, review, critique

Прегледни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
050DETINJSTVO
Примљено 2. 6. 2020.
Прихваћено 28. 6. 2020.

Јелена З. СТЕФАНОВИЋ*

Гимназија „Креативно перо“ Београд
Република Србија

ТЕКСТОВИ ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА У ЧАСОПИСУ *ДЕТИЊСТВО*

САЖЕТАК: Јован Љуштановић (1954–2019) оставио је неизбрисив траг у српској култури у оквиру проучавања књижевности за децу. Његов рад у овој области је вишеструк, објављивао је научне радове, књижевне критике, приређивао дела за децу, уређивао *Детиньство*, водио Саветовање Змајевих дечјих игара о књижевности за децу, предавао на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду. Наведени различити правци Љуштановићевог ангажовања чврсто су испреплетени. У овом раду приказан је само делић његове богате заоставштине – дат је преглед и анализа текстова које је Јован Љуштановић објавио у часопису *Детиньство* у периоду 1997–2019. године, када је био главни и одговорни уредник ове публикације. Његови текстови се могу сврстати у пет категорија: уреднички текстови, научни радови, прикази дела из књижевности за децу, интервјуи и некролози. Они сведоче о широком познавању књижевности за децу, савременом аналитичком истраживачком приступу, неизоставном личном печату, тежњи да се успостави и одржи континуитет (одавање признања старијим истраживачима/цама и промовисање млађих истраживача/ица) и трасирају нови правци у области проучавања књижевности за децу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Љуштановић, *Детиньство*: часопис о књижевности за децу, преглед

* jelstef@gmail.com

Јован Љуштановић (1954–2019) је велики део свог живота посветио књижевности за децу, што се очитовало на различите начине: објављивао је научне радове, књижевне критике, приређивао дела за децу, водио Саветовање Змајевих дечјих игара о књижевности за децу, предавао књижевност за децу на Високој школи струковних студија за образовање васпитача у Новом Саду. Осим тога, Љуштановић је од 1997. па све до своје смрти био главни и одговорни уредник *Детинјство – часописа о књижевности за децу*. *Детинјство* је „једини научни часопис у Републици Србији који се доследно и континуирано бави теоријским и критичким истраживањем дечје књижевности и културе. Од када је објављен први број 1975. године до данас, такво проблемско усмерење показало се не само као неопходан и интригантан већ и као научно утицајан облик промишљања литерарног дискурса”.¹ Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије прогласило је *Детинјство* 2015. године истакнутим националним часописом, што је свакако важан резултат Љуштановићевих уређивачких напора. Циљ овог рада је да се прикажу и анализирају текстови које је Љуштановић објавио у *Детинјству* за време свог уредничког мандата.

Часопис *Детинјство* излази четири пута годишње. Одређени бројеви увек садрже радове са Саветовања Змајевих дечјих игара о књижевности за децу. Најчешће рубрике у бројевима који изађу независно од Саветовања су: „Нова истраживања”, односно „Студије и чланци”, „Огледало критике”, „In memoriam”, а повремено се објављују радови о појединим ауторима/кама, углавном поводом неког јубилеја, или радови о одређеном књижевном или културном феномену. Понекад се у часопису објављују одломци из нових рукописа неких аутора/ки

књижевности за децу и интервјуи. У *Детинјству* из различитих периода разликују се и називи рубрика, али, уопштено гледано, часопис се односи на проучавање књижевности за децу уопште и на праћење савремене продукције и критике књижевности за децу.

Као главни и одговорни уредник, Љуштановић је у *Детинјству* објавио 43 текста, који се могу сврстати у пет категорија: уреднички текстови (15), научни радови (10), прикази дела из књижевности за децу (7), интервјуи (3), некролози (7) и један текст који је изван ових категорија. Ова категоризација је условна, јер нпр. некад некролог садржи елементе научног рада или приказ одређене књиге, а питање у интервјуу претвара се у минијатурну књижевну критику.

Уреднички текстови

Поједини бројеви *Детинјства* почињу Љуштановићевим уредничким текстовима у којима се представља тема броја: „У похвал песникињи” (1998б: 3), „Андраци и јепури” (1999а: 3), „Како изаћи из оквира?” (2001б: 3). Некад је тема броја заправо тема Саветовања: „Рат и мир” (1999б: 3), „Фантастична слагалица” (2000а: 3–4), „Поетика савремене српске поезије за децу између Душана Радовића и Мирослава Антића” (2002а: 3–4), „О недоумицама и намерама” (2009б: 3–4). Овде се може сврстати и текст „Пред феноменом луткарског текста” (2008: 3–4), настао у оквиру Округлог стола „Судбина драмског текста у луткарском позоришту” на Децембарским Змајданима.

Такође, уреднички текст се повремено може наћи и на почетку одређене рубрике, такви су коментари о радовима пристигли као одговори на две анкете – о односу нове едукативно-васпитне лите-

¹ Преузето са сајта Змајевих дечјих игара <<http://zmajevdecjeigre.org.rs/istorijat>> 1. 5. 2020.

ратуре и књижевности за децу (2004: 65–66) и о политичкој коректности у књижевности за децу (2013: 56–58); затим „Знаци времена” (1998а: 11–12), објашњење за појаву нове рубрике чија је намера да осветли *живи и тренутак* у књижевности за децу, „Срби први пут на Конгресу IRSCL” (2009в: 49–50), у коме се кратко представља конференција и најављују радови учесника/ца из Србије, „Поезија и вредности” (2013: 81–82) и „Гнев и поезија” (2014: 119–120), написани поводом једне полемике и помало лирски интонирани „Крици и шапутање” (1999а: 31), као увод у нови рукопис С. Крајчевић *Путиници и пирне лађе*.

У уредничким текстовима најчешће се образлажу разлози за избор неке теме, кратко и збирно представљају радови или објашњавају критеријуми по којима су груписани. Тако се нпр. у образложењу избора теме Саветовања „Поетика савремене српске поезије за децу између Душана Радовића и Мирослава Антића” јасно раздвајају повод (*заједничко обележавање округле годишњице рођења два песника*) и разлог: „постоји несумњива потреба да се изузетно динамичан развој српске поезије за децу у шестој и седмој деценији XX века сагледа из визуре која надилази границу књижевног дела појединачног песника и која трага за могућношћу да се, кроз књижевна поређења, шире сагледа процес песничких кретања епохе” (2002а: 3). На овај начин се и самим проучаваоцима/тељкама указује на правац у којем би требало да се крећу одређена истраживања.

Илустративан пример оригиналног начина организовања радова, односно *уређивачке драматургије* (2002а: 4) јесте *фантаслична слазалица* – темат *Дејинска* посвећен фантастици у књижевности за децу. У уводном тексту се објашњава да су радови разврстани према жанровима, али се пошло од научне фантастике, преко фантастичне приче до

бајке, сасвим супротно од хронолошког редоследа настанка ових жанрова. „Све је то учињено с предумишљајем, да би се јаче нагласила актуелност продора научне фантастике и њој сродних жанрова у високу књижевност нашег времена” (2000а: 3).

Међу наведеним текстовима посебно се издваја „О недоумицама и намерама” (2009б: 3–4), јер најављује потпуно нови концепт Саветовања, онакав какав је данас познат. Из сваке речи исијава одлучност да се скуп осавремени и учини више *дијалогичким*. Оштро се критикује то што поједини *академски етблирани аутори* долазе на скуп са радовима који се тичу њихове области интересовања, а немају директне везе са темом Саветовања и поводом тога се закључује: „Онај ко нема шта рећи на одређену тему, не мора учествовати на Саветовању” (2009б: 4). Захваљујући овом тексту можемо да видимо како је обликовано Саветовање и да је за то била потребна и одређена храброст, односно одупирање инерцији и постојећим истрошеним моделима. Ти напори су уродили плодом: „Више сам на тим дискусијама научио о књижевности за децу него илде другде”².

Потребно је још посебно указати на текст „Поезија и вредности”, који претходи полемици В. Марјановића и Т. Петровића о Ђорђевићеву антологији *Златна пјесница српске поезије за децу и младе*, јер садржи вредности за које се Љуштановић као књижевни критичар залаже. Износећи врло кратак и уопштен поглед на историју критике књижевности за децу, он жестоко критикује савремену академску критику због њене херметичности, а *ијекују критику* због вредносног релативизма, неаналитичности, приватних (не)наклоности, празнословља: „Све то није природна субјективност књижевне критике, то је њен симулакрум, њен сурогат” (2013: 82).

² Гудевић, Синан. Јован Љуштановић. <<http://www.portalnovosti.com/jovan-ljustanovic>> 15. 11. 2020.

У уредничким текстовима понекад се издвајају поједини чланци, нпр. радови В. Стојиљковића, Д. Лукић и А. Вучковић који *излазе из оквира* (2001б: 3) и даје се подршка новим *тумачима књижевности за децу*, посебно се хвале радови Зоране Опачић Николић и Валентине Пешић (2002а: 3–4), што је веома важно због ширења круга проучавалаца/тељки ове области, као и због продора *новог знања*.

Назначене су и поједине тешкоће са којима се редакција суочава, као што су: недовољан одзив на неку тему, финансијски проблеми, ситуација у којој је поједине текстове потребно уредити према научним захтевима како би се, нпр., допринело „формирању семантичког поља у коме ће се синтетички говорити о луткарству у Србији и у синхронијској и у дијахронијској перспективи” (2008: 4), или када уредништво *невољно* објављује неки текст (2014: 119). Такође, сачувано је сећање на одржавање Саветовања усред бомбардовања (1999б: 3).

Научни радови³

На основу радова објављених у *Детиньстиву*, као три главна жанровска поља Љуштановићевог интересовања могу се издвојити поезија, роман и бајка, а осим тога посебно се бавио и феноменом хумора.

Љуштановић сматра да проучавање хумора у књижевности за децу води ка откривању њене суштине (1998в: 48). У раду „Чекајући пост-модерног Нушића: о хумору у српској књижевности за децу данас” (1998в: 48–53) разматра се позиција хумора у два супротна пола савремене књижевности за децу, комерцијалном роману *инфантилне утиске* чији су главни представници Г. Стојковић и С. Ста-

нишић и постмодерним текстовима пуним иронијског поигравања и ресемантизације других књижевних дела или елемената (масовне) културе, попут збирке хуморески *Бића о којима мало знамо* В. Жанетића и збирки песама *Рече ми једно дијетле* М. Одаловића и *I love, av, av you* Попа Д. Ђурђева. Показује се да је хумор присутан на обе стране и закључује да је на једној страни реч о хумору који забавља децу, а на другој о хумору који их подстиче да откривају *велики иростор људске културе*, те да би овај јаз између два пола могао да премости само неки постмодерни Нушић (1998в: 53).

Почевши од трагања за настанком термина *модерна децја поезија* у раду „Појава израза ’модерна децја поезија’ – полемички контекст” (2001а: 3–11), Љуштановић се у неколико својих радова о истакнутим српским песницима бави овим феноменом. Његово тумачење текста „О модерној децјој поезији” (1934), у коме се Марко Ристић осврће на полемику Глигорић–Винавер објављену у *Времену* 1933. и хвали Вучову поему *Подвизи дружине „Пет и етилића”*, представља значајан прилог историји српске књижевности за децу. Осветљена су три модела приступу књижевности за децу, један који тежи естетизму и ослобађању од поуке (Винавер), други који је за синтезу естетског и социјалног (Ристић) и трећи који се залаже за социјални, класни ангажман (Глигорић). Такође, показује се да, иако Ристић жестоко критикује *модернизам* после Првог светског рата, термину *модерна поезија за децу* не одриче позитивно значење.

У Антићевој поезији Љуштановић налази *модерно* у тематици и језику, смењивању лирских субјеката, укрштању конкретного и универзалног, романтичног и хумористичног, што можемо видети у тексту „Поетика модерног у *Плавом чујерку*” (2009а: 29–40), али јасно доводи у питање јединствено схватање по коме је Антић *иновативан*. Он наводи да

³ У ову групу текстова условно су, захваљујући садржају и приступу, убројана и четири рада објављена у периоду 1998–2000, иако им, формално гледано, недостаје научни апарат.

је Антићева поезија општеприхваћена, нпр. до 2001. на српско-хрватском језичком подручју је објављено чак 39 издања *Плавог чујерка* (1965), а то није карактеристично за *модерну* поезију: „ова поезија није превазилазила видокруг широке публике, није постала *нейрозира* на начин модерне песме, остала је блиска, присна елементарној сентиментално-романтичној осећајности људи и њиховој потреби за поетичношћу” (2009а: 39).

За разлику од Антићеве, у Ршумовићевој поезији Љуштановић налази субверзивне аспекте, односно *авангардни дух*, истичући њен полемички однос према традицији, посебно анализирајући његову прву збирку *Ма шћи ми рече* (1971) у раду „О мангупцима и озбиљности Љубивоја Ршумовића” (2000б: 44–48). Код Ршумовића је и васпитна функција песама заоденута у модерно рухо, уместо директне поруке користе се *иронија*, *хипербола*, *алегорија*, *алузивности* (2000б: 47). Љуштановић наводи да Ршумовић „стоји пред својим читаоцима, шармантан у својој песничкој храбрости, вољен у својој дрскости, и духовит до у *бескрајон*” (2000б: 46), закључивши још 2000. да је овај песник *поштовани живи класик*.

У тексту „Подетићење *homo ludens*-а у поезији за децу Попа Д. Ђурђева” (2018: 35–44) Љуштановић указује и на модерност Ђурђевићеве поезије, интерпретирајући је са становишта теорије игре. *Вишеслојну изгредничку природу* Ђурђевићеве игре открива у појединим песмама из збирке *Извођач бесних глосија* (2002), чији је наслов већ својеврстан аутопоетски исказ. Песников главни књижевни поступак, близак неспутаној дејој игри, Љуштановић одређује као *разуздану дивергентну асоцијативност*, која се везује за поједине елементе познатих књижевних и других уметничких дела, фразеологију, свакодневну комуникацију, различите социјалне појаве.

Поред поезије Љуштановићеву истраживачку пажњу заокупља и роман као најзаступљенија књижевна врста у савременој књижевности за децу. Тако је нпр. циљ рада „Разгранаване романа” (1998а: 14–18) анализа доминантног тока савременог српског романа за децу чији су најзначајнији представници/е: Г. Стојковић, М. Матицки, С. Станишић и В. Алексић, а који вуче корен од *ипрекретничког* романа Г. Стојковића *Хајдук у Београду* (1985). Љуштановић признаје да је другачије антиципирао развој романа, уместо постмодернистичког романа за децу у духу Радовићеве поетике појавио се Стојковићев роман *инфантилне утопије*⁴ у коме је „на делу поступак иницијације какву сањају дванаестогодишњаци, без много муке” (1998а: 16) и који је, упркос многим слабостима, испунио хоризонт очекивања младе публике, омогућивши им снажну идентификацију са главним јунаком. Наводећи особености појединих аутора/ки романа за децу који припадају овој струји, Љуштановић истиче Станишићев хумор и „психолошки тренутно најсуптилније приповедање” Весне Алексић (1998а: 18).

Ратним романом за децу бави се у два текста: „Типови рата – типови романа” (1999б: 25–29) и „Деца, рат и културне разлике: два романа са тематиком рата у Босни” (2009в: 65–70). У првом прати *еволуцију* ратног романа за децу на овим просторима, с обзиром на промену улоге деце у њима. Сматра да, за разлику од романа о Другом светском рату, у којима је улога деце мартирска и/или револуционарно-активистичка, у романима о ратовима 90-их

⁴ А. Вучковић у свом докторату *Српски роман за децу на почетку 21. века у светлу књижевних награда (2001–2010)* од Љуштановића преузима термин *инфантилна утопија* и користи га као једну од категорија, назначивши: „Иако у литератури одредница инфантилна утопија није званично прихваћена, тај термин је у широкој употреби јер прецизно означава књижевни феномен који ставља у фокус” (2016: 96).

деца су увек само жртве рата.⁵ Издваја романе *Орлови рано летје* Б. Ћопића и *Салаи у малом риву* А. Диклића као примере првог типа романа, наглашавајући да су они били узор за настанак других романа из овог корпуса. Примери романа који тематизују драму детета у ратовима 90-их су *Гиџа прави море* Ј. Петровић (са антиратним хуманистичким ставом), *Дечак и његов штић* Ј. Лубардића (са хришћанско-православним ставом) и *Лујка на пројоару* И. Пудла (са ставом *наши су добри људи су зли*).

О Лубардићевом роману Љуштановић говори и десет година касније у већ поменутом тексту „Деца, рат и културне разлике...” (2009в: 65–70), поредећи га са романом *Мјесец, сан и њихови авиони* бошњачког аутора Зеџира Хасића. Сличности налази у главном јунаку истих година, одсутном оцу, ратним опасностима и лишавањима и представљању рата као безумља, а главну разлику види у томе што је код Хасића слика добра и зла поједностављена (наши су добри, друга страна је зла), док се код Лубардића и насиље и доброта налазе на свим зараћеним странама. У раду недостаје објашњење друштвено-историјског контекста рата у Босни, само се у једној фусноти наводи да о узроцима ратова у бившој Југославији постоје различите интерпретације, углавном условљене национално-идеолошким ставовима зараћених страна (2009в: 65).

Када је у питању бајка, Љуштановић својим текстом „Дечје жеље као водич у друге светове у бајкама Гроздане Олујић” (2019: 3–8), полазећи од Пропа, објашњава прелазак у друге светове као конститутивни елемент бајки, који је у Олујићкиним бајкама *Седерфа ружа*, *Маслачак*, *Црвенореја*,

Село изнад облака инициран дејом жељом, односно жељом главног лика, да би анализу развио тумачећи тај прелаз у духу Карла Густава Јунга, као пут индивидуације до стицања сопства. Понирање у психоаналитичко тумачење присутно је у тумачењу бајке *Шаренореја*. Поред тога, присутно је и поређење између усмене и ауторске бајке, при чему се на крају рада закључује да је у Олујићкиним бајкама „универзум традиционалног патријархалног света замењен индивидуалистичком егзистенцијом јунака у неизвесности савременог света” (2019: 7).

Када се има у виду да је књижевност за децу синкретична, не чуди што се Љуштановић у „Белешкама о антрополошким мангуплцима Добросав Боба Живковића” (2011: 79–81) бави илустрацијом. Он указује на антропоцентричност Живковићевих карикатура, наглашавајући њихову ироничност и здраву мрзовољу које забављају и засмејавају публику и хвалећи их *као велике оде живоју*.

Прикази дела из књижевности за децу

Љуштановић је у „Огледалу критике” приказао књиге различитих жанрова намењене деци различитог узраста, и *Машићалицу*, часопис за предшколску децу. Некад су непосредан повод за објављивање тих приказа књижевне награде: „Чудни Одисеј” (1999а: 55–56) о роману *Новчаникова чудбина* Р. Василевског и „Умеће причања кратке приче” (2004: 67–68) о *Кецели на беле шуфне* В. Видојевић Гајовић, а у другим случајевима вероватно ауторове личне склоности: „Чуда Свете Горе” (2012: 120–122) о *Причама из Бојородичиног врта* Е. Церовић Млађе, „Праизвор детињства” (2005: 50–53) о *Два детињства* Д. Брајковића, „Одрастање као психолошка драма” (2002а: 90–91) о *Врбашици* С. Крајчевић. У ову категорију може се сврстати и текст

⁵ Д. Шљукић критикује Љуштановићев став по коме су романи о Другом светском рату идеолошки обојени, док романи о ратовима 90-их „развејавају старе идеолошке илузије” доносећи јединствено осећање рата (2018: 70).

„Иронична 'оса света' Моша Одаловића” (1997б: 49–51) о Одаловићевој песми „Том Сојер у Црној Гори”, иако није објављен у поменутој рубрици.

Приказе нових књига за децу Љуштановић често почиње *in medias res*, откривајући њихов тематско-мотивски слој и специфичности књижевног поступка аутора/ке, које затим илуструје *јомним читтањем* одговарајућих примера. Обично посвећује пажњу наратолошким елементима текста, посебно начинима конституисања приповедача и изабраним тачкама гледишта.

Понекад приказ прати структуру саме књиге, као приликом представљања прве песничке збирке за децу Д. Брајковића, где се у паровима песама паралелно прати *предачка и поштомачка* перспектива, указује на трансформацију *усмено-пјанијархалног* у *модерно-урбани* начин живота и истиче да *јачу лирску снагу* имају песме у којима се чује глас старијег лирског субјекта.

Најафирмативнији је приказ књиге С. Крајчевић *Вршешка*, која, по Љуштановићу, није жанровски потпуно диференцирана те се може читати као збирка приповедака или као роман. Од прве реченице која скреће пажњу: „У српској прози за децу има нешто ново” (2002а: 90), до самог краја, када се истиче да је реч о прози која је настала *изван преовлађујућих токова*, која *високо надилази текућу продукцију*, а поједине приповетке директно препоручују антологичарима, износи се мноштво садржинских и формалних квалитета самог текста.

Када је *Машићалица* у питању, уважава се тежина задатка пред којом се нашла редакција, да оствари комуникацију са најмлађом децом, чија пажња је краткотрајна, хвали се њен интерактивни приступ и дају конкретне сугестије за побољшање, као што су: смањење текста, већи број илустрација, упрошћавање реченице, директније обраћање деци перформативним језиком (1999а: 79–80).

Интервјуи

У *Детинство* су у периоду 1997–2019. објављена и три интервјуа која је водио Јован Љуштановић, са професором Слободаном Ж. Марковићем („Књижевност за децу не може се изучавати изван књижевности”, 1999в: 11–17), са Бором Ћосићем поводом педесетогодишњице објављивања његове *антологијске*⁶ антологије *Дечја поезија сриска* („У озбиљним књигама је много детињастог – у дечјој лектури нечувено много озбиљног”, 2015: 86–88) и са Петром Жебељаном, добитником Награде „Невен” за 2002. годину, за књигу успомена *Једном у Перлезу* („Низ капи росе на листу рогоза”, 2003: 71–75).

У овој улози Љуштановић се представља не само као познавалац стваралаштва поменутих аутора већ и ширег књижевног и друштвеног контекста важног за разумевање њиховог рада. Циљ интервјуа јесте да се истакне значај поменутих стваралаца у књижевности за децу и да се осветле најзначајнији аспекти њиховог рада, али су неизоставна и питања о њиховом детињству. Марковић је детаљан и темељан у одговорима, Ћосић шкрт и сведен, а Жебељан распричан и сликовит. Сва тројица пак истичу важност Змајевих дечјих игара, Марковић као саставног дела стварања новог културног простора, Ћосић јер су *васкрсле* његову антологију, а Жебељан их, заједно са *Полићиком за децу* и Програмом за децу и младе Радио Београда (у коме ради) сматра „најзначајнијом институцијом која негује и подстиче књижевно, али и свако друго стваралаштво за децу” (2003: 74).

Посебно је значајан интервју са Слободаном Ж. Марковићем, будући да се у њему може пратити настанак и развој академског проучавања књижевности за децу, али и настанак часописа *Детинство*.

⁶ Овако је у наслову свог рада и самом раду назива Снежана Шаранчић Чутура (2015: 88–92).

Некролози

Љуштановићеви текстови објављени у рубрици „In memoriam” се међусобно знатно разликују, од белешки, односно увода пре некролога: „Професор енергије и душе: Драгутин Огњановић 1933–1999” (1999в: 3–4) и „Опроштај са Каменовом” (2017: 99–100), преко личних сећања и импресија: „Последњи сусрет са Лукићем” (2006: 92–93) и „Владимир Миларић (1930–2011): разговори с Влатком” (2011: 135–137), до приказа најзначајнијег дела из ауторовог опуса – „Прах, све је прах: Војислав Деспотов (1950–2000)” (2000б: 92–93) и текстова у којима се вреднује целокупни допринос проучавању књижевности за децу: „О доприносу Нова Вуковића изучавању књижевности за децу” (2002б: 94–96) и „Слободан Ж. Марковић (1928–2015)” (2015: 103–107).

Чини се, ипак, да су ови текстови више од „чланка објављеног поводом нечије смрти, обично с подацима о животу и раду, тј. друштеним заслугама умрлог” (Поповић 2007: 469). Љуштановић вешто успева да превазиђе општа места ове пригодне форме, његови некролози су садржајни и занимљиви, а од патетичности и извештачености чува их духовитост или прецизан и објективан приступ. Видљива је намера да се ода признање прегаоцима у области књижевности за децу и да се и на тај начин успостави и одржи континуитет у овој области. Љуштановић после опширног текста о животу и раду С. Ж. Марковића вешто сажима његов допринос проучавању књижевности за децу: „увођење академског књижевнаучног приступа и успостављање научних стандарда, учешће у конституисању идеје ’наивне свести’ и успостављању ’позитивне онтологије детињства’, као и жанровска истраживања, пре свега приче и поеме” (2015: 106).

Из данашње перспективе, посебно драгоценим чине се неки коментари који се односе на самог ау-

тора ових некролога, без обзира на то да ли их дају други, као нпр. Д. Лукић, који Љуштановића на Фестивалу хумора у Лазаревцу дочекује духовитим језичким поигравањем: „Ово је онај Љуштановић што љушти писце за децу” (2006: 92), или је реч о Љуштановићевим личним увидима поводом одређених сећања, какво је оно о сусрету са В. Миларићем приликом кога овај каже да је покретање *Детиньство* била грешка, јер је часопис само гетоизирао књижевност за децу: „Критика књижевности за децу почела је да проналази своје место у угледним књижевним часописима раме уз раме са осталом књижевношћу. А онда се појавило *Детиньство* које је успоставило нову изолацију” (2011: 136). Љуштановић наводи да се често сећа тих Миларићевих речи и да зато *покушава да „греику” звану Детиньство претвори од својеврсног еџила у часопис који припада књижевности уопште* те да то доживљава као Миларићев аманет (2011: 136–137).

* * *

Сврставању у категорије одупире се текст „Црвенкапа грицка вука?” (1997а: 12–17), због доминантно есејистичког приступа у разматрању позиција књижевности за децу у *глобалном селу интегрисаном масовним медијима*. Црвенкапа се пореди са књижевношћу за децу, која је, са својом котарицом пуном понуда, забасала у шуму у којој живи страшни вук масовних медија. Ефектан оквир текста заједно чини питање с почетка текста о томе да ли је ипак она сама крива што ће срести злог вука и питање с краја текста о томе ко ће кога појести.

* * *

Може се закључити да Љуштановићево писање у *Детиньству* карактерише тематска и формална разноврсност. Његови текстови сведоче о широком

познавању књижевности за децу, савременом аналитичком истраживачком приступу, неизоставном личном печату, тежњи да се успостави и одржи континуитет (одавање признања старијим књижевним критичарима и теоретичарима и промовисање млађих истраживача/ица) и трасирају нови правци у области проучавања књижевности за децу. Осим тога, у њима долази до изражаја све оно што сам Љуштановић захтева од књижевне критике, једноставност, приступачност, спремност да се књижевни текст вреднује, *загрејано учешће у текућем књижевном животићу*. Особеност Љуштановићевог писања је и сликовит, жив и богат језик који својом разбокореношћу често излази из строгих оквира академског дискурса. Најупечатљивији Љуштановићеви текстови су они у којима је препознатљив одређени емотивни тон, без обзира на то да ли се аутор жести или одушевљава. Његови научни радови представљају значајан допринос проучавању књижевности за децу, а његов неочекивани одлазак ненадокнадив губитак за све нас, његове поштоваоце/тељке.

ИЗВОРИ

- Љуштановић, Јован. Црвенкапа грицка вука? *Детинство* 3 (1997а): 12–17.
- Љуштановић, Јован. Иронична „оса света” Моша Одоловића. *Детинство* 4 (1997б): 49–51.
- Љуштановић, Јован. Знаци времена. *Детинство* 1 (1998а): 11–17.
- Љуштановић, Јован. Разгранаване романа. *Детинство* 1 (1998а): 14–18.
- Љуштановић, Јован. У почаст песникињи. *Детинство* 2 (1998б): 3.
- Љуштановић, Јован. Чекајући пост-модерног Нушића: о хумору у српској књижевности за децу данас. *Детинство* 3/4 (1998в): 48–53.
- Љуштановић, Јован. Андрачи и јепури. *Детинство* 1 (1999а): 3.
- Љуштановић, Јован. Крици и шапутање: из новог рукописа Споменке Крајчевић: „Путници папирне лађе”. *Детинство* 1 (1999а): 31.
- Љуштановић, Јован. Чудни Одисеј. *Детинство* 1 (1999а): 55–56.
- Љуштановић, Јован. Машталица. *Детинство* 1 (1999а): 79–80.
- Љуштановић, Јован. Рат и мир. *Детинство* 2/3 (1999б): 3.
- Љуштановић, Јован. Типови рата – типови романа. *Детинство* 2/3 (1999б): 25–29.
- Љуштановић, Јован. Професор енергије и душе: Драгутин Огњановић 1933–1999. *Детинство* 4 (1999в): 3–4.
- Љуштановић, Јован. Књижевност за децу не може се изучавати изван књижевности. *Детинство* 4 (1999в): 11–17.
- Љуштановић, Јован. Фантастична слагалица. *Детинство* 1/2 (2000а): 3–4.
- Љуштановић, Јован. О мангуплцима и озбиљности Љубивоја Ршумовића. *Детинство* 3/4 (2000б): 44–48.
- Љуштановић, Јован. Прах, све је прах: Војислав Деспотов (1950–2000). *Детинство* 3/4 (2000б): 92–93.
- Љуштановић, Јован. Појава израза „модерна дечја поезија” – полемички контекст. *Детинство* 1/2 (2001а): 3–11.
- Љуштановић, Јован. Како изаћи из оквира? *Детинство* 3/4 (2001б): 3.
- Љуштановић, Јован. Поетика савремене српске поезије за децу између Душана Радовића и Мирослава Антића: чар књижевних поређења. *Детинство* 1/2 (2002а): 3–4.
- Љуштановић, Јован. Одрастање као психолошка драма. *Детинство* 1/2 (2002а): 90–91.
- Љуштановић, Јован. О доприносу Нова Вуковића изучавању књижевности за децу. *Детинство* 3/4 (2002б): 94–96.
- Љуштановић, Јован. Низ капи росе на листу рогоза. *Детинство* 1/2 (2003): 71–75.
- Љуштановић, Јован. Понешто о исходима анкете. *Детинство* 1/2 (2004): 65–66.

- Љуштановић, Јован. Умеће причања кратке приче. *Детинство* 1/2 (2004): 67–68.
- Љуштановић, Јован. Праизвор детињства. *Детинство* 3/4 (2005): 50–53.
- Љуштановић, Јован. Последњи сусрет са Лукићем. *Детинство* 1 (2006): 92–93.
- Љуштановић, Јован. Пред феноменом луткарског текста. *Детинство* 4 (2008): 3–4.
- Љуштановић, Јован. Поетика модерног у „Плавом чуперку”. *Детинство* 1–2 (2009а): 29–40.
- Љуштановић, Јован. О недоумицама и намерама. *Детинство* 3 (2009б): 3–4.
- Љуштановић, Јован. Срби први пут на конгресу IRSL. *Детинство* 4 (2009в): 49–50.
- Љуштановић, Јован. Деца, рат и културне разлике. *Детинство* 4 (2009в): 65–70.
- Љуштановић, Јован. Белешке о антрополошким мангуплцима Добросави Боба Живковића. *Детинство* 3/4 (2011): 79–81.
- Љуштановић, Јован. Владимир Миларић (1930–2011): разговори с Влатком. *Детинство* 3/4 (2011): 135–137.
- Љуштановић, Јован. Чуда Свете Горе. *Детинство* 3/4 (2012): 120–122.
- Љуштановић, Јован. Анкета и њени домети. *Детинство* 3 (2013): 56–58.
- Љуштановић, Јован. Поезија и вредности. *Детинство* 3 (2013): 81–83.
- Љуштановић, Јован. Гнев и поезија. *Детинство* 2 (2014): 119–120.
- Љуштановић, Јован. Интервју с Бором Ђосићем: У озбиљним књигама је много детињастог – у дејој легири нечувено много озбиљног. *Детинство* 4 (2015): 86–88.
- Љуштановић, Јован. Слободан Ж. Марковић (1928–2015). *Детинство* 4 (2015): 103–107.
- Љуштановић, Јован. Општа са Каменовом. *Детинство* 3 (2017): 99–100.
- Љуштановић, Јован. Подетињење homo ludens-а у поезији за децу Попа Д. Ђурђевића. *Детинство* 4 (2018): 35–44.

- Љуштановић, Јован. Дечје жеље као водич у друге светове у бајкама Гроздане Олујић. *Детинство* 4 (2019): 3–8.

ЛИТЕРАТУРА

- Вучковић, Анкица. *Српски роман за децу на почетку 21. века у светлу књижевних најава (2001–2010)*. Докторска дисертација. Нови Сад: Филозофски факултет, 2016.
- Popović, Tanja. *Rečnik književnih termina*. Beograd; Logos Art, 2007.
- Шаранчић Чутура, Снежана. Антологијска антологија Боре Ђосића. *Детинство* 4 (2015): 88–92.
- Шљукић, Дара. Савремена рецепција романа за децу који тематизују НОБ. Нађа Бобичић (ур.). *Рат из дејој перспективе*. Београд: Удружење Радник, 2018, 63–75.

Jelena Z. STEFANOVIĆ

ARTICLES BY JOVAN LJUŠTANOVIĆ IN THE JOURNAL *CHILDHOOD*

Summary

Jovan Ljuštanović (1954–2019) left an indelible mark on Serbian culture as part of the study of children's literature. His work in this field is vast; he published scientific works, literary criticism, prepared works for children, edited the journal *Childhood*, led the Conference at Zmaj Children's Games on Children's Literature, taught at the Preschool Teacher Training College in Novi Sad. These different interests of Ljuštanović's engagement are tightly intertwined. This paper presents only a part of his rich legacy – an overview and analysis of texts published by Jovan Ljuštanović in the journal *Childhood* in the period 1997–2019 is given when he was the editor-in-chief of this publication. Texts can be divided into five categories: introductory editorial texts, scientific papers, reviews of works of children's literature.

ture, interviews, and obituaries. They testify to a broad knowledge of children's literature, a modern analytical research approach, an indispensable personal stamp, striving to establish and maintain continuity (recognizing older and promoting younger researchers) and tracing new directions in the field of studying children's literature.

Key words: Jovan Ljuštanović, *Childhood: journal of children's literature*, review

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 6. 6. 2020.
Прихваћено 8. 7. 2020.

◆ **Ивана Р. МИЈИЋ НЕМЕТ***
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача Нови Сад
Република Србија

◆ **Маријана С. ЈЕЛИСАВЧИЋ****
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет Нови Сад
Република Србија

ФАНТАСТИЧНА СЛАГАЛИЦА ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

САЖЕТАК: У овом раду указаћемо на текстове у којима је Јован Љуштановић промишљао о фантастици у српској књижевности за децу, перципирајући је као тековину модернизације друштва и књижевности. Размотрени хронолошки – редоследом којим су настајала књижевна дела која су била предмет Љуштановићевог интересовања – ови текстови творе слику о генези фантастике у српској литератури за децу. Од Ј. Ј. Змаја до Дубравке Угрешић, од Симе Матавуља до Владимира Стојшина, с освртом на темат часописа *Детинство* из 2000. године који је посвећен фантастици у књижевности за децу, а који је уредио Јован Љуштановић, сагледаћемо материјал чији се делови, различитих величина и облика, слажу у јединствену целину.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Љуштановић, књижевност за децу, фантастика, бајка, фантастична прича, мит

* ivanamijic82@gmail.com

** marijanamajche@gmail.com

I

Премда је реч о виду књижевности чији корени сежу до најранијих светских митова и усмене уметности речи, фантастика није увек разматрана као нешто чему би аутори требало да стреме приликом обликовања својих дела. Оваквом схватању умногоме су допринели Платон и Аристотел, детектујући је као рђав и нетачан облик мимезиса (в. Аћин 1978: 232; Нуме 2014: 5). У домену књижевности за децу, рецепција фантастике је наглашено поларизована: почев од 18. века, када се појављују први текстови који експлицитно адресирају децу, смењују се или укрштају периоди у којима се књижевна фантастика сматра штетном за децу и периоди у којима се пак деца перципирају као њена природна и посебно погодна публика. Расправе о штетном утицају фантастике, као и инсистирања на природној вези између детета и света маште трају и данас, при чему некритичко, дословно прихватање тезе да је фантастика у књижевности за децу неподобна, или, напротив, „код своје куће”, као последицу има изостанак озбиљног разматрања услова, механизма и претпоставки под којима је фантастика постала делом деце књижевности.

До озбиљнијег проучавања фантастике у домаћем контексту долази у другој половини 20. века. На том пољу, значајна промишљања и сагледавања фантастичне књижевности долазе из пера Зорана Мишића, Бранимира Доната, Владе Урошевића, Јовице Аћина, Боже Вукадиновића, Саве Дамјанова и Предрага Палавестре. Детаљно одређење фантастичног и његову класификацију, уз позивање на у том тренутку најсавременију стручну литературу (Цветан Тодоров), даје и Ново Вуковић у студији *Иза граница могуће: фантастично и чудесно у књижевним дјелима за децу насталим у периоду између два свјетска рата на српскохрватском језичком*

подручју (1979). Ови теоретичари и антологичари доносе дубинско и стваралачко разумевање и читање фантастичне књижевности и упућују на важност откривања српске (у ширем смислу југословенске) књижевнофантастичне традиције. Њихови резултати доприносе оживљавању рецепцијско-критичког интересовања за фантастичну књижевност и иницирају озбиљан рад на том пољу код нас крајем 20. и на почетку 21. века.

Шире и чвршће утемељеном истраживању књижевне фантастике у српском контексту дао је свој допринос и један од најагилнијих прегалаца на пољу књижевности за децу, Јован Љуштановић. Иако невелик број Љуштановићевих текстова насловом сугерише да је реч о истраживањима која су уско везана за фантастику, у бројним његовим радовима, посвећеним различитим питањима и разнородним аспектима књижевности за децу, континуирано је разматрана и проблематика везана за присуство, перцепцију и рецепцију фантастике у српској дејој књижевности и српској култури, од које је ова књижевност неодвојива. Овде ћемо настојати да покажемо да су текстови Јована Љуштановића у којима свестрано промишља о фантастици изузетно значајни за изучавање фантастике у српској књижевности за децу, али и у српској књижевности уопште.

II

Премда поједини теоретичари фантастике и фолклора, следећи теоријску позицију Цветана Тодорова, усмену бајку, као и мит, не уврштавају у корпус фантастичне књижевности, јер присуство натприродног у њима чини „нормалан” амбијент тј. не изазива чуђење (в. Бојић 1986; Карановић–Торњански 2004), многи проучаваоци сматрају да је реч о позицији која се може довести у питање, те у фантасти-

ку убрајају и чудесно, односно фантастику одређују као важно семантичко обележје мита и усмене бајке, али и других усмених жанрова које одликује наративност (в. Мишић 1968; Вуковић 1979; Дамјанов 2011; Детелић 1989; Радуловић 2009; Пешикан Љуштановић 2012а). У уводном поглављу књиге *Црвенкапа и змица вука* Јован Љуштановић пише о миту, „категорији” која је стекла статус најопштијег појма који се не може дефинисати (в. Љуштановић 2004а: 7), али који је важан због транспоновања натприродних бића и фантастичних догађаја у књижевна дела намењена деци. Према његовим речима, највећи посредник између детета и мита јесте бајка, која у већини европских језика носи назив који упућује на њену чудесност, односно „на онај амалгам фантастичног и митског у њој” (Љуштановић 2004а: 23). Причама насталим на митском изворишту дете се приводи колективном памћењу свог народа, што је мисао коју Љуштановић развија и у тексту „Књижевност за децу и детињство као време иницијације” (2012а). Као аргумент у прилог овој тези Љуштановић наводи жанрове који су намењени деци и мимо комуникације с децом не постоје – успаванке, ташунаљке, цупаљке, лазаљке, проходалице, песме везане за ницање и промену зуба, молитвице, разбрајалице, игре прстима итд. Реч је о усменим лирским песмама и тзв. „малим облицима” који прате различите активности одраслих и деце, од обреда везаних непосредно за рођење и краћи или дужи период након рођења, преко игре и разоноде, до маркирања значајних промена у физичком, узрачном и социјалном статусу малог детета (в. Љуштановић 2012а; Пешикан Љуштановић 2014; 2016). Заснивајући се на веровању да је дете пореклом из других сфера, да улази у живот са *оног светла*, већина ових усмених облика имала је најнепосреднију функцију у процесу иницијације у заједницу, али је истовремено подразумевала и снажну емотивну раз-

мену између одраслих и деце. Успаванка се тако, на пример, најчешће одређује као жанр заснован на магијском дејству речи које детету доносе сан и заштиту у сну. Архаичне, магијске формуле, које штите дете од демонских сила, уносе у успаванку атмосферу митских, фантастичних наратива, као што је случај са успаванкама у којима је сан персонификовано, натприродно биће, или са успаванкама које описују чудесно рођење детета, праћено активним учешћем биљног, животињског света, као и оностранних бића (в. Љуштановић 2012а; Пешикан Љуштановић 2012б; 2012в; 2014; 2016). Ова два текста јасно показују да се Јован Љуштановић приклања оној струји теоретичара која фантастику посматра као широк појам, поникао из митске свести, у који су, осим мита и бајке, укључени и други усмени жанрови.

Следећи важан део фантастичне слагалице Јована Љуштановића представљају радови у којима указује на комплексан однос према фантастици у српској књижевности 19. века. У тексту *Рецепција Ханса Кристијана Андерсена као огледала односа према бајци у српској култури* (2012б) Љуштановић јасно и недвосмислено показује да отвореност романтичарске поетике према фантастици, с једне, и „својеврсна ’педагогизација’ српске културе”, која је произлазила из развоја школства и јачања педагошког еснафа, потом „продор позитивистичког духа” и „снажан захтев за реалношћу у поезији”, који се јавља већ шездесетих и седамдесетих година 19. века, с друге стране, доносе амбивалентну рецепцију фантастике у српској дејој, али и не само дејој књижевности (в. 2012б: 28). То је можда понајбоље видљиво у књижевном и уредничком раду Јована Јовановића Змаја. Добар део Змајевог односа према фантастичним елементима у поезији и прози за децу може бити прочитан у моралистичко-васпитном кључу, посве типичном у књижевности

за децу 19. века. Веровања у натприродна бића за Змаја су празноверица и он својим песмама и причама покушава да их демистификује и рационализује како би децу ослободио страха, сујеверја и уверио их да вештице, вампири, аждаје и слична бића не постоје. Иако „у чика-Јовиним песмама (има) доста мораловања” (Шевић 1911: 20), ваља имати на уму да је поучна димензија Змајеве поезије условљена сликом детета и поимањем улоге књижевности за децу у српској грађанској култури – концептуализација детета као емоционално непроцењивог, анђеоског бића које треба заштитити од *байских прича* и *шарених лажа* суштински утиче на културну понуду намењену деци – чиме се може објаснити и песников хуморно-критички отклон према фантастици. Уосталом, премда заједно с Бранком Радичевићем, Ђуром Јакшићем и Лазом Костићем чини „велику четворку наше романтичарске лирике” (Деретић 2007: 712), у Змајевом делу су осетне примесе дидактизма и морализма класициста, доситејевског просветитељства као и реалистичких струјања, што, такође, донекле објашњава природу песниковог третирања фантастичног дискурса. Међутим, да је Змајев однос према фантастичној књижевности, у целини узев, суштински амбивалентан сведочи нпр. песма „Две приче”, у којој даје примере „подесне” и „неподесне” бајке¹, као и својеврстан рецепцијски куриозитет – Змај испољава одређену (педагошку) стрепњу везану за поједина дела Ханса Кристијана Андерсена („Хељда”, „Принцепа на зрну грашка”), док истовремено у свом листу за децу *Невен* објављује преводе (углавном с немачког) Андерсенових бајки и прича које се укла-

¹ „Из ове песме очигледно је да Змај сматра како деци не треба нудити окрутне садржаје каквих има у изобиљу у класичној усменој бајци, и какви су, у приличној мери, присутни у бајкама браће Грим, већ поетичне, нежне, које одговарају поимању детета као анђеоског бића, каквих има у појединим Андерсеновим бајкама” (Љуштановић 2012б: 31).

пају у идилично-грађанску визију детињства (в. Љуштановић 2012б). Поређења ради, *Голуб*, српски дечји лист покренут годину дана пре *Невена*, „ставио (је) себи у задатак, да не доноси гатке нити икакве фантастичне ствари” (Шевић 1911: 44), што указује на то да Змајев однос према фантастици у књижевности за децу није негативан, већ да он фантастичне, пре свега бајковне мотиве свесно намењује деци, с тим што их, попут својих рационалистички оријентисаних западноевропских колега, превасходно користи за преношење моралних поука и вредности, тј. за васпитање и образовање будућег нараштаја. Занимљиво је да је, осим у периодици за децу, Андерсен напореда превођен и у периодици за одрасле – у *Седмици* и *Јавору*, чији је власник и уредник био управо Змај – што упућује на то да је у другој половини 19. века „у српској књижевности бајка била одвећ важна врста да би припадала само књижевности за децу” (Љуштановић 2012б: 47).

Популарности бајке у Србији и уопште отворености према фолклорној фантастици, како на почетку тако и на крају епохе реализма, у великој мери допринео је Вук Стефановић Караџић својим *Српским народним приповијеткама* (1853). „Национална културна мисија Вукове збирке била је сувише општа и сувише сложена да би се непосредно везивала за децу и детињство, или бар превасходно за децу” (Љуштановић 2012в: 48), тако да до јасног издвајања бајке као књижевне врсте за децу долази тек на измаку века, тачније 1894. године, када је објављена *Вилина књига* Симе Матавуља, којој Љуштановић посвећује текст „*Вилина књига* Симе Матавуља као огледало положаја бајке и књиге за децу у српској култури” (2012в). Приређујући „приче и бајке из светске књижевности”, Матавуљ остаје привржен хердеровској идеји „духа народа” и реалистичкој поетици, али, истовремено, „бајку промишља, пре свега, као

врсту везану за децу и детињство” (Љуштановић 2012в: 46), у чему је могуће препознати укрштај модернизацијских и национално-интеграцијских императива. И Змај и Матавуљ били су заступници рационалистичко-реалистичке и педагошке парадигме у односу према фантастици, која је код Срба била утемељена у 19. веку, али будући да се све до њихове појаве бајка, и усмена и ауторска, само спорадично уврштава у публикације за децу, они су на својеврстан начин допринели њеном издвајању као „дечјег” жанра (в. Љуштановић 2012в). Тај догађај временски се поклапа са смештањем фантастике у дечји домен у западноевропским књижевностима и аргумент је више у прилог тези да су почеци српске дечје књижевне фантастике подједнако условљени националним потребама и општим књижевним токовима.

Први светски рат донео је кризу грађанске културе и настајање радикално другачијих светова. Током треће и четврте деценије 20. века дошло је до промена на свим пољима, па и у општој културно-књижевној клими, што се одразило и на јавну рецепцију фантастичне књижевности за децу. Схватање о деци као о бићима која заслужују социјално старање, бригу, пажњу и своју књижевност било је на снази и у међуратном периоду, с тим да су оживеле сумње у могућност утизовања фантастике као приповедног модуса с посебним васпитним или естетским квалитетима. Ни у српској књижевности за децу између два рата миметична и немиметична струја нису строго одељене и упркос социјалним струјањима и све снажнијем интересу за реалност у уметности не може се тврдити да је реализам сасвим потиснуо фантастику. Тако је, рецимо, управо са преводима класика фантастичне књижевности за децу: *Алисе у чудесној земљи* Луиса Керола, *Повести Пејтра Пана* Џемса Метјуа Барија, *Изистинских прича* Радјарда Киплинга и других, како то запажа Јован Љуштановић у својој капиталној

студији *Брисање лава*, у српску културу ушла нова врста књижевности за децу (в. 2009: 59–62). У таквој атмосфери у српској књижевности релативно слободно се развија ауторска бајка и прича у којој се као извор фантастичних тема појављује животињски и биљни свет, а писци из круга београдских надреалиста комбинују реалност и фантастику и у своја дела уносе елементе надреалистичког манира.

Непосредно по завршетку Другог светског рата и током педесетих и шездесетих година долази до већег размимоилажења на плану рецепције фантастичног стваралаштва за децу у земљама Западног и Источног блока – док је за фантастику у дечјој књижевности на енглеском говорном подручју почело тзв. друго „златно доба”, у земљама Источног блока фантастична књижевност за децу критикована је и чак активно сузбијана из идеолошких разлога. Императив реалистичности и обавеза идеолошке функционалности створили су књижевни модел који или није био отворен за фантастично, или је под утицајем текста о бајци Максима Горког из 1929. године признавао искључиво „напредне” бајке наглашено социјалне функције. Предговор за ново издање *Хиљаду и једне ноћи* у којем Горки истиче педагошку функцију бајке преведен је на српски језик 1949. године. Појаву овог текста на српској књижевној сцени Јован Љуштановић сматра једним од главних „идеолошких узора и извора совјетског књижевног искуства, везаних за ову врсту литературе” (2009: 87). Поред овог, Љуштановић истиче важност још два текста Максима Горког, прештампана у Југославији у посебној брошури 1945. године. Оба чланка, иако програмска, залажу се за естетску функцију књижевности за децу и откривају један идеолошки модел који није апсолутно затворен за замишљање, маштање и предвиђање и није ограничен само на реалистичне жанрове (в. Љуштановић 2009: 82–92).

После 1948. године, коју је обележио политички сукоб Југославије са Совјетским Савезом и Информбироом, неминовно је дошло до промене културне политике у земљама Источног блока. Једна од последица идејног диференцирања Југославије од Совјетског Савеза и напуштања начела социјалистичког реализма била је већа стваралачка слобода и шири простор за нереалистичне књижевне поступке и садржаје. Иако отклон од поетике соцреализма није означио и потпуно окончање соцреалистичке фазе развоја (на пример, расправе о бајци, и уопште фантастици, као литературе (не)подесној за децу трајале су све до средине педесетих), већ почетком шесте деценије нагло је порастао број песама о антропоморфним животињама, појачано је обраћање националној фолклорној традицији и развија се бајка у стиху и прози. Како примећује Јован Љуштановић, управо је бајка, као својеврсна метафора за све што је нереалистично, „први симбол естетског ослобађања књижевности за децу после Другог светског рата” (2009: 112). Њоме се баве како писци који су се афирмисали још у годинама пре рата, тако и почетници. Несумњиво произишавши из „књижевно-историјске ситуације у којој је певање и приповедање у знаку чудесног била прва алтернатива социјалистичком реализму и први корак у потрази за аутентичним дечјим потребама” (Љуштановић 2009: 126), *Бајка о Крайковечној* (1964) Десанке Максимовић најавила је нова тумачења бајке и проблематизовала позицију приповедача, што Љуштановић тумачи као израз новоосвојене литерарне слободе и модерности. У тексту „*Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић: Парадокс сложене једноставности” (2004в), осим отворености и јасности он указује и на игру између аутобиографије и фикције коју оживљава *Крайковечна* – приповедача са детињим односом према природи исто време је и свештеница, врача која упражњава

магијску радњу прорицања будућности помоћу огледала. Она је поседница тајног знања и демијург света о ком приповеда (в. Љуштановић 2004в: 70). Бајка посредована насловом огледа се у фантастичком маниру уласка у свет чудесног као у уобичајен простор. Међутим, други елементи бајке усложњени су и измењени: нема класичних помагача, пут јунакиње везан је за целу друштвену заједницу, а дигресије којима су други ликови представљени читаоцима *Крайковечну* чине причом степенасте структуре.

По много чему другачије политичке, друштвене и културне околности у Југославији седамдесетих и осамдесетих година погодиле су развоју ауторске бајке (Стеван Раичковић, Гроздана Олујић), разигране постмодерне (Владимир Стојшин) и научне фантастике (Душица Лукић, Душан Белча). Њихова појава дубоко је уткана у књижевни и културни контекст оног времена, и то, пре свега, у промене до којих у односу према фантастици у српској култури долази у другој половини 20. века. „Тај однос је од рационалистичког и педагошко-утилитарног опреза према бајци дошао до пуне слободе за бајку” (Љуштановић 2012а: 35), што је отворило простор за домаће ауторе и за плодноне утицаје страних импулса. Тако је у *Малим бајкама* (1974) Стевана Раичковића, лирски интонираним симболичним причама о судбини појединца у савременом свету, Ханс Кристијан Андерсен први пут на еминентан начин у српској књижевности добио креативну рецепцију. Овај догађај Јован Љуштановић разматра у раду „*Мале бајке* Стевана Раичковића у контексту српске рецепције Ханса Кристијана Андерсена” (2012г), истичући важно запажање да су, упркос знатној популарности Андерсенових бајки и прича у српској култури, тек после Другог светског рата створени услови за суштинско стваралачко рефлектовање његових дела.

Гроздана Олујић се од своје прве књиге бајки *Седефна ружа* (1979) такође наслања на Андерсе-

нову трансформацију жанра бајке и транспонује, на свој начин, приповедачко искуство у којем се укрштају древно веровање у чуда и осећање света модерног човека. Окренута слици света и вредности-ма властитог времена, ауторка у свом приповедачком поступку с лакоћом преплиће различите модусе фантастике – чудесно, чудно и фантастично – и тиме битно мења жанровске границе ауторске бајке у српској књижевности (в. Љуштановић 2012д). У раду „О алегоријском и фантастичном у бајкама и причама за децу Гроздане Олујић” Љуштановић указује на алегорију и параболу које су у бајкама и причама Гроздане Олујић различито артикулисане – потчињене структури усмене бајке или алтерниране с неизвесношћу праве фантастике (в. 2012д: 68). За који год начин да се определи, шта год да њени усамљени градски јунаци оживе, захваљујући лакоћи с којом Гроздана Олујић користи различите модусе фантастике, свака њена бајка јесте ново уникатно решење. „Њене сажетне конструкције лавирају између ’чудесног’, ’чудног’ и ’фантастике’, градећи у тој игри естетски идентитет сваке појединачне бајке” (Љуштановић 2012д: 71). Ауторска бајка, на чије несавршено термилошко решење упућује Јован Љуштановић, има разнолике могућности и варира између порозних граница термина којима је Цветан Тодоров настојао да фантастику дефинише у оквирима међусобног делања човека и натприродног.

Крупне промене се у овом периоду дешавају и у домену децје романескне продукције. Један од најрадикалнијих књижевних поступака донео је Владимир Стојшин у романима *Биоскоп у кућини шибца* (1978) и *Шампион кроз прозор* (1987). Повезани тематски и поетички, ови еклектични, фрагментарни романи доносе особени амалгам реализма и фантастике посредован кроз децју визуру и наиван поглед на свет. Светови реалног и фантастичног у

овим романима нису међусобно супротстављени, граница између сна и јаве прелази се са лакоћом, што се представља као особеност децје природе и њене склоности фантастици. С друге стране, како то показује Јован Љуштановић у тексту „Приповедач и фантастично (О постмодерном у прози за децу Владимира Стојшина и Дубравке Угрешић)”, релативизовање границе између стварног и фантастичног у овим делима не мора се тумачити само као плод децје наивне свести већ и као књижевни пандан једног круга идеја везаних за постмодернизам (2004б: 103–107). Тиме је наговештено да књижевни поступци које примењује Стојшин припадају ширим стилским кретањима у српској књижевности. Овај рад, са којим је Љуштановић, иначе, учествовао на трибини Змајевих децјих игара 1991. године, посвећен је необичном покусу над поменутиим Стојшиновим романима, које је довео у везу са сликовницом *Кућни духови* (1988) Дубравке Угрешић. Сâм аутор наглашава да се „дрзнуо” да упореди два удаљена, скоро опречна књижевна жанра – роман и сликовницу, сагледавши „бар неке сличности унутар темељних разлика” (Љуштановић 2004б: 104) помоћу којих је могуће проговорити о позицији приповедача у фантастичним постмодерним делима. Анализирајући Стојшинове романе уз осврт на перспективу деце приповедача који на различите начине интерполирају фантастику у реалност, Љуштановић износи бројне претпоставке и могућности које би, разнолико а подједнако занимљиво, сведочиле о повезаности *Биоскопа* и *Шампиона*. Извесно је само то да оба приповедача, два различита индивидуализма – модернистички и постмодернистички², верују у реалност фантастичног, што је за њих облик слободе и због тога су му склони. Дубравка

² Разлика је у односу према реалном свету – модернистички је реализован у односу на њега, а постмодернистички није одређен према њему, не признаје му пуну аутономију (в. Љуштановић 2004б).

Угрешић, с друге стране, у „малом” жанру, на тридесетак страна, остварује игру између реалног и фантастичног као што је то урадио Стојшин на „пространствима” својих романа. Фантастично није доведено у питање нити је супротстављено, већ егзистира паралелно са реалним, као и „минхаузенуска, динамично измонтирана збивања” (Љуштановић 2004б: 111) у поменутим романима. „Субјекат сам бира и комбинује своје спознајне модусе и они су легитимни већ самим избором” (Љуштановић 2004б: 113). Иако су ове књижевне врсте далеке и различите, стваралачке стратегије Дубравке Угрешић и Владимира Стојшина блиске су и сведоче о новим поменутим стилским кретањима у савременој књижевности. Јован Љуштановић доказује да се поступак који релативизује границу између стварног и фантастичног не може описивати само као плод дечјег психизма (без обзира на то из чије перспективе је прича исприповедана), већ је реч о књижевном поступку кроз који је представљен начин мишљења близак духу времена наше епохе.

Последња деценија 20. века на овим просторима (мисли се на Србију и на већину других земаља из окружења) обележена је распадом дотадашње државе, етничким ратовима, темељном променом друштвеног система и великом економском кризом. Последице ових промена су вишеструке и далекосежне, а утицале су и на општи положај детета и дечје књижевности. У тим и таквим околностима, српска књижевност за децу истрајава у појединим поетичким стремљењима, али се и мења, и то, пре свега, на стилском и садржинском плану, о чему Љуштановић проговара у текстовима „Разгранавање романа” (2004г) и „Српска књижевност за децу на крају XX и почетку XXI века – континуитети и промене” (2012б). Једна тематска линија у српској прози за децу током деведесетих формира се око реалистичног времепростора савремених тинејџера.

Родоначелник ове миметичне тенденције јесте Градимир Стојковић. Велики рецепцијски успех његових романа, које издаје од средине осамдесетих, свакако је допринео већој заступљености тинејџерске тематике у српској књижевности за децу крајем 20. и на почетку 21. века (Слободан Станишић, Миленко Матицки, Весна Алексић, Славка Петковић Грујичић и др.). Паралелно са овом струјом развија се проза за децу која се у годинама свеопште кризе и запитаности о националном и културном идентитету темом и начином приповедања окреће стварној или фиктивној националној прошлости и фолклорном наслеђу – усменој бајци, демонолошком предању, легендама, веровањима, усменој поезији. Поред овог поетичког смера, у српској књижевности за децу деведесетих се појављују и жанровски прилично разнородна дела која се по начину третирања фантастичног модуса могу довести у везу са фантастичком осамдесетих: *Зеленсело* (1997) Гордане Миливојевић (удато Тимотијевић), *Школа за виле* (1997) и *Вилиндвор* (1998) Зорице Кубуровић. Посебно бисмо истакли Љуштановићеву констатацију да у српској прози за децу на прелому векова „и поред одређене бајковне традиције, и поред појединих огледања у жанру фантастике, скоро да нема праве фантастичне књижевности” (2012б: 174). Као ретке примере жанровске фантастике Љуштановић наводи научнофантастична дела *Ветлар је, Аја* (1996) Весне Алексић, *Иисилон: SF приче* (1998) Владе Стојиљковића и *Буба* (2003) Градимира Стојковића, док као представника савремене фантастичне прозе издваја Уроша Петровића, у чијим романима *Авен и јазојас у Земљи Ваука* (2003) и *Петти лејџир* (2007) види потенцијал за формирање корпуса домаће књижевне фантастике који би био достојан светске традиције у овој врсти литературе.

Један од највећих подухвата у домену проучавања фантастике у делима за децу јесте Саветовање

Змајевих дечјих игара из 2000. године. На прагу новог миленијума „змајевци” су одабрали пригодну тему чији су успон предвидели у годинама које следе – „Фантастика у књижевности за децу: од усмене бајке до кибер-панка”. Јован Љуштановић, уредник часописа *Детинство*, у ком су објављени радови са овог скупа, у уводном тексту под називом „Фантастична слагалица” осврнуо се на успешност при избору теме назвавши је „пуним поготком” (2000: 3). Он је нагласио да је иста проблематика на Играма од пре тридесетак година артикулисана у различитим облицима, али да је битно поново јој посветити пажњу и сабрати нове увиде на једном месту, тематски их распоредити и довести у дијалог: „Хтели смо да у оном што је већ увелико теоријски ’начето’ пронађемо *новум* који ће садржати траг нашег времена” (2000: 3). Разуђено књижевно подручје, увезано фантастиком као заједничким именитељем, инспирисало је готово тридесет аутора да својим литерарним прилозима боље осветле овај феномен у српској култури. Јован Љуштановић је радове, резултате истраживања на дату тему, написао око четири тематска стожера (сваки је репрезентант једног жанра фантастике)³, предлажући неуобичајен редослед, „с предумишљајем” због слутњи о модерности нових жанрова којима је дато позиционистичко првенство. На овај начин, прва целина посвећена је научној фантастичкој која је почела да продира „у високу књижевност нашег времена” (2000: 3), друга – фантастичној причи, облику модерном још од Кероловог времена. Трећи део припада бајци, уз, како Љуштановић наглашава, извесне ризике због необичног покушаја имагинирања књижевног поретка (овај део зове се „Судбина бајке”), а последњи општим текстовима о фантасти-

ци. Интересантно је то што научна фантастика није потврдила да ће године након овог Саветовања протећи у знаку њеног раста, развоја и књижевне продукције, барем не у много већој мери него што је то било раније. Уместо тога, највећу популарност понела је епска фантастика, а захваљујући телевизијском формату, експанзију је доживео и жанр хорор фантастике.

III

Летимичним погледом на библиографију аутора могло би се наслутити да је Јован Љуштановић у свом критичко-теоријском опусу тек неколико текстова посветио испитивању граница фантастике у српској књижевности за децу. Међутим, његов истраживачки лук сеже до почетака модерне на једној и српске књижевности за децу коју су стварали његови савременици на другој страни. Хронолошки оквир овог текста успостављен је као идеја о Љуштановићевој вишедеценијској запитаности над присуством фантастике у делима намењеним деци на нашим просторима. Такође, на овај начин осликана је ауторова истрајност да сагледа *novum* овог вида књижевности у различитим временима. Континуираним праћењем потенцијала фантастике у одређеним периодима, који су, сваки на свој начин, били обележени важностима догађаја који су их пратили, Љуштановић је, чак и у текстовима који су иницијално посвећени другим темама, фантастику препознавао чак и у назнакама, приписујући је изразу модерности аутора и епохе.

Фантастика, као један од најатрактивнијих модула обликовања текста, могућностима употребе и још ширим дијапазонима интерпретације, верног следбеника нашла је у Јовану Љуштановићу. Као „уметност неког међупростора, кулоар неизмерљи-

³ Изузетак су текстови Гроздане Олујић и Бранка Ристића, који због „специфичне општости” имају функцију својеврсних уводника овог темата.

вости и неизбројаности” (Павловић 1989: 6), фантастика повезује удаљене пределе и не рачуна на правила света који познајемо – њега само константно доводи у питање. Одговори које Љуштановић ишчитава из дела устројених на овај начин драгоцени су за све проучаваоце књижевности јер он често наговештава да одгонетка до које долази није коначност. Не либи се да нагађа и своје резултате доводи у питање, нудећи и више решења која доводи у дијалог и неретко супротставља, указујући на кључну одлику фантастике – од броја читалаца и снаге њихове имагинације зависи и број расплета и могућих значења.

„Фантастичност у различитом облику јесте битно својство једног знатног дела књижевности за децу” (Љуштановић 2000: 3), писао је Љуштановић поводом поменутог темата часописа *Детинство* из 2000. године. Разноликост текстова сабраних у овом зборнику могла би се упоредити са Љуштановићевом дугогодишњом посвећеношћу фантастици и начинима на које ју је детектовао и испитивао у бројним књижевним жанровима. Слагалица која се од његових чланака може саставити не само да потврђује постојање овог вида литературе на нашим просторима у готово сваком периоду од почетка модерне српске књижевности, креативност домаћих писаца и тежњу за модерним грађењем текстова, већ и Јована Љуштановића као једног од најзначајнијих прегалаца и проучавалаца српске књижевности и културе. Његова фантастична слагалица је живописан мemento будућим нараштајима и следбеницима ове тематске линије.

ЛИТЕРАТУРА

- Аћин, Јовица. Фантастика и књижевност. *Паукова политика (за крпичку књижевне метафизике)*, Просвета, Београд, 1978, стр. 232–262.
- Бојић, Горан. Одређење фантастике. *Савременик*, бр. 5 (1986), стр. 448–459.
- Вуковић, Ново. *Иза граница могуће*. Београд: Научна књига, 1979.
- Дамјанов, Сава. *Врхови несћварног: огледи о српској фантасцији*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book д. о. о., 2007.
- Детелић, Мирјана. Поетика фантастичног простора у српској народној бајци. *Српска фантасика: најприродно и несћварно у српској књижевности*. Предраг Палавестра (ур.). Београд: САНУ, 1989, стр. 159–168.
- Карановић, Зоја, Светлана Торњански. Елементи фантастике у веровањима и предањима Вуковог Рјечника. *Mons Aureus*, бр. 5–6 (2004), стр. 215–223.
- Љуштановић, Јован. Фантастична слагалица. *Детинство*, бр. 1/2 (2000), стр. 3–4.
- Љуштановић, Јован. Књижевност за децу и мит. *Црвенкаја жрица вука*. Нови Сад: Змајеве деце игре, 2004а, стр. 7–32.
- Љуштановић, Јован. Приповедач и фантастично (О постмодерном у прози за децу Владимира Стојшина и Дубравке Угрешић. *Црвенкаја жрица вука*. Нови Сад: Дневник: Змајеве деце игре, 2004б, стр. 103–117.
- Љуштановић, Јован. „Бајка о Кратковечној” Десанке Максимовић: Парадокс сложене једноставности. *Црвенкаја жрица вука*. Нови Сад: Змајеве деце игре, 2004в, стр. 63–81.
- Љуштановић, Јован. Разгранаване романа. *Црвенкаја жрица вука*. Нови Сад: Змајеве деце игре, 2004г, стр. 138–147.
- Љуштановић, Јован. *Брисање лава (поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године)*. Нови Сад: Дневник: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2009.
- Љуштановић, Јован. Књижевност за децу и детињство као време иницијације. *Аспекти времена у књижевности*. Лидија Делић (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012а, стр. 47–64.

- Љуштановић, Јован. Рецепција Ханса Кристијана Андерсена као огледало односа према бајци у српској култури. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012б, стр. 27–37.
- Љуштановић, Јован. *Вилина књижа* Симе Матавуља као огледало положаја бајке и књиге за децу у српској култури. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012в, стр. 39–49.
- Љуштановић, Јован. *Мале бајке* Стевана Раичковића у контексту српске рецепције Ханса Кристијана Андерсена. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012г, стр. 51–62.
- Љуштановић, Јован. О алегориском и фантастичном у бајкама и причама за децу Гроздана Олујић. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012д, стр. 63–72.
- Љуштановић, Јован. Српска књижевност за децу на крају XX и почетку XXI века – континуитети и промене. *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012ђ, стр. 163–177.
- Павловић, Миодраг. Фантастика у антрополошком кључу. *Српска фантасијика: најприродно и нестиварно у српској књижевности*. Предраг Палавестра (ур.). Београд: САНУ, 1989, стр. 3–7.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана. Од заштићеног до заштитника. О неким питањима типологије фантастичног романа за децу. *Госпођи Алисиној десној нози: огледи о књижевности за децу*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012а, стр. 99–111.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана. Дете у усменој успаванци – узрасни или обредни статус? *Госпођи Алисиној десној нози: огледи о књижевности за децу*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012б, стр. 7–19.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана. Усмена успаванка – условност жанра. *Госпођи Алисиној десној нози: огледи о књижевности за децу*. Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, 2012в, стр. 21–34.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана. Усмена лирика и генеза српског песништва за децу. *Компетенције васпитача за друштво знања*. Тематски зборник. Кикинда: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2014, стр. 193–203.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана. Сведочанства о култури детињства у „Рјечнику...” Вука Стефановића Караџића. *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*. Јасмина Дражић, Исидора Бјелаковић, Дејан Средојевић (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 2016, стр. 243–258.
- Радловић, Немања. *Слика света у српским народним бајкама*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2009.
- Шевић, Милан. *Дечја књижевност српска*. Нови Сад: Електрична штампарија учитељског д. д. „Натошевић”, 1911.
- Hume, Kathryn. *Fantasy and Mimesis (Routledge Revivals): Responses to Reality in Western Literature*. New York: Routledge, 2014.

Ivana R. MIJIĆ NEMET
Marijana S. JELISAVČIĆ

JOVAN LJUŠTANOVIĆ'S FANTASY PUZZLE

Summary

In this paper we will be referring to Jovan Ljuštanović's texts pondering on the fantasy genre in Serbian children's

literature, perceiving it as a heritage of modernizing society and its literature. These texts, sorted in a chronological manner in the same way as the literary works of the author's interest, create an image of the genesis of fantasy in Serbian children's literature. Spanning all the way from Jovan Jovanović Zmaj to Dubravka Ugrešić, from Simo Matavulj to Vladimir Stojšin, and with a retrospect on a thesis in the magazine *Detinjstvo*, edited by Ljuštanović himself, we will overview material in which the parts of various shapes and sizes blend into an unique whole.

Key words: Jovan Ljuštanović, children's literature, fantasy, fairy tale, fantastic story, myth

Naučna kritika

UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.

821.113.4.09 Andersen H. C.

Primljeno 12. 6. 2020.

Prihvaćeno 6. 7. 2020.

Marijana A. HAMERŠAK*

*Institut za etnologiju i folkloristiku Zagreb
Republika Hrvatska*

TEKST I KONTEKST: JOVAN LJUŠTANOVIĆ I HANS CHRISTIAN ANDERSEN

Ovom prilikom, dok u nevjerici nespretno sabirem misli i riječi kojima bih se pridružila komemoraciji znanstvenog, kritičarskog, priređivačkog i uredničkog rada Jovana Ljuštanovića, zadržat ću se na njegovoj studiji o recepciji Hansa Christiana Andersena u srpskom kontekstu. Iako manjeg opsega u odnosu na neke druge njegove studije, posebno, daka-ko, knjige, te iako zbog fokusa na inozemnom klasi-ku i tematski donekle samosvojna u njegovu opusu, ova je studija, prema mojem mišljenju, ipak višestruko paradigmat- ska za razumijevanje znanstvenog djelovanja Jovana Ljuštanovića. Ona je paradigmat- ska po svojem pristupu i analitičkom instrumentariju, ali i s obzirom na modalitete njezine produkcije i distribucije.

Ljuštanović je, koliko mi je poznato, svoje istraživanje Andersenove recepcije u srpskom kontekstu široj znanstvenoj zajednici inicijalno predstavio na skupu koji se povodom dvjestote godišnjice rođenja

* marham@ief.hr

slavnog danskog pisca održao u Zagrebu u travnju 2005. godine. Nekoliko mjeseci kasnije održano je Savetovanje Zmajevih dečjih igara u Novom Sadu koje je na Ljuštanovićevu inicijativu bilo posvećeno pripovjedačkoj umjetnosti Hansa Christiana Andersena. Krajem te godine organizator zagrebačkog skupa, Hrvatski centar za dječju knjigu, odnosno Hrvatska sekcija IBBY-a pri Knjižnicama grada Zagreba, objavio je zbornik radova *Dobar dan, gospodine Andersene*, urednice Ranke Javor, u koji je uvršten i Ljuštanovićev tekst „Recepcija Hansa Christiana Andersena kao ogledalo odnosa prema bajci u srpskoj kulturi” (str. 127–135). Ljuštanović je tu studiju naknadno objavio i u knjizi *Književnost za decu u ogleдалu kulture*, tiskanoj u Novom Sadu 2012. godine, čime je na neki način zaokružio recepcijsku putanju svojeg istraživanja, vrativši ga u sredinu koja mu je u fokusu.

Kako saznajemo iz bibliografije Jovana Ljuštano-
vića koju je za ovaj broj *Detinjstva* priredila Medisa Kolaković, Ljuštanović se 2005. godine u *Zborniku Matice srpske za književnost i jezik* osvrnuo na zagrebački i novosadski skup o Andersenu. Iz iste bibliografije saznajemo da Ljuštanovićev tekst u zborniku sa zagrebačkog skupa o Andersenu nije njegov prvi tekst objavljen u Hrvatskoj. Krajem 1989. godine, dakle još u Jugoslaviji i netom prije rata i prekida javne znanstvene komunikacije, Ljuštanović je u zagrebačkom časopisu *Umjetnost i dijete* objavio prikaz knjige *Šampion kroz prozor* Vladimira Stojšina. Šesnaest godina kasnije u Zagrebu objavljuje tekst o Andersenu, koji stoji na početku nevelikog ali kontinuiranog niza probranih studija koje će to i sljedeće desetljeće objavljivati u Hrvatskoj. Iz oba ovdje spomenuta aspekta, dakle iz aspekta kontinuiteta i diskontinuiteta, Ljuštanovićeva se studija recepcije Andersena u srpskom kontekstu prepoznaje kao paradigmatika za razumijevanje njegovog akademskog

djelovanja i širih društvenih uvjeta u kojima se ono odvijalo, a na što ću se još vratiti na kraju ovog teksta.

Ljuštanović se u studiji o Andersenu usmjerava na „predistoriju” recepcije tog autora u srpskom kontekstu, dok „istoriju”, odnosno odnos prema njemu u 20. stoljeću, predstavlja taksativno, ističući intertekstualne veze suvremenih srpskih autora bajki s Andersenovim bajkama, što je tema kojoj će se posebno posvetiti u svojim kasnijim radovima. Tekst o kojem je ovdje riječ donosi obilje materijala i perspektiva koje se mozaički slažu u kronološki uređenu cjelinu. U njemu se pažljivo razlažu različite analitičke razine i s jednakom pozornošću interpretiraju kontekst, tekst, recepcija i produkcija. Nepogrešiv je autorov osjećaj za detalj, motiv, specifičnosti pojedine priče i pristupe pričama. Izdvojeni primjeri uvjerljivo predstavljaju ne samo kompleksnosti nego i ambivalencije srpske recepcije Andersena. Ljuštanović posebno ističe ambivalencije uredničkog i autorskog odnosa Jovana Jovanovića Zmaja prema Andersenu, koje prepoznaje kao karakteristične za srpski kontekst općenito. Ambivalencija se dotiče i na mikrorazini pojedinih izdanja, primjerice kada piše o zbirci *Vilina knjiga* Sima Matavulja objavljenoj krajem 19. stoljeća, koju opisuje kao posljednju knjigu bajki prethodnog razdoblja i najavu novog. Posebnu pozornost usmjerava na Matavuljevu varijantu Andersenova „Careva novog ruha”, na temelju koje dalje apstrahira zaključke o položaju bajke u srpskom kulturnom kontekstu općenito. „Nema sumnje”, piše Ljuštanović, „Matavuljev odnos prema *Kraljevićevoj novoj odeći* (kao i prema drugim bajkama sakupljenim u *Vilinu knjigu*) na paradigmatičan način izražava odnos prema bajci u srpskoj kulturi u drugoj polovini XIX veka. U igri je nekoliko međusobno čvrsto spregnutih stanovišta: Bajci se pristupa iz racionalističko-realističkog ugla, zatim sa stanovišta ’duha naroda’, pri čemu se ’duh naroda’ shvata i kao

nacionalni i kao demokratsko-narodnjački, i sve se to prožima brigom o utilitarno-pedagoškoj svrsi bajke, nedvosmislenosti i istaknutosti onih njenih semantičkih intencija koje su se u tom času prepoznavale kao društvene vrednosti” (Ljuštanović 2005: 132).

Osim time što, dakle, obuhvatno i precizno opisuje Andersenovu recepciju u srpskom kontekstu, Ljuštanovićeva se studija izdvaja svojom interpretativnom perspektivom i metodološkim izborima. Izlazeći iz okvira tada standardiziranih zapažanja o Andersenu kao ocu umjetničke bajke za djecu i autoru koji je, uvodeći dječje aktere i naglašavajući elemente igre i humora, ustvari oblikovao do danas aktualan model bajke za djecu, Ljuštanović se usmjerava na slojeve i fine Andersonove recepcije u specifičnom i složenom povijesnom i društvenom kontekstu srpske kulture 19. i 20. stoljeća. Tako, recimo, između ostalog, ističe da recepcija Andersena u srpskom kontekstu započinje s čitateljima koji su „pratili književnost na stranim jezicima (pre svega, na nemačkom)” (Ljuštanović 2005: 127), dok kao jedan od mogućih izvora za upoznavanje s Andersenom u srpskoj kulturi navodi i izdanje njegovih bajki koje je Matica hrvatska objavila u Zagrebu 1877. godine. Time Ljuštanović afirmira konstruktivističko i kulturološko razumijevanje dječje književnosti, okrenuto praksi i skeptično prema modelima koji izjednačavaju naciju, jezik i književnost. Ljuštanović k tomu u ovom tekstu nadilazi i prezentističko razumijevanje dječje književnosti kao (relativno) autonomne u odnosu na nedječju književnost i kulturu. Kao što je spomenuto, Andersenovu srpsku recepciju prepoznaje kao paradigmatSKU u odnosu na poetičke i povijesne tendencije srpske kulture općenito. U tom kontekstu i donekle suzdržanu ranu recepciju Andersena u srpskoj kulturi tumači iz perspektive raskoraka između Andersenove poetike i tada već kanonizirane vukovske poetike usmene bajke. Ljuštanović,

osim toga, posebnu pozornost posvećuje prijevodi-ma Andersena koji su izlazili u periodicima, čime nadilazi sve donedavno u istraživanjima dječje književnosti često favoriziranje monografske produkcije u odnosu na periodičku. Konačno, Ljuštanović moduse rane recepcije Andersena u srpskom kontekstu ne vezuje samo uz književnost, nego i uz „pedagogizaciju” i utilitarne imperativne srpske kulture druge polovice 19. stoljeća, a što je razvidno na razini izbora prevedenih tekstova i na razini prilagodbe samih prijevoda. Ljuštanović pritom ne zanemaruje ni raširene, ali u povijestima dječje književnosti često previđene i kao nezanimljive, možda i nižerangirane, otpisane domestikacijske prakse, odnosno prilagođavanja i prerade prijevoda.

Ukratko, Ljuštanović u tekstu o recepciji Andersena inzistira na kulturološkom pristupu dječjoj književnosti, osjetljivom na fenomene poput višejezičnosti ili multimedijalnosti. Na primjeru recepcije Andersena on pokazuje da je dječja književnost, posebice u 19. stoljeću, ovisna o pedagogiji ili šire nedječjoj književnosti i kulturi te da se odnos prema Andersenu može tumačiti i kao, kako je to istaknuo u podnaslovu svoje studije o tom piscu, „ogledalo odnosa prema bajci” u danoj kulturi. Drugim riječima, Ljuštanović se zalaže za perspektive koje u kontekstu kojem se obraća, a to je kontekst primarno hrvatskih istraživača dječje književnosti, tek dobivaju svoje prve zagovornike, prije svega u radovima autora kao što su Dubravka Zima, Berislav Majhut ili Štefka Batinić.

Ostavljajući za neku drugu priliku daljnju razradu značajki ove Ljuštanovićeve studije i općenito njegova znanstvenog rada, na samom kraju ovog priloga vratila bih se na kontekst u kojem je ona inicijalno predstavljena, iznoseći pritom nekoliko sasvim osobnih zapažanja. U travnju 2005. godine, kad je, kao što je spomenuto, Ljuštanović u Zagrebu izlagao o

receptiji Andersena, još nisam definitivno odredila temu svojeg doktorskog rada, niti sam znala da ću se u njemu baviti upravo razdobljem, autorima i pristupima kojima se on bavio u ovom i nekim drugim svojim radovima. Tada još nisam ni poznavala Jovana Ljuštanovića. Upoznat ću ga tek godinama kasnije u Novom Sadu, naravno na Savetovanju Zmajevih dečjih igara, koje je godinama organizirao i vodio, okupljajući istraživače sa svih strana našeg ponekad gusto premreženog, a ponekad okrutno rastrganog svijeta. Zahvaljujući Jovanovoj intelektualnoj otvorenosti i organizacijskoj energiji, na savjetovanjima smo se iz godine u godinu okupljali, nadilazeći vlastite partikularitete, povezujući se, učeći i raspravljajući. Sigurna sam da su u zahtjevnom pothvatu organizacije savjetovanja važnu ulogu uz Jovana imale i druge kolege i kolegice, no za mene je, a vjerujem i za mnoge druge, prije svega on, Jovo, bio simbol tog pothvata. Od 2012. godine, kad sam primila prvi poziv, pa do 2019. godine upravo su, naime, s njegove adrese stizala pitanja za forume i pozivi na sljedeća savjetovanja. Poziv na savjetovanje, uvijek pažljivo osmišljen, tematski fokusiran i problemski postavljen, stizao je obično u jesen, dok su se još slijegali dojmovi s prošlog savjetovanja održanog prije ljetnog odmora. Tako je početak lipnja, odnosno juna u Novom Sadu za mnoge od nas koji se bavimo dječjom književnošću postao neka vrsta fiksne točke u vremenu i prostoru, skoro pa konstanta u svemiru. Stoga ovog juna, kada se prisjećamo Jovanova akademskog nasljeđa i uloge, ali i u kojem je zbog pandemije savjetovanje prebačeno na kraj mjeseca, a donekle i u virtualne prostore, znamo da ono što nam u tim novim okolnostima istinski nedostaje nisu akademski rituali, obrasci i događaji, nego oni koji te rituale, obrasce i događaje za nas stvaraju i s kojima ih s užitkom i zahvalnošću dijelimo.

Naučna kritika

UDC 821.163.41.09 Ljuštanović J.

821.163.41.09 Brlić-Mažuranić I.

Primljeno 7. 6. 2020.

Prihvaćeno 1. 7. 2020.

Maja S. VERDONIK*

Sveučilište u Rijeci

Učiteljski fakultet Rijeka

Republika Hrvatska

DOPRINOS JOVANA LJUŠTANOVIĆA ZNANSTVENIM ISTRAŽIVANJIMA KNJIŽEVNOG STVARALAŠTVA IVANE BRLIĆ-MAŽURANIĆ

Prikaz znanstvenog članka

Kulturno-povijesne forme srpske recepcije

Priča iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić

između dvaju svjetskih ratova,

u spomen i u znak zahvalnosti poštovanom

kolegi prof. dr. sc. Jovanu Ljuštanoviću

Jovan Ljuštanović sudjelovao je u listopadu 2016. godine na Međunarodnoj znanstvenoj konferenciji *Stoljeće „Priča iz davnine” Ivane Brlić-Mažuranić*, održanoj u Zagrebu povodom obilježavanja stogodišnjice prvog objavljivanja ove, za hrvatsku književnost, antologijske zbirke bajki. Izlaganje je nosilo na-

* mverdonik@ufri.uniri.hr

slov „Kulturno-povijesne forme srpske recepcije *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dvaju svjetskih ratova”, pod kojim je i objavljeno u Zborniku radova s ove konferencije, *Stoljeće Priča iz davnine* (Zagreb 2018). Cilj je ovog teksta ukazati na spoznaje koje je Jovan Ljuštanović iznio u svom tadašnjem izlaganju i u objavljenom znanstvenom članku, doprinijevši time uvidu šire akademske zajednice u srpsku recepciju *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dvaju svjetskih ratova.

Recepciju *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, objavljenih prvi put tijekom Prvog svjetskog rata – 1916. godine, moguće je, prema Ljuštanovićevim riječima, unutar srpske kulture pratiti nakon kraja ovog rata, „u novoj državnoj tvorevini: u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno u Jugoslaviji” (2018: 675). Pitanje zasebnih nacionalnih i kulturnih identiteta te identitetske proturječnosti koje su se pojavile u tada novoj državi, potaknute idejom jugoslavenstva, nastavlja Ljuštanović, najbolje je izrazio Dragutin Prohaska u Predgovoru *Pregledu savremene hrvatsko-srpske književnosti*, objavljenom 1921. godine. Prohaska uočava mnoge podudarnosti između suvremene hrvatske i srpske književnosti, navodi iste ili srodne ideje i kulturno-političke težnje, te traga za presjekom između ovih dviju književnosti (Ljuštanović 2018: 676). Sa stajališta srpske recepcije *Priča iz davnine* „tim je dvojstvom stvorena osebujna imago-loška situacija, koja se ogleda u izvjesnoj relativizaciji pojmova naše i tuđe. U slučaju Ivane Brlić-Mažuranić i njezinih *Priča iz davnine* ta je relativizacija došla do izražaja kroz dvije književno-povijesne i kulturno-povijesne forme, kroz dva najopćenitija kulturno-politička i tradicijska okvira – jugoslavenski i hrvatski” (Ljuštanović 2018: 676). Jovan Ljuštanović ukazuje na to da su u srpskoj recepciji *Priča iz davnine* u ta dva okvira, u pravilu, bivali smješteni svi estetski i kulturno-socijalni aspekti djela Ivane Brlić-

-Mažuranić: „slika svijeta, odnos prema različitim slojevima kulturne i književne tradicije, žanrovska pitanja, odnos prema djetetu i djetinjstvu, rodna pitanja” (isto). Ovo će dvojstvo nastaviti postojati prilagođavajući se novim kulturnim i ideološkim okolnostima, i u socijalističkoj Jugoslaviji, i potrajati sve do raspada Jugoslavije i suvremene postjugoslavenske situacije (isto).

Ljuštanović nadalje ističe mišljenje Dubravke Zime¹ prema kojem je međunarodna recepcija i uspjeh *Priča iz davnine* značila istodobno i krupan korak u kanonizaciji ove zbirke bajki i u hrvatskome i jugoslavenskome kulturnom prostoru, a proces je nastavljen i predlaganjima Ivane Brlić-Mažuranić za Nobelovu nagradu, kao i njezinim izborom u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti (2018: 676).

Dvojnom prihvatanju *Priča iz davnine* u hrvatskom i jugoslavenskom kulturnom kontekstu između dva svjetska rata doprinijela je i sama Ivana Brlić-Mažuranić svojom autopoetikom i svijetom svojih *Priča iz davnine*:

Definirajući svoje „praosjećaje” na kojima je izgradila vlastiti odnos prema svijetu, Ivana Brlić-Mažuranić u Autobiografiji kaže: „Prvi svjesni osjećaj koji je u roditeljskoj kući u meni nastao bila je ljubav za hrvatsku domovinu i za onaj široki zanosan pojam slavjanstva kojemu je ova ljubav jezgrom. Ovo je ne samo prvi osjećaj, već je to u neku ruku prvotna tada jedino bitišuća tvar, iz koje su se poslije stvarali ostali osjećaji moji” (Ljuštanović 2018: 676).

Dijalektičkim konstruktom u kojemu se križaju narativi o ljubavi za hrvatsku domovinu i o širokom zanosnom pojmu slavjanstva, Ivana Brlić-Mažuranić uvodi u polje univerzalnoga dva pojmovna reda koji se, potencijalno, međusobno dekonstruiraju, otvaraju-

¹ Zima, Dubravka. Ivana Brlić-Mažuranić, članstvo u Akademiji i Nobelova nagrada. *Libri & Liberi*, Časopis za istraživanje dječje književnosti i kulture 3/2 (2014): 239–262.

ći međuprostor između nacionalnoga identiteta i onoga šireg slavenskog, zaključuje Ljuštanović (2018: 676–677). Nadalje, u *Pričama iz davnine* Ivana Brlić-Mažuranić asimilira široku slavensku folklornu građu, čemu se može priključiti i njezin znatni socijalni i politički aktivizam prisutan u vidu političke i intelektualne bliskosti s Josipom Jurjem Strossmayerom, jednim od zagovornika južnoslavenskoga jedinstva, kao i aktivna politička potpora suprugu Vatroslavu Brliću, poslaniku hrvatsko-srpske koalicije u Hrvatskome saboru. Ujedno, sudjelovanje Ivane Brlić-Mažuranić i njezine obitelji u oficijelnom jugoslavenskom društvenom životu bilo je prisutno i poslije 1918. godine. Riječju, Ljuštanović zaključuje: „u književnome djelu i životu Ivane Brlić-Mažuranić prepoznavali su se identitetski slojevi koji su mogli u danim kulturnim okolnostima biti, bez velike drame, interpretirani i u jugoslavenskom i u hrvatskom ključu” (2018: 677).

O konstituiranju jugoslavenskog kulturno-povijesnog okvira oko *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dva svjetska rata Jovan Ljuštanović navodi i pojedine konkretne primjere srpske recepcije.

Kao najstariji poznati napor posvećen uključivanju *Priča iz davnine* u srpski kulturni kontekst, Ljuštanović ističe neostvareni pokušaj Milana Ševića da objavi ćirilčko izdanje ove knjige 1924. godine. Nešto šira javna recepcija *Priča iz davnine* u srpskom kulturnom prostoru prisutna je tek od 1927. godine te je, prema Ljuštanovićevim riječima, najznačajniji rad o *Pričama iz davnine* u srpskoj periodici u dvadesetim godinama dvadesetoga stoljeća objavio Vasa Stajić, 1927. godine u *Letopisu Matice srpske* (2018: 677). Stajić u svom prikazu, posvećenom trećem izdanju *Priča iz davnine* iz 1926. godine, naziva ovu zbirku „zlatnom knjigom” koja „nesumnjivo spada u malenu biblioteku od dvadeset ili trideset knjiga, kojima bi trebalo poveriti vaspitanje budućeg i boljeg od

nas jugoslovenskog naraštaja” (Ljuštanović 2018: 679). U tekstu dominira jugoslavenska kontekstualizacija knjige, „točnije neka vrsta himerične čežnje za njenom punom jugoslavenskom kontekstualizacijom. Pritom se, prije svega, misli na uključivanje *Priča iz davnine* u srpski književni vidokrug” (Ljuštanović 2018: 680).

Jugoslavenskim duhom odiše i novinski tekst s naslovom „Intelektualni i umjetnički Zagreb” Marije Ilić, iz 1929. godine, u kojemu je, u širokoj slici zagrebačkog intelektualnoga i umjetničkog miljea s kraja trećeg desetljeća 20. stoljeća, jedan odlomak posvećen Ivani Brlić-Mažuranić. Dr. Marija Ilić, koja boravi u Zagrebu, piše za list *Vreme* nadahnuti puto- pis o „Šenoinom i Matoševu gradu”, u kojem, pored ostalog, spominje i zanimljiva ženska imena intelektualnoga i umjetničkoga Zagreba: Camillu Lucernu, Jagodu Truhelku i Ivanu Brlić-Mažuranić. Prema Jovanu Ljuštanoviću, tekst Marije Ilić plijeni svojom doživljajnom stranom Zagreba i zagrebačkoga kulturnog miljea, što posredno donosi i odlomak o Ivani Brlić-Mažuranić (Ljuštanović 2018: 680–681).

Osim prevladavajućeg jugoslavenskog okvira srpske recepcije *Priča iz davnine*, 1934. godine pojavljuje se i tekst Guida Tartaglie „Ivana Brlić-Mažuranić”, koji djelo Ivane Brlić-Mažuranić stavlja u izrazit hrvatski identitetski i tradicijski kontekst. Ljuštanović ovaj tekst povezuje s Tartaglinom biografijom, u kojoj se mogu naslućivati utjecaji povijesnih i društvenih okolnosti tijekom i nakon Prvog svjetskog rata, kao i identitetski ukrštaji (elementi hrvatskog, srpskog i jugoslavenskog identiteta), koji su, možda, odigrali određenu ulogu u modalitetima njegove recepcije bajki Ivane Brlić-Mažuranić (2018: 681). Tartaglia u svom tekstu *Priče iz davnine* naziva „božićnom jelkom” sa „sjajem zlatnih jabuka”, te uz hrvatsku dječju književnost kao takvu uspostavlja i parametre za usporedbu ovog djela s djelima iz svjetske

i bliže, srpske književnosti, spominjući Andersena i Čika-Jovina *Pevanija* (Ljuštanović 2018: 682). Ono što, prema Ljuštanoviću, pokazuje dublju vezanost Guida Tartaglie za hrvatski kulturni kontekst je osvrt na početke hrvatske recepcije *Priča iz davnine* – odnosno na Matoševo rano vrednovanje Brličkinih knjiga te kritika koju je o *Pričama iz davnine* u *Kokotu* objavio Ulderiko Donadini, čije oduševljenje Tartaglia dijeli. Donadini naziva Ivanu Brlić-Mažuranić „pravom hrvatskom aristokratkinjom-majkom”, „Banicom naše literature” te govori o pričama „punim ljepote i naših nacionalnih odlika”, biranih „dušom koju osjećate kao svilenu maramu na vjetru” (Ljuštanović 2018: 682).

Ljuštanović se osvrće i na dvojnost identitetskog pitanja prisutnu u nekrologu objavljenom u listu *Politika* povodom smrti Ivane Brlić-Mažuranić. U podtekstu nekrologa iz *Politike* naslućuje se težnja ka isticanju svojevrsnog državnog jugoslavenskog identiteta Ivane Brlić-Mažuranić, a da se, pritom, ne porekne i njezin hrvatski književni i kulturni habitus (Ljuštanović 2018: 684). U spominjanju književničkog obiteljskog konteksta naglašena je izvrsnost obitelji Mažuranić i obitelji Brlić te mreža socijalnih veza koje su članovi obitelji tijekom vremena uspostavljali, kao što su veze s banom Jelačićem i biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom, ali je posebno istaknuta i činjenica da je Ignacije Brlić, stric Ivanina muža Vatroslava, bio „poznati prijatelj našeg Vuka” (Ljuštanović 2018: 684). Nekrolog u *Politici* tako sadrži jasne tragove jugoslavenskoga državotvornog unitarizma iz tridesetih godina dvadesetoga stoljeća, ne pokušavajući pritom supstituirati hrvatski kulturni identitet Ivane Brlić-Mažuranić, već se oslanja na identitetsko dvojstvo koje je ona sama iskazala u vlastitom identitetskom konstrukt, povezujući široki plamen slavjanstva i ljubav za hrvatsku domovinu. Ljuštanović zaključuje: „I ovdje jugoslavensko i na-

cionalno ulaze u odnos međusobne dekonstrukcije, međusobno se ne hijerarhiziraju, nego se 'pretapaju', bez čvrstih granica” (isto).

Rezultat visoke kanonizacije Ivane Brlić-Mažuranić u jugoslavenskom kulturnom prostoru bio je, tridesetih godina 20. stoljeća, njezin ulazak u čitanke iz kojih su učila i srpska djeca. Jovan Ljuštanović navodi čitanku Jaše Prodanovića za drugi razred srednjih škola, objavljenu 1932. godine, u kojoj se pojavljuje bajka „Ribar Palunko i njegova žena”, *Srpskohrvatsku čitanku* za I. razred srednjih i njima sličnih škola, autora Georgijevića i drugih, iz 1938. godine, u kojoj je objavljena „Šuma Striborova”, te čitanku istih autora za drugi razred, objavljenu iste godine, u kojoj je objavljena bajka „Sunce djever i Neva Nevičica”. U *Čitanci s gramatikom srpskohrvatskog jezika za prvi razred srednje škole*, autora Pavlovića i Ilića iz 1939. godine, također je bila objavljena bajka „Šuma Striborova”. Ljuštanović ističe kao zanimljivost činjenicu da su sve ove bajke objavljene ćirilicom, čime je jedna od glavnih težnji za premošćivanjem signifikantnih kulturnih razlika unutar jugoslavenske zajednice, kao i za približavanjem glasovitih bajki Ivane Brlić-Mažuranić dijelu srpskih čitatelja, u njima ostvarena (2018: 684–685).

Zaključno, prema riječima Jovana Ljuštanovića, *Priče iz davnine* u srpskoj su recepciji, pogotovo u dvadesetim godinama dvadesetog stoljeća, prepoznane kao književno djelo od kojeg se očekivalo da bude čimbenik jugoslavenske kulturne sinteze. Toj ideji su pogodovali međunarodna recepcija *Priča iz davnine* i kanonski status proizašao iz nje, ali i jak slavenski znak u socijalnom stavu i poetici Ivane Brlić-Mažuranić. U horizontu srpske recepcije, nekada imenovan, nekada podrazumijevan, bio je prisutan i hrvatski kulturno-povijesni i tradicijski okvir Brličkinaj djela, negdje se pojavljujući kao ideologem o različitim „granama” jednoga naroda, drugdje kao po-

hvala kulturnoj i umjetničkoj sredini koja pripada hrvatskome kulturnom miljeu, a treći put kao rekonstrukcija autonomnoga hrvatskog kulturnog konteksta *Priča iz davnine* (2018: 685). Pritom ni u jednom od tih slučajeva nije u potpunosti bio isključen jugoslavenski vidokrug.

Ivana Brlić-Mažuranić svoje je *Priče iz davnine* napisala u određenim povijesnim i kulturnim okolnostima, u određenom geopolitičkom prostoru i određenom povijesnom vremenu. Ona i njezino djelo nikako nisu mogli izbjeći aktualne kulturno-povijesne forme recepcije. Unutar tih formi artikulirana je iskrena i duboka pohvala djelu Ivane Brlić-Mažuranić, njezinom jeziku, stilu, ljubavi za prirodu, moralnim konsekvencama njezinih priča, univerzalnim porukama, njezinom ispreplitanju poganskog i kršćanskog, njezinoj osjetljivosti i nježnosti, njezinom materinskome osjećanju i poznavanju dječje duše – što sve može biti zalag budućih čitanja, unutar kulturnih konstrukta drugačijih nego što su oni koji su i srpsku i hrvatsku kulturu pratili kroz minulo stoljeće,

zaključuje Ljuštanović (2018: 686). U znanstvenom članku „Kulturno-povijesne forme srpske recepcije *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dvaju svjetskih ratova” Jovan Ljuštanović ukazao je analizom srpske recepcije *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić u navedenom razdoblju na dvojnost jugoslavenskog i hrvatskog konteksta doživljavanja ove knjige u srpskom kulturnom miljeu. Takvoj dvojnosti doprinijeli su, prema Ljuštanovićevim riječima, ljubav Ivane Brlić-Mažuranić za hrvatsku domovinu kao i odnos prema širokom zanosnom pojmu slavjanstva, isprepleteni u njezinom životu i radu.

Antologijska zbirka bajki hrvatske književnosti *Priče iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić poticajna je i nakon više od stotinu godina od prvog objavljivanja za znanstvena istraživanja, analize samih bajki, ali i uvjeta njihova nastanka, kao i doživljavanja u

različitim kulturama. Znanstveni članak Jovana Ljuštanovića „Kulturno-povijesne forme srpske recepcije *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dvaju svjetskih ratova”, kao sastavni dio Zbornika radova s Međunarodne znanstvene konferencije „Stoljeće *Priča iz davnine*” zasigurno predstavlja tome izniman doprinos.

IZVOR

Ljuštanović, Jovan. Kulturno-povijesne forme srpske recepcije *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić između dvaju svjetskih ratova. Andrijana Kos-Lajtman, Sanja Lovrić Kralj, Nada Kujundžić (ur.). *Stoljeće Priča iz davnine. Zbornik radova*. Zagreb: Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, 2018, 675–687.

Научна критика
UDC 821.163.41-93.09 Maksimović D.
Примљено 25. 6. 2020.
Прихваћено 4. 7. 2020.

Ирина С. ДАМЈАНОВ*

Висока школа струковних студија
за образовање васпитача Нови Сад
Република Србија

ДВА ТЕКСТА О БАЈЦИ О КРАТКОВЕЧНОЈ

Богати опус Десанке Максимовић, од времена његовог настајања па све до данас, има значајно место у домаћим књижевнонаучним истраживањима и тумачењима, а уједно изазива веома опречне оцене књижевне критике и његова вредност неретко је под лупом преиспитивања. Међутим, научно интересовање за *Бајку о Крайковечној* било је релативно скромно, те два рада Јована Љуштановића – „*Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић – парадокс сложене једноставности” (2004)¹ и „*Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић као (ауто)поетички текст” (2019)² већ и само због ове чињенице чине вредан научни допринос промишљању о делу Десанке Максимовић.

* damjanovirina@gmail.com

¹ Овај текст објављен је први пут у зборнику радова *Проза Десанке Максимовић* (Београд: Задужбина Десанке Максимовић, „Десанкини мајски разговори”, књ. 10, 2001), а потом је штампан у књизи *Црвенкапа грицка вука. Сјудије и есеји о књижевности за децу* (Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи / Змајеве деце игре, 2004), која је овде коришћена као извор.

² За потребе приказа коришћен је рукописни примерак овог рада због потешкоћа при прибављању зборника у коме је објављен, те је и пагинација означена према рукопису. У литератури су наведени подаци о објављеном раду.

У старијем тексту аутор полази од упечатљивог контраста између литерарне сугестије јасноће и једноставности *Бајке* и сложеног универзалног тематско-мотивског комплекса који покреће егзистенцијална питања, а потом разоткрива присуство и других сложенијих формалних и семантичких структура које се крију иза оних једноставних, очигледнијих. Кроз призму те „сложене једноставности” аутор приказује слојевитост при жанровском одређењу овог дела, прерастање из алегоријске у симболичку структуру, простор између децјег анимизма и симболистичке „панкохерентности”, танку границу и игру између аутобиографије и фикције. С друге стране, у млађем тексту аутор се бави аутопоетичким и поетичким исказима изнетим у *Бајци о Крайковечној* кроз тумачење елемената метатекстуалности из предговора и алегоријских слика уметничког и песничког стварања садржаних у фикционалном делу ове бајке. Како би утврдио колико се ауто(поетички) искази из *Бајке* поклапају с песникињиним схватањем поезије и уметничког стварања уопште, аутор наводи и тумачи поједине њене ставове изнете у интервјуима, али и друга дела из њеног опуса. Међусобно допуњавање између старијег и млађег текста првенствено се огледа у томе што се поједини (ауто)поетички искази разоткривају управо у неким од оних једноставних и сложених елемената тумачених у првом тексту, а такође, појединим деловима првог текста наговештавају се (ауто)поетички аспекти *Бајке о Крайковечној*, који се у другом тексту сложено тумаче.

Предговори – један од путева у расветљавању пантеизма и (ауто)поетике Десанке Максимовић

Први део текста „*Бајка о Крайковечној* Десанке Максимовић – парадокс сложене једноставности”

(2004) посвећен је тумачењу пантеизма Десанке Максимовић, којим је прожет велики део њеног укупног стваралаштва. Њен својеврсни пантеизам, према аутору, налази се између дечјег анимизма и апстрактне симболистичке „панкохерентности” – чулно конкретни доживљај природе и анимизам близак дечјој тежњи да у свему препознају живот полазна је тачка за уочавање дубље аналогије између природе и људског света, односно дубоког, чак религиозног осећања везе свега живог и неживог која представља суштину света. Аутор уочава да се динамичка позиција субјекта која се креће од једне до друге крајње тачке, оставши ипак у вези са обе, рефлектује већ у два предговора која претходе овом прозном делу. Наиме, Јован Љуштановић показује како се у предговорима, од описа аутобиографске, нефикцијске, ране непосредне блискости с природом, као и детињег обраћања ливадским животињама и биљкама, прелази у фиктивни лик приповедача са улогом проповеднице кроз коју се читава идеја „панкохерентности”, али се разазнаје и „самопројекција песника који у призоре и бића из природе пројектује своје стрепње везане за процес уметничког стварања” (2004: 69).

Водећи се овим трагом, управо у предговорима Јован Љуштановић открива велики део поетичког и аутопоетичког слоја. У првом предговору уочава да се већ самим насловом „Како је настала бајка коју имате у овој књизи” наговештава да је реч о метатексту којим ће се сазнати нешто о начину настанка *Бајке*, а да дијалогски приступ остварен коришћењем другог лица множине упућује на то да је текст намењен дечјем колективу. У поменутом опису непосредног искуства с природом аутор уочава и аутопоетичке елементе – по њему, тај опис више је од аутобиографског исказа, он казује и како се на основу тог искуства развија бајка. Осим тога, аутор опажа и да Десанка Максимовић у овом предговору

одлаже да деци непосредно саопшти своје дубоко, емотивно осећање повезаности с природом, што је подстакнуто како поетичким, тако и идеолошким разлозима. Наиме, наводи да, с једне стране, Десанка Максимовић тежи да своје рано искуство с природом представи као извор емпиријског знања које је боље од учења из књига, а с друге стране износи идеју о повезаности науке и поезије, у чему аутор наслеђује рефлекс југословенске социјалистичке парадигме – *дијалектичког материјализма*. Аутор се у контексту овога осврће и на идеолошки подстакнуту *расправу о бајци* која се одвијала крајем четрдесетих и почетком педесетих година прошлог века у Југославији, а која је имала утицаја и на Десанку Максимовић. Он наводи да се идеолошка легитимност обезбеђивала управо идејом о вези науке и бајке. Истицање ове везе у првом предговору аутор види и у томе што песникиња наводи деци блиске примере у вези са школом, актуелним техничким и природнонаучним достигнућима, а у оквиру тога смешта свој песнички доживљај блискости и везе с природом. Аутор закључује да је овде у питању и одређено промишљање о односу између писца и читаоца, кроз покушај да се песникињина слика света повеже са актуелним школским и идеолошким искуством које гради дечју слику света, а управо је то промишљање поетичко јер, како сматра аутор, истиче проблем природе књижевне комуникације.

Овај проблем комуникације писца и деце аутор види и у другом предговору, „Пишчева молитва на Заравни” кроз опис песникињине шетње са децом која јој постављају многобројна питања, на која она реагује тако што се моли природи да јој помогне да одговори. Аутор наводи и да је други предговор написан у првом лицу јединине, чиме се текст повезује са песникињом, што је у складу с тим да су молитве које она изговара и с којима се деца суочава-

ју врста „атипичне, индивидуализоване, песничке религијске праксе, која хоће да их уведе не само у особену врсту фикције и фантастике, него и у једну врсту специфичне осећајности која стреми ка дубљим метафизичким спознајама” (2019: 10). Анализу и тумачење предговора аутор закључује опажањем да они заправо представљају спону између имплицитне и експлицитне поетике и фикцијског света бајке.

(Не)бајка

Значајан део текста из 2004. године посвећен је питању жанра *Бајке о Крайковечној*. Полазећи од именовања главне јунакиње по њеној особини пресудној за причу, преко типа фантастике, па све до елемената сижејне структуре који подразумевају пут с препрекама јунака до свадбе, аутор проналази подударности са усменом бајком. Међутим, Јован Љуштановић темељно разматра елементе композиције и сижеа, као и имплицитну филозофију исказану у *Бајци*, на основу чега удаљава ово дело од жанра бајке и приближава га, користећи термин Нова Вуковића, „малом чудесном роману”. То чини прво указујући на развој сижеа који је сложенији него у бајци, јер сиже *Бајке о Крайковечној* није могуће свести само на пут с препрекама до свадбе, већ је свадба само једна од етапа на путу до смрти и онога што долази после ње. Након тога, кроз анализу ликова, аутор показује како у *Крайковечној* нема, или има врло мало, противника и помагача карактеристичних за бајку – главни противник је време, а помагачи су носиоци радње чији су напори обједињени заједничким циљем. Такође, аутор показује да је композиција радње степенаста, а не линеарна, што се огледа у томе да се јављају самостална поглавља у којима је приказан допринос чланова

ва заједнице општем друштвеном циљу. Најзад, аутор наводи и то да егзистенцијалистичка филозофија присутна у *Крайковечној* разграничава ово дело од бајке. Наиме, према аутору, та филозофија доминантна је у поглављу посвећеном школовању Кратковечне, у ком јој гусеница, њена учитељица, прича кратке „бајке” које се односе на животни циклус, а кроз те приче представља Кратковечнин живот, али и живот сваког бића. У чињеници да се свака „бајка” завршава Кратковечниним питањем о томе шта је било даље, и учитељичиним одговором да је тако било увек и да ће увек тако бити, аутор уочава песникињин поглед на рађање и умирање као неминовност, али наводи и то да је кроз читаву *Бајку* прожета идеја да пролазност појачава животну силу и даје смисао егзистенцији.

У тексту из 2019. године, кроз различите примере, аутор показује како су овакве идеје присутне и у поезији Десанке Максимовић, али се могу наћи и у њеним исказима у интервјуима. Аутопоетичке и програмске слојеве проналази управо у кратким „бајкама” причаним Кратковечној, објашњавајући да „бајка” није више само чудесна прича већ говори и о битним, универзалним темама, а укључује и научне и идеолошке слојеве, што је исказано још у предговорима. Аутор наводи да се управо овим поетичким идејама може тумачити и наслов *Крваве бајке*, што поткрепљује краћом анализом песме у контексту оваквог схватања бајке.

Од алегорије до симболичке структуре и (ауто)поетике

Аутор се у ова два текста пажљиво бави и природом и тумачењем алегоријских слика присутних у *Бајци* у *Крайковечној*, као и различитим степеном алегоричности њених делова. У првом тексту

открива постојање алегорије у различитим слојевима овог дела, с посебним акцентом на њеној особености и условности. Наиме, аутор у причи о лептирици која живи само један дан и заједници чија је пажња усмерена на њену кратковечност види алегорију о људској окупираности пролазношћу живота. Примећује да је у овом прозном делу пролазност мотив који подстиче читаву заједницу да подржава Кратковечну у њеним жељама, односно да је „свест о пролазности исходиште доброте” (2004: 70), која је заправо више алегорија света какав би требало да буде него света какав он јесте. Овакву, на неки начин, утопијску алегорију аутор запажа и у другим елементима *Бајке*. Наиме, сматра да социјална заједница инсеката и ситних животиња веома личи на људско друштво на основу односа унутар заједнице, етике, уметности, система вредности и др., али да не одражава једно конкретно људско друштво, већ је више нека врста идеала социјалног склада. На основу овога закључује да се алегоријска структура овог прозног дела „односи више на културну него на стварносну сферу човекову” (2004: 72), која је ближа идеалу него нечему стварном и дефинисаном, те да се због тога и не може одредити као чиста алегорија, већ прелази и у симболичку структуру.

Јован Љуштановић у наставку примећује да је најнепосреднија алегорија садржана у оним деловима *Бајке* који описују уметнички живот и стварање. У тексту из 2004. године аутор интерпретира те слике, а у тексту из 2019. године ове интерпретације додатно усложњава повезујући их још темељније са књижевним и културним животом чији је савременик била Десанка Максимовић и стављајући их у контекст њених (ауто)поетичких ставова.

Аутор истиче како Десанка Максимовић попцима хлебарима приписује уметнички и песнички дар, чиме прави везу између мешања и печења хлеба и

уметничког сензибилитета, на основу чега се може ишчитати песникињин поглед на уметничко стварање, које је за њу, очито, социјално смислена делатност, али и животно значајна. Такође, аутор уочава паралелизам између приказа песника Попца Хлебара и уметника Паука Ткача и доживљаја властитог песничког идентитета Десанке Максимовић, што поткрепљује различитим песникињиним изјавама датим у интервјуима. Самозагледаност, повезаност са светом око себе, моћ песничке инспирације, чулна сензибилност, као и способност да се она преточи у дело, како аутор примећује, део су те подударности.

У приказу Барјактара, паука који процењују вредност уметничких дела, и приказу припадника уметничке заједнице који нису ни налик Попцу Хлебару и Пауку Ткачу, аутор наслућује однос Десанке Максимовић према књижевном и културном животу којем је била сведок. У сатиричном приказу нескромних, екстравагантних, лажно аутентичних уметника аутор види слику одређене групе песника који су деловали у исто време када и она, а с којима, судећи и по изјавама из интервјуа који су у тексту издвојени, песникиња није осећала блискост. Поред тога, Барјактари су приказани као бића „без срца”, на основу чега аутор лако увиђа отклон Десанке Максимовић према критичарима који су били њени савременици. Послератни сукоб између реалиста и модерних и уопште идеолошке и књижевне сукобе Јован Љуштановић ишчитава у подели Барјактара на „леву” и „десну обалу реке”, истовремено наглашавајући и то да се „ипак у утопијској визији социјалне заједнице обе струје слажу око вредности певања Попца Хлебара и ткања Паука Ткача” (2019: 18). Овај рад аутор завршава закључком да су песнички идентитет и специфична књижевноисторијска позиција Десанке Максимовић, који се, како је радом и показано, огледају у *Бајци о Крајковечној*, веома значајни за тумачење њеног целокупног дела.

Полазећи од самог текста, Јован Љуштановић у свом раду из 2004. године врло пажљиво тумачи свет *Бајке о Крайковачној* и открива разнолике идеје које се из њега могу ишчитати, као и специфичну сложеност овог дела. Кроз то тумачење, аутор пружа важно промишљање о жанру и алегоричности *Бајке*, као и о пантеизму Десанке Максимовић. Увиди до којих долази научно су вредни и за сагледавање и разумевање често флуидних граница жанра и алегорије уопште. Каснији текст смешта *Бајку о Крайковачној* у шири контекст јер се уочене (ауто)поетичке идеје повезују са исказима из интервјуа и с другим делима из опуса Десанке Максимовић, на основу чега се ово прозно дело препознаје као изузетно значајно за разумевање песничких (ауто)поетичких ставова. Због свега овога, ова два текста представљају важан научни допринос и релевантну литературу за разумевање и даља тумачења како *Бајке о Крайковачној*, тако и (ауто)поетике Десанке Максимовић.

ЛИТЕРАТУРА

- Љуштановић, Јован. „Бајка о Кратковечној” Десанке Максимовић – парадокс сложене једноставности. *Црвенкаша горица вука: студије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи / Змајеве деце игре, 2004: 63–80.
- Љуштановић, Јован. „Бајка о Кратковечној” Десанке Максимовић као (ауто)поетички текст. Светлана Шеатовић, Зорана Опачић (ур.). *Песнички завичај Десанке Максимовић*. Београд: Институт за књижевност и уметност – Задужбина „Десанка Максимовић”; Требиње: Дучићеве вечери поезије, 2019, 281–303.

Оригинални научни рад
UDC 821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 30. 6. 2020.
Прихваћено 4. 7. 2020.

Милена С. ЗОРИЋ*

Висока школа струковних студија
за образовање васпитача Нови Сад
Република Србија

ОД КОНСТРУКТА ДЕТИЊСТВА ДО ДЕТЕТА У ВРТИЋУ: МЕТОДИЧКА ИСТРАЖИВАЊА ЈОВАНА ЉУШТАНОВИЋА

САЖЕТАК: У овом тексту желимо да покажемо на који је начин Јован Љуштановић прожео и сублимирао теоријску мисао и практичан рад са студентима и васпитачима, пре свега у оснаживању њихових компетенција у раду с децом предшколског узраста. Полазећи од неких, сматрамо, кључних радова Јована Љуштановића у којима је аутор теоријски разматрао концепт детињства, па самим тим и место детета у друштву, прелазимо на текстове посвећене практичарима – искусним васпитачима и студентима и њиховом унапређењу, развоју и раду. Ове текстове, ако посматрамо само њихову намену, различите провенијенције, од најранијих теоријских разматрања до потоњих и оних посвећених пракси, обједињује иста мисао о аутономном и целовитом детињству и слободи игре, али и покушај да се дође до одговора на питање шта је то дете као реципијент.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Јован Љуштановић, конструкт детињства, предшколско дете, вртић, методика развоја говора

* milena_zoric_ns@yahoo.com

Човек и нема аутентичније искуство о от-
кривању света и васпостављању идентитета
од властитог детињства, нити непосредније
искуство с историјом од оног које му доноси
историја властитог живота.

Јован Љуштановић (2012б: 48)

Ако се бавите књижевношћу за децу, без обзи-
ра на то да ли сте њен стваралац или проучавалац,
неминовно је да поставите себи питање шта је то
дете и шта је то детињство. Јован Љуштановић је
за тим одговорима трагао више од тридесет година
и ниједном се није усудио да каже да их је прона-
шао, јер, да би се прецизно одредило шта је детињ-
ство, мора се, између осталог, одредити када оно
престаје, будући да „’контекстуализовање првих го-
дина људског живота’ јесте *differentia specifica* де-
тињства. Појма детињства нема без идеје о одређе-
ном временском поретку који битно детерминише
социјалне односе који се везују за њега” (Љуштановић
2012б: 47).¹ Тако, на пример, детињство у
Нушићевој *Аутибиографији*, показује Љуштановић,
добија своју вредност тек када дете престаје да буде
„’средњи род’ у ’сукњици’ и постаје ’човек у пан-
талонама’” (Љуштановић 2004б: 49). За ово своје
виђење детињства снажно поткрепљење нашао је и
у разматрањима о „открићу детињства” француског
медијеалисте Филипа Аријеса [Philippe Aries], ко-
ји сматра да аутономног детињства какво данас по-
знајемо није било до појаве модерног друштва (Ari-
jes 1989: 58–77),² али и у програмском тексту Ду-
шана Радовића са првог Саветовања Змајевих деч-
јих игара 1959 (Радовић 1959).³ Уз то, идеја којом
се непрекидно руководио јесте и она Алана Праута

и Алисон Џејмс [Alan Prout, Allison James] о де-
тињству као „друштвеном конструкту” који је, као
и сваки други друштвени конструкт, подложен про-
менама (Prout, Džejms 2004: 52).

Трагајући за концептом детета и конструктом
детињства и разматрајући књижевни опус неких од
наших најзначајнијих писаца, од Вука, Бранка, неи-
зоставног Змаја, преко Нушића, Андрића, Ђопића
и Киша, затим Радовића, Витеза, Данојлића, Макси-
мовићке, Ршумовића, до Симовића, Владе Андрића,
Дејана Алексића и три Весне (Алексић, Видојевић
Гајовић и Ђоровић Бутрић), као и Попа Д. Ђурђева
и многих других⁴ – Јован Љуштановић у својевр-
сном дијалогу са ствараоцима проверава тезе до ко-
јих је сам дошао у потрази за *дечјом душом* (Љу-
штановић 2012: 13).⁵ Такође, трагајући за тим кон-
цептом он открива и да „већина писаца за децу сво-
јим делом чини оно што Душан Радовић приписује
Змају: ’Дете, децу – њих су измислили Пречани, а
највећи од свих пречана, велики српски песник Змај
Јова узео их је на руке, показао их је целом свету
и прогласио их највећом вредношћу и радошћу жи-
вота’” (Љуштановић 2012: 105).

У коауторском тексту са Љиљаном Пешикан Љу-
штановић, *Рјечник* Вука Стефановића Караџића из
1852, за који је одавно утврђено да је један од нај-
значајнијих, ако не и најзначајнији споменик српске

⁴ И када би се помислило да је о концепту детета и детињ-
ства речено готово све најважније, Јован Љуштановић је непо-
средно пред своју прерану смрт припремио за објављивање књи-
гу у којој су обједињени текстови у којима су изложена разматра-
ња на ову тему, и то хронолошки – како је духовито насловљено
– *Од Досићеја и Вука до Мирка и Славка* (Љуштановић 2020:
у рукопису) – и подсетио да дете и детињство никада до краја
не могу бити истражени. Срдачно се захваљујем Љиљани Пеши-
кан Љуштановић, која ми је за потребе писања овог текста омо-
гућила приступ рукопису.

⁵ Ни обим ни концепт рада не допуштају да се сваком тек-
сту о овим писцима посветимо (као што, сигурни смо у то, ни-
смо све ни набројали), али смо настојали да издвојимо неке за
које сматрамо да су најзначајнији.

¹ О овоме такође у Љуштановић 2004: 7–20.

² О овоме детаљније у Љуштановић 2004: 7–21; Љуштановић
2009: 230, 237–238; Љуштановић 2012б: 48–50).

³ Више о овоме у Љуштановић 2009: 230, 237–240.

културе 19. века (па и краја 18), својеврсна енциклопедија, бива још једном помно ишчитаван у потрази за представом о детету и детињству, за које се тврдило како у српској традиционалној култури готово и није било препознавано као нешто аутономно. Иако је слика о детету фрагментарна, како закључују аутори, она показује да није само грађанска култура познавала концепт аутономног детињства, као и то да „модерно, грађанско 'откриће детињства' није било ни једноставан ни једнократан процес, већ се, напротив, унутар исте културе и у истом добу можемо срести с преплитањима различитих виђења детета и детињства” (Љуштановић, Пешикан-Љуштановић 2015: 476). Такође, аутори показују и то да Вук нуди две слике детињства – свог (у различитим списима), које описује као безбрижно, љупко, проведено у природи (вероватно под утицајем русоовске визије, коју је несумњиво, бар посредно⁶, познавао), и оног које се крије на страницама *Рјечника* и које је битно одређено родном припадношћу. То је детињство које дечацама може бити продужено школовањем, док за девојчице остаје и даље скраћено, и које иде од економски корисног женског детета до емоционално непроцењивог мушког (Љуштановић, Пешикан-Љуштановић 2015: 476–477).

За разлику од Вуковог патријархалног детињства, поезија Бранка Радичевића крије у себи, како показује Јован Љуштановић, слику савременог детета и детињства. У његовој се поезији конкретна дечја игра, а не шилеровски естетски конструкт, препознаје као једино благо (Љуштановић 2013: 181). Бранко Радичевић је, сматра аутор и показује на примерима из његове поезије, опевао аутономију детињства. У његовој поезији јасно се „разазнаје и онај мимезис детињства препознатљив у свету дечје игре, неусмерени дечји динамизам и, миметички

тачно, (песник, прим. М. З.) описује дечје игре и специфичну дечју митологију – на пример, митски сјај блага из дечјих џепова” али и свет „наоко мале, пролазне, а ипак људски значајне дечје патње” (Љуштановић 2013: 184). Ово Бранка Радичевића сврстава у круг песника који су писали поезију за *децу и осетљиве* (истакао Ј. Љ.) много пре него што је она конституисана као таква.

Вероватно да Богдан Поповић, када је уврстио Бранка Радичевића у своју *Антологију*, није размишљао на овај начин, али његова „двоумица” у вези са књижевношћу за децу и чистотом „дечје душе” коју, како је сматрао, „дечја песма” није могла у потпуности да пренесе, јесте утицала на постепено мењање односа не само према књижевности за децу већ и према детињству у периоду између два светска рата (Љуштановић 2012: 82).

Дете као биће које може дубоко и истински да пати Љуштановић открива и у прози Андрића, Ћопића и Киша. Сва три писца суочавају децу са egzистенцијалним питањима као што су насиље, бол, смрт. Код Андрића се јасно уочава дестабилизација *анђеоског* (истакао Ј. Љ.) детињства и тежња да се и кроз приказану судбину деце оцрта човекова судбина „без потребе за педагошком и социјалном фикцијом” (Љуштановић 2012в: 884). Ћопић и Киш, с друге стране, у потрази „за изгубљеним временом детињства” (Љуштановић 2016: 799) покушавају да на битна питања себи дају одговоре из визуре детета.

Не заборавимо, без икаквог патоса дете приказује и Душан Радовић. У својој поезији, а можда и више у кратким причама, он показује какав је реалан положај детета у савременој породици и великом граду. Његов мали прст Ђура, симбол својеврсног дечјег вапаја за индивидуалношћу и аутономијом, бори се са нелагодом коју изазива осећај недораслости у свету одраслих (Љуштановић 2004: 92–93), док слика апсолутне надмоћи одраслог над дететом

⁶ Захваљујући Јернеју Копитару.

у причи „Бркови” изазива истински бол због нанете неправде (Љуштановић 2004: 95–96). Јован Љуштановић и у Радовићевим афоризмима открива значајне податке о реалном положају детета у нашем друштву седамдесетих година 20. века (Љуштановић 2012: 108).

Чак и у „лиризованом” детињству три Весне (како их Љуштановић у свом тексту остварује – Алексић, Ђоровић Бутрић и Видојевић Гајовић) аутор налази бол, тугу, патњу, бес, произашле из дечје потребе за „освајањем слободе” (Љуштановић 2012: 139). Међутим, у њиховим приповеткама, иако је описано оно што тишти децу, нема тешких егзистенцијалних питања, попут запитаности над људском пролазношћу, будући да све три књижевнице у први план стављају тачку гледишта детета и тиме „једноставне, баналне свакодневице детета уздижу до изузетности” (Љуштановић 2012: 141).

Потрага за конструктом детета и детињства у књижевности за децу навела је Јована Љуштановића да потражи одговор и на питање шта је то дете као реципијент. Његова теза је да се до тог одговора може доћи једино анализом „конкретних комуникационих ситуација и социјалних и културних односа у којима се догађа дечја рецепција усмене и писане књижевности” (Љуштановић 2015: 508).

Један део свог рада, не тако мали, Јован Љуштановић посветио је управо трагању за што бољим моделима посредовања књижевности у дечјем вртићу. Посветио се оснаживању компетенција практичара: васпитача и студената – будућих васпитача, али и свих осталих учесника у васпитно-образовном процесу, фокусирајући се, наравно, пре свега на аспекте књижевности. Аутономно дете, чије се јаке стране додатно оснажују и које се подстиче да се са потешкоћама одрастања ухвати у коштац знајући да ће имати подршку и разумевање, или је бар очекујући, подразумева и педагога (на било ком нивоу

васпитно-образовног процеса) који ће умети и моћи да му ту подршку пружи. Јер, да би нешто било добро за дете, мора бити добро и за онога који ту датост посредује детету, како би тај чин био аутентичан и искрен.

У коауторском тексту који се бави холистичким приступом у посредовању књижевности за децу, пре свега студентима, али, консеквентно, и деци у вртићу (Љуштановић, Зорић 2013), полази се од књижевнотеоријских поставки чија импликација на овим просторима, колико је нама познато, није уобичајена на овом фону проучавања. Полазећи од основне идеје о аутономији књижевности за децу, у разматрање се улази укрштањем теорије пољског феноменолога Романа Ингардена [Roman Ingarden] о догађању књижевног дела у свести читалаца, ван које оно постоји тек као артефакт (Ингарден 1971), са рецентнијим и у свету актуелним теоријама Ханса Роберта Јауса [Hans Robert Jauss], чија се теорија рецепције ослања на концепт хоризонта очекивања (Jauss 1978), и Стенлија Фиша [Stanley Fish], који уводи модел интерпретативне заједнице (Fiš 2006). Основна поставка овога рада јесте да

активности везане за развој говора, односно матерњи језик и књижевност на свим нивоима васпитања и образовања подразумевају аутентичну естетску рецепцију, подразумевају реципијенте у чијој се свести догађа књижевно дело, који имају свој *хоризонт очекивања и који међусобно формирају интерпретативну заједницу* (Љуштановић, Зорић 2013: 68).

У потреби да се оснаже студентске компетенције у домену тумачења књижевног текста намењеног деци, рад описује стратегије помоћу којих се једна динамична интерпретативна заједница, која се са сваком генерацијом студената формира и мења, суочава са делима која, у мањој или већој мери, већ постоје у њеном хоризонту очекивања, формираном

још у детињству, али која се, истовремено, први пут среће с концептом књижевности за децу којем ваља приступити као „аутономном систему са специфичним положајем и у књижевности и у култури” (Љуштановић, Зорић 2013: 69). Описане су и интерпретиране стратегије чији је задатак била хомогенизација групе, као веће интерпретативне заједнице, али и спречавање стварања својеврсне окоштале хијерархије у оквиру те заједнице. Реалном сагледавању методичких изазова који су постављени доприноси и представљање својеврсних препрека на које се у успостављању овог метода наишло. Најизразитијим су се показали свесно ремећење постојеће интерпретативне заједнице приликом њеног подизања на виши интерпретативни ниво, стварање новог хоризонта очекивања којем је претходило извесно разочарање и неповерење у постојећи, али и успостављање емотивне размене унутар саме заједнице. Резултат описаног начина рада јесте хомогенизована интерпретативна заједница, као и делимично савладавање напетости између реалног хоризонта очекивања с којим студенти долазе и онога који је уграђен у програм.

Вођен чињеницом да је у пракси недвојбено видљиво како је начин на који се предшколско дете самоизражава и комуницира с другима умногоме налик позоришту, што се поткрепљује и Пијажеовом [Jean Piaget] теоријом о симболичкој игри (Пијаже 1968), по којој дете игра оно што мисли јер је игра у најдубљој вези са његовим начином мишљења и односом према свету (Љуштановић 2014: 26), Јован Љуштановић се проматрању односа позоришта односно елемената драмског и вртића посвећује у више наврата.

У свом тексту врло индикативног наслова „Вртић као позориште” Љуштановић полази од запажања да је дечји израз у потпуности перформативан – почев од тога да дете на почетку свог пута

ка одраслом своје мисли и осећања најчешће изражава покретом или уз његову пратњу, па до тога да и дечји говор, по одабиру језичких средстава (презент, номинатив као падеж субјекта, акузатив као падеж објекта), у себи садржи изразиту перформативност. У тим одликама дечје комуникације са спољним светом Јован Љуштановић примећује: „Све, или скоро све је на сцени” (Љуштановић 2014: 26). Јер у вртићу – који овај аутор опажа као место на којем се окупљају бића која имају потребу за игром без краја (Љуштановић 2014: 28) – пуно се тога догађа *ко бајаги*, јер, како он истиче, дечја игра „јесте наивно и лако творење илузије и подавање илузији, али дечја игра не значи губитак односа према стварности” (Љуштановић 2014: 28), у њој нипошто не треба видети немоћ детета да због своје интелектуалне незрелости сагледа свакодневни живот који га окружује. На примерима из праксе показује како дете врло лако прелази из једног света у други, те столица из Змајевог *Малог коњаника* у час постаје и лав, али и висибоба, и то приписује чињеници да је дечја игра начин на који оно живи свој живот и да без обзира на то што јесте чулно конкретна, „она није *маска* – она је *лице* (истакао Ј. Љ.)” (Љуштановић 2014: 28).

Из једног света у други, показало се, врло лако прелазе и васпитачи у свом раду с децом. Њихова игра, њихово паразитизација, како Јован Љуштановић назива ову ситуацију, такође долази изнутра, из потребе да се прате активности које креирају сама деца, да се њихова енергија усмери и да се осмисли живот и рад у вртићу. Врло се често ово дешава и мимо постављених педагошких циљева, а још чешће уз осмишљене драматизације – у оба случаја исходи су од непроцењиве вредности како за децу тако и за васпитаче.

Ако се позориште посматра из аспекта предшколског детета, више могућности се нуди у вртићу

него у правом позоришту, које, како запажа Јован Љуштановић, када је реч о представама за децу, још није изашло из сцене кутије. Он позива позоришне посленике да зађу у свет вртића и преузму понешто од искуства и знања васпитача. Истовремено, због блискости језика позоришта и језика предшколског детета, у чијем се перформативном изразу све дешава сада и овде, као један од бољих видова стручног усавршавања васпитача Јован Љуштановић препоручује управо позориште.

Из ових промишљања проистекао је један, за наше оквири могло би се слободно рећи, методички експеримент. Резултати су описани у коауторском тексту који се бави драматизацијом књижевног текста у вртићу (Љуштановић, Зорић 2015). Током једног испитног циклуса праћен је рад студената – будућих васпитача са децом предшколског узраста. Студенти су најпре укључени у интерпретативну заједницу деце у вртићу, која је прва након оне у којој дете учествује са родитељима и најужом породицом. Улога васпитача је ту, показало се, веома осетљива, јер од његове процене зависи не само шта јесте или није за децу већ и како ће дата заједница то прихватити. Васпитач је, свакако, и сам део те заједнице, чији члан је требало постати у релативно кратком времену. У тексту су описане све етапе кроз које су студенти у том периоду прошли у раду с децом – од интерпретације текста, преко драматуршке анализе, до својеврсног учења текста.

Будући да и сама живе у акцији, уочено је да деца релативно лако уочавају одређене законитости позоришта које се односе на драмски сукоб. Разговором о том сукобу, о делању јунака, долази се и до својеврсне пробе у којој деца често самоиницијативно улазе у улогу, „перформативно се артикулишу” (Љуштановић, Зорић: 390). Из овог слободног перформанса прелази се најчешће у недовршену драматизацију у којој нема потребе за учењем дија-

лога, већ се они усвајају кроз специфичан амалгам драматуршке анализе и игре. Све ово показало се као веома важно за социјализацију и индивидуализацију деце.

Практична примена драмског метода у раду с децом предшколског узраста показала је оно о чему се мање-више теоретски разматрало: детету се помаже да „деконструише властити инфантилни егоцентризам, да егоцентричну асимилацију света око себе преобрази у социјално отворен и активан систем. Један од најбољих путева у том процесу јесте да се дете научи да се децентрира играјући улогу другог” (Љуштановић 2014: 32). Међутим, ово истраживање изнедрило је и неке неочекиване резултате – иако је једна од основних претпоставки да драматизација у деци доприноси еманципацији деце, у пракси се показало да већина деце тражи непрестану подршку и помоћ студената – васпитача која се огледала у потреби за непосредним контактом (држање за руку, одећу или чак косу). Такође, деца која су окарактерисана као стидљива слободније су иступала и учествовала у активностима. Ово, конкретно, није у вези са самом драматизацијом текста у вртићу, али јесте у вези са формирањем интерпретативне заједнице, где се показало да присуство једног или два нова члана (студента) може да наруши њен поредак и успостави нов хоризонт очекивања у одређеном смислу. Присуство студената као нових чланова заједнице показало је сву сложеност социјалних односа, не само унутар децијске заједнице већ и на релацији дете – васпитач, које ни сами искусни практичари у свакодневној комуникацији са децом нису у могућности увек до краја да освесте. Тиме је доказано и показано да је драматизација књижевног текста у вртићу један веома сложен и недовољно методички истражен процес, у којем се успостављањем *ad hoc* циљева може доћи „до низа више него драгоцених колатералних исхода ко-

ји се тичу и физичког, и когнитивног, и социјалног, и естетског развоја детета, његовог самопоштовања и суштинске људске еманципације” (Љуштановић, Зорић 2015: 393).

У још један текст о драмском методу у васпитно-образовном процесу, а пре свега у вртићу, настао неколико година након претходних (Љуштановић 2018), упловљава се посве спонтано, те је јасно да се нит промишљања о овој појави није прекидала. Опет полазећи од игре (јер другачије се, будући да је еманација детета, у разматрање живота у вртићу и не може), овога пута из Хојзингиног [Johan Huizinga] аспекта разматрања човека као *homo ludens*-а (Huizinga 1970), Јован Љуштановић упућује све оне који трагају за кључем драмског текста – у позориште, као „главно место драмског васпитања и образовања” (Љуштановић 2018: 144). А међу њима су и сви они педагози који у свом раду користе било који сегмент драмског метода, па тако и васпитачи, будући да се, како аутор примећује, у последње време драмски метод у раду с децом све више користи у сазнајне сврхе (Љуштановић 2018: 149). Главни недостатак и уједно проблем у употреби драмског метода у школама, односно вртићима као основној сфери интересовања Љуштановићевих методичких разматрања, намеће се потребом школског система да се ствари дефинишу и конзервирају, чиме се умањује значај једнократне симбиозе чулних, интелектуалних и гледалачких искустава (Љуштановић 2018: 144).

Будући да је живот у вртићкој заједници врло динамичан не само за децу већ и за васпитаче, они се неретко налазе у улози свих позоришних радника – и драматурга, и редитеља, и сценографа, и костимографа, што умногоме превазилази компетенције обичног гледаоца. Стога се као идеалан модел проширивања знања и умећа из ове сфере намеће потреба да просветни радници из гледалишта пређу и

на другу страну, што је често, јасно је Јовану Љуштановићу, потпуно неизводљиво. Стога се, сматра, треба задовољити могућношћу постављања представа из визуре „развијеног гледаоца своје врсте” (*развијени гледалац* је термин који је Јован Тирилов користио за позоришне критичаре) (Љуштановић 1997). Како је језик предшколског детета и начин његове комуникације близак позоришту, то је потребно искористити у раду на драматизацији текстова у вртићу.

Потребно је, истовремено, и да васпитачи не буду вођени само својим искуством гледаоца већ и да постану „оператори позоришног језика”, односно, како сматра Јован Љуштановић, „да позоришну игру искусе на својој кожи” (Љуштановић 2018: 148), што је он, како показује у свом тексту (а били смо сведоци и у пракси), методички успео да оствари са својим студентима. Улога ових оператора није само да драмски метод приближе деци и употребе га у сазнајне сврхе већ и да деци помогну да постану гледаоци, и то гледаоци који ће постати чланови интерпретативне заједнице гледалаца представе, оно што је, мислимо, најближе развијеном гледаоцу у сваком смислу.

Поново се ка новим искуствима иде зарад добробити деце. Практичар са појачаним компетенцијама вођења драмске игре лакше ће укључити децу у потпун креативни процес стварања драмске представе, чија сврха не мора нужно бити сазнајна већ може бити и на нивоу минијатуре, мање импровизације, али у којој долази до размене идеја међу децом, решавања стваралачких недоумица, и која, што је, мислимо, најважније, подстицајно утиче на дечју социјализацију и еманципацију (Љуштановић 2018: 149).

Важности уочавања постојања одређене интерпретативне заједнице и опажања њеног хоризонта очекивања коауторски тим Љуштановић–Зорић враћа се у тексту посвећеном загонетки у дечјем врти-

ћу (Љуштановић, Зорић 2018). На низу примера из праксе показује се како тече пут од загонетања до одгонетања.

Бавећи се процесом одгонетања ми следимо древну иницијастичку функцију загонетке, али на модеран начин, уочавајући улогу одгонетања као сложеног интелектуалног и језичког процеса у развоју говора деце предшколског узраста, и у укупном интелектуалном и људском развоју детета (Љуштановић, Зорић 2018: 139).

Загонетки се приступа не само као средству за развијање и подстицање интелектуалних способности, што она несумњиво јесте, већ и као књижевном тексту за чију је рецепцију и доживљај потребно разумевање. Као основни чинилац на том откривалачком путу разматра се властито дечје искуство, као и искуство шире или уже интерпретативне заједнице којој дете припада. У тексту се трага за моделом који би ширем кругу деце омогућио да пређу пут до одгонетке, а као најпоузданији, иако не и најлакши (како и у животу бива), указао се онај у којем, наизглед парадоксално, свака одгонетка бива поступно семантички анализирана. Уз то, посебна вредност овог текста јесте да се уочава како је загонетка „асоцијативно и значењски продуктивна и отворена форма” (Љуштановић, Зорић 2018: 143), те да у контексту вртића и интерпретативне заједнице сагледане из тог контекста (који вероватно није онај о којем је Фиш промишљао, будући да није реч о читаоцима већ о својеврсним примаоцима књижевног текста) не постоји један, унапред утврђен, очекиван одговор, већ да је као прихватљив потребно разматрати сваки одговор, сваку одгонетку која се значењски ослања на већ истакнуто властито искуство детета.

* * *

Један од највећих квалитета методичког рада Јована Љуштановића јесте тај што је уносио нова, са-

времена, прогресивна, повремено и револуционарна тумачења, како у домену тумачења књижевности уопште, не само књижевности за децу, тако и у домену драмске педагогије. Методе које се предлажу и описују, и када су усмерене на практичаре – и васпитаче и студенте – не удаљавају се од првотне идеје која се протеже кроз целокупан опус Јована Љуштановића, а то је аутономно дете у процесу сазревања и одрастања. У фокусу је, пре свега, добробит за дете која се огледа у формирању његове целокупне личности, коју одрасли треба да прихвати као интегрални, нови део своје већ формиране интерпретативне заједнице, чиме ће она бити обогачена за још једно искуство. Овим методама се, понекад чак и експлицитно, проскрибује сваки вид укалупљивања и обликовања по моделу, те наметања властитог, „одраслог” виђења света.

Проблеми приликом имплементирања представљени су јасно, прецизно, без мистификације којом би се подилазило евентуалним ауторитетима из струке и науке, јер Јован Љуштановић је својим знањем, стручношћу, актуелношћу био ауторитет сам за себе. Осим тога, примери добре праксе који су приказани у његовим методичким радовима показују и да су практичари и пре актуелних *Година узле-џа*⁷ раширили крила да полете заједно с децом.

Из читања ових текстова једноставно се намеће чињеница да је поуздано реч о реалним педагошким ситуацијама за чије се разрешење не даје универзални рецепт, већ само једна од могућих солуција, уз отворен позив за даља проматрања и експериментисања у потрази за неким новим, можда правим кључем.

На нама је да наставимо...

⁷ Реч је о устаљеном називу за најновије Основе програма предшколског васпитања и образовања које су усвојене октобра 2018, док је тренутно актуелна фаза њихове имплементације.

ИЗВОРИ

- Љуштановић, Јован. Рађање развијеног гледаоца. Позоришна критика Јована Ћирилова, 1952–1963. У *Позоришни критичари, личности и поетике*. Нови Сад: Стеријино позорје, 1997: 166–180.
- Љуштановић, Јован. Књижевност за децу и мит. У: *Црвенкаја жрицка вука. Студије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи – Змајеве децје игре, 2004: 7–31.
- Љуштановић, Јован. О васпитавању несвесног у прози за децу Душана Радовића. У: *Црвенкаја жрицка вука. Студије и есеји о књижевности за децу*. Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи – Змајеве децје игре, 2004: 81–99.
- Љуштановић, Јован. *Дечији смех Бранислава Нушића (Уметности Нушићевог хумористичког приповедања за децу)*. Нови Сад: Виша школа за образовање васпитача, 2004б.
- Љуштановић, Јован. *Брисање лава (Поетика модерног и српска поезија за децу од 1951. до 1971. године)*. Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи, 2009.
- Љуштановић, Јован. Дечја душа Љубомира Симовића. У: *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве децје игре, 2012: 13–24.
- Љуштановић, Јован. Богдан Поповић и лирски идентитет поезије за децу. У: *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве децје игре, 2012: 75–84.
- Љуштановић, Јован. Песничка антропологија детињства Душана Радовића. У: *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве децје игре, 2012: 105–112.
- Љуштановић, Јован. Лиризација детињства у причама за децу Весне Видојевић Гајовић, Весне Алексић и Весне Ћоровић Бутрић. У: *Књижевности за децу у огледалу културе*. Нови Сад: Змајеве децје игре, 2012: 137–146.
- Љуштановић, Јован М. Књижевност за децу и детињство као време иницијације. У: *Аспекти времена у књижевности* (ур.) Лидија Делић. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2012б: 47–64.
- Љуштановић, Јован. „Конструкт детињства” и форме приповедања у приповеткама о деци Иве Андрића У: *Иво Андрић у српској и европској књижевности*. 2/41. Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 15–17. IX 2011. Београд: Међународни славистички центар, 2012в: 903.
- Љуштановић, Јован. Свет детињства у поезији Бранка Радичевића. У: *Бранко Радичевић* (ур.) Јован Зивлак. Нови Сад: Друштво књижевника Војводине, 2013: 179–194.
- Љуштановић, Јован М. Вртић као позориште. *Сцена: часопис за позоришну уметност*. 50/1–2 (јануар–јун) (2014): 26–33.
- Љуштановић, Јован. О историзму у савременом изучавању српске књижевности за децу. *45. међународни научни састајанак слависта у Вукове дане*, Београд 17–20. IX 2015: 505–514.
- Љуштановић, Јован М.. Бранко Ћопић и Данило Киш – детињство као потрага за егзистенцијалним кључем. *Зборник Мајнице српске за књижевности и језик* 64/3, (2016): 791–804.
- Љуштановић, Јован. Језик драме и позоришта и драмско васпитање. *Норма: часопис за теорију и праксу васпитања и образовања*, 2 (2018): 141–152.
- Љуштановић, Јован. *Од Доситеја и Вука до Мирка и Славка. О слици детињства и детињства у српској књижевности за децу и српској култури од 19. до 20. века*, 2020 (у рукопису).
- Љуштановић, Јован, Милена Зорић. О холистичком приступу настави књижевности за децу у образовању васпитача. *Зборник радова Високе школе струковних студија за образовање васпитача у Пироту*. Пирот, 2013: 66–78.
- Љуштановић, Јован, Милена Зорић. Драматизација књижевног текста у вртићу – дечја индивидуализација и социјализација. *Компјенције васпитача за друштво знања: темељски зборник / Трећа међународна научно-стручна конференција Методички дани 2014*. Кикинда, 2015: 388–394.

Љуштановић, Јован, Милена Зорић. Загонетка у дечјем вртићу – од погађања до одгонетања. Међународни научни скуп „Језик, култура, образовање”, Ужице: Педагошки факултет, 2018: 137–144.

Љуштановић, Јован М., Љиљана Ж. Пешикан-Љуштановић. Представе о детету и детињству у *Рјечнику* и списима Вука Стефановића Караџића. У: *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, (ур.) Нада Милошевић-Ђорђевић. Београд: Српска академија наука и уметности, 2015: 463–482.

ЛИТЕРАТУРА

Ингарден, Роман. *О сазнавању књижевног уметничког дела*. Превео Бранимир Живојиновић. Београд: Српска књижевна задруга, 1971.

Радовић, Душан. Дете и књига (прочитано на Саветовању југословенских дечјих писаца у Сремској Каменици у оквиру Других Змајевих дечјих игара, јуна 1959). *Naša deca: organ Saveta Saveza pionira Jugoslavije*. Св. 7–8, Београд: [Savet društava za vaspitanje i staranje o deci Jugoslavije], 1959: 10–14.

Arijes, Filip. *Vekovi detinjstva* (prevod Nevena Novović). Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.

Fiš, Stenli. Kako da prepoznate pesmu kada je vidite (prevod sa engleskog Nebojša Marić). *TXT, Studentski časopis za književnost i teoriju književnosti*, 11/12 (2006): 38–45.

Huizinga, Johan. *Homo ludens. O podrijetlu kulture u igri* (s njemačkog preveo Ante Stamać). Zagreb: Matica hrvatska, 1970.

Jaus, Hans Robert. *Estetika recepcije* (prevela Drinka Goković). Београд: NOLIT, 1978.

Pijažе, Žan. *Psihologija inteligencije* (prevela Mirjana Vukumirović Mihailović). Београд: Nolit, 1968.

Praut, Alan, Alison Džejms. Nova paradigma za sociologiju detinjstva? Poreklo, obećanja i problemi. U: *Sociolo-*

gija detinjstva. Sociološka hrestomatija (priredila, predgovor napisala i priložima opremila Smiljka Tomanović; prevod Zorana Todorović). Београд: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2004: 51–76.

Milena S. ZORIĆ

FROM THE CONSTRUCT OF CHILDHOOD TO CHILD IN KINDERGARTEN: METHODOLOGICAL RESEARCH OF JOVAN LJUŠTANOVIĆ

Summary

In this paper, we want to show how Jovan Ljuštanović permeated and sublimated theoretical thought and practical work with students and teachers, primarily in strengthening their competencies in working with preschool children. Starting from some, we believe, key works of Jovan Ljuštanović in which the author theoretically considered the concept of childhood, and thus the place of the child in society, we move on to the texts dedicated to practitioners – experienced teachers and students and their improvement, development and work. These texts, if we look only at their purpose, different provenances, from the earliest theoretical considerations to the latter and those dedicated to practice, are united by the same thought about autonomous and complete childhood and freedom of play, but also an attempt to answer the question of what a child is as a recipient.

Key words: Jovan Ljuštanović, construct of childhood, preschool child, kindergarten, speech development methodology

Оригинални научни рад
UDC 37.016:821-82(075.2)
821.163.41-93.09 Ljuštanović J.
Примљено 28. 5. 2020.
Прихваћено 29. 6. 2020.

◆ **Отилиа Ј. ВЕЛИШЕК БРАШКО***
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача Нови Сад
Република Србија

◆ **Мила Б. БЕЉАНСКИ****
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет у Сомбору
Република Србија

ДА ЛИ ЈЕ ПЕГАВО ДЕТИЊСТВО У ПЕТОМ РАЗРЕДУ: ЧИТАНКА ИЗ УГЛА УЧЕНИКА

САЖЕТАК: Предмет Српски као нематерњи језик део је основношколског и средњошколског система образовања у Републици Србији и то као обавезан наставни предмет за ученике који остале предмете слушају на свом матерњем језику. Врло су важни уџбеници и читанке које се користе у реализацији овог предмета. Читанку за пети разред основне школе за српски језик као нематерњи језик *Пегаво детињство* приредио је професор Јован Љуштановић. У раду се поред анализе читанке *Пегаво детињство* наводи и истраживање које је спроведено међу ученицима који су завршили пети разред, са циљем да се утврди колико се сећају читанке и које текстове би издвојили. Таква анализа показала је да се ученици радо присећају ове читанке.

* otilia.velisek@gmail.com

** milabelj@gmail.com

Резултати истраживања указују на то да је приређивач читанке успео да препозна различите текстове са различитим темама, а при томе да изађе у сусрет различитим интересовањима ученика.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: читанка, српски као нематерњи језик, ученици, издвојени текстови

Приближавање српске књижевности ученицима којима српски није матерњи језик

У Републици Србији, када је у питању језик наставе, законом је предвиђено да се настава реализује на матерњем језику (у подручјима где живе националне мањине може се реализовати и на језику националне мањине на свим нивоима образовања, на основу захтева и доступности наставног кадра). Тако на предшколском, основном и средњем нивоу образовања (а делимично и у вишем и високом образовању) комплетна настава постоји на језицима националних мањина. Када се образовно-васпитни рад остварује на језику националне мањине, користе се уџбеници и наставна средства у складу са посебним законом (Закон о заштити права и слобода националних мањина. *Сл. гласник РС*, 72/2009 – др. закон, 97/2013 – одлука УС и 47/2018). Припадници националне мањине у образовно-васпитном раду могу да користе уџбенике из матичне државе, на основу одобрења министра (Закон о основама система образовања и васпитања (*Сл. гласник РС*, 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон и 6/2020)). У образовању припадника националних мањина треба, где год је то могуће, развијати праве двојезичне институције и програме који обухватају припаднике и мањинских заједница и већинског народа, у циљу развијања добрих међуетничких односа (Бељански – Дедић Буквић 2020).

Читанка се најчешће одређује као незаобилазни уџбеник помоћу кога се ученици уводе у свет књижевности. Она је школска књига која служи као

основа у обучавању у читању и осталим задацима језичке наставе (*Педагошка енциклопедија* 1989: 85), у литерарном смислу то је прва антологија најбољих књижевних састава, одломака или целих песама и приповедака, уопште прозних и поетских састава који најприкладније представљају висок домет у књижевноуметничком стварању једног народа (*Педагошки речник* 1967: 588), а у уопштеном смислу дефинише се као школска књига с прикладним штивом из разних предмета (*Речник српскохрватскога књижевног језика* 1976: 886) или као врста школске књиге конципиране на збирци одабраних текстова – литерарних, историјских, географских и др. као погодних текстуалних извора информација посебно у настави матерњег језика и појединих предмета (*Педагошки лексикон* 1996: 563). Текстови у читанкама, осим што су најбољи у својој врсти, још су и пажљиво одабрани у односу на узраст ученика, уважавајући поднебље, културу и дух народа чијем су нараштају намењени (Миловановић 2014). Читанка мора бити мала антологија најлепших и највреднијих уметничких остварења јер ученици на њима изграђују свој књижевни укус (Чукановић Каравидић 2006: 28). Она својом концепцијом, садржином, као и ликовним прилозима, треба да омогућава наставнику и ученицима да поступно, по утврђеном реду, плански и систематски упознају свет књижевности. Читанка васпитава књижевни укус ученика и развија њихове способности (Велишек-Брашко и др. 2016). То је уџбеник који уводи ученике у свет књижевности и приближава их писаној речи (Францишковић 2011). Када је реч о читанци за предмет Српски као нематерњи језик, она има још један важан задатак, а то је увођење у културу, језик и књижевност једног народа који за ученике није матерњи него језик средине, језик већине и језик који упознају, па је важан њен утицај и допринос интеркултурном разумевању и развијању до-

брих међуетничких односа и боље социјалне кохезије и интеграције.

Када се настава у целости изводи на језику националне мањине, ученици често бивају недовољно компетентни за писмену и усмену комуникацију на српском језику, и самим тим им је отежана могућност равноправног учешћа у свету рада и интеграције у друштво (Халупка Решетар – Ковач Рац 2019). Да би ученици боље овладали српским језиком, школа је у обавези да организује наставу српског језика, кроз предмет *Српски као нематерњи језик*. Борбел (Borbély 2000 према: Халупка Решетар – Ковач Рац 2019) истиче да став мањинских језичких заједница према службеном језику у највећој мери одређују следећи друштвени и демографски фактори: величина језичке заједнице, територијална расподела њених чланова (тј. да ли су насеља у којима живе дифузна или компактна), однос (процентуални) припадника различитих етничких група унутар насеља, као и врсте бракова. Проблем са учењем Српског као нематерњег језика може настати у ситуацији када ученици имају додир са српским језиком једино у учионици, јер живе у језички хомогеној средини, а њихов матерњи језик није сродан српском језику (Шимоњи Чернак – Бељански 2020). У Републици Србији уведени су *образовни стандарди* за предмет Српски као нематерњи језик за крај основног образовања, као и за крај општег средњег образовања и средњег стручног образовања. Стандарди постигнућа дефинисани су кроз три нивоа постигнућа (основни, средњи и напредни). Ови нивои постигнућа се у неком сегменту подударају са концептом различитих нивоа постигнућа у другим предметима, али исто тако су у одређивање нивоа постигнућа за овај предмет уграђена и теоријска и стручна знања о начину усвајања другог језика (*Правилник о општим стандардима, Службени гласник Републике Србије* 55/2017).

Стандарди као нивои постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик засновани су на образовним компетенцијама које ће омогућити ученицима да успешно одговоре на изазове у друштву, да користе српски језик у свакодневном животу, раду и даљем универзитетском образовању, као и ради унапређења учешћа у културним, економским, политичким и другим друштвеним догађајима у својој држави. Стандарди постигнућа у оквиру предмета Српски као нематерњи језик представљени су кроз три наставне области: језик, књижевност и језичка култура (*Општи стандарди*, 2017). Стога, наставу српског као нематерњег језика потребно је усагласити са одговарајућим методичким активностима које највише одговарају методици страног језика. Наставници морају бити спремни да свој рад, избор метода и језичког садржаја прилагоде језичком искуству својих ученика, као и врсти језика који им је матерњи (Крајишник–Стрижак 2018). Иако мањинске заједнице имају право на образовање на свом матерњем језику, један од циљева васпитања и образовања у Републици Србији је свеобухватна укљученост ученика у систем образовања и васпитања (Закон о основама система васпитања и образовања, *Службени гласник Републике Србије* 88/2017), што подразумева познавање језика и његово коришћење у циљу примене српског језика у свакидашњем животу изван учионице.

С обзиром на то да методика српског као нематерњег језика није јединствена и зависи од многобројних лингвистичких и нелингвистичких чинилаца (Крајишник–Стрижак 2018), уџбеници и читанке који се користе у реализацији наставе такође представљају важну карику у развоју слободне и целовите личности, која емоционално прихвата и открива право значење појмова који су основа моралног и естетског васпитања (доброта, љубав, истина, мудрост...). Посебан значај читанке огледа се у разви-

јању љубави према књизи и читању и у изградњи и неговању књижевног укуса (Микеш и др. 2008), те је зато важна њена функција у очувању духовног и културног идентитета. Највећу одговорност у томе носе састављачи читанки. Правилно одабрани садржаји у односу према задацима и циљевима образовања и васпитања чине овај уџбеник посебним у одрастању сваког појединца у друштву (Миловановић 2014).

Читанка Јована Љуштановића за пети разред

Професор Јован Љуштановић је, поред великог научног опуса, приредио и читанку за пети разред основне школе за српски као нематерњи језик *Пезаво деџињство* (2010), коју је објавио Завод за уџбенике из Београда. Читанка, на 118 страна, у највећој мери садржи текстове из српске књижевности за децу, подељене у шест тематских поглавља, са речником непознатих речи на крају књиге. Текстови су одабрани с великом пажњом, према стручним и научним критеријумима, уз вођење рачуна о узрастним карактеристикама ученика петог разреда, о дечјим интересовањима, а и о могућностима деце којој српски језик није матерњи већ га уче као други језик, језик околине и званичан језик државе у којој живе. Јован Љуштановић је водио рачуна о томе да ученицима приближи приче, песме, приповетке, одломке романа и других врста књижевних дела за децу, информативне текстове за децу, као и књижевност коју су писала сама деца. Поред циљано бираних садржаја за ученике, сваки текст прати мали речник непознатих речи и израза са објашњењима, а и сликовни речник, ради проширивања и богаћења речника ученика којима српски језик није матерњи. Након сваког текста, био он књижевни или некњижевни, следи део под називом „Разговор

о тексту”, са низом инспиративних питања отвореног типа, која подстичу доживљај и размишљање ученика о тексту, као и идеје за додатне активности везане за тему текста – нпр. драматизација, импровизација, упућивање на додатни извор или друго дело, чиме се уз понуђени текст, поред интерпретације кроз разговор о тексту, нуди могућност интерпретирања на додатни, другачији начин, што је блиско савременим схватањима интегрисаног приступа учењу.

Интегрисани приступ учењу подразумева омогућавање доживљаја у процесу учења, коришћење игре као начина односно методе у учењу и развоју, с обзиром на то да путем игре обухватамо све потенцијале детета и ученика, као и испољавање свих димензија добробити (*Године узлећиа*, 2018). Драгоценост је и богаћење и проширивање садржаја на друге активности и њихово повезивање са читањем и анализом текстова. Такође, водило се рачуна да поред ћириличног писма у читанци буде заступљено и латинично (12 текстова од укупно 64).

Прво поглавље, „Опет школа”, на правом је месту у књизи, будући да је на почетку школске године актуелна тема повратака у школу након распуста. И у складу са већ познатим принципом рада са децом и ученицима, *да они уче оно што живе*, почетком године ученици доживљавају поновно кретање у школу (неко са срећом, неко са мање среће), те је бављење том темом врло пожељно у том периоду због обрађивања доживљаја, као и пропитивања мотивације за школске изазове. У овом поглављу има дванаест текстова, од тога три песме („Велики почетак” Драгана Лукића, „Опет школа” Драгомира Ђорђевића и „Волео сам школу и у школи” Слободана Станишића), један текст које је написало дете, односно ученица, „Зашто волим техничко”, један стручни текст о рачунарима, а осталих седам су књижевна дела за децу, приче или одломци из романа.

Друго поглавље, „Путовање”, такође садржи дванаест текстова. Од тога су две песме („Путовање” Воје Царића и „Мој тата због мене брине” Слободана Станишића), а теме осталих текстова су биоскоп, филмови, јунаци филмова, јунаци из улице (као што је Јован који је слеп а игра фудбал, Ика хармоникаш, досетљиви деда...), чак и јунаци из зоолошког врта, као што је слон Ханибал.

„Град и село” је треће поглавље, такође са дванаест текстова, од тога две песме („Телад и чобаница” Десанке Максимовић и „Код бабе на селу” Владимира Андрића). Теме и садржаји текстова обухватају специфичности живота у граду и живота на селу – послове, обичаје, храну и односе међу становницима, родбином и породицама.

Четврто поглавље, „Плоча светлости”, је део са седам текстова, књижевних а и некњижевних, о стручним и научним темама, о историји, о научницима и истраживачима и просветитељима (као што су Никола Тесла, Милутин Миланковић и Свети Сава), који су понос српског народа, науке и историје. У овом „научном” делу читанке могу се наћи и песма „Тесла” Драгомира Ђорђевића и народна песма „Свети Саво”.

„Пегаво детињство” је пето поглавље, са девет текстова, посвећено периоду детињства, игри, машти, рођенданима, другарству, симпатијама, породици, односима међу децом, као и међу децом и одраслима. Од две песме у овом делу, једна је „Пегаво детињство” Моша Одаловића, чији наслов носи и ова читанка. Према речима песника, а и приређивача читанке, детињство је када: скачеш наглавачке, играш жмурке, пишеш љубавна писма, од стида се торбом кријеш, нокте гризеш а и буне дижеш, дичиш се дедом, лажеш нежно, плазиш језик, а и у фудбалу гинеш, плачеш и јецаш више пута дневно, а под јорганом скачеш, од блата колаче правиш, па глумиш бркатог генерала, па би и свом тати да будеш тата али само испод астала.

Шесто, последње поглавље, под називом „Љубав из облака” садржи дванаест текстова о различитим осећањима и о љубави. У овом делу се може наћи српска народна приповетка о мудрости „Девојка цара надмудрила”, као и шaljиве приповетке „Медвед, свиња и лисица” и „Крепао котао”. Врло осећајна песма Војислава Илића „Зимско јутро” је увод у сферу јаких осећања, љубави и туге, а песме „Домовина” Душана Васиљева и „Покошена ливада” Десанке Максимовића говоре о посебном односу према родном пределу, дому и окружењу. Од текстова ту је и „Стакларева љубав”, нежна бајка Гроздане Олујић о чежњи, као и „Љубавна песма” Милована Данојлића о посебној љубави облака и масличка. Читанка се завршава „Шашавом песмом” Мирослава Антића, о дечацима и симпатијама из перспективе једне девојчице.

Педагошко детињство из угла ученика

Циљ рада јесте да се утврди који су текстови из читанке *Педагошко детињство* из предмета Српски као нематерњи језик остали у сећању ученика који су завршили пети разред. У овако конципираном истраживању коришћена је дескриптивна метода, техника фокус интервјуисања. Овом фокус групом обухваћено је троје деце (једна девојчица и два дечака, тренутно ученици седмог и осмог разреда), који су наводили текстове у читанци за пети разред којих се радо сећају (топ пет текстова). За конструктивистичку научну праксу која полази од партиципативне епистемологије, фокус групе представљају дијалогско средство заједничког конструисања искуства, па се знање произведено у фокус групамa посматра као неодвојиво од субјекта и његове интерпретације сопственог живота (Павловић–Џинових 2007). Исто тако, у случају наше фокус групе

занимало нас је виђење ученика и њихова пројекција важности текстова. Њихово мишљење узето је за њихову сопствену процену важности, а не сама научна теорија.

У складу са принципима савремене педагошке парадигме, све што радимо у процесу васпитања у образовања деце и ученика *потребно је радиити са њима, а не за њих*. Неопходно је омогућити њихову партиципацију, односно активно учешће у процесу властитог учења и развоја, тражити и чути њихово мишљење и виђење о стварима, догађајима који се тичу њих. Ученици нису „васпитаници”, објекти у процесу васпитања и образовања, они су активни субјекти сопственог учења и развоја, потребно им је дати могућност избора, доношења одлука, а тиме и градити одговорност код њих. Полазећи од наведеног принципа, у контексту улоге активног учесника у учењу, везано за садржај читанке која је намењена ученицима, важно је да сазнамо шта о томе мисле ученици, шта су они истакли да им је значајно и интересантно.

Фокус групу чинило је троје ученика који су завршили пети разред. Они су истакли пет текстова (топ пет) којих се радо сећају, или су их из неког разлога запамтили, али након прелиставања читанке после дужег времена добили смо од два ученика по шест наслова за листу, односно тешко им је било да истакну само пет текстова, те су још по један текст додали на своју топ листу текстова. Тако од три ученика имамо укупно седамнаест издвојених текстова на овој листи. Према мишљењу ученика фокус групе, следећи текстови су истакнути као дела којих се радо сећају, која су запамтили и која су им била интересантна:

Топ 5+1 текстови из читанке *Пегаво дејинство*

1. ученик (седми разред)	Владимир Личина, „Весна и торба” (текст); Ђуро Кукић, „Најбољи члан библиотеке” (према тексту у листу <i>Данас</i>); Мира Алечковић, „Пас у солитеру” (одломак из романа <i>Сунчани солићер</i>); Душан Радовић, „Како су гусари стекли памет” (одломак из радио-игре <i>Кайетан Џон Пилфокс</i>); Никола Тесла, „Мачкова леђа” (текст); Стеван Раичковић, „Бајка о зрну песка” (текст).
2. ученик (седми разред)	Л. Камински, „Закаснио сам” (текст); Алек Марјано, „Домаћи задатак о мајци” (одломак из романа <i>Милисав у разми- шљању</i>); Л. Напелбаум, „Трагови” (текст); Драган Алексић, „Кајсија” (текст); Бранислав Црнчевић, „Мађионичар” (одломак из приче); Милован Данојлић, „Љубавна песма” (песма).
3. ученик (осми разред)	„Рачунар”, Мали речник рачунарства (текст); Воја Царић, „Путовање” (песма); Весна Алексић, „Кључар варошког биоскопа” (текст); Никола Тесла, „Мачкова леђа” (текст); Гроздана Олујић, „Стакларева љубав” (одломак из бајке).

Примери аргументације

Први ученик дао је следеће коментаре на неке текстове:

- Владимира Личина, „Весна и торба”: „Весна је била уображена и бахата, јер јој тата има пуно новца... А било је хумористично, јер су свеске и оловке причале.”
- Мира Алечковић, „Пас у солитеру”: „Волим псе. Кад смо мали сви хоћемо кућне љубимце, али деца не

знају колико је то много обавеза. Али деци прија када могу да причају неком и има ко да их слуша.”

- Стеван Раичковић, „Бајка о зрну песка”: „Сви мисле да ће се једног дана одвојити од родитеља. Или би желели да раде или да буду нешто друго. Деца желе да открију свет.”

Други ученик дао је следеће коментаре на неке текстове:

- Камински, „Закаснио сам”: „Када дете све и свашта смишља како би себе камуфлирао, то што је заспао. Интересантно је то шта је све дечак измислио, уместо да призна зашто је закаснио. Он је лагао, да би избегао љутњу наставника. Смешна прича.”
- Напелбаум, „Трагови”: „Ова прича има детективску атмосферу. Забавно је јер се истражује одакле и куда воде трагови. Занимало ме шта ће бити следеће, шта су открили.”
- Драган Алексић, „Кајсија”: „То (прављење пекмеза од кајсија) је стари обичај и тако се преноси на млађе генерације. Кајсије су укусне и волим да их једем. А и ми кући правимо пекмез. Тако боље разумем текст и шта се дешава. Као да је све истина. Свиђа ми се то када дете хоће да узме воће... Ја волим истините догађаје.”

Трећи ученик дао је следеће коментаре на неке текстове:

- „Рачунар”, Мали речник рачунарства: „Волим рачунаре, волим да се играм игрица на рачунару, да правим презентације, да гледам видео-клипове, али и да правим кратке филмове, видеа. Много волим филмове, ја сам филмофил.”
- Никола Тесла, „Мачкова леђа”: „То ми је интересно, то ме подсетило да као мали нисам знао како то функционише, тај статистички електрицитет. Може да се експериментише. Кад мазиш мачку и длаке се најеже, тако и са косом.”

- Гроздана Олујић, „Стакларева љубав”: „Прича је чудна и специфична. Хтео је да иде путем свога оца. Он треба, хоће да прави стакло, то се ваљда дува. И он је створио девојку, али случајно. Успео је. И она је оживела.”

На основу мишљења ученика из фокус групе може се уочити да се ученици радије сећају текстова, прича и одломака него песама. Два ученика су по једну песму издвојила из целе читанке. Из сваког поглавља су одабрани текстови. Врло интересно је да се само један текст два пута истиче код два ученика, и то је текст Николе Тесле „Мачкова леђа”, док су остали изабрани текстови различити. Резултати овог малог истраживања указују на то да читанка *Пеђаво детињство*, коју је приредио Јован Љуштановић, разноврсна, да нуди широк опус различитих тема, типова текстова и тиме даје могућност деци да пронађу оне текстове који су им по нечему важни и значајни. Резултати потврђују да је сваки ученик јединствено и целовито биће, што је у складу са холистичким схватањем и разумевањем детета и педагошког процеса.

Важно је да сазнамо и да пратимо интересовања ученика, да учење и њихов развој буду мотивисани. Ако је учење у складу са њиховим интересовањима, онда је то предуслов за успешно учење. Интересовања обухватају сазнајну, емоционалну и конативну, односно мотивациону димензију, које су међусобно зависно повезане (Ђерманов 2005). Али је исто тако важно препознати улогу одраслих, педагошког кадра, у значају проширивања и продубљивања интересовања код ученика, јер се и интересовања могу васпитавати.

Управо је читанка *Пеђаво детињство*, коју је приредио професор Љуштановић, таква да има све елементе књижевноуметничког стварања једног народа, одломке који представљају вредан допринос развоју

генерација, а које ученици памте и радо их се сећају, што су резултати овог истраживања и показали.

Да закључимо: Пеђаво је детињство и у петом разреду

Већ је истакнуто да су читанке значајан извор за развијање и неговање књижевног укуса ученика, као и да су одабрани текстови прилика за васпитање интересовања ученика, као и богаћење и проширивање тема и области њихових интересовања. Читанка за Српски као нематерњи језик Јована Љуштановића чини богату збирку књижевности за ученике, која текстовима приближава српски језик и српску књижевност ученицима којима српски није матерњи језик. Сprovedено истраживање међу ученицима везано за текстове из читанке *Пеђаво детињство* омогућило је да стекнемо увид у виђење ученика, препознамо њихова интересовања. Током истраживања је као можда најупечатљивије уочено то да су ученицима седмог и осмог разреда остали у сећању читанка и текстови из петог разреда, са аутентичним конкретним разлозима, као и доживљајима и сећањима на издвојене текстове. То нам потврђује значај утицаја књижевности на децу и младе, односно ученика, приликом формирања мишљења и ставова, што нам помаже у васпитавању интересовања у све три димензије: сазнајној, емоционалној и мотивационој.

ЛИТЕРАТУРА

- Велишек Брашко, Отилија; Бељански, Мила; Шимоњи Чернак, Ружена. Сусрет култура или национална идеологија у читанкама основних школа. *Детињство* 1 (2016): 101–112.

- Године узлећа – Основе програма предшколског васпитања и образовања.* Београд: МПНТР, ЗУОВ, ИПА и УНИЦЕФ, 2018.
- Берманов, Јелена. *Васпитање интересовања.* Нови Сад: Савез педагошких друштава Војводине, 2005.
- Закон о заштити права и слобода националних мањина. *Службени гласник Републике Србије* 72/2009 – др. закон, 97/2013 – одлука УС и 47/2018.
- Закон о основама система васпитања и образовања. *Службени гласник Републике Србије* 88/2017.
- Крајишник, Весна; Стрижак Никица. Српски као страни и српски као нематерњи језик – сличности и разлике. Бајић Љ.; Гинић, Ј.; Станковић Шошо, Н. (ур.). *Актуелни теоријско-методолошки проблеми проучавања и наставе словенских језика, књижевности и култура*, Београд: Филолошки факултет, 2018, 181–193.
- Љуштановић, Јован. *Педагошко дело.* Српски као нематерњи језик, читанка за 5. разред основне школе. Београд: Завод за издавање уџбеника, 2010.
- Миловановић, Бошко. Значај читанке за млађе разреде са становишта циља образовања. *Зборник радова Филозофског факултета* XLIV (2) (2014): 267–280.
- Општи стандарди постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих. Приручник за наставнике. (ур.) Крајишник, Весна; Зекић-Душановић Душанка (2017). <<https://www.osce.org/sr/mission-to-serbia/332541?download=true>> 5. 11. 2018.
- Павловић, Јелена; Џинових, Владимир. Фокус групе: од прикупљања података до критичке педагошке праксе. *Зборник истраживања за педагошка истраживања* 39 (2), 2007: 289–308.
- Педагошки лексикон.* Поткоњак, Никола; Јакшић Александар; Ђорђевић Јован; Коцић Љубомир; Трнавац Недељко; Хавелка Ненад; Хрњица Сулејман. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Педагошки речник.* Теодосић, Радован (ур.). Београд: Завод за издавање уџбеника Социјалистичке Републике Србије, 1–2, 1967.
- Правилник о општим стандардима постигнућа за предмет Српски као нематерњи језик за крај првог и другог циклуса обавезног образовања, општег средњег образовања и основног образовања одраслих. *Службени гласник Републике Србије* 55/2017.
- Речник српскохрватског књижевног језика.* Стевановић Михајло; Јонке Људевит (ур.). Нови Сад: Матица српска; Загреб: Матица хрватска, 1976.
- Халупка Решетар, Сабина; Ковач Рац, Елеонора. Српски језик из мањинске перспективе. Нови Сад: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. LXII/2 (2019): 157–171.
- Чукановић Каравидић, Марија. *Естетика читања.* Београд: Институт за економику и финансије, 2006.
- Beljanski, Mila; Dedić Bukvić, Emina. Komparativni prikaz zastupljenosti interkulturalnog obrazovanja kod budućih učitelja u Srbiji i Bosni i Hercegovini (u štampi).
- Francisković, Dragana. Čitanka i metodološko oblikovanje programskog sadržaja. *Metodički vidici*, 2 (2011): 12–17.
- Mikeš, Melanija; Baliž Jutka; Čeh Klara; Farkaš Ibolja; Homolja Elvira; Juhas Valerija; Erdelj Lenka; Stanojević Danijela. *Mali jezikoslovci su krenuli u školu: priručnik za srpski kao maternji jezik: za prvi i drugi razred osnovne škole primenom komunikativno iskustvenog metoda.* Novi Sad: Pedagoški zavod Vojvodine, 2008.
- Pedagoška enciklopedija.* Potkonjak, Nikola; Šimleša, Petar (ur.) Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1989.
- Šimonji Černak, Ružena; Beljanski, Mila. Dvojezičnost kao nezavisna varijabla u obrazovanju nacionalnih manjina: primer Slovaka u Vojvodini (u štampi).

Ottília J. VELISEK BRASKÓ
Mila B. BELJANSKI

IS *FRECKLED CHILDHOOD*
FRECKLED IN FIFTH GRADE:
READER TEXTBOOK FROM
THE VIEWPOINT OF STUDENTS

Summary

Serbian as a second or non-native language in schools is an obligatory subject in elementary and secondary schools in the education system of Serbia for students who take instruction in their mother tongue. Since mother tongues of the members of the national minorities differ greatly, as do the conditions in which they live, there are many challenges that arise in the classes of Serbian as non-native language. Textbooks which are used in the instructions are a vital part of the instruction process. The reader textbook for the fifth grade of Serbian as non-native language *Pegavo detinjstvo* (*The Freckled Childhood*) was edited by professor Jovan Ljuštanović. Beside the analysis of the reader textbook *The Freckled Childhood*, the paper also cites a research which was conducted among the students who have completed the fifth grade to ascertain which text they remember and which ones they would choose as their favourites. The analysis has shown that the students happily remember the reader textbook, and that they can name those they liked. What the results suggest is that the reader's editor has succeeded in identifying various texts and topics, and at the same time meet different needs of the students.

Key words: reader textbook, Serbian as a second language, students, chosen texts

◆ **Горица Д. РАДМИЛОВИЋ***
Матица српска
Нови Сад
Република Србија

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА

СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА РАДОВА О ЈОВАНУ ЉУШТАНОВИЋУ

Завичај се памти / Рале Нишавић. – О Јовану Љуштановићу – У: Невен: лист за децу. – ISSN 0351-8116. – бр. 618 (мај 2000), стр. 20. – COBISS.SR-ID 190882823

Moj svet / Indira Hadžagić. – Intervjui – Užice: Slovo, 2002. – 222 str., fotogr; 21 cm. – Tiraž 300. – COBISS.SR-ID 1024117663

Иманентно-активистичко тумачење књижевности за децу / Снежана Шаранчић Чутура. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Црвенкапа грицка вука, Нови Сад, 2004. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 52, св. 3 (2004 [шт. 2005]), стр. 657–663. – COBISS.SR-ID 211321095

Интерпретација Нушићевог хумора за децу / Цвијетин Ристановић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Дечији смех Бранислава Нушића, Нови Сад, 2004. – У: Међај: часопис за књижевност, уметност и културу. – ISSN 0351-5451. –

* goricaradmilovic212@gmail.com

- Год. 26, бр. 59 (2006), стр. 59–62 – COBISS.SR-ID 143440140
- Коначно интeгрална студија о Нушићевом хумору, Хајдуцима и Аутиобиографији* / Воја Марјановић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Дечији смех Бранислава Нушића, Нови Сад, 2004. – У: Багдала: месечни лист за књижевност, уметност и културу. – ISSN 0005-3880. – Год. 49, св. 472 (2007), стр. 122–125. – COBISS.SR-ID 141733900
- Теоријска мисао о књижевности за децу и младе* / Воја Марјановић. – Приказ књиге: Принцепа лута замком, приредио Јован Љуштановић, Нови Сад, 2009. – У: Детињство: часопис о књижевности за децу. – ISSN 0350-5286. – Год. 35, бр. 1–2 (2009), стр. 107–108. – COBISS.SR-ID 263433735
- Нова књига о „новој ђесми за децу“* / Медиса Коларковић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Брисање лава, Нови Сад, 2009. – У: Педагошка стварност: часопис за школска и културно-просветна питања. – ISSN 0553-4569. – Год. 56, бр. 1–2 (2010), стр. 167–171. – COBISS.SR-ID 260222471
- Песма за децу и ђеишкa модерног* / Снежана Шаранчић Чутура. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Брисање лава, Нови Сад, 2009. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 58, св. 1 (2010), стр. 222–230. – COBISS.SR-ID 252798215
- Чиијалачка авантюра оћкривања дећињстива* / Драгољуб Перић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Књижевност за децу у огледалу културе. Змајеве дечје игре, Нови Сад, 2012. – У: Школски час српског језика и књижевности: часопис за методикy наставе српског језика и књижевности. – ISSN 1450-6521. – Год. 30, бр. 5 (2012), стр. 108–113. – COBISS.SR-ID 523927444
- С ђисцима и књигама: огледи и крићишке* / Воја Марјановић. – Поетика модерног и српска поезија за децу: Јован Љуштановић: Брисање лава (193–195); Теоријска мисао о књижевности за децу и младе: Јован Љуштановић: Принцепа лута замком (197–200). – Ново Милошево, Банатски културни центар, 2012 (Београд: Гласник). ISBN 978-86-6029-104-4 (брош.). – 228 стр; 21 см. – Тираж 150. – COBISS.SR-ID 273698055
- Кулћура, књига, дећије* / Снежана Шаранчић Чутура. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Књижевност за децу у огледалу културе, Нови Сад, 2012. – У: Зборник Матице српске за славистику = Славистический сборник = Review of Slavic Studies. – ISSN 0352-5007. – Бр. 84 (2013), стр. 247–251. – COBISS.SR-ID 282426887
- Традиција и модерноћ у књижевности за децу* / Јован Јовановић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Књижевност за децу у огледалу културе, Нови Сад, 2012. – У: Зборник радова Високе школе струковних студија за образовање васпитача. – ISSN 2217-5725. – Год. 8, бр. 2 (2013), стр. 205–209. – COBISS.SR-ID 293683207
- Векови и ђтрадиција у књижевности за децу* / Тамара Грујић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Књижевност за децу у огледалу културе, Нови Сад, 2012. – У: Зборник радова Високе школе струковних студија за образовање васпитача. – ISSN 2217-5725. – Год. 8, бр. 2 (2013), стр. 200–204. – COBISS.SR-ID 293682695
- Аналићичка огледања Јована Љушћановића* / Предраг Јашовић. – Приказ књиге: Јован Љуштановић: Књижевност за децу у огледалу културе, Нови Сад, 2012. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 61, св. 1 (2013), стр. 288–293. – COBISS.SR-ID 281798407
- Дећињстиво ђтраје и у одраслим људима* / Радмила Лотина. – Интервју са Јованом Љуштановићем. – У: Дневник. – ISSN 0350-7556. – Год. 73, бр. 24469 (02. 04. 2015), стр. 10. – COBISS.SR-ID 300447751

Jovan Ljuštanović, večiti dečak / Ivana Ignjatov Popović. – In memoriam – u: Krugovi detinjstva: časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva. – ISSN 2334-7732. – God 7, br. 2 (2019), Str. 83–85. – COBISS.SR-ID 13222665

Још један међу светлим гробовима / Поп Д. Ђурђев. – In memoriam – у: Детињство: часопис о књижевности за децу. – ISSN 0350-5286. – Год. 45. бр. 4 (2019), стр. 94–95.

Вечити дечак – Јован Љушћановић / Ивана Игњатов Поповић. – In memoriam – У: Детињство: часопис о књижевности за децу. – ISSN 0350-5286. – Год. 45. бр. 4 (2019), стр. 95–97.

Jovan Ljuštanović / Sinan Gudžević. – In memoriam – <https://www.portalnovosti.com/jovan-ljustanovic>, 15. X 2019.

„Остали смо у свету бели” – Сахрањен проф. др Јован Љушћановић / Алдина Луиновић. – In memoriam – <https://foruminfo.rs/sahranjen-prof-dr-jovan-ljustanovic/>

Јован М. Љушћановић (1954–2019) / Зорана Опачић. – In memoriam – У: Рад Матице српске. Посебно издање за скупштину 2020. године. – ISSN 0350-042X. – стр. 448–450.

Јови у спомен. In memoriam Јован Љушћановић (Пријеоље 30. мај 1954 – Нови Сад 4. октобар 2019) / Зорана Опачић. – У: Зборник Матице српске за књижевност и језик. – ISSN 0543-1220. – Књ. 68, св. 1 (2020), стр. 403–405 (у штампи).
